

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»**

Кафедра документознавства

Соціум. Документ. Комунікація

Збірник наукових статей

Випуск 1

**Переяслав-Хмельницький
2016**

УДК 316.77+002.1(082)
ББК 60+73я43
С 69

Соціум. Документ. Комунікація: збірник наукових статей. Вип. 1 / [ред. колегія: Коцур В.П. (голов. ред.) та ін.]. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – 296 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 7 від 14 квітня 2016 р.).

Редакційна колегія: **В.П. Коцур**, доктор історичних наук, професор (головний редактор); **М.І. Навальна**, доктор філологічних наук, професор (заступник головного редактора); **О.Д. Ісайкіна**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар); **М.М. Ігнатенко**, доктор історичних наук, професор; **В.К. Молоткіна**, доктор історичних наук, професор; **В.М. Орлик**, доктор історичних наук, професор; **Л.І. Буряк**, доктор історичних наук, професор; **Г.С. Мазоха**, доктор філологічних наук, професор; **Л.В. Струганець**, доктор філологічних наук, професор; **Р.О. Христіанінова**, доктор філологічних наук, професор; **О.Г. Межов**, доктор філологічних наук, професор; **І.О. Демуз**, доктор історичних наук, доцент; **А.М. Зленко**, кандидат історичних наук, доцент.

Міжнародна редакційна колегія: **К. Філіпов**, доктор історичних наук, професор (Польща); **Я. Мокляк**, доктор історичних наук, професор (Польща); **Т.А. Космеда**, доктор філологічних наук, професор (Польща).

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань документознавства, бібліотечної справи, джерелознавства, архівознавства, лінгвістики та соціальних комунікацій. Матеріали збірника розкривають роль і значення документних потоків у сучасній соціогуманітаристиці.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів.

Адреса редакційної колегії:

08401, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, каб. 312.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Свідोцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія KB № 21860-11760P від 21.12.2015 р.

ISBN 978-617-7009-44-3

© Кафедра документознавства,
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький ДПУ
імені Григорія Сковороди», 2016.

**Министерство образования и науки Украины
Государственное высшее учебное заведение
«Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет
имени Григория Сковороды»**

Кафедра документоведения

Социум. Документ. Коммуникация

Сборник научных статей

Выпуск 1

**Переяслав-Хмельницкий
2016**

УДК 316.77+002.1(082)

ББК 60+73я43

С 69

Социум. Документ. Коммуникация: сборник научных статей.
Вып. 1 / [ред. коллегия: Коцур В.П. (глав. ред.) и др.]. – Переяслав-
Хмельницкий, 2016. – 296 с.

*Рекомендовано к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий
государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
(протокол № 7 от 14 апреля 2016 г.).*

Редакционная коллегия: **В.П. Коцур**, доктор исторических наук, профессор (главный редактор); **М.И. Навальная**, доктор филологических наук, профессор (заместитель главного редактора); **Е.Д. Исайкина**, кандидат исторических наук, доцент (ответственный секретарь); **М.Н. Игнатенко**, доктор исторических наук, профессор; **В.К. Молоткина**, доктор исторических наук, профессор; **В.М. Орлик**, доктор исторических наук, профессор; **Л.И. Буряк**, доктор исторических наук, профессор; **Г.С. Мазоха**, доктор филологических наук, профессор; **Л.В. Струганец**, доктор филологических наук, профессор; **Р.А. Христианинова**, доктор филологических наук, профессор; **А.Г. Межов**, доктор филологических наук, профессор; **И.А. Демуз**, доктор исторических наук, доцент; **А.Н. Зленко**, кандидат исторических наук, доцент.

Международная редакционная коллегия: **К. Филиппов**, доктор исторических наук, профессор (Польша); **Я. Мокляк**, доктор исторических наук, профессор (Польша); **Т.А. Космеда**, доктор филологических наук, профессор (Польша).

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам документоведения, библиотечного дела, источниковедения, архивоведения, лингвистики и социальных коммуникаций. Материалы сборника раскрывают роль и значение документных потоков в современной социогуманитаристике.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов, студентов.

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, каб. 312.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации: серия КВ № 21860-11760Р от 21.12.2015 г.

ISBN 978-617-7009-44-3

© Кафедра документоведения,
Государственное высшее учебное
заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ
имени Григория Сковороды», 2016.

**Ministry of Education and Science of Ukraine
State Higher Educational Establishment
«Pereyaslav-Khmelnysky Hryhoriy Skovoroda
State Pedagogical University»**

Document Science Department

Society. Document. Communication

Collection of scientific articles

1 Edition

**Pereyaslav-Khmelnyskyi
2016**

UDC 316.77+002.1(082)
LBC 60+73я43
S 69

Society. Document. Communication: collection of scientific articles.
Ed. 1 / [edit. board: Kotsur V.P. (chief editor) and others]. – Pereyaslav-Khmelnyskyi, 2016. – 296 p.

Recommended for printing by Scientific Council of SHEE
«Pereyaslav-Khmelnyskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»
(protocol № 7 of April the 14th, 2016).

Editorial board: **V.P. Kotsur**, Doctor of Historical Sciences, professor (chief editor); **M.I. Navalna**, Doctor of Philological Sciences, professor (deputy editor); **O.D. Isaikina**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (executive secretary); **M.M. Ihnatenko**, Doctor of Historical Sciences, professor; **V.K. Molotkina**, Doctor of Historical Sciences, professor; **V.M. Orlyk**, Doctor of Historical Sciences, professor; **L.I. Buryak**, Doctor of Historical Sciences, professor; **G.S. Mazokha**, Doctor of Philological Sciences, professor; **L.V. Struhanets**, Doctor of Philological Sciences, professor; **R.O. Khrystianinova**, Doctor of Philological Sciences, professor; **O.H. Mezhev**, Doctor of Philological Sciences, professor; **I.O. Demuz**, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor; **A.M. Zlenko**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor.

International editorial board: **K. Philipov**, Doctor of Historical Sciences, professor (Poland); **Y. Moklyak**, Doctor of Historical Sciences, professor (Poland); **T.A. Kosmeda**, Doctor of Philological Sciences, professor (Poland).

Scientific articles on actual questions in document science, library science, source, archive science, linguistics and social communication are printed in the collection. Materials of this collection reveal the role and the meaning of document flows in modern socio-humanities.

For scientists, teachers, post-graduate students, students.

The address of editorial board:

08401, Pereyaslav-Khmelnyskyi, 30 Sukhomlynskyi Street, of. 312.

Founder and publisher: State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnyskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical».

Certificate about state registration of print media: series KB № 21860-11760P of 21.12.2015 .

ISBN 978-617-7009-44-3

© Document Science Department,
State Higher Educational Establishment
«Pereyaslav-Khmelnyskyi Hryhoriy
Skovoroda SPU», 2016.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА. БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

Демуз І. О.

ПОНЯТТЯ ДОВІДКОВО-
ІНФОРМАЦІЙНОГО ФОНДУ АРХІВУ16

Лугова Т. А., Городніченко А. В.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
КЛАСИФІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ УДК ТА ББК30

Степаненко В. А.

ТРАКТУВАННЯ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ЯК
НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ41

Троценко Р. В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ ...53

Домбровська Я. М.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ ЯК СКЛАДОВА
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ61

РОЗДІЛ ІІ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА АРХІВОЗНАВСТВА

Буряк Л. І.

ЗБІРКА «MINERVA» ЯК БІБЛІОГРАФІЧНА
ПАМ'ЯТКА ТА ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО74

Ластовська О. Л.

ОПИСИ МОНАСТИРІВ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ ст.
ЯК ІСТОРИЧНІ ДОКУМЕНТИ88

Молоткіна В. К.

ДЖЕРЕЛА З ВИВЧЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ
СПРАВИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1920–1930-х рр.94

Тарапон О. А.

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО
ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1920–1930-х рр.112

Світлик Н. М.

ЛИСТУВАННЯ МІЖ Я. ГОЛОВАЦЬКИМ І
О. ДУХНОВИЧЕМ ЯК ДЖЕРЕЛО ОСОБИСТОЇ СПІВПРАЦІ ...125

Ігнатенко М. М.

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ
БАЗИ З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВСТВА
ЧЕРНІГІВЩИНИ У 40-х – 80-х рр. XX ст.138

РОЗДІЛ III. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Навальна М. І.

ГАЛУЗЕВА ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА:
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ТА СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ...150

Башманівський В. І.

ДІАЛОГ КУЛЬТУР НА САЙТАХ
ЗМІ ЖИТОМИРА ЗА 2014 РІК162

Башманівський О. Л.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОГО
ЛИСТУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ
АВТОМАТИЗОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ175

Калужинська Ю. В.

СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСЕМ
НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ
У МОВІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ186

Грушко С. П.

ДОКУМЕНТНА ЛІНГВІСТИКА НАУКОВО-
ТЕХНІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ У СУЧАСНОМУ
ПРИКЛАДНОМУ МОВОЗНАВСТВІ195

Левченко Т. М.

НОВІ ВИЯВИ СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ202

Панченко Т. С.

ФУНКЦІОНУВАННЯ КНИЖНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ
УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ 216

Шлапак І. М.

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПОЛІСЕМІЯ У ПЕРЕКЛАДІ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 227

РОЗДІЛ IV. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУКАХ ДОКУМЕНТНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЦИКЛУ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

Ісайдкіна О. Д.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ТА ПРАКТИЧНОГО ВТІЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО
ДОКУМЕНТООБІГУ В УКРАЇНІ 235

Зленко А. М.

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ПРОЦЕСИ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 246

Дюжева К. В.

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ
НА МОЛОДЬ І ЗВ'ЯЗКИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ:
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ 257

Дрок П. В.

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС 265

Ткачук М. А.

СОЦІОКУЛЬТУРНА РЕЦЕПЦІЯ НАУКОВОЇ
СПАДЩИНИ Т. І Ф. БУТАЙКО І О. МАЗУРКЕВИЧА 277

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ I. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЯ. БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО

Демуз И. А.

ПОНЯТИЕ СПРАВОЧНО-
ИНФОРМАЦИОННОГО ФОНДА АРХИВА16

Луговая Т. А., Городниченко А. В.

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА
КЛАССИФИКАЦИОННЫХ СИСТЕМ УДК И ББК30

Степаненко В. А.

ТРАКТОВКА ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЯ КАК
НАУЧНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ41

Троценко Р. В.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
БУДУЩИХ ДОКУМЕНТОВЕДОВ53

Домбровская Я. М.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ
ДОКУМЕНТОВЕДОВ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ61

РАЗДЕЛ II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЯ И АРХИВОВЕДЕНИЯ

Буряк Л. И.

СБОРНИК «MINERVA» КАК
БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ
ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЬ
И ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК74

Ластовская О. Л.

ОПИСАНИЯ МОНАСТЫРЕЙ XVIII –
НАЧАЛА XX вв. КАК ИСТОРИЧЕСКИЕ ДОКУМЕНТЫ88

Молоткина В. К.

ИСТОЧНИКИ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ИЗДАТЕЛЬСКОГО
ДЕЛА СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ 1920–1930-х гг.94

Тарапон О. А.

АРХИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ КАК ИСТОЧНИК
ИЗУЧЕНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ
В СОВЕТСКОЙ УКРАИНЕ 1920–1930-х гг.112

Свитлык Н. М.

ПЕРЕПИСКА МЕЖДУ Я. ГОЛОВАЦКИМ
И А. ДУХНОВИЧЕМ КАК ИСТОЧНИК
ЛИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА125

Игнатенко М. Н.

ОСОБЕННОСТИ ИСТОЧНИКОВОЙ И
ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОЙ БАЗЫ ПО ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ
КРАЕВЕДЕНИЯ ЧЕРНИГОВЩИНЫ В 40-х – 80-х гг. XX в.138

РАЗДЕЛ III. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ЗАСАДЫ ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЯ

Навальная М. И.

ОТРАСЛЕВАЯ ТЕРМИЛОГИЧЕСКАЯ
ЛЕКСИКА: ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ
ПАРАМЕТРЫ И СТИЛИСТИЧЕСКАЯ РОЛЬ150

Башмановский В. И.

ДИАЛОГ КУЛЬТУР НА САЙТАХ
СМИ ЖИТОМИРА ЗА 2014 ГОД162

Башмановский А. Л.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ДЕЛОВОЙ ПЕРЕПИСКИ С
ПОМОЩЬЮ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО ПЕРЕВОДА175

Калужинская Ю. В.

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ
ЛЕКСЕМ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ НЕГАТИВНЫХ
ПРОЦЕССОВ В ЯЗЫКЕ ПЕЧАТНЫХ СМИ186

Грушко С. П.

ДОКУМЕНТНАЯ ЛИНГВИСТИКА НАУЧНО-
ТЕХНИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ
В СОВРЕМЕННОМ ПРИКЛАДНОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ195

Левченко Т. Н.

НОВЫЕ ЯВЛЕНИЯ СУБСТАНДАРТНОЙ ЛЕКСИКИ
В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ 202

Панченко Т. С.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ КНИЖНОЙ ЛЕКСИКИ В ЯЗЫКЕ
УКРАИНСКОЙ ПЕРИОДИКИ НАЧАЛА ХХІ ВЕКА 216

Шлапак И.М.

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИСЕМИЯ В ПЕРЕВОДЕ
НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ 227

**РАЗДЕЛ IV. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В
НАУКАХ ДОКУМЕНТНО-КОММУНИКАТИВНОГО ЦИКЛА
И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ ОБЩЕСТВА**

Исайкина Е. Д.

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И
ПРАКТИЧЕСКОГО ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО
ДОКУМЕНТООБОРОТА В УКРАИНЕ 235

Зленко А. Н.

ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ
ПРОЦЕССЫ В ДЕМОКРАТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ 246

Дюжева Е. В.

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕРНЕТ-
РЕСУРСОВ НА МОЛОДЕЖЬ И СВЯЗИ С
ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ
И КОММУНИКАТИВНЫЕ АСПЕКТЫ 257

Дрок П. В.

ПУТИ ВНЕДРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС 265

Ткачук М. А.

СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ РЕЦЕПЦИЯ НАУЧНОГО
НАСЛЕДИЯ Т. И Ф. БУГАЙКО И О. МАЗУРКЕВИЧА 277

CONTENT

SECTION I. THEORY AND PRACTICE OF DOCUMENT SCIENCE. LIBRARY WORK

Demuz I. O.

CONCEPT OF REFERENCE- INFORMANTION FUND OF AN ARCHIVE	16
--	----

Lugova T. A., Gorodnichenko A. V.

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF CLASSIFICATION SYSTEMS UDC AND LBC	30
--	----

Stepanenko V. A.

INTERPRETATION OF DOCUMENT SCIENCE AS A SCIENTIFIC DISCIPLINE: HISTORICAL ASPECT	41
---	----

Trotsenko R. W.

THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN DOCUMENTATION	53
--	----

Dombrovska Y. M.

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF SPECIALISTS IN DOCUMENTATION AS A PART OF PROFESSIONAL ACTIVITY ..	61
---	----

SECTION II. ACTUAL PROBLEMS OF SOURCE AND ARCHIVE SCIENCE

Buryak L. I.

THE PUBLICATION «MINERVA» AS A BIBLIOGRAPHIC MONUMENT AND A HISTORICAL SOURCE	74
--	----

Lastovska O. L.

MONASTERIES DESCRIPTIONS OF XVIII – EARLY XX CENTURIES AS HISTORICAL DOCUMENTS	88
---	----

Molotkina V. K.

RESEARCH SOURCES OF PUBLISHING INDUSTRY OF SOVIET UKRAINE (1920–1930)	94
--	----

Tarapon O. A.

ARCHIVED DOCUMENTS AS A SOURCE OF STUDY OF VALUE TRANSFORMATIONS IN SOVIET UKRAINE IN THE 1920–1930's.	112
---	-----

Svitlyk N. M.

CORRESPONDENCE BETWEEN Y. HOLOVATSKYI AND O. DUKHNOVYCH AS THE SOURCE OF PERSONAL COOPERATION	125
---	-----

Ihnatenko M. M.

PECULIARITIES OF SOURCE AND HISTORIOGRAPHICAL BASE ON THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE LOCAL OF CHERNIHIV REGION DURING 40's – 80's OF 20 CENTURY	138
---	-----

**SECTION III. LINGUISTIC PRINCIPLES
OF DOCUMENT SCIENCE**

Navalna M. I.

FIELD TERMINOLOGICAL VOCABULARY: FUNCTIONAL CHARACTERISTICS AND STLISTIC ROLE	150
---	-----

Bashmanivskyi V. I.

DIALOGUE OF CULTURES ON MASS MEDIA SITES OF ZHYTOMYR DURING 2014	162
---	-----

Bashmanivskyi O. L.

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF BUSINESS CORRESPONDENCE BY COMPUTER-AIDED TRANSLATION	175
---	-----

Kaluzhynska Y. W.

WORD BUILDING POTENTIAL OF LEXEME TO SHOW NEGATIVE PROCESSES IN THE LANGUAGE OF PRINT MEDIA	186
---	-----

Grushko S. P.

DOCUMENT LINGUISTICS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DIRECTION IN MODERN APPLIED LINGUISTICS	195
--	-----

Levchenko T. M.

NEW MANIFESTATIONS OF SUBSTANDARD
VOCABULARY IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE202

Panchenko T. S.

FUNCTIONING OF LITERARY VOCABULARY
IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN
PERIODICALS IN THE EARLY XXI CENTURY216

SHLAPAK I. M.

TERMS OF POLYSEMY IN TRANSLATION
OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE227

**SECTION IV. INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN
SCIENCES OF DOCUMENT-COMMUNICATIVE CYCLE
AND SOCIOCULTURAL DIMENSIONS OF SOCIETY**

Isaikina O. D.

PECULIARITIES OF ENFORCEABILITY AND
PRACTICAL IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC
DOCUMENT MANAGEMENT IN UKRAINE235

Zlenko A. M.

THE IMPACT OF INFORMATIONAL COMMUNICATIVE
TECHNOLOGIES ON SOCIO-ECONOMIC
PROCESSES IN A DEMOCRATIC SOCIETY246

Diuzheva K. V.

IMPACT OF MODERN ONLINE RESOURCE
ON YOUTH AND PUBLIC RELATIONS: SOCIO-
CULTURAL AND COMMUNICATIVE ASPECTS257

Drok P. V.

WAYS OF IMPLEMENTATION OF INFORMATIONAL
TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS265

Tkachuk M. A.

SOCIO-CULTURAL RECEPTION OF SCIENTIFIC HERITAGE
OF T. AND F. BUHAIKO AND O. MAZURKEVYCH277

РОЗДІЛ І. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА. БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 025.34:930.253

ПОНЯТТЯ ДОВІДКОВО- ІНФОРМАЦІЙНОГО ФОНДУ АРХІВУ

Демуз І. О.

У статті з'ясовано призначення служб науково-технічної інформації та довідково-інформаційних фондів, які забезпечують практичну діяльність у галузі архівної справи та документознавства.

Подано тлумачення терміну «довідково-інформаційний фонд», а також дотичних до нього понять: «довідково-інформаційне обслуговування», «довідково-пошуковий апарат» тощо. Проаналізовано склад, завдання і функції довідково-інформаційного фонду архіву, порядок його комплектування, обліку та користування.

Розглянуто зреалізоване протягом 2010–2011 рр. дослідження про служби науково-технічної інформації державних архівних установ України, що засвідчило практику функціонування довідково-інформаційних фондів, зокрема, специфіку формування фондів, довідково-пошукового апарату, форм і методів інформаційної діяльності служб науково-технічної інформації та бібліотек (бібліотечних фондів) державних архівних установ України. У результаті цього експерименту встановлено, що функціонування довідково-інформаційних фондів в окремих архівах не завжди відповідає необхідному рівню, тому потребує заходів щодо вдосконалення.

Ключові слова: довідково-інформаційний фонд, служба науково-технічної інформації, архівна справа, державні архівні установи України, довідково-інформаційне обслуговування, довідково-пошуковий апарат, первинні та вторинні джерела інформації.

ПОНЯТИЕ СПРАВОЧНО- ИНФОРМАЦИОННОГО ФОНДА АРХИВА

Демуз И. А.

В статье выяснено назначение служб научно-технической информации и справочно-информационных фондов, обеспечивающих

практическую деятельность в области архивного дела и документоведения.

Подано толкования термина «справочно-информационный фонд», а также использованных вместе с ним понятий: «справочно-информационное обслуживание», «справочно-поисковый аппарат» и другие. Проанализирован состав, задачи и функции справочно-информационного фонда архива, порядок его комплектования, учета и использования.

Рассмотрены реализованные в течении 2010–2011 гг. исследования о службах научно-технической информации государственных архивных учреждений Украины, что свидетельствуют о практике функционирования справочно-информационных фондов, в частности, специфику формирования фондов, справочно-поискового аппарата, форм и методов информационной деятельности служб научно-технической информации и библиотек (библиотечных фондов) государственных архивных учреждений Украины. В результате этого эксперимента установлено, что функционирование справочно-информационных фондов в отдельных архивах не всегда соответствует необходимому уровню, поэтому требует мер совершенствования.

Ключевые слова: *справочно-информационный фонд, служба научно-технической информации, архивное дело, государственные архивные учреждения Украины, справочно-информационное обслуживание, справочно-поисковый аппарат, первичные и вторичные источники информации.*

CONCEPT OF REFERENCE- INFORMATION FUND OF AN ARCHIVE

Demuz I. O.

Assignment of scientific and technical information services and reference-information funds, providing practical activities in the field of archives and document science were found out in the article.

Interpretation of the term «reference-information fund» and related terms «reference-information service», «reference-search system» was submitted. Composition, objectives and functions of the reference-information fund of an archive, the procedure of its acquisition, registration and use were analyzed.

Implemented during 2010–2011 years researches on the services of scientific-technical information of state archive institutions of Ukraine were considered. This indicated the practice of the resource funds functioning, in particular specificity of funds formation, reference-search system, forms

and methods of informational activity of services of scientific-technical information and libraries (library funds) of state archive institutions of Ukraine. As a result of this experiment it was found that functioning of reference-information funds in separate archives does not always correspond to the required level, therefore it needs measures for the improvement.

Keywords: *reference-information fund, service of scientific-technical information, archiving, state archival institutions of Ukraine, reference-information service, reference-search system, primary and secondary sources of information.*

Постановка проблеми. Важливим чинником розвитку наукових досліджень та удосконалення практичної діяльності в галузі архівної справи та документознавства є науково-технічна інформація. Інформаційне забезпечення науково-дослідної і методичної роботи в Україні, практичної діяльності архівів, а також поширення набутого досвіду в галузі архівної справи покладається на Галузеву службу науково-технічної інформації (далі – ГСНТІ). Вона складається зі служб науково-технічної інформації (далі – НТІ) різного рівня і довідково-інформаційних фондів (далі – ДІФ) при них. На жаль, досвід діяльності служб НТІ ще недостатньо вивчений і мало висвітлювався в наукових публікаціях, у зв'язку з чим ця проблематика є **актуальною**, а результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності архівних та бібліотечних установ, служб НТІ різного рівня.

Метою статті є з'ясування поняття довідково-інформаційного фонду, функцій, призначення і порядку комплектування ДІФ як основної структурної ланки служб НТІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційна діяльність центрів науково-технічної інформації частково вивчалася низкою дослідників: А. Майстренко, Р. Романовський [3], Л. Одинока [6–8], А. Никифоров [4], В. Новицький, Т. Мірошніченко [5], В. Пархоменко [10] та ін.

Виклад основного матеріалу. ГСНТІ у межах загальнодержавної системи науково-технічної інформації почала функціонувати з 1977 р. після затвердження Положення про Республіканську службу науково-технічної інформації архівних установ УРСР (далі – РСНТІ) та довідково-інформаційний фонд

Республіканської служби НТІ. Впродовж 1977–1998 рр. функції РСНТІ в галузі архівної справи та документознавства виконувала Науково-довідкова бібліотека центральних державних архівів України (нині – Державна наукова архівна бібліотека, м. Київ). Окремими державними архівами було створено служби НТІ, довідково-інформаційні фонди та розроблено положення про них.

Відповідно до «Положення про Галузеву службу науково-технічної інформації», затвердженого 1995 р., Галузева служба НТІ стала функціональним підрозділом Науково-довідкової бібліотеки центральних державних архівів України (далі – НДБ ЦДА). З 1999 р. функції Галузевої служби НТІ з архівної справи та документознавства виконує сектор науково-технічної інформації науково-інформаційного відділу Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД).

Галузевий центр науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства (далі – ГЦНТІ АСД), створений при УНДІАСД, здійснює: комплектування, облік, систематизацію, зберігання та використання профільної літератури; організацію підготовки бібліографічних інформаційних видань; інформування працівників Державної архівної служби України, державних архівних установ щодо нових надходжень до ДІФ ГЦНТІ. Галузева служба НТІ з архівної справи та документознавства складається з: ГЦНТІ АСД при УНДІАСД; служб НТІ архівних установ; НДБ ЦДА (нині Державна наукова архівна бібліотека, м. Київ) (далі – ДНАБ). На ГЦНТІ АСД покладено функції інформаційно-бібліографічного, науково-методичного та організаційного центру для служб НТІ державних архівних установ України [11, с. 6–7].

В Українській радянській енциклопедії ДІФ визначено як упорядковане зібрання науково-технічних документів і (або) їхніх макро- й мікрокопій із загальними змістовими (неформальними) ознаками; його призначенням є збирання, обробка та зберігання інформації, а також задоволення інформаційних потреб, ДІФ оснащений пошуковим апаратом для знаходження документів за предметними, тематичними й іншими ознаками. Довідково-інформаційні фонди розрізняють за сферами використання (галузь

народного господарства, республіка або область, організація, підприємство), тематикою, цільовим призначенням тощо. У СРСР ДІФ був обов'язковою складовою частиною загальнодержавної системи наукової і технічної інформації і створювався в усіх ланках цієї системи [12].

У статті 1 Закону України «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.), а також у ДСТУ 5034:2008. «Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» подається наступне формулювання довідково-інформаційного фонду: це сукупність упорядкованих первинних документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб [2, с. 61].

Служба НТІ організовує свою роботу на базі довідково-інформаційного фонду архіву. Основними напрямками роботи служби НТІ архіву є: довідково-інформаційне обслуговування (далі – ДІО) користувачів; комплектування, облік, опрацювання та зберігання, організація користування ДІФ, ведення його довідково-пошукового апарату (далі – ДПА); сприяння впровадженню в практику роботи архівних установ результатів науково-дослідної та методичної роботи, вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Стає зрозумілим, що базою для інформаційного забезпечення основних напрямів діяльності архіву є ДІФ (науково-довідкова бібліотека в разі виконання бібліотекою функцій служби НТІ). ДІФ архіву функціонує на підставі затвердженого керівником архіву положення про нього, у складі структурного підрозділу, на який покладено функції служби НТІ. Положенням визначаються склад, завдання, функції та права ДІФ, порядок його комплектування, обліку та користування. Основними напрямками роботи ДІФ є: формування фонду, створення довідково-пошукового апарату, організація зберігання та користування документами фонду.

ДІФ архіву складається із сукупності впорядкованого масиву первинних і вторинних джерел інформації та ДПА до них. Фонд первинних джерел містить:

а) первинні видання різних типів (офіційні, наукові, виробничі, навчальні, науково-популярні, довідкові) та видів (періодичні та неперіодичні, книги, брошури, журнали, з

паперовою основою, мікрофіши, в електронній формі тощо), їхні копії;

б) неопубліковані первинні документи (звіти про науково-дослідну роботу, дисертації, депоновані рукописи, рукописи перекладів, галузеві та внутрішньовідомчі методичні посібники, рекомендації, інструкції, номенклатури справ тощо).

Основними складовими ДПА є:

а) видання та рукописи (у тому числі в електронній формі) вторинних джерел (бібліографічні, реферативні, аналітично-оглядові, фактографічні) – продукція інформаційних органів (інститутів інформації, галузевих органів НТІ), служб НТІ ГСНТІ АСД, інших служб НТІ;

б) архівні довідники: путівники, огляди фондів, описи тощо;

в) масиви виконаних аналітичних, фактографічних, бібліографічних довідок;

г) масиви реєстраційних карток на планові науково-дослідні роботи й облікових карток на завершені науково-дослідні роботи;

д) картотеки (тематичні, фактографічні, видові), каталоги (алфавітний, систематичний, географічний тощо);

е) головна довідкова картотека (ГДК), що містить відомості про фонд методичних розробок, профільну вітчизняну та зарубіжну літературу з питань архівної справи та документознавства, спеціальних історичних дисциплін, а також інформацію про літературу профільного для архіву характеру незалежно від місця її зберігання;

є) електронні інформаційно-пошукові бази даних.

Архів забезпечує організаційні, фінансові та матеріальні умови, необхідні для поповнення, обліку, належного зберігання, користування документами ДІФ, технічне оснащення процесів його формування.

Формування ДІФ передбачає комплекс науково-методичних, технічних і технологічних заходів, спрямованих на комплектування, облік, технічне опрацювання одиниць зберігання фонду, їхню систематизацію згідно з чинними нормативно-методичними документами з архівної, бібліотечної справи та інформаційної діяльності. Організація комплектування

ДІФ базується на основі взаємодії служб НТІ ГСНТІ та інших інформаційних установ, що забезпечують висхідний та низхідний потоки інформації.

Комплектування ДІФ виданнями (документами) з різними носіями інформації здійснюється відповідно до профілю архіву, за тематикою його науково-дослідної та науково-методичної роботи за рахунок:

а) надходжень видань (у тому числі й інформаційних) шляхом їх передплати, закупівлі, книгообміну, а також безоплатного надання Укрдержархівом, УНДІАСД, архівними установами, іншими юридичними та фізичними особами;

б) видань та неопублікованих документів (звітів про науково-дослідну роботу, дисертацій, методичних розробок тощо) архівної установи, у складі якої функціонує служба НТІ;

в) копій рукописів бібліографічних покажчиків, реферативних добірок, аналітичних оглядів, інших вторинних документів, створюваних службами НТІ ГСНТІ АСД;

г) формування банку власних і копіювання створених іншими установами електронних баз даних (електронних видань наукових та інших творів, офіційних, інформаційних, історичних документів тощо);

д) створення традиційних каталогів ДІФ та картотек на публікації чи неопубліковані документи;

е) ведення службою НТІ документації з питань організації інформаційного обслуговування абонентів системи довідково-інформаційного обслуговування.

ДІФ також комплектується профільною для архівної установи періодикою (журналами, газетами тощо), передплата якої здійснюється у відділенні зв'язку.

ДІФ архіву має комплектуватися: нормативними документами, науковими та методичними розробками архіву; нормативними документами, що регламентують питання роботи архівних установ України; науково-методичними розробками архівних установ, що узагальнюють досвід та можуть бути використані архівом у практичній діяльності, які повинні мати анотацію (реферат); публікаціями архівних документів, оглядами, довідниками; матеріалами нарад, семінарів, конференцій, що

проводилися за профільною проблематикою, регіональних заходів з питань архівної справи, діловодства; копіями опублікованих у ЗМІ статей за профільною та спорідненою проблематикою, що висвітлюють досвід роботи архівних установ різного рівня, досвід установ, підприємств та організацій з питань організації діловодства та архівної справи. Важливим джерелом поповнення ДІФ архіву мають стати Інтернет-ресурси.

ДПА ДІФ архіву складається з сукупності упорядкованих масивів вторинних джерел інформації та системи каталогів і картотек, що забезпечує оперативне надання інформації про склад і зміст ДІФ, систематичний пошук необхідної інформації, ознайомлення працівників архіву з новими надходженнями, задоволення запитів користувачів за конкретною тематикою. Для розкриття складу і змісту ДІФ створюються каталоги, які можуть функціонувати в картковій або електронній формі. Архів самостійно визначає типи та види каталогів, які розкривають зміст ДІФ у певному аспекті та доповнюють один одного [11, с. 10–12].

З'ясувавши структуру довідково-інформаційного фонду та форми його комплектування, звернемося до пояснення термінологічної суті окремих понять, які використовуються у зв'язку з функціонуванням ДІФ: довідково-інформаційне обслуговування і довідково-пошуковий апарат. Зокрема, термін «довідково-інформаційне обслуговування» досить часто вживається як синонім термінів «довідково-бібліографічне обслуговування» і «довідкове обслуговування». Проте, як відзначають у науковій літературі, дані поняття використовують у різних сферах діяльності та різних інформаційних установах. Якщо довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) передбачає наявність конкретних (разових) запитів, з якими звертаються в бібліотеку окремі користувачі або колективні абоненти [1, с. 52], то термін «довідково-інформаційне (інформаційно-довідкове) обслуговування» застосовується в зарубіжних бібліотеках, а також у практиці діяльності органів НТІ, технічних бібліотек, патентних відомств, бібліотек вищих навчальних закладів і включає видачу за запитом як вторинних, так і первинних документів [1, с. 52]. Окрім того, у ГОСТі 7.73-96 «Поиск и распространение

інформації. Терmini и определения» зазначено, що довідково-інформаційне обслуговування – сукупність процесів забезпечення інформаційних запитів споживачів інформації. Отже, стає зрозумілим, що терmini «довідково-бібліографічне обслуговування» і «довідково-інформаційне обслуговування» є дещо різними за своєю суттю і другий із них, як правило, використовується для позначення обслуговування користувачів у тому числі у службах НТІ.

Як зазначає Ю. Остапчук, досить часто терmini «довідково-пошуковий апарат» (ДПА) і «довідково-бібліографічний апарат» (ДБА) подаються як синонімічні (як правило, у підручниках та методичних посібниках з бібліографічної діяльності бібліотек вживається термін «ДБА», а в законодавчій практиці – термін «ДПА» [9, с. 33]). Останній із термінів значного поширення набув наприкінці 1960-х рр. і використовувався у двох значеннях: 1) як сукупність різних систем обліку і пошуку документів у фондах; 2) як синонім ДБА, коли зазначалося, наприклад, що ДПА довідково-інформаційного фонду складається із фонду довідкових і бібліографічних видань та комплексу каталогів і картотек, чи що ДПА органа науково-технічної інформації є аналогом ДБА бібліотеки. На думку Ю. Остапчук, основними причинами виникнення терміну «ДПА» були: 1) переклад з англійського вислову «retrieval resources» як «пошукові ресурси», «пошукові засоби», «пошуковий апарат» і «reference aids, reference tools» – як «довідковий апарат»; 2) намагання відрізнити органи НТІ від бібліотек (виділення наше – І.Д.); 3) за аналогією з терміном «апарат видання», який інакше називається «пошуковий апарат» або «довідковий апарат» [9, с. 33].

Отже, довідково-пошуковий апарат – сукупність упорядкованих вторинних документів, створюваних для пошуку першоджерел (Закон України «Про науково-технічну інформацію», ст. 1); це сукупність різних систем обліку та пошуку документів в інформаційних фондах (ДСТУ 5034:2008. Науково-інформаційна діяльність. Терmini та визначення понять) [2, с. 61].

Звернення до практики функціонування довідково-інформаційних фондів в Україні показало, що в останні роки воно

залишається в незадовільному стані. Протягом 2010–2011 рр. УНДІАСД зреалізовано дослідження «Служби науково-технічної інформації державних архівних установ України: інформаційна, організаційна та науково-методична діяльність», що засвідчило специфіку формування фондів, ДІФ, ДПА, форм і методів інформаційної діяльності служб НТІ та бібліотек (бібліотечних фондів) державних архівних установ, які знаходяться у сфері управління державної архівної служби України. Зокрема, результати експерименту показали, що в центральних державних архівах служби НТІ, довідково-інформаційний та бібліотечний фонди знаходяться в різних структурних підрозділах:

- у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) ДІФ функціонує при методичному кабінеті. До основних завдань архіву не входить інформаційне забезпечення користувачів друкованими виданнями та науково-методичною літературою;

- у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України) немає бібліотеки, методичного кабінету чи іншого структурного підрозділу, який виконував би бібліотечні функції, відсутня й служба НТІ. Бібліотечний фонд в архіві формується стихійно;

- у Центральному державному історичному архіві, м. Київ (ЦДІАК України) служба НТІ відсутня, а відповідальність за методичний кабінет і службу довідкової інформації покладено на начальника відділу давніх актів архіву;

- у Центральному державному історичному архіві, м. Львів (ЦДІАЛ України) бібліотечні функції покладено на сектор зберігання друкованих фондів, а жоден з підрозділів архіву не виконує функції комплектування, зберігання, обліку та систематизації матеріалів ДІФ та інформування про них;

- у Центральному державному кінофотофоноархіві України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного) відповідальність за ведення та облік ДІФ покладено на провідного спеціаліста відділу формування НАФ та діловодства, який: комплектує архів профільними документами; вивчає та узагальнює інформацію про стан архівної справи з профільних для архіву питань; веде спільно з іншими архівними

установами та підрозділами архіву наукові дослідження; розробляє методичні посібники, рекомендації, правила, інструкції з питань комплектування документів; впроваджує у практику роботи архіву результати наукових досліджень, методичні розробки та прогресивні методи роботи;

– у Центральному державному науково-технічному архіві України (ЦДНТА України) службу НТІ архіву створено у 2010 р., однак вона не є самостійним структурним підрозділом, а входить до складу відділу використання інформації документів. На службу НТІ покладено бібліотечні функції, тому що в архіві немає науково-довідкової бібліотеки як самостійного підрозділу. Відповідальність за роботу з бібліотечним фондом несе служба НТІ. У складі служби НТІ знаходиться бібліотека (офіційна назва – бібліотечний фонд); методичний кабінет (офіційна назва – ДІФ), а також ДПА;

– у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) бібліотечний підрозділ та служба НТІ відсутні як самостійні структури;

– у місцевих державних архівах служби НТІ почали створюватись у 1970–1980-х рр., зокрема в держархівах Вінницької, Сумської, Одеської та інших областей. У 2002 р. діяльність служби НТІ було відновлено в Держархіві Запорізької області. У цілому, функції служби НТІ та бібліотек виконують різні структурні підрозділи держархівів (відділ інформації та використання документів, відділ організації та координації архівної справи, відділ зберігання, обліку та науково-довідкового апарату, організаційно-аналітичний відділ та ін.) [3, с. 26–28].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз термінології засвідчує, що чіткого та, головне, вичерпного визначення поняття «довідково-інформаційний фонд» ні в працях дослідників, ні в законодавстві на сьогоднішній день немає. Ще не сформована єдина терміносистема понять, які використовуються у зв'язку з функціонуванням ДІФ: за своїм змістом поняття «довідково-інформаційне обслуговування», «довідково-бібліографічне обслуговування», «довідкове обслуговування», а також «довідково-пошуковий апарат» і «довідково-бібліографічний апарат» асоціюються як синоніми. Поряд із теоретичними труднощами з'ясування сутності ДІФу існують труднощі,

пов'язані з його практичним функціонуванням. Наявність методичних рекомендацій щодо складу, завдань довідково-інформаційного фонду архіву, порядку його комплектування, обліку та користування не гарантує повноцінної реалізації його функцій, тому потребує заходів щодо вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Тетяна Добко; від. ред. О. С. Онищенко; НАН України. Нац. бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 376 с.
2. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / НАПН України; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; [уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська]. – К.: Нілан-ЛТД, 2012. – 283 с.
3. Майстренко А. А. Наукове дослідження «Служби науково-технічної інформації державних архівних установ України: інформаційна, організаційна та науково-методична діяльність»: хід, результати, висновки / А. А. Майстренко, Р. В. Романовський // Архіви України. – 2012. – № 3. – С. 25–34.
4. Никифоров А. Є. Науково-технічний прогрес та економічне зростання / А. Є. Никифоров // Державне регулювання економіки. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 166–209.
5. Новицький В. Є. Тенденції розвитку та інноваційного регулювання ринків праці в глобальному та інформаційному середовищі / В. Є. Новицький, Т. Є. Мірошніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ivveir.org.ua/NOVICKIY.doc>. – Назва з екрана.
6. Одинока Л. Галузева система науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства / Л. Одинока // Українська архівна енциклопедія / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2008. – С. 224.
7. Одинока Л. Галузевий центр науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства / Л. Одинока // Українська архівна енциклопедія / УНДІАСД. – К., 2008. – С. 230.
8. Одинока Л. Інформаційно-бібліографічна діяльність УНДІАСД / Л. Одинока, Р. Романовський // Студії з архів. справи та документознавства. – 2004. – Т. 12. – С. 34–39.

9. Остапчук Ю. Обґрунтування терміна «довідково-бібліографічний апарат бібліотеки» / Ю. Остапчук // Бібліотечний вісник, 2009. – № 4. – С. 33–37.

10. Пархоменко В. Д. Інформаційна аналітика у сфері науково-технічної діяльності / В. Д. Пархоменко, О. В. Пархоменко. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 224 с.

11. Служби науково-технічної інформації державних архівних установ України: інформаційна, організаційна та науково-методична діяльність: метод. рекомендації / Держ. архів. служба України, УНДІАСД; уклад.: С. С. Артамонова, А. А. Майстренко, Л. П. Одинока, Р. В. Романовський. – К., 2012. – 34 с.

12. Чорний А. І. Довідково-інформаційний фонд / А. І. Чорний // Українська радянська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leksika.com.ua/18300305/ure/dovidkovo-informatsiyniy_fond.

References

1. Dobko T. Dovidkovo-bibliografichna diialnist naukovykh bibliotek Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: stanovlennia ta rozvytok (XX st. – pershe desiatylittia XXI st.) / Tetiana Dobko; vid. red. O.S. Onyshchenko; NAN Ukrainy. Nats. biblioteka Ukrainy im. V.I. Vernadskoho. – K., 2013. – 376 s.

2. Informatsiini resursy. Slovnyk zakonodavchoi ta standartyzovanoi terminolohii / NAPN Ukrainy; Derzh. nauk.-ped. b-ka Ukrainy im. V.O. Sukhomlynskoho; [uklad.: P.I. Rohova, Ia.O. Chepurenko, S.M. Zozulia, I.H. Lobanovska]. – K.: Nilan-LTD, 2012. – 283 s.

3. Maistrenko A.A. Naukove doslidzhennia «Sluzhby nauково-tekhnichnoi informatsii derzhavnykh arkhivnykh ustanov Ukrainy: informatsiina, orhanizatsiina ta nauково-metodychna diialnist»: khid, rezultaty, vysnovky / A.A. Maistrenko, R.V. Romanovskiy // Arkhivy Ukrainy. – 2012. – № 3. – S. 25–34.

4. Nykyforov A.Ie. Naukovo-tekhnichniy prohres ta ekonomichne zrostantia / A.Ie. Nykyforov // Derzhavne rehuliuвання ekonomiky. – K.: KNEU, 2004. – S. 166–209.

5. Novytskyi V.Ie. Tendentsii rozvytku ta innovatsiinoho rehuliuвання ryнкiv pratsi v hlobalnomu ta informatsiinomu seredovyshchi / V.Ie. Novytskyi, T.Ie. Mirosnynchenko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ivveir.org.ua/NOVICKIY.doc>. – Nazva z ekrana.

6. Odynoka L. Haluzeva systema nauково-tekhnichnoi informatsii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva / L. Odynoka // Ukrainaska arkhivna entsyklopediia / Derzhkomarkhiv Ukrainy, UNDIASD. – K., 2008. – S. 224.

7. Odynoka L. Haluzevyi tsentr naukovo-tekhnichnoi informatsii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva / L. Odynoka // Ukrainska arkhivna entsyklopediia / UNDIASD. – K., 2008. – S. 230.

8. Odynoka L. Informatsiino-bibliohrafichna diialnist UNDIASD / L. Odynoka, R. Romanovskiy // Studii z arkhiv. spravy ta dokumentoznavstva. – 2004. – T. 12. – S. 34–39.

9. Ostapchuk Iu. Obgruntuvannia termina «dovidkovo-bibliohrafichniy aparat biblioteky» / Iu. Ostapchuk // Bibliotechnyi visnyk, 2009. – № 4. – S. 33–37.

10. Parkhomenko V.D. Informatsiina analityka u sferi naukovo-tekhnichnoi diialnosti / V.D. Parkhomenko, O.V. Parkhomenko. – K.: UkrINTEI, 2006. – 224 s.

11. Sluzhby naukovo-tekhnichnoi informatsii derzhavnykh arkhivnykh ustanov Ukrainy: informatsiina, orhanizatsiina ta naukovo-metodychna diialnist: metod. rekomendatsii / Derzh. arkhiv. sluzhba Ukrainy, UNDIASD; uklad.: S.S. Artamonova, A.A. Maistrenko, L.P. Odynoka, R.V. Romanovskiy. – K., 2012. – 34 s.

12. Chornyi A.I. Dovidkovo-informatsiyni fond / A.I. Chornyi // Ukrainskaadianska entsyklopediia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://leksika.com.ua/18300305/ure/dovidkovo-informatsiyniy_fond.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Демуз Інна Олександрівна, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

e-mail: demuz_inna@ukr.net

ДАНЫЕ ОБ АВТОРЕ

Демуз Инна Александровна, доктор исторических наук, доцент, заведующий кафедрой документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

e-mail: demuz_inna@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Demuz Inna Olexandrivna, Doctor of History, the Head of Document Science Department

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytsky Hrygoriy Skovoroda State Pedagogical University»

Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytsky, Sukhomlynsky Street 30, 08401

e-mail: demuz_inna@ukr.net

УДК 025.4.05

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЛАСИФІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ УДК ТА ББК

Лугова Т. А., Городніченко А. В.

У статті проаналізовано найпоширеніші в Україні універсальні документні класифікації, здійснено порівняльний аналіз класифікаційних систем УДК та ББК, показано їхні переваги та недоліки, подано тенденції розвитку цих систем та особливості використання у сучасних інформаційних сервісах.

Визначено, що зазначені класифікаційні системи мають ряд переваг і недоліків, оскільки різняться за багатьма критеріями. Попри все, вони не втрачають своєї актуальності, а, навпаки, їхні позиції щодо застосування на території України зміцнюються. Порівняльний аналіз показав, що саме УДК володіє такими вимогами до документної класифікаційної системи, як універсальність, міжнародність, адаптивність до появи нових галузей знань.

Ключові слова: УДК, ББК, класифікаційні системи, індексування, систематизація, класифікація документів.

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КЛАССИФИКАЦИОННЫХ СИСТЕМ УДК И ББК

Луговая Т. А., Городниченко А. В.

В статье проанализированы распространенные в Украине универсальные документные классификации, осуществлен сравнительный анализ классификационных систем УДК и ББК, показано их преимущества и недостатки, представлены тенденции

развития этих систем и особенности использования в современных информационных сервисах.

Определено, что указанные классификационные системы имеют ряд преимуществ и недостатков, поскольку различаются по многим критериям. Несмотря на это, они не теряют своей актуальности, а, наоборот, их позиции по применению на территории Украины укрепляются. Сравнительный анализ показал, что именно УДК обладает такими требованиями к документной классификационной системы, как универсальность, международность, адаптивность к появлению новых отраслей знаний.

Ключевые слова: УДК, ББК, классификационные системы, индексирование, систематизация, классификация документов.

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF CLASSIFICATION SYSTEMS UDC AND LBC

Lugova T. A., Gorodnichenko A. V.

The article analyzes the common in Ukraine Universal Document Classification, comparative analysis and classification of UDC and LBC, shown their advantages and disadvantages, given trends in the development of these systems and features of using of modern information services.

It was determined that these classification systems have several advantages and disadvantages, because they have different criteria. But they do not lose its relevance, their position on the use on the territory of Ukraine strengthened. Comparative analysis showed that UDC has the same requirements for documentary classification system as a universal, international, adaptability to new fields of knowledge.

Keywords: UDC, LBC, classification systems, indexing, classification, classification documents.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що документні класифікації УДК та ББК відіграють важливу роль в організації інформаційного середовища, оскільки є механізмами впорядкування інформації, систематизації документів, укладання систематичних каталогів і картотек, тематичного пошуку інформації в бібліографічних базах та електронних масивах в усьому світі.

В Україні найбільш поширеними є дві класифікаційні системи – УДК та ББК. Обов'язковість класифікаційних індексів закріплено на законодавчому рівні. Зокрема, Закон України «Про

видавничу справу» [1] вносить класифікаційні індекси до переліку вихідних відомостей. Особливості складу, послідовності подання й розміщення вихідних відомостей у виданнях нормативно-правовий акт покладає на ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості» [2].

На сьогодні відсутні фундаментальні дослідження з порівняння УДК та ББК з метою виявлення недоліків і переваг цих систем, що є особливо важливо в умовах швидкого розвитку різних галузей знань, інформатизації всіх сфер суспільного життя, а також розробки нової динамічної консолідованої системи, яка б відповідала вимогам сучасного інформатизованого світу.

Мета статті – на основі порівняльного аналізу класифікаційних систем УДК та ББК виявити їхні переваги та недоліки.

Аналіз останніх публікацій. До проблем класифікації документів зверталось багато вчених-документознавців: С.Г. Кулешов, Н.М. Кушнарєнко, Г.М. Швецова-Водка, Ю.І. Палєха, Н.І. Петренко, Н.І. Гендіна, Л.Б. Зупарова, Л.М. Мухітдінова, І.П. Штефан та ін. Досліджувались такі аспекти як: історія класифікаційних систем [10], проблеми класифікаційного пошуку в електронних каталогах [14], шифрування видань [4], характеристика систем ББК [8] та УДК [15], можливості розробки консолідованої моделі загального механізму впорядкування та пошуку бібліографічної інформації [12] тощо.

Виклад основного матеріалу. УДК є єдиною і свого роду унікальною міжнародною універсальною класифікаційною системою, яка призначена для впорядкування наукових праць, літератури, мистецтва, різних видів документів і всього, що було створено людством за період існування.

Назва «Універсальна десяткова класифікація» з'явилася в 1927 р. з виходом у світ другого видання таблиць французькою мовою «Classification dé cimale universelle». З цього періоду розпочалася робота зі вдосконалення таблиць під згадану вище назвою. Таблиці регулярно передруковувались, завдяки чому вони швидко почали набувати міжнародного поширення. На території України УДК з'явилась завдяки бібліографу Юрію

Іванову-Меженку, який очолив Головну Книжкову палату в 1919 р. і за досить короткий проміжок часу організував випуск першого варіанту перекладу таблиць українською мовою «Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація» (Харків, 1919 р.). У 1921 р. Головополітпросвітою РРФСР було прийнято постанову про обов'язкове застосування «Международной десятичной классификации» в усіх бібліотеках. З того часу десяткова класифікація застосовується в усіх масових бібліотеках колишнього радянського простору [10, с. 9–10].

У 1997 р. Книжковою палатою України було підписано угоду з Консорціумом УДК і придбано ексклюзивну ліцензію на підготовку й випуск УДК українською мовою. У 2000 р. Україна отримала перше україномовне видання у двох книгах. Надалі протягом декількох років, починаючи з 2003 р., проводилися зміни та доповнення, а згодом вийшло друге україномовне видання у 7-ми томах [4, с. 147].

На теренах України УДК є однією з документних класифікаційних систем, якою користуються бібліотеки вищих навчальних закладів, наукові, науково-технічні й інші галузеві бібліотеки, інформаційні центри та видавництва. Крім книжкових видань, індекси УДК проставляються ще і на авторефератах дисертацій, а також на наукових статтях у журналах та збірниках. З 1 липня 2009 р. в Україні діє національний стандарт ДСТУ 6096:2009 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування» [3], який встановлює правила ведення таблиць УДК та їх використання для індексування документів.

ББК – універсальна класифікаційна система, основне призначення якої полягає в науковій обробці документів та їх систематизації, організації фондів, укладанні каталогів і картотек, групуванні документів, веденні обліку і статистики у бібліотеках. ББК – перша радянська класифікація. Перший варіант зазначеної класифікаційної системи спеціалісти провідних бібліотек СРСР розробили у 1958–1968 рр. [13, с. 120]. Варто підкреслити, що Україна одна із перших підтримала позицію щодо поширення ББК на своїх теренах. Це стало поштовхом для впровадження

ББК серед бібліотек вищих навчальних закладів. На той період, із 46 ВНЗ країни 26 вже використовували таблиці цієї системи [4, с. 148]. Механізмом удосконалення та розвитку документної класифікації стало видання системи доповнень, які систематично готувалися науковим центром ББК при Державній бібліотеці Росії. Так, у 1997 р. було видано модернізований проміжний варіант робочих таблиць для масових бібліотек [5]; а у 1998 р. – «Таблиці для шкільних і дитячих бібліотек» [6]. Значний внесок у напрямі адаптації російськомовних варіантів таблиць відповідно до потреб українського суспільства виконують головні бібліотечно-інформаційні установи країни. Певні кроки в цьому напрямі зробили: Книжкова палата України, Національна парламентська бібліотека України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського, Державна бібліотека України для юнацтва та інші установи [8, с. 21].

Отже, ми бачимо, що ББК та УДК використовують більшість наукових інститутів і навчальних закладів України. Ці системи найпоширеніші, безкоштовні та рекомендовані для використання на теренах нашої держави. Порівняння УДК та ББК за найважливішими характеристиками й особливостями (розвиток і розповсюдження системи, структура, принцип побудови індексів та лінгвістична сумісність) представлені у таблиці.

Порівняльна характеристика УДК та ББК

Критерій	УДК	ББК
Розповсюдження	Країни Європи, Азії, Америки	Країни СНД
Структура	Ієрархічна комбінаційна класифікаційна система, яка містить основну таблицю, допоміжні таблиці й абетково-предметний показник	Ієрархічна комбінаційна класифікаційна система, яка містить основні таблиці, таблиці спеціальних типових ділень, таблиці загальних типових ділень, абетково-предметний показник
Тип класифікації	Комбінаційна класифікація	Комбінаційна класифікація

Принцип побудови індексів	Індексаційна база однорідна – цифрова. Індекси розглядаються як десяткові дробки	Індексація ББК логічна: класи поділяються на підкласи, розкриваючи логічну будову кожного з них
Структура індексації	Структура індексації в УДК логічна, кожен наступний знак в індексі відображає рівень класифікації	Індексація в ББК структурна з послабленою виразністю
Лінгвістична сумісність	Таблиці УДК перекладено на 39 мов світу, в тому числі й на українську	Таблиці ББК перекладено десятками мов. Перекладу українською мовою на даний момент немає
Сфера застосування	Науково-технічні видавництва, редакції журналів, органи НТІ, технічні бібліотеки, патентні служби, науково-технічні архіви	Універсальні бібліотеки з різним обсягом фондів, спеціальні бібліотеки

На основі даних, представлених у таблиці, можна побачити, що межі розповсюдження УДК та ББК різняться. Так, УДК використовують у багатьох країнах світу в бібліотеках та інформаційних службах Європи, Азії, Америки; таблиці перекладено на 39 мов світу [7, с. 132]. Тоді як ББК поширена в бібліотеках країн СНД. Паралельно з іншими міжнародними системами класифікації вона залишається єдиною класифікаційною системою, за якою організовано фонди та каталоги найбільших бібліотечних мереж Росії та країн СНД [14, с. 48]. Проте на сьогодні все ще відсутня власне українська версія ББК, тому бібліотеки України змушені користуватися російськими таблицями, які не повною мірою відображають національні проблеми нашої держави та багатьох інших предметних галузей [8, с. 21].

Щодо структури документних класифікацій, то порівнювані системи належать до ієрархічних класифікаційних систем комбінаційного типу [11, с. 14]. Проте в УДК, на відмінну від ББК, індексаційна база однорідна – цифрова. Структура індексації в УДК логічна, кожен наступний знак в індексі відображає

рівень класифікації. Завдяки такій побудові індекси можуть легко розширюватися, деталізуватися і, навпаки, згортатися, стискатися, тому УДК зручна в пошукових масивах різних обсягів [15, с. 23].

Як відомо, в основі УДК та ББК лежать різні принципи класифікації наук: принцип десятковості в УДК та принцип побудови основного ряду у відповідності до класифікації наук в ББК [12, с. 4]. Цим пояснюється різність систем в принципі та різність інформаційних кодів – індексів – зокрема. Так, приміром:

Рис. 1.1 Приклад індексу УДК та ББК [12, с. 4]

Тож, видно певну відмінність в індексному виконанні одного терміну щодо різних класифікаційних систем. Зазначимо, що таблиці ББК, як справедливо вказала Л. Мухітдінова, побудовані відповідно до принципів марксистсько-ленінської класифікації наук: об'єктивності, розвитку. Так, при складанні індексів ББК відповідні принципи відобразилися в послідовності поділів основного ряду і в подальшій деталізації відділів, у зв'язках і розмежуванням між відділами, у формулюваннях рубрик [10, с. 9]. Цифрова індексаційна база УДК має суттєвий недолік, який полягає в її обмеженості, що спричиняє подовження індексів, їхню нерівномірність у різних відділах, труднощі у введенні нових ділень. Проте для вирішення цієї проблеми проведено розширення індексаційної бази за рахунок застосування математичних знаків та інших символів [14, с. 47].

Висновки. Все вищесказане дозволяє констатувати, що УДК і ББК як різні самостійні системи мають свої переваги та недоліки. Попри все, вони не втрачають своєї актуальності, а, навпаки, їхні позиції щодо застосування на території України зміцнюються. Порівняльний аналіз показав, що саме УДК володіє такими вимогами до класифікаційної системи, як універсальність, міжнародність, адаптивність до появи нових галузей знань. Документна класифікація дає змогу відображати новітні досягнення науки й техніки без будь-яких змін у її структурі. Про це свідчить детально розроблена система

допоміжних таблиць визначників, здатність відображати нові поняття шляхом розподілу відділів від загального до окремого, що також сприяє гнучкості й динамічності УДК. За рахунок того, що система здатна комбінувати та поєднувати різні предмети і поняття, вона охоплює всю систему знань. Крім того, позитивним моментом є те, що робота з адаптації змісту таблиць до сучасних інформаційних потреб людства продовжується безперервно, що, в свою чергу, дозволяє УДК залишатися актуальною та конкурентоспроможною документною класифікаційною системою в усьому світі.

Список використаних джерел

1. Про видавничу справу [Електронний ресурс]: Закон України [Чинний, поточна редакція від 05.06.1997] // Відомості Верховної Ради України, – № 318/97. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/annot/318/97-%D0%B2%D1%80>.
2. ДСТУ 4861: 2007 Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості [Електронний ресурс]. – Введ. 05.11.2007. – К.: Держспоживстандарт України, 2009. – 45 с. – Режим доступу: http://library.donntu.org/vam_avtory/D4861-2007.pdf.
3. ДСТУ 6096:2009 Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування [Електронний ресурс]. – Введ. 01.01.2009. – К.: Держспоживстандарт України, 2009. – 36 с. – Режим доступу: <http://gntb.gov.ua/files/sibid.pdf>.
4. Бахчиванжи Г.П. Шифр зберігання видання – необхідний елемент вихідних відомостей / Г.П. Бахчиванжи // Сучасні видавництва вищих навчальних закладів: матер. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23–26 верес. 2014 р.) / відп. ред. Л.Ф. Дьяченко; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Держ. наук. установа «Книжкова палата України ім. Івана Федорова». – Одеса: ОНУ, 2014. – С. 146–156.
5. Библиотечно-библиографическая классификация: рабочие таблицы для массовых библиотек / Н.Н. Асеева, Г.П. Ванская. – М.: Либерия, 1999. – 688 с.
6. Библиотечно-библиографическая классификация: таблицы для детских и школьных библиотек / Н.Н. Чигарова / ГБЛ, Рос. гос. дет. б-ка. – 3-е изд. испр. и доп. – М.: Либерия, 1998. – 320 с.
7. Гендина Н.И. Лингвистические средства автоматизации документального поиска / Н.И. Гендина. – СПб.: БАН, 1992. – 188 с.

8. Іванова Я. Актуально про ББК [Електронний ресурс] / Я. Іванова, Н. Ремез // Шкільний центр. – 2011. – № 12. – С. 19–25. – Режим доступу: http://slavmmc.at.ua/BIBLIOTEKA/Publikacii/3.2.3-aktualno_pro_bbk.pdf.

9. Кулешов С.Г. Документальні джерела наукової інформації [Електронний ресурс] / С.Г. Кулешов. – К.: УкрІНТЕІ, 1995. – 191 с. – Режим доступу: http://bedsypty.oono.in/phirdylsezeedir_s_g_kuleshov_dokumentalni_dzherela_naukovoyi_informaciyi_avtoreferat_psyksoftyreagl.php.

10. Мухітдінова Л. Класифікаційні системи в Україні: коротка історія (1917–1996 р.) / Л. Мухітдінова // Вісник Книжкової палати. – 1996. – № 4. – С. 9–12.

11. Петренко Н. Еталон в Україні: останній етап перед випуском у світ / Н. Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2000. – № 3. – С. 10–16.

12. Сербін О. Конгломерат інформаційно-пошукових мов як консолідаційна модель загального механізму впорядкування та пошуку бібліографічної інформації [Електронний ресурс] / О. Сербін // Бібліотечний вісник. – 2008. – № 1. – С. 3–10. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/628>.

13. Справочник библиотекаря / Науч. ред.: А.Н. Ванеев, В.А. Минкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Профессия, 2007. – 236 с.

14. Сукиасян Э.Р. Библиотечно-библиографическая классификация и проблемы классификационного поиска в электронных каталогах / Э.Р. Сукиасян // Сов. библиотековедение. – 1999. – № 4–6. – С. 47–49.

15. Штефан І.П. Універсальна десяткова класифікація [Електронний ресурс]: метод. рекомендації на допомогу самостійній роботі студентів / І.П. Штефан. – К.: КДІК, 2002. – 32 с. – Режим доступу: http://eprints.rclis.org/23771/1/serbin_dyser.pdf.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vydavnychu spravu» [The Law of Ukraine «On Publishing»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/anot/318/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

2. Informacija ta dokumentacija. Vydannja. Vykhidni vidomosti [Information and documentation. Edition. Initial information]. (2009). DSTU 4861: 2007 from 05.11.2007. Kyiv: Derzhstandart Ukraine [in Ukrainian].

3. Systema standartiv z informaciji, bibliotechnoji ta vydavnychoji spravy. Universaljna desjatkova klasyfikacija. Struktura, pravyla vedennja ta indeksuvannja [System of standards on information, librarianship and publishing. Universal Decimal classification. The structure and rules of

indexing]. (2009). DSTU 6096:2009 from 01.01.2009. Kyiv: Derzhstandart Ukraine [in Ukrainian].

4. Aseeva N.N., Vanskaja Gh.P. (1999). Bibliotechno-bibliograficheskaya klassifikatsiya: rabochie tablitsy dlya massovykh bibliotek [Library Bibliographic Classification: worksheets for public libraries]. Moskva: Liberiya [in Russian].

5. Bakhchyvanzhy Gh.P. (2014). Shyfr zberighannja vydannja – neobkhidnyj element vykhidnykh vidomostej [Code Storage Edition – an essential element of output data]. Proceedings of the Suchasni vydavnytstva vyshlykh navchalnykh zakladiv (Ukraina, Odesa, 23–26 veresnja, 2014) (eds. Djachenko L. F.), Odesa: ONU, pp. 146–156.

6. Chigarova N.N. (1998). Bibliotechno-bibliograficheskaya klassifikatsiya: tablitsy dlya detskikh i shkolnykh bibliotek [Library Bibliographic Classification: tables for children's and school libraries]. Moskva: Liberiya [in Russian].

7. Ghendyna N.Y. (1992). Lymphvystycheskye sredstva avtomatyzacyi dokumental'nogho poyska [Linguistic automation documentary search]. Sankt-Peterburgh: BAN [in Russian].

8. Ivanova Ja., Remez N. (2011). Aktual'no pro BBK [Actually about the LBC]. Shkil'nyj centr, no. 12, pp. 19–25.

9. Kuleshov S.Gh. (1995). Dokumentalni dzherela naukovoi informaciji [Documentary sources of scientific information]. Kyjiv: UkrINTEI [in Ukrainian].

10. Mukhitdinova L. (1996). Klasifikacijni systemy v Ukrajinі: korotka istorija (1917–1996 r.) [Classification system in Ukraine: a Short History (1917–1996)]. Visnyk Knyzhkovoji palaty, no. № 4, pp. 9–12.

11. Petrenko N. (2000). Etalon v Ukrajinі: ostannij etap pered vypuskom u svit [Etalon in Ukraine: last stage before the release of the world]. Visnyk Knyzhkovoji palaty, no. № 3, pp. 10–16.

12. Serbin O. (2008). Konglomerat informacijno-poshukovykh mov jak konsolidacijna modelj zagal'nogho mekhanizmu vporjadkuvannja ta poshuku bibliografichnoji informaciji [Conglomerate information retrieval as a consolidation pattern common mechanism organizing and searching bibliographic information]. Bibliotechnyj visnyk, no. № 1, pp. 3–10.

13. Vaneev A.N., Minkina V.A. (2007). Spravochnik bibliotekarya [The Reference librarian]. Sankt-Peterbug: Professiya [in Russian].

14. Sukiasyan E.R. (1999). Bibliotechno-bibliograficheskaya klassifikatsiya i problemy klassifikatsionnogo poiska v elektronnykh katalogah [Bibliographic classification and problems of classification search in electronic catalogs]. Sovremennoe bibliotekovedenie, no. № 4, pp. 47–49.

15. Shtefan I.P. (2002). Universaljna desjatkova klasyfikacija [Universal Decimal Classification]. Kyjiv: KDIK [in Ukrainian].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лугова Тетяна Анатоліївна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету
просп. Шевченка, 1, Одеса, Україна, 65000
E-mail: Ta1678@yandex.ru

Городніченко Анастасія Вікторівна, студентка 4 курсу кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету
пров. О. Матросова, б. 1, кв. 420, м. Одеса, 65044.
e-mail: nastyacity85@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Луговая Татьяна Анатольевна кандидат искусствоведения, доцент кафедры документоведения и информационной деятельности
Одесского национального политехнического университета
просп. Шевченка, 1, Одесса, Украина, 65000
E-mail: Ta1678@yandex.ru

Городниченко Анастасия Викторовна студентка 4 курса кафедры документоведения и информационной деятельности
Одесского национального политехнического университета
Почтовый адрес: пер. А. Матросова, д. 1, кв. 420, г. Одесса, 65044
e-mail: nastyacity85@mail.ru

DATE ON AUTHORS

Lugova Tatiana Anatoliivna, Candidate of Arts, Associate Professor of Document Science and Information Activities Department
Odesa National Polytechnic University.
E-mail: Ta1678@yandex.ru

Gorodnichenko Anastasia 4 th year student of the Document Science and Information Activities Department
Odesa National Polytechnic University.
Ukraine, Odesa, A. Matrosov St 1, app. 420, 65044
e-mail: nastyacity85@mail.ru

УДК 930.22

ТРАКТУВАННЯ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ЯК НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Степаненко В. А.

У статті розглядається історичний аспект розвитку документознавства як самостійного напрямку наукової діяльності; проаналізовано наукові праці дослідників щодо структури документознавства.

Оцінка розвитку документознавства в Україні дала можливість зробити висновок, що загальне документознавство як сукупність знань про документ та наукова дисципліна, природно, перебуває на стадії свого формування й еволюції. Тому цілком зрозуміло, що мають право на існування та обговорення різні підходи дослідників даної галузі до визначення структури комплексної системи знань про документ.

Ключові слова: документознавство, документаційна діяльність, історія, структура документознавства.

ТРАКТОВКА ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЯ КАК НАУЧНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Степаненко В. А.

В статье рассматривается исторический аспект развития документоведения как самостоятельного направления научной деятельности; проанализированы научные труды исследователей по структуре документоведения.

Оценка развития документоведения в Украине дала возможность сделать вывод, что общее документоведение как совокупность знаний о документе и научная дисциплина, естественно, находится на стадии своего формирования и эволюции. Поэтому вполне понятно, что имеют право на существование и обсуждение различные подходы исследователей данной отрасли к определению структуры комплексной системы знаний о документе.

Ключевые слова: документоведение, документационная деятельность, история, структура документоведения.

INTERPRETATION OF DOCUMENTATION SCIENCE AS A SCIENTIFIC DISCIPLINE: HISTORICAL ASPECT

Stepanenko V. A.

In the article the historical aspect of development of document science is examined as independent direction of scientific activity; scientific

works of researchers are analyzed in relation to the structure of the document science.

The estimation of development of document science in Ukraine gave an opportunity to draw conclusion, that common document science as totality of knowledge about a document and scientific discipline, naturally, are on the stage of forming and evolution. Therefore, fully clear, that it have a right on existence and discussion different views of researchers of this industry near determination of structure of the complex system of knowledge about a document.

Keywords: *document science, documents activity, history, the structure of documents science.*

Постановка проблеми. Питання розвитку та функціонування документознавства є актуальною проблематикою сьогодення і потребує детального вивчення, де особливе значення слід приділити саме змісту та структурі наукової дисципліни. Інформаційна діяльність і робота з документами охоплюють сьогодні практично усі сфери науково-практичної діяльності та є важливим елементом сфери гуманітарного пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблема набула висвітлення в працях багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців: С.Г. Кулешов, Г.М. Швецова-Водка, Н.С. Ларьков, В.В. Бездрабко та ін. У працях П. Отле викладені фундаментальні основи документознавства. Серед науковців сьогодення Ю.І. Пальоха та Н.О. Леміш розглядають формування змісту дисципліни документознавство.

Мета і завдання. Метою дослідження є виявлення особливостей структури сучасного документознавства і становлення його як самостійного напрямку наукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. За кордоном наука під назвою «документознавство» відома тільки в деяких східноєвропейських країнах. Відповідна галузь знань під назвою «управління документами» або «управління документацією» (records management) існує в англо-американській практиці. Слід також зважати на те, що на світовому рівні не існує єдиної назви для науки про документ, як і не існує загального поняття «документ», яке тлумачиться по-різному в історичних дисциплінах, діловодстві, бібліотечній та інформаційній науках.

Різноаспектний аналіз складових документа (у першу чергу тексту) завжди слугував основою дослідження ряду наук. Так, аналітико-синтетичний метод дослідження застосовувався ще давньогрецькими логографами в VI ст. до н. е. для написання лотосів (історій) на основі опрацювання міських і храмових хронік.

Зародження документознавства було пов'язано з так званим «практичним» чи прикладним документознавством, тобто з виникненням самої сфери праці з документами як специфічної галузі людської діяльності та здобутком її певної самостійності. На перших порах це проявлялося в поясненні і створенні правил роботи з різними документами і вимог до самих документів на практиці, у керівничому процесі, прикладній сфері. Подібні правила стали складатися ще в державах Давнього Сходу, Греції та Римі. Тоді ж виникла потреба в документній систематизації та з'явилися перші подібні розробки – описання документів та їх збірок, каталоги [4, с. 14].

З тих часів дійшли до нас різні види документів, за допомогою яких можна дослідити історію розвитку суспільства в цілому, його окремих елементів чи напрямків розвитку. Необхідність у складанні документів виникла одночасно з появою писемності. Існує думка, що саме потреба в складанні різних документів і викликала появу писемності як засобу збереження різного виду інформації (торговельних, державних угод тощо).

Наука про документ, як й інші молоді наукові дисципліни, маючи широкий практичний вихід у різних галузях людської діяльності, підійшла до стану, коли необхідність узагальнень і розроблення власної теоретичної бази стало нагальною потребою і неодмінною умовою подальшого розвитку. Багато відомих учених працювало над проблемою визначення структури документознавства, але вони так і не дійшли єдиної думки щодо визначення структури. Ситуація, що склалася, вимагає чіткого дисциплінарного та міждисциплінарного розмежування, уточнення зв'язків і підпорядкованості, визначення пріоритетів і побудови моделі наукової дисципліни, яка на межі двох століть потребує чіткого окреслення свого місця серед інших відомих наукових дисциплін.

Історично першою вважається документаційна наука, що виникла в кінці XIX ст. й отримала міжнародне визнання у першій половині XX ст. Предметом її була документаційна діяльність, що включає процеси збору, систематизації, зберігання, пошуку і поширення (а з середини 1940-х років – і створення) документів у всіх сферах суспільного життя. Ця наука ще мала назву «книго-архівно-музесзнавство».

Для узагальнюючої науки про документ пропонувалося декілька варіантів її назв:

- інформаційно-комунікаційна наука (Н.Б. Зінов'єва);
- документаційно-інформаційна наука (Г.М. Швецова-Водка);
- загальне документознавство (Ю.М. Столяров, Н.М. Кушнарєнко, А.А. Соляник, К.Г. Мітєєв);
- документологія (В.М. Автократов, Б.І. Ілізаров, Ю.М. Столяров, Н.М. Кушнарєнко, М.С. Слободяник).

Ситуація, що склалася, вимагає чіткого дисциплінарного та міждисциплінарного розмежування, уточнення зв'язків і підпорядкованості, визначення пріоритетів і побудови моделі наукової дисципліни, яка на межі двох століть потребує чіткого окреслення свого місця серед інших відомих наукових дисциплін. Базовим компонентом є уявлення про предмет, який вивчає конкретна наукова дисципліна.

Основоположником документаційної науки є Поль Отле. Він пропонував назвати науку, що вивчає документну діяльність, бібліологією або документологією, що було пов'язано з ототожненням книги і документа. Отле сподобалися ідеї філософа-позитивіста Спенсера, який намагався створити «абсолютно єдину систему пізнання». Філософські ідеї Спенсера змінили світосприйняття Отле і поступово привели його до розуміння того, що всі дані про універсальну систему знань зможе дати бібліографія [5, с. 7].

Апелюючи до наукової спадщини відомого вченого, багато дослідників охоче заносять його до рангу основоположників документаційної науки, бібліології, документології, документознавства, інформатики й інших дисциплін.

Термінологічні авторські пошуки для означення нової галузі знань про документ виявилися в синонімічності пропозицій

назвати дисципліну майбутнього, окрім документології, ще книго-архівно-музезознавством, бібліологією, і, зрештою, документаційною наукою. Безперечно, нове дискурсивне утворення (за М. Фуко) призвело до розповсюдження ідей П. Отле та їхнього укорінення серед гуманітарних наук документації. Вчений постійно прагнув застосувати ключові поняття соціології, психології, філософії й інших загальних гуманітарних наук до яскраво виражених процесів у сферах масових комунікацій, суспільної організації, економіки. Продуктом активних і тривалих дебатів дослідника з колегами стала спроба теоретично довести реальність і доцільність запропонованих ним наукових проєктів [1, с. 17].

Слідуючи задуму окреслити межі бібліології, П. Отле апелює до термінологічних роз'яснень лексем *biblion*, *documentum*, *grapho*, *liber*. Розвинута модернізмом загальна критика традиційного тлумачення будь-якого терміна була підтримана П. Отле і знайшла втілення в промовистих термінологічних роздумах. На відміну від поширеної у сучасній науці думки про ототожнення П. Отле книги і документа, сам дослідник чітко розумів відмінність між ними, прямо вказуючи на більш широке значення другого з них.

Слід зазначити, що П. Отле вклав широкий зміст у поняття «книга», котре стало збірною назвою для, власне, книг, часописів, газет, відбитків, репродукцій, графічних творів, креслень, гравюр, карт, схем, діаграм, фотографій. Утім, усвідомлюючи усталеність поняття в традиційному сприйнятті, дослідник наполягав на активнішому розробленні тієї бібліологічної термінології, яка б починалася з кореня *Document*. Звідси походить низка однокоренових слів, багато з яких чи не вперше були запропоновані бельгійським науковцем. Документ як предмет, що означає знак, носій; документація як дія документування і сукупність документів, а пізніше – наука про документ; документаліст – фахівець із документації; документувати – процедура щодо створення і користування документа; документальний – той, що належить документації; документарій – інститут документації, документотехніка – техніка документації та ін. були запропоновані ученій спільноті для обговорення з метою дійти згоди щодо найважливіших традицій

лексем наукової мови і її неологізмів. Багато з цих термінів виявилися нездатними вписатися в існуючу практику, парадигму знань чи несвоєчасними, для того, щоб бути ними прийнятими.

Продовжуючи обстоювати узагальнені тлумачення понять «книга» і «документ», учений кинув доволі сміливий виклик галузям знань про документ, прагматично запропонувавши об'єднати всі «часткові науки в одну загальну науку» – бібліологію чи документологію. Усвідомлення безперспективності механічного сполучення галузей знань змусило П. Отле шукати шляхи їхньої інтеграції [1, с. 18]. Загальні об'єкти вивчення, термінологія, фундаментальність поняття і закони, узагальнені й систематизовані знання, спільні методи ведення досліджень, зв'язки між суміжними науковими дисциплінами мали, на думку вченого, уможливити творення бібліології. Заява про те, що ядром творення документології повинні стати риторика, бібліотекознавство, бібліографія, книгодрукування, чітко визначає не лише першочергові інтереси ученого, але й розуміння ним природи загальної науки про документ.

У зв'язку із захопленням ідеями Спенсера, праці П. Отле відзначаються наслідуванням основних ідей позитивізму. Прагнення універсалізувати, уніфікувати, математично прорахувати й вирішити процеси документування свідчать про прийняття й освоєння методології О. Конта (1789–1857) і Г. Спенсера (1820–1903), що базується на упевнених завіряннях можливостей вибудувати єдину, позитивну, ідеальну науку (соціальну фізику чи соціологію) – «сукупність універсальних і очевидних, безсумнівних і необхідних положень, систематично організованих, виведених залежно від предмета безпосередньо чи опосередковано, і така, що дає внутрішню освіту його властивостям, а також законам дії», науково-методичний арсенал якої складуть набутки природничо-технічних наукових знань [5, с. 15]. Серед усього наукового здобутку П. Отле, спеціально чи опосередковано присвяченого документології, особливо поціновуємо «книгу про книгу» (за визначенням автора) – «Трактат про документацію» (1934), що стала своєрідним підсумком роздумів автора щодо змісту науки про документ. За визначенням самого автора, «Трактат про документацію»

присвячено «загальному викладу понять, що належить книзі чи документів».

Вивчення праць П. Отле робить цілком очевидним полісемантичне розуміння терміна документація при оперуванні ним. Окрім його тлумачення стосовно наукової дисципліни, трапляється дефініціювання у значенні сукупності документів та функції документування. Обмеження значеннєвого простору поняття документація відбувається через перелік її складових. Документацією виступають:

- 1) окремі документи;
- 2) бібліотека як колекція самих документів;
- 3) бібліографія (описання і класифікація документів);
- 4) документальні архіви (дос'є, матеріали документації);
- 5) адміністративні архіви, що містять будь-які документи установи;
- 6) архіви давніх документів (рукописи, у т. ч. юридичні документи громадських організацій, приватні, комерційні документи);
- 7) документи, відмінні від бібліографічних і графічних (музичний твір, кіно, фільм, фільмотека, фонограф, диск, дискета);
- 8) музейні колекції (експонати, зразки, моделі та ін. тривимірні об'єкти);
- 9) енциклопедія як діяльність із кодифікації й узгодження інформації.

Аналізуючи авторське бачення змісту поняття «документація», легко, як зазначає В.В. Бездрабко, переконавшись в тому, що запропонований перелік охоплює різні за етимологією, природою, змістовим навантаженням категорії – факт і процес. В одній низці маємо об'єкт (види документів) і дії (описання і кваліфікація), проваджені з ними, що є порушенням звичної формальної логіки. Недосконалість подібної диференціації документації додатково засвідчує складність класифікації носіїв інформації, тобто документів у найширшому розумінні, зокрема виокремлення із усієї розмаїтої ознакової палітри тих із них, що могли б стати об'єктами, спільними для типологізування і відмінними для класифікування. А тверде переконання П. Отле,

що документація не може бути самодостатньою, бо вона набуває цінність і значущість лише тоді, коли є потенційна чи актуальна потреба в її існуванні [1, с. 16]. Говорячи про умови побутування документації, науковець скеровує думку на важливість досягнення вищого ступеня упорядкування т. зв. «документальних організмів». Такими виступають загальні публічні та спеціальні бібліотеки, бюро або служби документації, приватні бібліотеки тощо. Розгляд функційного призначення кожної з них постає однією з основних тем багаторічних наукових пошуків дослідника.

Фундаментальні праці науковця містять таке розуміння документології: наука, методологія, методи, які розглядають «будь-який документ із найзагальніших і одночасно найрізноманітніших позицій»; «узагальнююча наука, що охоплює систематизовану сукупність фактів і явищ, які належать виробництву, зберіганню, обігу і користуванню текстовими чи будь-якими іншими документами»; у майбутньому самостійна наука, покликана «вивести із полону емпіризму методи і засоби документарно-комунікаційної діяльності»; теоретична, порівняльна наука, що застосовує «достатньо абстрактні методи дослідження, об'єктом якої є всі без винятку текстові й будь-які нетекстові документи».

Оцінюючи внесок П. Отле в розвиток науки про документ, варто погодитися з Ю.М. Столяровим у тому, що йому належить прогностика значної кількості ідей, реалізованих упродовж ХХ ст. Визначаючи найбільшу значущість його праць для документаційної науки й інформатики, погодьмося з їхньою впливовістю і на вітчизняну науку. Д.А. Балака, М.М. Рубакін, М.В. Русинов, Л.Б. Хавкіна й інші науковці стали активними дослідниками документаційної науки у виконанні бельгійського вченого, тим самим сприяючи укоріненню її стрижневих ідей у межах бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства. Зазначена термінологічна різниця тлумачень документології відображає сьогочасні дослідницькі інтенції вчених, які прагнуть відтворити переломлення змісту модерного загального документознавства в когнітивних процесах і надати йому певного сенсу. Утім, більшість із них дотримується думки про синтезоване, інтегроване, міждисциплінарне положення

документології, покликаної узагальнити знання про документ. Дискусія про значущість наукових ідей П. Отле для розвитку науки про документ залишається актуальною. Втім, лише примирення двох протилежних точок зору – про пересічність і незаперечність значень дозволить створити простір успішного й об'єктивного, зваженого підходу щодо виявлення міри їхньої надчасовості та перспективності [1, с. 7].

Як і будь-яка наукова дисципліна, документознавство має власну структуру, яка поки що знаходиться на стадії формування. Багато відомих вчених працювало над проблемою визначення структури документознавства, так і не дійшовши єдиної думки. Так, Н.М. Кушнарєнко виділяє загальне й особливе документознавство. Загальне включає три розділи – теорію документа (документологію), історію документа, історію і теорію документно-комунікаційної діяльності. Зазначимо, що саме третій розділ, на думку М.С. Слободяника, є дискусійним і формує певне теоретичне підґрунтя для надмірно широкого погляду на документознавство. До завдань особливого документознавства Н.М. Кушнарєнко відносить вивчення окремих типів і видів документів та процесів документно-комунікаційної діяльності. Особливе документознавство вона розділяє на спеціальне і часткове. Перше вивчає специфіку документів, що функціонують у бібліотеках, архівах музеях, інформаційних центрах. На цій підставі Н.М. Кушнарєнко включає до структури документознавства на правах спеціальних наукових дисциплін – бібліотекознавство, бібліографознавство, архівознавство, музеєзнавство, інформацієзнавство. До часткового документознавства віднесено вивчення окремих видів документів, яке відбувається в межах відповідних дисциплін, наприклад, книго-патенто-картознавства. Н.М. Кушнарєнко обґрунтовує оригінальну авторську концепцію документознавства як мету науки щодо великої групи споріднених наук [3, с. 148]. Проте запропонована широка концепція викликає суттєві заперечення у багатьох учених, наприклад, М.С. Слободяника. Адже кожна з наук, включених автором до структури документознавства, має власний об'єкт, у якому документ є лише його складовою частиною. Наприклад, об'єктом бібліотекознавства є

бібліотечний соціальний інститут; патентознавство в основному зосереджується на дослідженні проблем правового захисту інтелектуальної власності винахідників та оформлення заявок на виходи і проведення їхньої наукової експертизи; а патентна документація є лише однією зі складових цієї науки. На підставі зазначеного можна зробити висновок щодо недоцільності штучного розширення структури документознавства за рахунок суміжних самодостатніх наук [6, с. 18].

Принципово інший концептуальний підхід до структури документознавства розвиває С.Г. Кулешов. Він поділяє документознавство на загальне і спеціальне. До проблематики першого вчений відносить дослідження загальнотеоретичних питань, що стосуються понятійних, функціональних, структурних, класифікаційних та інших ознак документа і його властивостей, та історії розвитку документів і документознавства. Основним напрямом спеціального документознавства вчений вважає управлінське документознавство, що досліджує широке коло проблем управління документацією у вузькому «архівно-діловодному» значенні цього поняття. Цей напрям фактично ототожнюється з діловодством, що з одного боку, не дозволяє належним чином зосередитися на безпосередньо управлінських аспектах документознавства, а з іншого, практично позбавляє діловодство права на розробку власної теорії.

Серед інших видів спеціального документознавства він пропонує виділити науково-технічне, картографічне, аудіовізуальне. В основу такої класифікації, мабуть, покладено цілком очевидну самотність указаних видів неопублікованих документів і яскраво виражену специфіку їхнього архівного зберігання. Проте незрозумілою є сутність, змістовне наповнення і навіть доцільність формування, запропонованих авторитетним ученим, спеціальних документознавчих дисциплін, що базуються на дослідженні лише одного з видів неопублікованих документів. Не знайшов М.С. Слободяник переконливої відповіді на ці запитання й в ґрунтовній монографії С.Г. Кулешова [3].

Отже, за концепцією С.Г. Кулешова, проблематика спеціального документознавства фактично звужена до вивчення неопублікованої документації, що є предметом архівної та

діловодної діяльності. Таку точку зору С.Г. Кулешов називає традиційною, посилаючись на публікації відомих російських учених-архівознавців, які фактично розглядали документознавство як допоміжну науку і навчальну дисципліну в системі фахової підготовки архівістів.

Структуру документознавства, вважає професор Г.М. Швецова-Водка, можна визначити як перехрещення двох напрямків її диференціації: аспектного й об'єктного. Аспектами виступають теорія документа, історія документа, організація документаційної діяльності. Об'єктний напрямок диференціації структури документознавства передбачає виділення таких підрозділів:

1. Документ у цілому як явище інформаційно-комунікаційної сфери діяльності суспільства.
2. Окремі види документа і системи документації.
3. Окремі процеси й операції документаційної діяльності [7, с. 41].

Висновки. Таким чином, не зважаючи на недовгу історію існування, документознавство пройшло значний шлях становлення. Поль Отле заклав фундамент для розвитку цієї дисципліни. Для сучасного документознавства характерним є наявність великої кількості прогресивних концепцій та теорій. Представники цієї наукової дисципліни ведуть дослідницьку роботу з розширення її бази. Структура документознавства поки що повністю не розроблена. Багато відомих учених, серед яких слід назвати М.С. Слободяника, С.Г. Кулешова, Г.М. Швецову-Водку, Н.М. Кушнарєнко, В.В. Бездрабко та ін., досліджують проблему визначення структури документознавства, але поки що відсутня однастайна думка щодо цього питання.

Список використаних джерел

1. Бездрабко В.В. Поль Отле і наука про документ / В.В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 4. – С. 6–10.
2. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов; УДНДІАСД, ДАККІМ. – К., 2000. – 162 с.
3. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение: Учебник. – 3-е изд., стер. / Н.Н. Кушнарєнко. – К.: «Знання», КОО, 2001. – 460 с.

4. Ларьков Н.С. Документоведение: Учеб. пособ. для вузов / Н.С. Ларьков. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2006. – 432 с.

5. Отле П. Труды по библиотековедению. Руководство для общественных библиотек. Организация умственного труда. Руководство к администрированию. Практическое пособие / П. Отле. – М.: «Либерия», 2002. – 232 с.

6. Слободяник М. Структура сучасного документознавства / М. Слободяник // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 4. – С. 18–21.

7. Швецова-Водка Г. Определение объекта и предмета документоведения / Г. Швецова-Водка // НТБ. – 2008. – № 4. – С. 30–43.

References

1. Bezdrabko V.V. Pol Otlet i nauka pro dokument / V.V. Bezdrabko // Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. – 2007. – № 4. – С. 6–10.

2. Kuleshov S.H. Dokumentoznavstvo: Istoriia. Teoretychni osnovy / S.H. Kuleshov; UDNDIASD, DAKKIM. – К., 2000. – 162 s.

3. Kushnarenko N.N. Dokumentovedeniye: Uchebnyk. – 3-e yzd., ster. / N.N. Kushnarenko. – К.: «Znannia», KOO, 2001. – 460 s.

4. Larkov N.S. Dokumentovedeniye: Ucheb. posob. dlia vuzov / N.S. Larkov. – М.: AST: Vostok – Zapad, 2006. – 432 s.

5. Otlet P. Trudy po byblyotekovedeniyu. Rukovodstvo dlia obshchestvennykh byblyotek. Orhanyzatsiya umstvennoho truda. Rukovodstvo k admynystryrovanyiu. Praktycheskoe posobyie / P. Otlet. – М.: «Lyberia», 2002. – 232 s.

6. Slobodianyuk M. Struktura suchasnoho dokumentoznavstva / M. Slobodianyuk // Visnyk Knyzhkovoï palaty. – 2003. – № 4. – С. 18–21.

7. Shvetsova-Vodka H. Opredeleniye obkta y predmeta dokumentovedeniya / H. Shvetsova-Vodka // NTB. – 2008. – № 4. – С. 30–43.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Степаненко Вікторія Анатоліївна, викладач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

e-mail: phialka.90@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Степаненко Виктория Анатольевна, преподаватель кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
ул. Сухомлинського, 30, г. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна, 08401
e-mail: phialka.90@mail.ru

DATA ON AUTHOR

Stepanenko Victoriia Anatoliivna, teacher of Document Science
Department
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhoryi Skovoroda State Pedagogical
University»
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Street 30,
08401
e-mail: phialka.90@mail.ru

УДК 378.147:002.1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ

Троценко Р. В.

У статті на основі систематизації та аналізу літератури і передового практичного досвіду проаналізовано основні методи формування професійної компетентності майбутнього документознавця. Визначено значущість професійної компетентності в освітньому процесі. Наголошено на тому, що формування професійної компетентності та професійних якостей майбутнього документознавця є важливою проблемою сьогодення. З'ясовано, що система професійної підготовки фахівців із документознавства потребує відчутної оптимізації та реалізації ефективного навчально-виховного процесу підготовки висококваліфікованих фахівців.

На основі проведеного дослідження науково обґрунтовано необхідність формування професійної компетентності та професійно значущих якостей при підготовці майбутніх документознавців. У результаті дослідження уточнено сутність і зміст понять «компетентність», «студент», «професійна компетентність документознавця».

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, документознавець, студент, професійні якості.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ДОКУМЕНТОВЕДОВ

Троценко Р. В.

В статье на основе систематизации и анализа литературы и передового практического опыта проанализированы основные методы при формировании профессиональной компетентности будущего документоведа. Определена значимость профессиональной компетентности в образовательном процессе. Отмечено, что формирование профессиональной компетентности будущего документоведа является важной проблемой современности. Установлено, что система профессиональной подготовки специалистов по документоведению требует ощутимой оптимизации и реализации эффективного учебно-воспитательного процесса подготовки высококвалифицированных специалистов.

На основе проведенного исследования научно обоснована необходимость формирования профессиональной компетентности и профессионально значимых качеств при подготовке будущих документоведов. В результате исследования уточнено сущность и содержание понятий «компетентность», «студент», «профессиональная компетентность документоведов».

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, документовед, студент, профессиональные качества.

THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN DOCUMENTATION

Trotsenko R. W.

In the article on the base of the systematization and analysis of published data and best practical experience the main methods of formation of professional competence of future specialists in documentation are analyzed. The significance of professional competence in the educational process is determined. There was emphasized that the formation of professional competence and professional skills of the future specialist in documentation is a serious problem today. It was found that the system of professional training of specialist in documentation needs tangible optimization, implementation of effective educational process of training of highly qualified specialists.

On the base of the scientific study there was scientifically grounded the necessity of formation of professional competence and professional

important qualities in preparing of future specialists in documentation. On the result of the study the nature and meaning of terms «competence», «student», «professional competence of specialist in documentation» were clarified.

Keywords: *competence, professional competence, specialist in documentation, student, professional skills.*

Постановка проблеми. Сьогодні гостро постає питання щодо вдосконалення підготовки висококваліфікованих кадрів у вищих навчальних закладах, що є необхідною умовою збільшення соціально-економічного потенціалу держави. При цьому особливого значення набуває формування у студентів професійно значущих якостей, які в поєднанні з професійними знаннями сприяють конкурентоспроможності майбутнього фахівця, його кар'єрному зростанню. Стрімкий розвиток сучасного інформаційного суспільства та постійна модернізація технологій вимагає від сучасного фахівця роботи над удосконаленням своїх професійних можливостей. На сучасному етапі професія документознавця є однією з найперспективніших, адже саме від неї залежить документаційне забезпечення усіх сфер діяльності суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Формування професійної компетентності досліджували й обґрунтовували О. Овчарук, О. Пометун, І. Зязюн, О. Гончарова, А. Маркова, О. Хуторський, А. Реан та ін. Різні аспекти функціонування документознавства вивчали провідні вчені Н. Кушнарєнко, В. Бездрабко, С. Кулєшов, Ю. Столяров та ін.

Метою статті є висвітлення теоретичних аспектів формування професійної компетентності майбутніх документознавців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення і аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що існуюча система професійної підготовки документознавців ВНЗ робить основні акценти на професійну складову навчання, де знання, уміння, і, певною мірою, навички є критерієм успішності навчання студентів, результативності їхньої професійної підготовки. Тоді як молодий фахівець стикається в процесі трудової діяльності, крім проблем професійних (рівень його знань, умінь і навичок),

з проблемами психологічного та соціального характеру. Звідси особливу увагу в професійній підготовці майбутніх документознавців у ВНЗ потрібно приділяти формуванню готовності до майбутньої професії.

У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [7] закріплюється обов'язковість надання кожній людині можливостей для здобуття знань, умінь і навичок з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі під час професійної підготовки. Це стосується і підготовки майбутніх фахівців із документознавства.

Реформування освіти в Україні значним чином впливає на процеси, що відбуваються в сучасному інформаційному суспільстві. Суттєво зростають обсяги знань, підвищується попит на професії, що відбувається завдяки впливу освітніх і новітніх інформаційних технологій; зростає кількість спеціальностей у ВНЗ і навчальних дисциплін, що забезпечують професійну готовність майбутніх фахівців.

Таким чином, постає необхідність у комплексній підготовці фахівців, спрямованості на формування професійних знань, умінь та навичок процесів документування та організації роботи з документами в професійній діяльності. Адже сьогодні потрібні фахівці, які вміють працювати з людьми, використовувати набуті знання, вміння і навички; глибоко розуміють і знають свою роль у суспільстві. Компетентний фахівець відрізняється від кваліфікованого тим, що він реалізує у своїй роботі професійні знання, вміння і навички; здатен до саморозвитку; вважає свою професію цінністю.

Для того, щоб зрозуміти специфіку навчання і виховання студентів, необхідно звернутися до особливостей вікового розвитку людини у період її професійного вибору. Слово «студент» походить із латинської мови, у перекладі означає «старанно працюючий», «той, що займається, тобто оволодіває знаннями». Саме студентський вік характеризується максимумом у досягненні позитивних результатів з біологічної, психологічної та соціальної точок зору. Якщо порівняти цей вік із будь-яким іншим, можна помітити, що для нього характерні і найвища швидкість у виконанні різноманітних завдань, і пік оперативної пам'яті, і

легкість у переключенні уваги. Тому саме в студентському віці легше дати початок новим відкриттям [5, с. 47].

У контексті цього вважаємо, що майбутня професія документознавця передбачає знання багатьох наук, зокрема, інформатики, теорії комунікації, системного аналізу, лінгвістики, логіки, методології наукового пізнання, етики, права, історії, психології, філософії, соціології, економіки тощо. Перелік можна продовжувати, адже професія документознавця настільки унікальна, що потребує універсальних знань, а саме професійних компетентностей.

Поняття «компетентність» застосовується стосовно різних категорій фахівців, характер праці яких пов'язаний з прийняттям відповідних рішень [4, с. 200].

В Енциклопедії освіти поняття «компетентність» визначається як сукупність знань і вмінь, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності. Визначення поняття «професійна компетентність» (лат. *professio* – офіційно оголошене заняття; *competo* – досягати, відповідати, підходити) трактується як інтегративна характеристика ділових особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності [2, с. 722].

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» визначення «компетентності» трактується як динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [6].

Як відомо, під компетентністю людини розуміють спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють ідентифікувати і розв'язувати незалежно від ситуації проблеми, характерні для певної сфери діяльності [8, с. 88].

У свою чергу, під компетентністю документознавця будемо розуміти набір знань, умінь, навичок та особисту відповідальність при розв'язанні поставлених завдань у професійній сфері діяльності.

Професійну компетентність сьогодні розглядають як психічний стан, який дозволяє діяти самостійно та відповідально, володіння здатністю й умінням виконувати трудові функції, що полягають у результатах праці. Тому майбутній документознавець має володіти такими важливими рисами: бездоганна поведінка (ввічливість, тактовність, уважність, люб'язність відносно відвідувачів у межах своїх посадових обов'язків); знання етики та психології спілкування; комунікабельність (здатність персоналу створювати атмосферу гостинності, уникати конфліктних ситуацій); знання іноземних мов; охайний і привабливий зовнішній вигляд (відповідні зачіска, одяг, манікюр, макіяж, прикраси) [3, с. 52].

Зростає попит на фахівців, спроможних працювати на стику паперової та електронної технологій. На жаль, не всі навчальні заклади дбають про «діловодну грамотність» своїх випускників, яка в умовах суворих законодавчо-нормативних вимог не менш важлива, ніж грамотність комп'ютерна [1, с. 152].

Тому кафедра документознавства Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» комплексно підійшла до вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх документознавців, пропонуючи студентам ряд конкретних заходів: вивчення нових навчальних дисциплін; наукова робота студентів; захист курсових і магістерських робіт з використанням презентацій; виробнича та переддипломна практика; можливість поєднання навчання з роботою. Це дасть змогу майбутньому фахівцю з документознавства володіти набором знань, умінь і навичок, які будуть застосовані в практичній діяльності.

Висновки. Отже, професійна компетентність документознавців є основою для постійного самовдосконалення майбутніх фахівців, що зумовлює високий рівень мобільності студентів.

Список використаних джерел

1. Грінберг Л. Інформаційно-комунікативна складова професійної компетентності майбутніх документознавців / Л. Грінберг //

Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: [зб. наук. пр.]. – К.: КНУКиМ, 2011. – Вип. 5. – С. 151–157.

2. Енциклопедія освіти / АПН України; [головний ред. В.Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

3. Ліпінська А.В. Формування професійних компетенцій майбутніх документознавців під час вивчення інформаційних дисциплін / А.В. Ліпінська // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – № 2. – К., 2015. – 174 с.

4. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: [зб. наук. пр.] / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; [ред. І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало]. – К., 2003. – 679 с.

5. Постнікова Т. Самостійна робота як один з чинників розвитку творчої особистості студента / Т. Постнікова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – Умань, 2010. – № 1. – С. 46–51.

6. Про вищу освіту: Закон України від 1.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

7. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 9.01.2007 р. № 537-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/512-2009-р>.

8. Столяренко Л.Д. Психология и педагогика в вопросах и ответах: [учебное пособие для студентов вузов] / Л.Д. Столяренко. – М., Ростов-на-Дону, 1999. – 453 с.

References

1. Hrinberh L. Informatsiino-komunikatyvna skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnix dokumentoznavtsiv / L. Hrinberh // Terminolohiia dokumentoznavstva ta sumizhnykh haluzei znan: [zb. nauk. pr.]. – К.: КНУКиМ, 2011. – Вип. 5. – С. 151–157.

2. Entsyklopediia osvity / APN Ukrainy; [holovnyi red. V.H. Kremen]. – К.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.

3. Lipinska A.V. Formuvannia profesiinykh kompetentsii maibutnix dokumentoznavtsiv pid chas vyvchennia informatsiinykh dystsyplin / A.V. Lipinska // Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv. – № 2. – К., 2015. – 174 s.

4. Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity: rezultaty doslidzhen i perspektyvy: [zb. nauk. pr.] / APN Ukrainy, In-t pedahohiky i psykholohii prof. osvity; [red. I.A. Ziazun, N.H. Nychkalo]. – К., 2003. – 679 s.

5. Postnikova T. Samostiina robota yak ody z chynnykiv rozvytku tvorchoi osobystosti studenta / T. Postnikova // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. – Uman, 2010. – № 1. – С. 46–51.

6. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 1.07.2014 r. № 1556-VII: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

7. Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky: Zakon Ukrainy vid 9.01.2007 r. № 537-V [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/512-2009-p>.

8. Stolyarenko L.D. Psikhologiya i pedagogika v voprosakh i otvetakh: [uchebnoe posobie dlya studentov vuzov] / L.D. Stolyarenko. – M., Rostov-na-Donu, 1999. – 453 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Троценко Руслана Валеріївна, аспірант, викладач кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

e-mail: baboshka91@bk.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Троценко Руслана Валерьевна, аспирант, преподаватель кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

e-mail: baboshka91@bk.ru

DATA ON AUTHOR

Trotsenko Ruslana Waleriivna, Post-graduate Student of Document Science Department

SHEE «Pereyaslav-Khmenytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»

Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskyi Street 30, 08401

e-mail: baboshka91@bk.ru

УДК 316.77:005.336.2]:002.1-051

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Домбровська Я. М.

У статті проаналізовано комунікативну компетентність фахівців з документознавства. Акцентується увага на необхідності формування в них достатнього рівня мовно-комунікативної компетенції, а також вміння активно сприймати й аналізувати інформацію, моделювати власну позицію і ставлення до неї співрозмовника, встановлювати й підтримувати міжособистісні ділові контакти.

Ключові слова: комунікативна компетентність, професійна освіта, міжкультурна комунікація, комунікаційний бар'єр.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ДОКУМЕНТОВЕДОВ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Домбровская Я. М.

В статье проанализировано коммуникативную компетентность специалистов-документоведов. Акцентируется внимание на необходимости формирования у них достаточного уровня языково-коммуникативной компетенции, а также умения активно воспринимать и анализировать информацию, моделировать собственную позицию и отношение к ней собеседника, устанавливать и поддерживать межличностные деловые контакты.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, профессиональное образование, межкультурная коммуникация, коммуникационный барьер.

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF SPECIALISTS IN DOCUMENTATION AS A PART OF PROFESSIONAL ACTIVITY

Dombrovska Y. M.

The article analyzes the communicative competence of the specialists in documentation. The attention focuses on the need of formation of sufficient level of linguistic-communicative competence, as well as the ability to take actively the information and analyze it to produce their own position and attitude to the interlocutor, to establish and maintain interpersonal business contacts.

Keywords: *communicative competence, professional education, intercultural communication, communication barrier.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення розвиток документознавства набуває дедалі більшої ваги, адже більшість сфер суспільного життя утворюються і регулюються за допомогою документообігу. Стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій, формування в Україні постіндустріального інформаційного суспільства та процес інтеграції нашої держави до ЄС зумовлює потребу в ефективній підготовці висококваліфікованих кадрів у галузі документознавства. Сучасний документознавець має широке функціональне поле діяльності, пов'язане з одержанням, використанням, поширенням і зберіганням соціально значущої документованої інформації, яка використовується для досягнення стратегічних і тактичних цілей. Якісна реалізація цих завдань залежить від рівня підготовки кадрів у вищому навчальному закладі та подальшої їх компетентності в конкурентному середовищі.

Аналіз досліджень і публікацій. Для розуміння особливостей реалізації компетентнісного підходу важливими є дослідження українських учених: І. Беха, О. Локшиної, О. Овчарук, В. Огнев'юка, Л. Паращенко, Н. Побірченко, О. Пометун, І. Родигіної, О. Савченко, С. Сисоєвої, С. Трубаčeвої, Ю. Швалба. Окремими аспектами проблеми комунікативної компетентності займалися: М. Мескон, А. Карпов (розглядали комунікативну компетентність в інформаційному контексті), М. Кабардов, Є. Арцишевський (як досвід взаємодії комунікативної компетентності з оточуючими).

Метою статті є висвітлення питання підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців із документознавства за умов відсутності загальнонаціональної концепції формування професійної комунікативної компетентності, яка б відповідала міжнародним вимогам.

Виклад основного матеріалу. Серед головних чинників, які покликані сформувати кваліфікованого спеціаліста в галузі документознавства слід відзначити комунікативну компетентність. Оволодівши якісними знаннями з питань документознавства,

молодий фахівець зможе творчо та креативно діяти в професійних ситуаціях, ефективно взаємодіяти з суспільством, створювати умови для розвитку молоді.

У перекладі з латинської слово «комунікація» (*communico*) означає «спілкуюсь з кимось». Це, перш за все, взаємодія між людьми, під час якої відбувається обмін думками, інформацією, емоціями тощо, внаслідок чого формується ставлення до отриманої інформації, що сприяє взаєморозумінню між комунікаторами [2, с. 29]. При цьому важливу роль відіграє ефективна комунікація, яка забезпечує результативність у розв'язуванні проблем з використанням найбільш оптимальних засобів [2, с. 30].

Умовами ефективної комунікації є спільна мова сторін; логічність мислення, вміння правильно висловлювати свої думки; ставлення співрозмовників один до одного; довіра до співрозмовника; відвертість, щирість у процесі спілкування; відповідність між вербальними і невербальними способами спілкування; наявність єдиного комунікативного простору; наявність зворотного зв'язку, а також значущість інформації. Варто зауважити, що комунікативні особливості залежать і від культурних традицій кожного народу, які зумовлюють сприймання інформації. Тому в процесі комунікації необхідно враховувати стать, вік, освіту, професію, національність, соціальну роль і статус співрозмовника [2, с. 31].

Водночас особливості та результати взаємодії між людьми значною мірою залежать від психологічних факторів, зокрема того, як вони сприймають, розуміють і відтворюють поведінку одне одного, оцінюють можливості інших учасників спілкування та власні. Процес взаємодії супроводжується взаєморозумінням чи непорозумінням, здатністю чи нездатністю прогнозувати поведінку партнера по спілкуванню.

Ефективність спілкування покликана забезпечити комунікативна компетентність, пов'язана з системою внутрішніх комунікативних ресурсів особистості, на розвиток яких впливають різноманітні чинники. Вона виступає як сукупність знань про правила, стратегії та норми ефективного спілкування, актуалізує комунікативний потенціал особистості, визначаючи

якість взаємодії між суб'єктами [7]; допомагає встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми тощо. Водночас комунікативна компетентність передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера по спілкуванню. Адже формується вона в умовах безпосередньої взаємодії і є результатом досвіду спілкування між людьми.

Характерними ознаками комунікативної компетентності особистості є: по-перше, відповідність поведінки контексту відносин, в яких вона виявляється; по-друге, знання правил спілкування і адаптаційні навички, які є необхідними для досягнення ефективних результатів; по-третє, комунікативна компетентність пов'язана з відносинами, а не з індивідами [1, с. 117–118].

Ставши на шлях вивчення документознавства, молодому фахівцю, перш за все, слід навчитися розрізняти такі поняття як «компетенція» та «компетентність». Компетенція – це відокремлена від особистості, наперед задана соціальна вимога до освітньої підготовки фахівця, яка надає змогу ефективно діяти у певній професійній сфері, а компетентність – це набута інтегральна характеристика особистості, результат її освітнього і професійного досвіду, що складається зі знань, умінь, навичок, ціннісного ставлення до професійної діяльності, особистісних якостей, що забезпечить готовність до реалізації власної освіченості на практиці [6, с. 7].

Водночас якісне оволодіння сферою документознавства неможливе без системного підходу та методичної складової, яка характеризується сукупністю відповідних компонентів, зокрема таких як *мотиваційного* та *діяльнісно-практичного*. Завдання *мотиваційного* компонента полягає у тому, щоб сформувати у студента стійке позитивне ставлення до обраної професії, продукувати внутрішню потребу до самонавчання і самовдосконалення. *Діяльнісно-практичний* компонент об'єднує знання, вміння, навички застосування способів виконання практичної діяльності на різних рівнях складності, у різноманітних навчально-виробничих ситуаціях [6, с. 9].

Для майбутнього документознавця важливо знати, що вагоме значення мають такі складові комунікативної

компетентності як: орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка базується на знаннях і життєвому досвіді індивіда; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній зміні психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища; адекватна орієнтація людини в самій собі, власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації; готовність і вміння встановлювати контакт з людьми; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій; фахові знання, вміння і навички конструктивного спілкування; внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [3].

Однією зі складових комунікативної компетентності є вміння усвідомлювати і долати комунікативні бар'єри, які часто виникають із різних причин, особливо психологічних [7, с. 236]. Так, психологічними причинами труднощів у спілкуванні часто є: нереальні цілі; неадекватна оцінка партнера, його здібностей та інтересів; неправильні уявлення про власні можливості; нерозуміння характеру оцінки та ставлення партнера; вживання не придатних до цієї ситуації способів звертання до партнера.

Запорукою досягнення поставленої мети виступає якісна освіта, демократичний розвиток суспільства, консолідація усіх його інституцій, гуманізація суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості. Це вимагає розроблення інноваційних підходів до професійної підготовки фахівців-документознавців [5, с. 1]. Водночас надання і здобуття якісних знань значною мірою залежить від фінансування освітньої галузі, наявності робочих місць у державі, прозорого працевлаштування, перспектив кар'єрного росту та ін. [4].

Зауважимо, що в умовах сьогодення документознавство є однією з найперспективніших професій, адже фахова підготовка документального супроводу спроможна забезпечити стабільний розвиток усіх сфер життєдіяльності суспільства, здобувати переваги у конкурентному світі, уникати колізій та виявляти недоліки на шляху до створення нових документів. Окрім того, інформаційне суспільство потребує компетентних гнучких кадрів – фахівців, спроможних формувати нові

знання, мати ґрунтовну теоретичну й практичну підготовку з документознавства, діловодства, інформаційної діяльності [4].

У світі існує багатий досвід формування професійної компетентності майбутнього документознавця. Він полягає, перш за все, у використанні загально-професійних знань та вмінь для формування і розвитку наукового мислення, світосприйняття і здатності до пізнання; забезпеченні системності, узагальнення і внутрішнього поєднання теоретично-професійних знань і умінь; розвитку загальних і професійно-значущих особистісних рис і якостей; здатності до самоосвіти та професійного самовдосконалення; вмінні використовувати різноманітні інформаційні ресурси; єдності теоретичної і практичної підготовки [5, с. 7].

Окрім того, формування професійної компетентності документознавців перш за все спрямоване на активізацію розумової діяльності та формування професійних умінь студента. Воно досягається за допомогою основних *функцій* професійного навчання: освітньої, виховної, мотиваційної, розвиваючої, пізнавальної, які містять такі психологічні *компоненти* (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний, емоційно-вольовий та ін.) [5, с. 8].

Виокремлені компоненти існують не ізольовано один від одного, вони тісно взаємопов'язані між собою. Їх доповнюють основні принципи (науковості; систематичності й послідовності; свідомості, активності та самостійності; ґрунтовності; зв'язку навчання з практичною діяльністю; доступності навчання та врахування індивідуальних особливостей студентів; емоційності навчання) та підходи (системний, діяльнісний, особистісно-розвивальний, компетентнісний).

Організаційно-педагогічними умовами формування професійної компетентності документознавців є: організація навчального процесу, орієнтованого на створення ситуацій успіху в майбутній професійній діяльності; оптимальне поєднання змісту, форм і засобів; формування і належне забезпечення контролю, оцінювання сформованості професійної компетентності.

Водночас формування професійної компетентності в контексті ефективної професійної діяльності в реальних умовах

праці потребує застосування відповідних методів навчання: словесних, наочних, практичних, проблемних, використання інформаційних технологій, інтерактивних, тестування, захист розробок, пошук інформації в Інтернеті тощо. Реалізація моделі супроводжується наявністю ефективних результатів [5, с. 8].

Процес формування професійної компетентності документознавців розглядається як процес оволодіння ними стійкими, інтегрованими, системними фаховими знаннями, вміннями застосовувати їх у нових, нестандартних ситуаціях, розвиток особистісних якостей, властивостей та загальної етично-професійної культури, що забезпечить особистості здатність до продуктивної професійної діяльності [5, с. 8–9].

Засвоєння змісту навчання відбувається не шляхом простої передачі студенту інформації, а в процесі його власної, внутрішньо-мотивованої активності, спрямованої на предмети та явища навколишнього світу.

Формування професійної компетентності документознавців в умовах контекстного навчання, що реалізується в єдності з особистісно-орієнтованим навчанням. Перш за все, через навчальні предмети на практичних заняттях з використанням таких методів навчання як рольові та ділові ігри, суть яких полягає в підвищенні пізнавальної активності студентів, розвитку ініціативи, створенні умов для формування якостей особистості необхідних сучасному фахівцю-документознавцю [5, с. 10].

Зміст та умови професійної діяльності є завжди ймовірними та проблемними, тому контекстне навчання дає можливість створити систему проблемних ситуацій і дозволяє тим самим забезпечити об'єктивні передумови формування теоретичного, практичного та професійного мислення [5, с. 10–11].

Крізь призму діяльнісного підходу структуру методичної компетентності фахівця-документознавця представлено сукупністю професійних знань та умінь, методичного мислення і культури, навичок здійснювати педагогічний вплив і рефлексію, відповідних особистісних якостей педагога.

За компетентнісного підходу до навчання в структурі методичної компетентності фахівця-документознавця виділено компетенції:

– *предметну* – знання з історії та загального документознавства, технології та методики навчання документознавства у вищій школі, навички вдалого володіння методичною термінологією та використання її у практичній діяльності;

– *риторичну* – здатність фахівця-документознавця до красномовства, яка визначається й регулюється законами мисленнєво-мовленнєвої діяльності та реалізується відповідно до обраної стратегії і тактики мовлення, навчально-мовленнєвої ситуації, складу аудиторії тощо;

– *творчо-креативну* – знання нових форм і засобів мобілізації учасників навчального процесу, методів навчання з метою підвищення зацікавленості студентів у навчальному матеріалі, зменшення витрат часу на занятті та полегшення розгляду складних тем, уміння творчо розв'язувати проблеми педагогічного буття;

– *конструкторсько-технологічну* – знання, уміння, навички логічно та технологічно обґрунтовано моделювати, прогнозувати, проектувати, конструювати, діагностувати навчальний процес у вищому навчальному закладі в умовах конкретної дидактичної ситуації;

– *організаторську* – знання, вміння, навички, досвід і власне позитивне ставлення до правильної організації не лише навчальної діяльності студентів, а й самостійної дозвілєвої викладацької діяльності з виховною метою, вдалий приклад для студентів власної самоорганізації;

– *моніторингово-рефлексивну* – здатність адекватно оцінювати свої знання, уміння, навички, особистісні якості у сфері навчання документознавства у вищій школі та методично правильно критикувати, оцінювати інших щодо професійної діяльності;

– *інноваційно-інформаційну* – знання нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно зорієнтованих, розвивальних, креативних технологіях, володіння різними методами, прийомами і формами організації навчання;

– *емоційну* – знання про якості педагога-методиста, уміння керувати своїми емоціями відповідно до педагогічної

ситуації, почуття відповідальності за рівень навченості майбутніх фахівців із пропонованого предмета, тільки позитивні мотиви у власній викладацькій діяльності, задоволення своєю практичною діяльністю, самоусвідомлення свого покликання навчати.

За особистісно зорієнтованого підходу компетентність особистості фахівця-документознавця розглянуто як сукупність його індивідуальних та особистісних властивостей і якостей, які в повному обсязі реалізуються на практиці виховання та навчання. Методичну компетентність викладача документознавства визначено як готовність до професійно-методичної діяльності, а її структуру представлено поєднанням методико-мотиваційної, комунікативно-інформаційної та операційно-компетентнісної готовності [6, с. 9–10].

Результат методичної навченості фахівця-документознавця є інтегрованим показником, що враховує всі аспекти викладацької праці (спілкування, діяльність, особистість) та представлений сукупністю трьох критеріїв: пізнавального, діяльнісного й індивідуально-творчого.

Пізнавальний критерій з'ясовує рівень теоретичної підготовки фахівців-документознавців, обсяг, глибину та міцність здобутих ними знань за період навчання у вищому навчальному закладі. Основні характеристики: засвоєння змісту ключових понять документознавства, володіння методичною термінологією, прийомами планування та проведення всіх видів діяльності з документознавства у ВНЗ (навчальної, виховної, науково-дослідницької), знання нових досягнень та дискусій у методиці вищої школи, ознайомлення зі здобутками попередніх поколінь провідних педагогів і методистів у галузі документознавства.

Діяльнісний критерій визначає ступінь володіння випускниками магістратури вміннями та навичками методичних способів побудови навчальних занять з документознавства, навчальних ситуацій у процесі викладання зазначеної дисципліни, рівень підготовки до організації навчально-виховної діяльності студентів та керування їхньою науково-дослідницькою роботою. Його ознаки: володіння методичними основами викладацької діяльності з документознавства, навичками ораторського мистецтва, уміння швидко порівнювати, аналізувати

й обґрунтовано приймати рішення чи висновки з різних документознавчо-методичних проблем, здатність пропонувати власні новаторські ідеї, уміння застосовувати інноваційні та комп'ютерні технології в процесі викладання документознавства, усвідомлення вікових та психологічних особливостей навчальної діяльності студентів.

Індивідуально-творчий критерій характеризує здатність викладача документознавства до творчої діяльності в процесі роботи, глибину та обґрунтованість індивідуальних креативних якостей особистості. Його визначають такі ознаки: усвідомлення необхідності творчого підходу до організації навчальних занять у вищій школі, сформованість критеріальної системи оцінювання результатів студентської діяльності, емпатійне ставлення до студентів [6, с. 11].

Основними ідеями для побудови освітнього процесу методичної підготовки за технологією творчої співпраці є: компетентнісний підхід до навчання; суб'єкт-суб'єктні відносини в навчанні; створення атмосфери співпраці на заняттях; виконання завдань творчо-креативного характеру; викладач є радником, співвиконавцем завдань із посиленою консультативно-коригуючою функцією; розвиток взаємин «викладач – студент», «студент – студент», «викладач – група студентів»; використання інтерактивних та інформаційних методів навчання; вільний вибір студентом творчих завдань; заохочення творчих, новаторських ідей студентів балами за виконану роботу [6, с. 14].

Висновки. Отже, підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців із документознавства за відсутності загальнонаціональної концепції формування професійної комунікативної компетентності може здійснюватися за умов надання якісної освіти у ВНЗ, демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості. В умовах сьогодення в державі є критична необхідність у фахівцях із документознавства, оскільки забезпечення фахового документообігу є запорукою стабільного розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства, особливо в умовах інтеграції України в ЄС. Використання

світового досвіду формування професійної компетентності майбутнього документознавця дозволить поглибити професійні знання та вміння для формування і розвитку наукового мислення, світосприйняття і здатності до пізнання; забезпеченні системності, узагальнення і внутрішнього поєднання теоретично-професійних знань і умінь, проте, лише за умов використання інноваційних методів навчання.

Список використаних джерел

1. Драгомирецька Н.М. Теоретичний аналіз комунікативної діяльності державного службовця / Н.М. Драгомирецька. – Одеса: Астропринт, 2005. – 280 с.
2. Кайдалова Л.Г. Психологія спілкування: навчальний посібник / Л.Г. Кайдалова, Л.В. Пляка. – Х.: НФаУ, 2011. – 132 с.
3. Комунікативна компетентність: суть, структура, розвиток [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=44078>.
4. Крохмаль І.М. Роль та місце дисциплін документознавчого циклу в системі професійної підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності [Електронний ресурс] / І.М. Крохмаль. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/17818-rol-ta-misce-disciplin-dokumentoznavchogo-ciklu-v-sistemi-profesijno%D1%97-pidgotovki-faxivciv-z-dokumentoznavstva-ta-informacijno%D1%97-diyalnosti.html>.]
5. Любарець В.В. Формування професійної компетентності майбутніх агентів з організації туризму у професійному коледжі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / Владислава Вікторівна Любарець. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 22 с.
6. Рейдало В.С. Формування методичної компетентності майбутнього викладача української літератури у процесі магістерської підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – Теорія та методика навчання (українська література) / Віталіна Станіславівна Рейдало. – К., 2015. – 22 с.
7. Соловей О.А. Соціально-психологічний тренінг як метод розвитку комунікативної компетентності державних службовців / О.А. Соловей // Психологічні перспективи: наукове видання / за заг. ред.: О.В. Воробей, В.С. Голюк, М.М. Карпевич-Яшук, Л.С. Пашук, В.Є. Сикора, Т.В. Яков'юк. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – Вип. 22. – 2013. – С. 234–243.

References

1. Drahomyretska N.M. Teoretychnyy analiz komunikatyvnoyi diyalnosti derzhavnoho sluzhbovtsya / N.M. Drahomyretska. – Odesa: Astroprynt, 2005. – 280 s.
2. Kaydalova L.H. Psykholohiya spilkuвання: navchalnyy posibnyk / L.H. Kaydalova, L.V. Plyaka. – Kh.: NFaU, 2011. – 132 s.
3. Komunikatyvna kompetentnist: sut, struktura, rozvytok [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=44078>.
4. Krokhnal I.M. Rol ta mistse dystsyplin dokumentoznavchoho tsykladu v systemi profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv z dokumentoznavstva ta informatsiynoyi diyalnosti [Elektronnyy resurs] / I.M. Krokhnal. – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/104/17818-rol-ta-misce-disciplin-dokumentoznavchogo-ciklu-v-sistemi-profesijno%D1%97-pidgotovki-faxivciv-z-dokumentoznavstva-ta-informacijno%D1%97-diyalnosti.html>.].
5. Lyubarets V.V. Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh ahentiv z orhanizatsiyi turyzmu u profesiynomu koledzhi: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 – Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity / Vladyslava Viktorivna Lyubarets. – Pereyaslav-Khmelnitsky, 2013. – 22 s.
6. Reydalo V.S. Formuvannya metodychnoyi kompetentnosti maybutnoho vykladacha ukrayinskoyi literatury u protsesi mahisterskoyi pidhotovky: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.02 – Teoriya ta metodyka navchannya (ukrayinska literatura) / Vitalina Stanislavivna Reydalo. – K., 2015. – 22 s.
7. Solovey O.A. Sotsialno-psykholohichnyy treninh yak metod rozvytku komunikatyvnoyi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtsiv / O.A. Solovey // Psykholohichni perspektyvy: naukovе vydannya / za zah. red.: O.V. Vorobey, V.S. Holyuk, M.M. Karpevych-Yashchuk, L.S. Pashchuk, V.Ye. Sykora, T.V. Yakovyuk. – Lutsk: Skhidnoyevropeyskyy natsionalnyy universytet imeni Lesi Ukrayinky. – Vyp. 22. – 2013. – S. 234–243.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Домбровська Яна Михайлівна, викладач кафедри документознавства ДВНЗ «*Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: devis519@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Домбровская Яна Михайловна, преподаватель кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

e-mail: devis519@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Dombrovska Yana Mykhailivna, teacher of Document Science Department *SHEE «Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»*,

Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytsky, Sukhomlynsky street, 30, 08401

e-mail: devis519@ukr.net

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА АРХІВОЗНАВСТВА

УДК 97+80(08)(477-25)«19»:01

ЗБІРКА «MINERVA» ЯК БІБЛІОГРАФІЧНА ПАМ'ЯТКА ТА ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Буряк Л. І.

У статті аналізується видання «Minerva» – збірка історично-філологічного семінарію Київських вищих жіночих курсів як бібліографічна пам'ятка й історичне джерело, що синтезує різноманітну інформацію. Збірка розглядається водночас як втілення корпоративного входження жіноцтва у наукове життя і як джерело, що надає можливість реконструювати нові та корегувати вже існуючі моделі гуманітарного простору початку ХХ ст.

Обґрунтовується гіпотеза щодо джерельної інформації видання, яка не обмежується проблемами жіночої освіти, а надає можливість різноманітніше відчувати колорит епохи, краще уявити суспільні трансформації початку ХХ ст., відкриває нові перспективи щодо осмислення проблем історіографії, тогочасних культурних процесів, інтелектуальних, психологічних, етичних характеристик соціуму, університетського наукового середовища, його окремих представників.

Ключові слова: «Minerva», Київські вищі жіночі курси, бібліографічна пам'ятка, історичне джерело.

СБОРНИК «MINERVA» КАК БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЬ И ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

Буряк Л. И.

В статье анализируется издание «Minerva» – сборник историко-филологического семинария Киевских высших женских курсов как библиографическая достопримечательность и исторический источник, синтезирующий разнообразную информацию. Сборник рассматривается одновременно как подтверждение корпоративного вхождения женщин в научную жизнь и как источник, позволяющий реконструировать новые и корректировать уже существующие модели гуманитарного пространства начала ХХ в.

Обосновывается гипотеза относительно источниковой информации издания, которая не ограничивается проблемами женского образования, а предоставляет возможность разнообразнее почувствовать колорит эпохи, лучше представить общественные трансформации начала XX в., открывает новые перспективы для осмысления проблем историографии, культурных процессов, интеллектуальных, психологических характеристик социума, университетской научной среды, ее отдельных представителей.

Ключевые слова: «Minerva», Киевские высшие женские курсы, библиографическая достопримечательность, исторический источник.

THE PUBLICATION «MINERVA» AS A BIBLIOGRAPHIC MONUMENT AND A HISTORICAL SOURCE

Buryak L. I.

The article analyzes «Minerva» – the publication of historical and philological seminar of Kyiv Higher Courses for Women as a bibliographic monument and historical source that synthesizes various information. The edition is regarded as the embodiment of corporate entry of women in academic life and as a source that provides a creation of new models of humanitarian space as well as the correction of existing ones in early twentieth century.

It's hypothesized that the source information is not limited by the problems of female education, but provides an opportunity to better imagine the social transformation of the early twentieth century. It opens new prospects for understanding the problems of historiography, cultural processes, intellectual, psychological and moral characteristics society, university research environment, its individual representatives.

Keywords: «Minerva», Kiev Higher Courses for Women, bibliographic monument, historical source.

Постановка проблеми. Серед друкованих видань, що виходили у Києві на початку XX ст., збірка «Minerva» посідає особливе місце з огляду на задум, змістовну й авторську складову. Ініційоване історично-філологічним семінарієм Вищих жіночих курсів у Києві, це видання виявилось унікальною спробою відреагувати на тогочасні соціокультурні зміни, передусім прагненням наукової еліти, університетської професури зокрема, сприяти появі праць, авторами яких були жінки. Члени редакційної комісії збірки – професори Київського університету

св. Володимира, обстоюючи ідею публікації розробок слухачок Курсів, небезпідставно вважали, що це підвищить їхній інтерес до самостійної наукової роботи, а загалом стимулюватиме жіночі наукові дослідження. У зв'язку з випуском збірки висувалося ще одне не менш важливе завдання – ознайомлювати громадськість із маловідомою на той час науково-педагогічною діяльністю Курсів, сприяти поширенню їхньої популярності в суспільстві і тим самим заохочувати молодих представниць жіночої статі до здобуття вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Передбачалось, що збірка буде виходити три-чотири рази на рік, залежно від наявності коштів і накопиченого матеріалу. Але збіг драматичних подій початку ХХ ст., у вир яких поринула Європа, – Перша світова війна, революційні потрясіння, глобальні зміни політичних конструкцій, унеможливили втілення задуму в повному обсязі.

Перший випуск «Minerva» вийшов друком у 1913 р., останній – у 1917 р. Упродовж цього часу було видано всього шість книг: по дві – у 1913 і 1914 рр. і по одній – у 1915 і 1917 рр. Перші випуски збірки побачили світ у друкарні Т.Г. Мейнандера, що розташовувалась по вулиці Пушкінській у будинку № 20. Далі «Minerva» видавалась у друкарні А.І. Гросмана на Володимирській, 48 і надходила в продаж за ціною, яка коливалась від 80 копійок до 1 рубля.

Видання водночас є бібліографічною рідкістю і цінним історичним джерелом. Його повний комплект, всі шість випусків зберігаються у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. В інших бібліотеках знаходяться лише окремі випуски збірки [3, с. 446]. Колекція «Minerva» НБУВ сформована з різних зібрань (Державна публічна бібліотека УРСР, Бібліотека Українського інституту книгознавства, «Із книг Юліана Кулаковського»). Для збірки як історичного джерела наявність всіх її випусків є особливо важливою, оскільки таким чином унаочнюється загальна картина змісту, в повному обсязі репрезентується авторська складова. Це дозволяє сприймати джерело цілісно, відкриває можливість краще бачити і розуміти цінність різних рівнів його джерельної інформації.

Перший випуск «Minerva» відкривався колись широковідомим висловом давньоримського поета-лірика Гая Валерія Катулла:

*Quare habe tibi quidquid hoc libelli
Quaecunque; quod, o patrona virgo,
Pluss uno manet perenne saeclo.*

Як і сама назва збірки, епіграф свідчив про тогочасні культурні традиції. У XIX – на початку XX ст. символіка, особливо антична, мала велике значення. Вона, передусім, була маркуванням інтелекту та належності до освіченого середовища. Саме тоді, за твердженням сучасної німецької дослідниці Аляйди Ассман, символ, його зміст і поняття, а також їхня декодифікація, опинилися в центрі теорії культури в цілому [1, с. 239]. За задумом авторів, зовнішнє оформлення видання мало візуалізувати одну з домінуючих традицій античності – прагнення до освіти. Для обкладинки було віднайдено оригінальне зображення давньоримської богині Мінерви. Її спис і щит, як одвічні атрибути, були опущені долу, в руках богиня тримала приладдя для навчання. Тим самим жіночий образ актуалізував освіченість та мудрість як чесноти, що виступали ключовими міфологічними ідентифікаціями Мінерви, її функцію покровительки письменства і вчителів. У вступному слові до першого випуску висловлювалися великі сподівання з приводу того, що богиня, ім'ям якої названа збірка, «пребудет благосклонна к скромному начинанию и под своей эгидой обеспечит ему приветливый прием и вне стен родного учреждения» [11, с. IV].

Як історичне джерело збірка «Minerva» використовувалась у контексті вивчення історії Київських жіночих курсів, реконструкції групового портрету слухачок [6], історичної фемінології в українському наративі [2], проте ще не розглядалась із позицій багатовимірності, як джерело, що синтезує різноманітну інформацію. Масив інформації, яка міститься в цьому історичному джерелі, дозволяє розширити уявлення стосовно актуальних проблем історіографії, літературознавства, бібліографії, а також дещо підняти завісу над етичною складовою професійних стосунків викладачів і слухачок Курсів. Саме цій проблемі присвячується дана стаття,

у якій пропонується розглянути «Minerva» як джерело, що надає можливість реконструювати нові та корегувати вже існуючі моделі гуманітарного простору початку ХХ ст.

Назагал публікації збірника свідчили про широке коло наукових інтересів випускниць закладу. Зміст першого випуску був представлений розробками: Н. Полонської – «Наглядные пособия по русской истории», Н. Голубовської – «Географические данные в «Русской Правде», А. Купрієвич – «Стихотворения в прозе» Тургенева и «Диалоги» Леопарди», С. Ковалевської – «Драма Лопе де Веги «Великий князь Московский».

Другий випуск являв собою бібліографічний огляд навчальної літератури з історії, що видавалась упродовж 1890–1912 рр. [8]. Це був результат спільної роботи слухачок Курсів, ініційованої професором П.М. Ардашевим і здійснений під безпосереднім керівництвом Н.Д. Полонської, котра на той момент вже закінчила ВЖК в Києві та працювала асистентом історії.

Зміст III випуску (1914 р.) складався з праць І. Григор'євої «Суд во Франции при старом порядке по наказам третьего сословия Санского бальяжа» та Н. Ромашкан «Педагогика высшей школы».

У IV номері випуску (1914 р.) були надруковані праці В. Козловської «Славянские курганы и городища как исторический источник» та Л. Кудь «Костюм и украшения древнерусской женщины», що перебували в дискурсі загального наукового інтересу до історії жіноцтва [9]. В. Козловська наводила цікаві археологічні дані стосовно багатих жіночих прикрас, головних уборів, віднайдених при розкопках слов'янських курганів [7]. Стаття Л. Кудь, зокрема, містила цікаві висновки щодо еволюції жіночої моди, східних та західноєвропейських впливів на неї. Аналізуючи особливості жіночої зовнішності у давньоруську добу, одяг жінки, її прикраси, головні убори тощо, авторка широко використовувала праці В. Антоновича, М. Кондакова, К. Мельник, О. Забеліна, Б. Ханенка, а також матеріали Київського міського музею, літописи, записки іноземних мандрівників. Окрім цього, Л. Кудь посиалася на розвідку своєї колежанки В. Козловської «Славянские курганы и

городища, как исторический источник», демонструючи наукову загальноприйняту етику і повагу до молоді дослідниці.

П'ятий випуск був повністю відведений під працю Н. Голубовської «Владимир Мономах», що, безперечно, свідчило про вагомість цього дослідження.

У 1917 р. в VI номері друкувалися праці: Є. Палієнко «Городское управление во Франции при Людовике XIV по административной переписке эпохи», В. Демченко «Торговля Москвы с Литвой, Крымом и Турцией», Є. Романовської «Франция в 1789 году».

Всі праці вихованок подавалися до друку за рекомендаціями професорів Київського університету – П. Ардашева, А. Лобода, А. Сонні, В. Данилевича, які мали високий авторитет у науковому середовищі. Отже, етика стосунків, а головне – принципове ставлення до наукових досліджень стримували від надмірної компліментарності. Працям молодих дослідниць давалась скромна оцінка і в характеристиках переважала стримана тональність, проте критичне ставлення до публікацій не виключало поваги до авторської думки.

Науковий доробок слухачок репрезентувався відповідними лексичними конструкціями на кшталт «небольшие исследования», які вносили інколи «нечто новое в разработку научных вопросов», але при цьому наголошувалось, що підґрунтям висновків слугувало все ж таки самостійне вивчення джерел [11, с. III]. Інші публікації розглядались лише як спроби вдалого опрацювання малодоступних бібліографічних джерел і реферативного викладення вже існуючих наукових гіпотез. Їхня цінність полягала в ознайомленні громадськості з цікавими проблемами історії, літератури, археології. Деякі праці заслуговували на увагу у контексті теоретичної і практичної педагогіки як матеріал, що міг бути використаний у навчальному процесі в середній школі.

Водночас серед публікацій «Minerva» були й такі, що оцінювались за самими високими критеріями. Зокрема, працю випускниці Курсів І. Григор'євої П. Ардашев оцінив як таку, що була написана з великою увагою і любов'ю, мала абсолютну наукову новизну, оскільки на той час не існувало подібних монографій [5, с. IV].

З огляду на те, що два випуски («Критико-библиографический обзор учебной литературы по истории на русском языке с 1890 по 1912 г.»; «Владимир Мономах» Н. Голубовської) вийшли у форматі, який відрізнявся від інших, варто більш докладно зупинитися саме на них з метою виявлення актуальності та пріоритетності джерельної інформації у кожному з видань.

Необхідність бібліографічного огляду П. Ардашев пояснював потребою віднайти і представити найбільш професійні бібліографічні рецензії стосовно історичної літератури, що за останні два десятиліття з'явилась у великій кількості. Рецензії в періодичних виданнях були певним орієнтиром для викладання шкільних предметів, вони включали в себе різні елементи критичного аналізу підручників, зокрема відповідність рівню історичної науки й особливо методичній конструкції (структура, обсяг, стиль викладення матеріалу, ілюстративний ряд тощо).

Робота розглядалась як корисний інструментарій для допомоги молодим викладачам, що надавав би їм можливість краще зорієнтуватися у масиві нової літератури з історії. У тогочасній практиці книговидавання бібліографічним оглядам приділялась особлива увага. Варто згадати, що київська університетська історична школа другої половини XIX ст. мала видатних бібліографів, серед яких – М. Костомаров, О. Котляревський, В. Іконников*. П. Ардашев також вважав за потрібне апелювати до бібліографічних оглядів, таких як «Указатель лучших по отзывам печати, учебников, наглядных учебных пособий и методических руководств на

* О.О. Котляревський вважав, що тогочасна гуманітарна наука багато втрачала через відсутність розвиненої бібліографії (Котляревский А.А. На память будущим библиографам: заметка о библиографии в отношении науки к русской старине и народности // Отечественные записки. – 1862. – № 11. – С. 80). Неодноразово він наполягав на необхідності зафіксувати і бібліографічно обробити інформацію. Професійно укладений бібліографічний покажчик, на його думку, міг би мати велику користь, просуваючи уперед науку. Для справжнього бібліографа укладання покажчика – «это вместе с тем и умственный труд, предполагающий знакомство с наукой» (Котляревский А.А. Археологическая библиография // Сочинения: в 4-х т. – СПб., 1895. – Т. 47. – С. 550).

русском и украинском языках, составленный Б. Сологубом и В. Симановским. СПб, 1909)», «Указатель книг по истории и общественным вопросам (по большей части с краткими отзывами о книгах, принадлежащими составительницам). СПб, 1909». Останній був підготовлений вихованками Вищих жіночих курсів у Петербурзі під редакцією університетських професорів і, очевидно, виявився своєрідним імпульсом для підготовки подібного видання в Києві.

Усвідомлюючи необхідність випуску бібліографічного покажчика, П. Ардашев відверто зізнавався, що ця надзвичайно копітка робота потребувала великих затрат часу. Отже, для реалізації проекту було вирішено залучити 29 слухачок Курсів, прізвища яких були зазначені у вступі до критико-бібліографічного огляду. Масив рецензій, в яких аналізувались 44 видання з історичної літератури за останні 22 роки, поділявся на дві частини: рецензії на підручники для молодшого і старшого віку. Надрукований огляд складав лише частину виконаної роботи і стосувався тільки підручників, що охоплювали російську історію. У майбутньому планувалося надрукувати подібні огляди стосовно навчальних посібників із російської історії, а також підручників та навчальних посібників з загальної історії. Власний внесок щодо укладання бібліографічного огляду П. Ардашев окреслив так: «... сгладить, насколько возможно, неизбежную в подобной многоголовой работе пестроту, смягчить наиболее кричащие недочеты в изложении и выдержатъ, по возможности, общий объективный тон последнего» [8, с. IX].

Як наголошувалось, основним гаслом роботи була об'єктивність, що зумовило відмову від поділу рецензій на «гарні» й «погані». Таким чином, стосовно одного й того ж видання траплялися коментарі часом із протилежними оцінками. Враховуючи таку особливість бібліографічних рецензій, слухачки мали зробити узагальнення стосовно кожного видання, підсумовуючи розмаїття висловлених думок.

Яскравим підтвердженням відносності оціночних критеріїв, суб'єктивності сприйняття історичної літератури можуть слугувати вміщені у збірці рецензії на підручники О. Єфименко – чи не єдиної на той час відомої жінки-історика, на яких варто

докладніше зупинитися. Реакція на її «Учебник русской истории для старших классов средне-учебных заведений» (1909 р.) була неоднозначною. «Учебник стоит вполне на высоте научных требований в смысле правильности изложения исторических фактов», – засвідчувалось у рецензії, надрукованій у Журнале Министерства народного просвещения [8, с. 150–151]. Особливо відзначались такі переваги: «спокойная объективность в изображении светлых и темных сторон нашего прошлого и в характеристике исторических деятелей». Інше видання – «Педагогический сборник» розмістив рецензію М. Покотила, також витриману у позитивному тоні. Йшлося про «огромные достоинства» підручника, його «...строгую научность, отсутствие сухости и педантизма», «красивое и интересное изложение», «осторожную передачу спорных вопросов», «мастерские характеристики эпох и лиц», «необыкновенную правдивость и честность в передаче трудных, щекотливых вопросов» [8, с. 151].

Проте рецензія С. Мельгунова у журналі «Вестник воспитания» мала вже зовсім іншу тональність. У ній наголошувалось, що «учебник г-жи Ефименко страдает недостаточной проработанностью», а його автор, хоча й відома дослідниця і викладачка Петербурзьких жіночих курсів, але «обнаруживает недостаточную опытность в преподавании истории в средней школе», її підручник «слишком детален, сух, труден для усвоения и серьезен» [8, с. 154]. Те, що автори інших рецензій вважали сильною стороною підручника, у цій рецензії закидалось як суттєвий недолік: «Изложение истории XIX в. слишком осторожно, особенно в истории общественных движений... Много субъективных взглядов...» [8, с. 154].

З огляду на таку розбіжність думок, цікавим виглядає пошук компромісного висновку щодо цього видання, зроблений укладачками бібліографічного огляду: «Учебник русской истории для старшего возраста г-жи Ефименко отличается строгостью, правдивостью и объективностью изложения. ...Но главное, на что обращают внимание все рецензенты, это – малопригодность труда ... в качестве учебника для средне-учебных заведений, что не мешает ему быть очень полезным историческим пособием» [8, с. 155].

Інший підручник О. Єфименко «Элементарный учебник русской истории. Курс эпизодический для младших классов средне-учебных заведений и городских училищ» (1911 р.), що з'явився через два роки, мав ще суперечливіші характеристики. У рецензії, автором якої був уже згадуваний С. Мельгунов – дописувач «Вестника воспитания», давалася досить критична оцінка. Йшлося про те, що підручник «непригоден для начинающих» через свою надто загострену науковість, недостатню увагу до культурно-побутових сюжетів та відсутність оригінальних ілюстрацій. У іншій рецензії, навпаки, зазначалось, що «Книга г-жи Ефименко отличается хорошим языком, отсутствием шовинизма, достаточным вниманием к культурной истории, хорошими иллюстрациями и приличною внешностью». М. Покотило, який надав позитивну характеристику попередньому виданню О. Єфименко, був послідовний у своїх оцінках щодо нового підручника, наголошуючи, що книга О. Єфименко – «один из самых лучших учебников для III кл. ...Изложение объективное, научный материал безукоризнен» [8, с. 51–52].

Стосовно цього рецензованого видання завдання укладачок бібліографічного огляду було ще більш складнішим, про що промовисто свідчив підсумок: «Приводимые рецензии в оценке учебника г-жи Ефименко сходятся лишь на том, что единогласно отмечают сухость изложения и трудность для усвоения. В остальном же мнения их расходятся... Одна признает учебник наилучшим из существующих, другая же отказывается признать его даже удовлетворительным» [8, с. 53].

З огляду на різкі оціночні розходження в бібліографічних рецензіях, своєрідним орієнтиром виглядають зауваги П. Ардашева стосовно відомого педагога, укладача бібліографічних покажчиків і автора багатьох рецензій – М. Покотила [10]. Наголошуючи на його професіоналізмі, П. Ардашев звертав увагу на те, що «отзывы столь опытного и сведущего педагога не могут не заслуживать внимания со стороны всякого начинающего преподавателя истории» [8, с. X].

Подібна неоднозначність оцінок, що особливо унаочнюється у виданні «Критико-библиографический обзор

учебной литературы по истории на русском языке с 1890 по 1912 г.», не може не викликати зацікавленість дослідників стосовно такого жанру як бібліографічний коментар. Поширений у тогочасних бібліографічних практиках, він мав свої особливості, закономірності й певні правила, зумовлені культурно-суспільними процесами.

У 1915 р. вийшов п'ятий, передостанній випуск збірника, який мав формат монографії Н. Голубовської «Владимир Мономах» під редакцією приват-доцента В.Є. Данилевича [4]. Дослідження ґрунтувалося на літописних джерелах і працях найавторитетніших істориків – російських (Бестужева-Рюміна, Карамзіна, Соловйова, Погодіна) й українських (Багалія, Грушевського, Довнар-Запольського, Костомарова, Линниченка та ін.). Усього перелік джерел і літератури, використаних Н. Голубовською, склав понад 100 найменувань.

Особлива увага в статті приділялася психологічним характеристикам Володимира Мономаха. За версією дослідниці, він був складним і неоднозначним політиком, у характері якого «щедрость и широкая милостиня» поєднувалися з «хищничеством» [4, с. 115]. Одним з переконливих аргументів на користь цього висновку був відомий факт – розгром Мінська, вчинений Володимиром Мономахом, про що свідчив сам князь, не намагаючись приховати своєї жорстокості. До того ж, як зазначалося, Мономах неодноразово власноруч приводив половців у Руську Землю, хоча й робив закиди, звинувачуючи в подібних вчинках інших князів. Авторка, попри свою молодість, зробила сміливий висновок стосовно того, що Мономах «как нравственная личность, не был выдающимся человеком, а тем более тем идеальным князем – христианином, каким его часто стараются zobrazить» [4, с. 116].

Дослідниці імпонували погляди Полевого, який, у свою чергу, критикував Карамзіна за його «пристрастие» до Мономаха [4, с. 116]. На завершення свого дослідження Н. Голубовська не випадково звернулася до поглядів М. Грушевського, до його характеристики Мономаха: «Мономах старался облекать свои действия в благовидную форму..., но в тоже время собственная выгода неизменно фигурирует в его деятельности и

обумовлює його поступки» [4, с. 116]. Тим самим дослідниця акцентувала на українській історіографічній традиції, надаючи їй перевагу у завершальній конструкції психологічного портрета Володимира Мономаха.

Власний висновок авторки звучав не менш промовисто і переконливо. На її думку, основною рисою Володимира Мономаха все ж таки було вміння поєднати власні інтереси з державними. З великою майстерністю він створював собі позитивний імідж в очах громадськості, старанно виправдовуючи свої вчинки, культивуючи легенди. Де правда, а де чергова міфологема, де істине обличчя Володимира Мономаха, а де маска, обернута до соціуму, – важко було розпізнати. Розкриваючи складний і суперечливий психологічний образ князя, дослідниця підсумовувала: «Обладая большим умом и любознательностью, справедливый правитель, добрый семьянин, заботливый хозяин, усердный сын церкви, он при всем том не останавливался ни перед чем, когда дело касалось его личной выгоды. И горе было тому, кто становился на дороге у этого «христианина»! Такова была эта личность, сложная и сильная, заполнившая своею деятельностью полстолетия и оставившая после себя глубокий след в истории Русской Земли» [4, с. 116].

Епіграф, яким відкривався перший випуск «Minerva», у перекладі з латини звучав приблизно так: «Візьми все, що можеш з цієї невеликої книги і нехай воно протримається довше, ніж одне життя». Схоже, що звернення Гая Валерія Катулла справдилося як своєрідне пророцтво, набувши своєї символічної і практичної вимірності.

Висновки. Збірка стала своєрідним втіленням корпоративного входження жіноцтва у науковий гуманітарний простір. Була здійснена покладена на неї місія, а саме – відбулась візуалізація жіночої присутності в історичних, філологічних, археологічних, педагогічних науках. З часом жінки-науковці стали органічною складовою академічно-професорського середовища. «Minerva» продовжує викликати інтерес дослідників, залишаючись актуальним історичним джерелом. Вона надає можливість різноманітніше відчувати колорит епохи, краще уявити суспільні трансформації початку ХХ ст., відкриває нові

перспективи щодо осмислення проблем історіографії, тогочасних культурних процесів, інтелектуальних, психологічних, етичних характеристик соціуму, університетського наукового середовища, його окремих представників.

Список використаних джерел

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
2. Буряк Л.І. Жінка в українському історичному наративі: автори, ідеї, образи (друга половина XIX – перша третина XX ст.) / Л.І. Буряк. – К.: Національна академія управління, 2010. – 368 с.
3. Волобуєва А. Періодичні видання Києва (1835–1917): покажчик. Т. III (російськомовні видання) / А. Волобуєва, Н. Сидоренко, С. Сидоренко, О. Школьна. – К.: Темпора, 2011. – С. 446.
4. Голубовская Н.П. Владимир Мономах. Под редакцией приват-доцента В.Е. Данилевича / Н.П. Голубовская // Minerva. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1915. – Вип. V. – 120 с.
5. Григорьева И.К. Суд во Франции при старом порядке по наказам третьего сословия Санского бальяжа. (Под редакцией и с предисловием профессора П.Н. Ардашева) / И.К. Григорьева // Minerva. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., – 1914. – Вип. III. – С. 1–116.
6. Кобченко К.А. «Жіночий університет Святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів / К.А. Кобченко. – К.: «МП Леся», 2007. – 271 с.; Її ж: Слухачки Київських вищих жіночих курсів: груповий портрет // Етнічна історія народів Європи. – 2002. – № 12. – С. 49–54.
7. Козловская В.Є. Славянские курганы и городища, как исторический источник / В.Є. Козловская // Minerva. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1914. – Вип. IV. – С. 1–48.
8. Критико-библиографический обзор учебной литературы по истории на русском языке с 1890 по 1912 г. Учебники по русской истории // Minerva. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1913. – Вип. II. – 168 с.
9. Кудь Л.М. Костюм и украшения древне-русской женщины / Л.М. Кудь // Minerva. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1914. – Вип. IV. – С. 49–117.

10. Покотило М.П. Что читать народному учителю по истории / М.П. Покотило. – СПб., 1912. – 107 с.

11. Minerva. Сборник, издаваемый при Историко-филологическом Семинарии Высших Женских Курсов в Киеве. – К., 1913. – Вып. I. – 161 с.

References

1. Assman A. Prostory spohadu. Formy ta transformatsiyi kulturnoyi pamyati / A. Assman. – K.: Nika-Tsentr, 2012. – 440 s.

2. Buryak L.I. Zhinka v ukrayinskomu istorychnomu naratyvi: avtory, ideyi, obrazy (druha polovyna XIX – persha tretyna XX st.) / L.I. Buryak. – K.: Natsionalna akademiya upravlinnya, 2010. – 368 s.

3. Volobuyeva A. Periodychni vydannya Kyveva (1835–1917): pokazhchyk. T. III (rosiyskomovni vydannya) / A. Volobuyeva, N. Sydorenko, S. Sydorenko, O. Shkolna. – K.: Tempora, 2011. – S. 446.

4. Golubovskaya N.P. Vladimir Monomakh. Pod redaktsiyei privatdotsenta V.E. Danilevicha / N.P. Golubovskaya // Minerva. Sbornik, izdavaemyy pri Istoriko-filologicheskome Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1915. – Vip. V. – 120 s.

5. Grigorva I.K. Sud vo Frantsii pri starom poriadke po nakazam tretyego sosloviya Sanskogo balyazha. (Pod redaktsiyei i s predisloviem professora P.N. Ardasheva) / I.K. Grigorva // Minerva. Sbornik, izdavaemyy pri Istoriko-filologicheskome Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., – 1914. – Vip. III. – S. 1–116.

6. Kobchenko K.A. «Zhinochyy universytet Svyatoyi Olhy»: istoriya Kyivskykh vyshchykh zhinochykh kursiv / K.A. Kobchenko. – K.: «MP Lesya», 2007. – 271 s.; Yiyi zh: Slukhachky Kyivskykh vyshchykh zhinochykh kursiv: hrupovyy portret // Etnichna istoriya narodiv Yevropy. – 2002. – № 12. – S. 49–54.

7. Kozlovskaya V.E. Slavyanskyye kurgany i gorodishcha, kak istoricheskiy istochnik / V.E. Kozlovskaya // Minerva. Sbornik, izdavaemyy pri Istoriko-filologicheskome Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1914. – Vyp. IV. – S. 1–48.

8. Kritiko-bibliograficheskiy obzor uchebnoy literatury po istorii na russkom yazyke s 1890 po 1912 g. Uchebniki po russkoy istorii // Minerva. Sbornik, izdavaemyy pri Istoriko-filologicheskome Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1913. – Vyp. II. – 168 s.

9. Kud L.M. Kostyum i ukrasheniya drevne-russkoy zhenshchiny / L.M. Kud // Minerva. Sbornik, izdavaemyy pri Istoriko-filologicheskome Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1914. – Vyp. IV. – S. 49–117.

10. Pokotilo M.P. Chto chitat narodnomu uchitelyu po istorii / M.P. Pokotilo. – SPb., 1912. – 107 s.

11. Minerva. Sbornik, izdavaemyy pri Istoriko-filologicheskoy Seminarii Vysshikh Zhenskikh Kursov v Kieve. – K., 1913. – Vyp. I. – 161 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Буряк Лариса Іванівна, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник

Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського

вул. Володимирська, 62, м. Київ

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Буряк Лариса Ивановна, доктор исторических наук, профессор, ведущий научный сотрудник

Институт биографических исследований Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского

ул. Владимирская, 62, г. Киев

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

DATA ON AUTHOR

Buryak Larysa Ivanivna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Leading Researcher

Institute of biographical researches of V. I. Vernadskyi national library

Ukraine, Kyiv, Volodymyrska Street 62

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

УДК 27-9(477)

ОПИСИ МОНАСТИРІВ XVIII – ПОЧАТКУ XX ст. ЯК ІСТОРИЧНІ ДОКУМЕНТИ

Ластовська О. Л.

У статті розглядаються можливості вивчення і введення до наукового обігу достатньо широкого комплексу джерел – описів українських монастирів, що створювалися із середини XVIII до початку

XX ст. У цих документах зберігається значна кількість інформації, ще не введеної до наукового обігу: історичної, статистичної, юридичної, економічної, біографічної, краєзнавчої, етнографічної тощо.

Ключові слова: документ, опис, монастир, чернецтво, церква, архів, публікація.

ОПИСАНИЯ МОНАСТЫРЕЙ XVIII – НАЧАЛА XX вв. КАК ИСТОРИЧЕСКИЕ ДОКУМЕНТЫ

Ластовская О. Л.

В статье рассматриваются возможности изучения и введения в научный оборот достаточно широкого комплекса источников – описаний украинских монастырей, создававшихся с середины XVIII до начала XX вв. В этих документах сохраняется значительное количество информации, еще не введенной в научный оборот: исторической, статистической, юридической, экономической, биографической, краеведческой, этнографической и другой.

Ключевые слова: документ, описание, монастырь, монашество, церковь, архив, публикация.

MONASTERIES DESCRIPTIONS OF XVIII – EARLY XX CENTURIES AS HISTORICAL DOCUMENTS

Lastovska O. L.

The article discusses the possibility of studying and introduction into scientific circulation a sufficiently broad complex of sources – descriptions of Ukrainian monasteries, created from the mid-XVII to the beginning of XX century. These documents saved a considerable amount of information that has not yet entered into a scientific revolution: a historical, statistical, legal, economic, biographical, local studies, ethnographic and others.

Keywords: document, description, monastery, monk, church, library, publication.

Постановка проблеми. Історія українського суспільства включає в себе різноманітні сфери суспільного життя, у т. ч. і церковно-релігійні. Як і сьогодні, так і впродовж всього останнього тисячоліття особливу роль в історичному процесі відіграють церковні християнські структури, які охоплюють практично все суспільство. Для з'ясування історичного минулого нашого народу, звичайно, величезне значення мають і ті документи, які безпосередньо пов'язані з функціонуванням Церкви в цілому і окремих її одиниць – зокрема, монастирів.

Не зважаючи на те, що про вплив церковно-релігійних структур на суспільство написано достатньо багато досліджень, все ж таки до сьогодні ще фактично мало введено до обігу у повному обсязі (а не лише фрагментарно) відповідних документів. На особливу увагу серед них заслуговують описи монастирів, які склалися за спеціальними формами і мали передовсім статистичний характер. Створення цих документів, звичайно, диктувалося суто державними інтересами, адже таким чином здійснювався контроль і облік церковно-релігійних одиниць.

Описи монастирів, про які йдеться, містили в собі досить різноманітну інформацію – історичну, статистичну, юридичну, економічну, біографічну, краєзнавчу, етнографічну тощо. Тому вони до сих пір залишаються одним із важливих джерел до історії як українських земель в цілому, так і окремих її земель, як українського суспільства в цілому, так і окремих особистостей чи соціальних станів.

Виклад основного матеріалу. Від початку XIX ст. ці документи стали основою для створення багатьох творів історичного (статистичного та ін.) характеру. Їх використовували у своїх загальних працях Євгеній Болховітінов та Амвросій Орнатський при написанні своєї багатотомної «Истории российской иерархии» (1805–1812), а потім і багато інших дослідників, зокрема П. Лебединцев, П. Строев, В. Зверінський та ін. Та й у теперішніх історичних дослідженнях історії окремих монастирів, як правило, використовуються ці документи.

На сьогодні дані описи зберігаються практично в усіх українських обласних і центральних архівних установах (звичайно, крім спеціалізованих). Стосуються вони не лише минулого суто православних монастирів, але й греко-католицьких, католицьких, старовірських. В окремих випадках ми можемо бачити спроби публікацій цих описів, однак, вони поодинокі. Наприклад, чи не найбільше було опубліковано подібних документів черкаським дослідником Ю. Мариновським у 1997 р. [3]. Нещодавно спробу публікації такого опису було зроблено і автором цих рядків [2]. Разом з тим, це усього лиш поодинокі видання. А лише корпусні публікації цих документів можуть дати можливості комплексного підходу в оцінці історичного минулого.

У цілому, оцінюючи інформаційний потенціал описів монастирів, слід відзначити ту інформацію, яка в них присутня. У цих документах розкриваються переважно такі питання:

- 1) історія (найчастіше, досить коротка) монастиря від його створення і до моменту написання документу,
- 2) опис юридичних документів, пов'язаних з історією монастиря та його правами на певні володіння,
- 3) інформація щодо ієрархії обителі, включно з біографічними матеріалами архимандритів, ігуменів, настоятелів,
- 4) опис храмів монастиря з історією їх будівництва та перебудови,
- 5) досить детальний стан господарства,
- 6) опис територіальних володінь,
- 7) відзначення певних культурних раритетів (наприклад, богослужбових книг, хрестів та іншого церковного начиння).

Нижче наводиться текст одного із таких описів, що був здійснений ще наприкінці XVIII ст. [1]. У ньому відсутні деякі із тих елементів, що були властиві для подібних документів у більш пізніший час. Тим не менше, ми тут бачимо історію монастиря, причому з легендою про його заснування, обґрунтуванням на право володіння тими територіями, які належали спочатку чоловічому Преображенському Золотоноському монастирю, історію перебудови церковних споруд, участю в цьому запорозького козацтва тощо. Текст документу подається без змін у додатку.

Таким чином, описи монастирів, що зберігаються у різних архівосховищах України, є важливим історичним джерелом, до сих пір ще недостатньо вивченим і лише в окремих випадках введеним до наукового обігу.

Додаток

Описание Красногорского Золотоношского Богословского Второклассного Женского Монастыря

Золотоношский Богословский монастырь, начало свое имевший, с самой глубокой древности ведет, называвшийся прежде до 1790го года мужским Преображенским, от города Золотоноши в четырех верстах состоящий – на острову заросшем

дубровным и другим лесом, окружающим тонкою болотистою рекою Золотоношкою – заросшею разным мелким деревом и тростником, – Принадлежал некогда козаку Шерету Слюжке, жившему на хуторе своем близ села Антиповки – На котором острову к северной стране находилась продолговатая возвышенная горка, наподобие скирды, которая была заросшая красными цветами, и от сего простыми людьми наименована Красною Горою, (и Красногорский монастырь доднесь название сие носит) но неизвестно откудова послал господь, пустынножителя, и понравилось ему сие место – положение для славословия Божия иудлиненной молитвы, – и узнавши кому принадлежит сие место, пошел к сему хозяину, и испросивши у него позволение жить в сей горе, но как время приближалось к зиме, то различные погоды ему стужали; с позволением оного козака Слюжки с южной стороны вырыл пещеру, и жил там уединенно, – и от того время сей хозяин часто посещавший его, видя богоугодное житие его, и слушав словес его, Подарил ему сию Горку со всеми ее произведениями, Узнавши его святую жизнь с разных мест начали приходить к нему братия, – и нужен им был молитвенный храм; – но как они неимели ниоткудова помощь сделали себе плетневую церковь во имя Георгия Победоносца приподошве горы; в которую поданно Евангелие Львовской Печати, которая и доднесь хранится в нашей обители, – Умножевшаяся братия начала в верху горы рубить лес, и распространять веру, разрубившы до половины с помощью Запорожцов, выстроили огромную деревянную церковь вместе с колокольнею во имя Георгия победоносца, неподалеку от оной выстроена там же другая большая деревянная церковь во имя покрова Пресвятые богородицы, из оной и ныне переделанна на теплую существует, покрова же, и когда Софроний Кристалевский рожденный в местечке Березной 1703го года принял на сей горе 1730 года Апреля 8го числа монашествующий чин Божию милостию посвященный 1753 года Епископом Нерчинским и иркутским, и так как он сын сия обители и восприемник монашества сделался ктиторм и фундатором, коштом его игумен Ёйль, при помощи иеромонаха Иосифа 1767го года июля 7го дня заложил каменную церковь – о двух престолах с тремя куполами крытыми белым

железом, во имя Преображения Господня, а на хорах во имя Георгия победоносца, которая окончена и освященна 1771го года июля 16 дня –

Под глубокую старость Преосвященный Софроний уволившись от трудов пожелал ехать в сей монастырь на покойствие, но на пути близ нова города скончался, –

А женский монастырь переведен из Киева 1790 года, называемый Богословский. Неизвестно которого года, была начальницею монахиня Тавихта более шестидесяти лет. –

Список використаних джерел

1. Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки ім. Вернадського. – Ф. II. – № 2632. – Арк. 2–3 зв.
2. Ластовська О. Історія Києво-Софійського монастиря, описана у 1760-х рр. / О. Ластовська // Болховітіновський щорічник 2013/2014. – К., 2015. – С. 270–275.
3. Мариновський Ю. Черкаська минушина / Ю. Мариновський. – Черкаси, 1997. – Кн. 1. – 208 с.

References

1. Instytut rukopysu Centralnoi naukovoї biblioteki im. Vernadskogo. – F. II. – № 2632. – Ark. 2–3 zv.
2. Lastovska O. Istorija Kyevo-Sofijskogo monastyria, opysana u 1760-h rr. / O. Lastovska // Bolhovitinovskyi schchorichnyk 2013/2014. – K., 2015. – S. 270–275.
3. Marynovsky Yu. Cherkaska mynuvshyna / Yu. Marynovsky. – Cherkasy, 1997. – Kn. 1. – 208 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Ластовська Оксана Леонідівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Національний заповідник «Софія Київська», Київ, Україна

03039 м. Київ, вул. Голосіївська, 14, кв. 13

e-mail: lastov@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Ластовская Оксана Леонидовна, кандидат исторических наук, старший научный сотрудник

Национальный заповедник «София Киевская», Киев, Украина

03039 г. Киев, ул. Голосиивская, 14, кв. 13

e-mail: lastov@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Lastovska Oksana Leonidivna, Candidate of Historical Sciences, senior researcher

National Reserve «Sophia Kyivska», Kyiv, Ukraine

Kyiv, Holosiivska st. 14, app. 13, 03039

e-mail: lastov@ukr.net

УДК 930.2:655.4/.5(477)«192/193»

ДЖЕРЕЛА З ВИВЧЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1920–1930-х рр.

Молоткіна В. К.

У статті досліджено джерельну базу, яка може бути використана при вивченні історії становлення та розвитку видавничої справи радянської України в 1920–1930-і рр. Виокремлено основні групи джерел, з'ясовано характерні риси й інформативну насиченість кожної з них.

Виявлені джерела складають документальну основу фактичного знання про специфіку діяльності численних видавництв радянської України. Більшу частину наукової інформації можна почерпнути з документів архівних фондів, які представлені розпорядчою та звітною документацією, листуванням. На основі архівних джерел можна проаналізувати матеріально-технічну базу видавництва та їх кадрове і фінансове забезпечення; розкрити основні напрямки, форми та методи видавничої діяльності; провести тематико-типологічний аналіз книговидавничого репертуару та розкрити головні напрями діяльності установ цензури республіки з контролю за видавництвами та змістом друкованих творів. Важливу інформацію містять опубліковані документи в збірниках документів і матеріалів, культурологічних журналах і частково в наукових збірниках. Не менш важливим джерелом інформації є журнальна та газетна періодика 1920–1930-х рр., яка відноситься до категорії масових джерел і потребує застосування сучасних якісно-кількісних методів джерелознавчого аналізу.

Ключові слова: архівні джерела, видавництво, видавнича справа, джерело, документ, журнал.

ИСТОЧНИКИ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ИЗДАТЕЛЬСКОГО ДЕЛА СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ 1920–1930-Х гг.

Молоткина В. К.

В статье исследованы источники, которые могут быть использованы при изучении истории становления и развития издательского дела советской Украины в 1920–1930-е гг. Выделены основные группы источников, выяснено характерные черты и информативную насыщенность каждой из них.

Выявленные источники составляют документальную основу фактического знания о специфике деятельности многочисленных издательств советской Украины. Большую часть научной информации можно почерпнуть из документов архивных фондов, которые представлены распорядительной и отчетной документацией, перепиской. На основании архивных источников можно проанализировать материально-техническую базу издательств, их кадровое и финансовое обеспечение; раскрыть основные направления, формы и методы издательской деятельности; провести тематико-типологический анализ книгоиздательского репертуара и раскрыть главные направления деятельности учреждений цензуры республики по контролю над издательствами и содержанием печатных произведений. Важную информацию содержат опубликованные документы в сборниках документов и материалов, культурологических журналах и частично в научных сборниках. Не менее важным источником информации является журнальная и газетная периодика 1920–1930-х гг., которая относится к категории массовых источников и требует применения современных качественно-количественных методов источниковедческого анализа.

Ключевые слова: архивные источники, издательство, издательское дело, источник, документ, журнал.

RESEARCH SOURCES OF PUBLISHING INDUSTRY OF SOVIET UKRAINE (1920–1930)

Molotkina V. K.

The article deals with research sources which can be used in studying of formation history of publishing industry in Soviet Ukraine and its development in 1920–1930. Main groups of research sources and their features are highlighted.

These sources are documental base of knowledge about the particularity of numerous publishing houses in Soviet Ukraine. One can find a lot of scientific information in the documents of archive funds –

they are presented in administrative and report documentation and also in correspondence. Due to archive resources it is possible to analyze the material and technical base of publishing houses, their personnel and financial maintenance; to define main branches, forms and methods of publishing industry; to perform thematic-typological analysis of book publishing production and to define main branches of the activity of censorship organizations in the republic. Published documents in cultural magazines and scientific periodicals contain important information. Periodicals of 1920–1930 are important information source that refer to the category of mass sources and need to be analyzed.

Keywords: *archive resources, publishing house, publishing industry, source, document, magazine.*

Постановка проблеми. Сьогоднішня потреба аналізу проблем становлення та особливостей розвитку видавничої справи в Україні 1920–1930-х рр. обумовлена необхідністю всебічного розкриття цілісної картини розвитку видавничої справи, потребою переосмислення процесів, які відбувалися у видавничій сфері, а також необхідністю наукового аналізу діяльності численних видавництв нашої держави та виявлення можливості практичного запровадження прогресивного досвіду минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наш час досліджувана нами проблема ще не знайшла ґрунтового, об'єктивного і цілісного висвітлення в наукових публікаціях. Водночас увага сучасних дослідників в основному зосереджена на подіях 1920-х рр. і фактично не вивченою під кутом зору розкриття вказаного питання залишається радянська доба «репресивних 1930-х рр.».

Метою даної статті є комплексний аналіз архівних та опублікованих документів, які прямо чи опосередковано стосуються видавничої справи радянської України періоду 1920–1930-х рр.

Виклад основного матеріалу. Джерельну базу дослідження видавничої справи радянської України 1920–1930-х рр. формують дві групи джерел: неопубліковані (архівні) й опубліковані документи. Останні розподілено на такі групи: документи і матеріали ЦК КП(б)У; документи центральних та місцевих

адміністративних установ (наркоматів, Головліту, Центрального управління в справах друку, губкомів та ін.); документи кооперативних та державних видавництв; документи громадських установ; статистичні дані; збірники документів та матеріалів; документальні публікації в періодичних виданнях.

Значний масив документів для вивчення історії видавничої справи в 1920–1930-і рр. міститься у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Зокрема, це матеріали таких фондів: ВУЦВК (ф. 1), Раднаркому УСРР (ф. 2), Наркомфіну УСРР (ф. 30), Вищої ради народного господарства (ф. 34), Наркомату освіти УСРР (ф. 166), кооперативного видавництва «Пролетарій» (ф. 168), Всеукраїнського робітничо-кооперативного видавництва «Український робітник» (ф. 174), Державного видавничого об'єднання України (ф. 177), Державного видавництва «Путь просвещения» (ф. 178), Всеукраїнського комітету незаможних селян (ф. 257), Головнокооперкому при РНК УСРР (ф. 271), Всеукраїнського кооперативного книговидавничого і книготорговельного товариства «Книгоспілка» (ф. 292), Державної планової комісії при РНК УСРР (ф. 337), Уповноваженого україно-американського видавничого товариства «Космос» на Україні (ф. 487), Наркомату робітничо-селянської інспекції УСРР (ф. 539), Комітету у справах друку при РНК УСРР (ф. 555), Всеукраїнської ради профспілок (ф. 2605), Української економічної ради (ф. 3040).

Значна кількість документів про стан та діяльність видавництв зберігається у фонді Міністерства народної освіти УСРР (ф. 166), оскільки саме Наркомат освіти забезпечував реалізацію державної політики у сфері культури через радянсько-державні заклади та громадські установи. У документах фонду подано звіти та статистичні дані системних підрозділів Наркомосу, а саме: Головополітосвіти, ДНМК, Головліту. За документами фонду можна прослідкувати організацію видавничої справи в Україні, забезпечення українських видавництв друкарським обладнанням та папером, підготовку для них кадрів у спеціальних вищих та середніх навчальних закладах республіки, випуск підручників для шкіл. Звідси ж можна почерпнути відомості

про вплив українізації на діяльність видавництв. У фонді Комітету в справах друку (ф. 555) зберігаються: протоколи засідань Комітету у справах друку, відповідні матеріали до них; листування Комітету з РНК УСРР та РНК СРСР, ЦК КП(б)У та ЦК ВКП(б), їх підрозділами в питаннях видавництв; виробничі плани і звіти видавництв; довідки та інформації від державних органів та різних установ про діяльність та організацію нових видавництв, їх матеріально-технічне забезпечення; циркуляри та директивні листи Комітету до редакцій та видавництв; статистичні відомості про випуск книжкової продукції; документи, контрольні цифри розвитку видавничої справи та книготорговельної справи; відомості про стан і підготовку кадрів для видавництв тощо. Документи фонду дають змогу з'ясувати систему діяльності видавництв в УСРР, їх структуру, типи видань, простежити динаміку кількісного зростання видань в Україні, їх тираж. Динаміка ця відображена з різною повнотою по роках, в залежності від регулярності подання відомостей на вимогу Комітету. Найбільше даних, як правило, припадає на кінець календарного або фінансового року. Слід відзначити, що через неповні або складені за різними параметрами числові дані, їх порівняння за роками ускладнювалось. Скажімо, кількість назв вказується на початок календарного року, а тираж вказується на початок березня, або ж наведені відомості запланованого, а не реального стану речей.

Основна маса архівних документів і матеріалів про діяльність видавництв зосереджена і в їхніх фондах. Так, у фонді 168 кооперативного видавництва «Пролетарій» зберігається його статут, постанови, розпорядження, накази щодо його діяльності. Багато справ відображають листування видавництва з різними організаціями, установами та окремими фізичними особами. Уся інформація з видавництва зібрана у понад 800 справах. У фонді робітничо-кооперативного видавництва «Український робітник» (ф. 174) зібраний матеріал, який розкриває роботу видавництва з 1925 р. по 1935 р. Доповнює інформаційну площину про діяльність видавництва «Український робітник» фонд Всеукраїнської ради профспілок УСРР (ф. 2605), в якому зібрано звіти, розпорядження, інструкції, статистичні дані з видавничої

та книготорговельної роботи кооперативного видавництва. Фонд Державного видавництва України (ф. 177) містить декрети, постанови, інструкції і розпорядження партійних і урядових органів СРСР, УСРР про організацію та розвиток видавничої справи; положення, статuti, плани, протоколи засідань правління редакційної ради, міжнародних нарад ДВОУ, звіти, статистичні відомості, інформації, листування з питань друкування, розповсюдження творів і фінансування видавничої справи; рукописи авторів, що надсилались до друку; документи по особовому складу співробітників ДВОУ. Фонд 178 – Об'єднання видавництв «Червоний шлях», «Путь просвещения», «Плуг», «Гарт» при ЦК КП(б)У і Народному комісаріаті освіти УСРР містить постанови, положення, обіжники й інструкції ЦВК і РНК СРСР, Ради праці і оборони РНК УРСР, ЦК Укрбюро і Харківського губвідділу Всеросійської профради робітників освіти про видавництво «Путь просвещения», об'єднання його з видавництвами «Червоний шлях», «Космос» і «Гарт», податкові пільги для книговидавництв і книжкової торгівлі, здешевлення їх на селі, порядок передплати на періодичні видання, виплату авторського гонорару; накази по Наркомосвіти УСРР, видавництвам «Путь просвещения» і «Червоний шлях»; виписки з протоколів засідань колегії Наркомосвіти УРСР і протоколи засідань Бюро партійних і кооперативних видавництв, засідань Харківської секції робітників преси і комітету службовців видавництва «Просвещение»; листування з Головополітосвітою, видавництвами і книжковими магазинами про розповсюдження видавництва «Шлях освіти», видання підручників, забезпечення видань необхідними матеріалами. Повне уявлення про функціонування кооперативного видавництва «Книгоспілка» в першій половині 1920-х рр. дає фонд 292, який вміщує дані про різноманітну діяльність цього видавництва. В основному, це протоколи, звіти, листування «Книгоспілки» з такими органами, як Головокооперком, ВУЦВК, РНК, ЦК КП(б)У, Губкомами, Бюро радянсько-партійних видавництв тощо.

Досліджуючи діяльність кооперативних видавництв, не можна не згадати найвищий кооперативний орган 1920-х рр. – Головний кооперативний комітет (ф. 271), що діяв при РНК УСРР

і був центром, де зосереджувалися звіти, статuti, реєстраційні й ліквідаційні документи, розпорядження, накази, інструкції кооперативних видавництв.

Інформацію про становлення та діяльність книжкових видавництв фіксували й документи й матеріали ЦК КП(б)У (ф. 1) Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Переважно це матеріали відділу культури та пропаганди (опис 20) за 1921–1938 рр. Так, постанови ЦК КП(б)У, стенограми та протоколи засідань політбюро, оргбюро, агітаційно-пропагандистського відділу ЦК та відділу друку, а також витяги з них про видавничу діяльність; плани роботи відповідних відділів та підвідділів ЦК, місцевих партійних комітетів та відділів пропаганди; циркулярні листи ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У до відділу друку; звіти, доповідні записки, інформаційні довідки Головліту про кількість та характер діяльності приватних видавництв відображають суть і специфіку взаємовідносин між видавництвами та державою, видавництвами та громадськими організаціями, установами тощо. Діяльність видавництв розкривається й через листування відділу агітпропу та відділу друку ЦК КП(б)У державними, партійними, кооперативними та приватними видавництвами, зокрема, Всеукраїнським державним видавництвом, видавництвами «Червоний шлях», «Пролетарій», «Комуніст», «Плуг», «Гарт» та ін. з видавничих питань; звіти, плани видавництв тощо.

Найбільш інформаційними є розпорядчі (постанови, накази, інструкції, листування), звітні (довіді, звіти) та інформаційні (зведення, доповідні записки) матеріали органів державної влади та управління. Співставлення груп партійних і цензурних джерел дає можливість об'єктивно показати вплив урядової політики на розвиток видавничої справи, вивчити особливості та характер ставлення державних органів влади до державних, кооперативних та приватних видавництв, здійснити порівняльний аналіз економічних показників їх друкованої продукції.

Слід відзначити, що архівних документів за 1935–1937 рр. й наступні роки на даний час виявлено дуже мало. Лише деякі документи, що стосуються видавничої справи цих років, можна знайти в описі 16, який містить протоколи засідань Політбюро,

Оргбюро і Секретаріату ЦК КП(б)У й матеріали до них. Серед масиву названих документів слід виокремити складові «Окремої папки» (постанови, які мали характер підвищеної секретності й призначалися лише для надзвичайно вузького кола керівників). Документи «Окремої папки» розкривають формування цензурного контролю за друкованою продукцією республіки, відбивають багаточисленні партійні директиви щодо вилучення літератури з бібліотечної та книготорговельної мережі тощо.

Вагому роль у дослідженні видавничої справи 1920–1930-х рр. посідають фонди Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Зокрема, у фонді Українського кооперативного видавництва «Рух» (ф. 577) зберігається статут видавництва, плани роботи, протоколи засідань ради правління, листування видавництва з НКО УСРР, Укрдержпланом, Держкомвидавом УСРР, уповноваженими видавництвами та ін. про видання та розповсюдження літератури, фінансову і господарську діяльність, угоди з авторами та листування з ними, книги обліку та перелік виданої літератури, відомості про її кількість, вартість та розповсюдження, списки працюючих, книги прибутків і видатків. Фонд 578 (Всеукраїнське художнє видавництво Асоціації художників Червоної України) містить статут і положення про Всеукраїнське художнє видавництво АХЧУ, штатний розклад та обов'язки співробітників, листування з ЦК КП(б)У, Комітетом у справах друку при РНК УСРР, НКО УСРР, Книгоспілкою, Комісаріатом земельних справ УСРР, Київською міськрадою та ін. установами про виконання планів, видання агітаційних і наукових плакатів, їх розповсюдження. Фонд Державного видавництва «Художня література» Народного комісаріату освіти УСРР (ф. 584) зберігає листування видавництва з ЦК КП(б)У про формування тематичних планів видавництва, видання перекладних та серійних видань; накази та постанови Наркомосу УСРР (1933 р.) та розпорядження Головліту УСРР (1932–1934 рр.), накази ДВОУ (1931, 1933–1934 рр.); положення про редакції ЛІМу (1931 р.), посадові інструкції працівників видавництва; тематичні плани і техпромплани видавництва за 1930–1934 рр.; протоколи нарад видавничої інспекції Наркомосвіти УСРР

(1933 р.), засідань правління ДВОУ (1932–1934 рр.), правління ЛІМу (1933–1934 рр.), виробничих нарад і загальних зборів працівників, нарад з видавництва з основної діяльності та особового складу; листування з Держпланом і Держбанком УСРР, ДВОУ, Київським та Одеським представництвами, іншими видавництвами, редакціями журналів та авторами; зведений звіт видавництв ДВОУ за 1931 р.; звіти видавництва за 1930–1934 рр.; відомості про прибутки і видатки видавництва, ставки авторського гонорару, розрахунки з авторами, судові позови про стягнення авторської заборгованості; списки працівників видавництва. Договори та реєстри договорів видавництва «Гарт» з авторами про видання та перевидання їхніх творів зберігаються у фонді Кооперативного видавничого товариства пролетарських письменників «Гарт» (ф. 585).

У контексті дослідження видавничої справи привертають увагу й документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України, а саме: слідчі справи по звинуваченню Л.Б. Ковальова, М.Г. Куліша, Г.Д. Епіка, В.Л. Поліщука, В.Я. Штанько-Вражливого, В.П. Підмогильного, М.П. Любченка, Д.Є. Кудрі та ін. в «шкідництві» в книгопоширенні.

На основі місцевих матеріалів двох основних видавничих центрів 1920–1930-х рр. (Києва та Харкова) простежуються загальні закономірності та особливості видавничої справи. Зокрема, положення про державне видавництво УСРР від 16 травня 1922 р. та про реорганізацію губернських видавничих відділів, відомості про структуру центрального видавництва, про діяльність Київського відділу Державного видавництва та торговельної контори відділу містяться у фонді Київської філії державного видавництва України (ф. Р-2933) Державного архіву Київської області. Фонд Харківського окружного комітету КП(б)У (ф. 5) Державного архіву Харківської області зберігає листування з різними організаціями та установами, у тому числі й видавництвами, а також циркуляри та розпорядження з приводу їхньої діяльності. Інформацію, що стосується діяльності видавництв, містить фонд Харківського окружного виконавчого комітету (ф. 845).

Важливі відомості стосовно діяльності видавництв 1920-х рр. в УСРР відображені в документах фондів І, Х,

47, 50, 170, 290 Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Зокрема, у ф. 47 (Український науково-дослідний інститут книгознавства) зібрано матеріали про участь видавництва у виставці українського друку в Празі; про поширення української книжки серед масового читача та про інтереси до неї; інструкції, програми, пояснюючі записки про організацію курсів практикантів з книжково-торгівельної справи; листування з Українською книжковою палатою, Держвидавом України, іншими видавництвами та редакціями, бібліотеками та приватними особами про придбання та обмін виданнями. У ф. 50 (Всеукраїнське музичне товариство ім. Леонтовича) зберігаються документи, які містять відомості про нові книги, що вийшли з друку в Київській філії Державного видавництва України; реклами видавництв СРСР та УРСР про вихід періодичної та монографічної літератури. У ф. 290 (Всеукраїнський центральний кооперативний музей) зібрано матеріали з історії діяльності кооперативного видавництва «Книгоспілка» та її листування з адміністрацією Всеукраїнського центрального кооперативного музею щодо влаштування спільних виставок тощо.

Серед опублікованих джерел найбільшими блоками є законодавчі та нормативно-правові акти вищих органів влади (стенографічні звіти, стенограми, статистичні хроніки, огляди та різні матеріали ВУЦВК, Ради Народних Комісарів УСРР, наркоматів), збірники постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України, документальні збірники та періодичні видання 1920–1930-х рр., які вміщували розпорядження і накази партійних і радянських органів.

У великому масиві джерел, які розкривають основні підсумки роботи уряду України, містяться дані про кількісний і якісний склад робітників, службовців, основні напрямки і зміст діяльності різних організацій, у тому числі й видавництв. Збірники постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України є важливим джерелом дослідження правової бази видавництв. Завдяки законодавчим актам ми маємо можливість скласти повну картину взаємовідносин видавництв з державою та її вплив на їхню діяльність.

Значна інформація з приводу діяльності органів цензури з контролю за періодичними й неперіодичними виданнями

протягом 1920–1930-х рр. містилась в «Бюлетені НКО». На його сторінках публікувалися різноманітні директиви щодо вилучення «шкідливих» творів друку та про припинення діяльності видавництв.

Зважаючи на підконтрольність радянської видавничої мережі партії, важливим джерелом для розуміння статусу видавництв є партійно-державні документи, які визначали і регулювали напрямки їх діяльності та функціонування. Хоча всі збірники документів, що виходили в Україні та в Москві, мали виражену ідеологічну спрямованість, але ознайомлення з ними допомагає краще зрозуміти умови діяльності видавництв. У документальних збірниках зібрані постанови, протоколи, резолюції, статистичні дані, виписки із статутів, циркулярні листи та ін., в яких розкривається розвиток видавничої галузі УСРР-УРСР. Крім того, вони вміщують не лише загальновідомі матеріали, а й ті, що знаходилися в архівах, періодичних виданнях, збірниках законів та ін. Зокрема, в таких збірниках архівних документів і матеріалів як «Пропаганда і агітація в рішеннях та документах ВКП(б)» [13] та «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК» [7] наводяться як резолюції з'їздів комуністичної партії, у яких міститься інформація з видавничої галузі, так і відомості про створення та діяльність органів цензури. У збірнику «Культурне будівництво в УСРР. Важливі рішення комуністичної партії і Радянського Уряду (1917–1959)» [9] (пізніше – «Культурне будівництво в Українській РСР (1917–1927 рр.)» укладач Ю.Ю. Кондуфор) [8] задокументовано постанови, де розглядається діяльність таких видавництв як «Пролетарій», «Книгоспілка», «Український робітник», «Гарт», «Плуг» (з 1927 р. «Плужанин»).

Також при дослідженні розвитку видавничої справи слід критично опрацювати й використати документи та матеріали, опубліковані за радянської доби окремими тематичними збірниками, а саме: «О партийной и советской печати. Сборник документов» [10], «Книга и книжное дело в СССР» [4], «Книга и книжное дело в Украинской ССР» [5], «Издательское дело в первые годы Советской власти (1917–1922)» [2]. У цих збірниках представлені документи і матеріали, які відтворюють

процес становлення і розвитку видавничої галузі СРСР та УСРР, висвітлюється діяльність «Пролетарія», «Книгоспілки», «Українського робітника».

У 1990–2000 рр. було видано збірник документів «История советской политической цензуры» [3] та «Цензура в Советском Союзе. 1917–1991: Документы» [19], які вміщують матеріали про діяльність Головліту, Головресперткому, Головмистецтва. Зокрема, широка джерелознавча база, репрезентована збірником А. Блюма «Цензура в Советском Союзе. 1917–1991: Документы» розкриває проблему взаємовідносин Головліту з ЦК ВКП(б)-КПРС. Також слід виділити збірник документів та матеріалів «Правда історії: діяльність єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна Ліга» у Києві (1918–1925)» [11], що містить значну кількість документів, фрагментів публікацій, спогадів про книготорговельну, видавничу та культурно-громадську роботу видавництва.

Цінні відомості щодо створення та діяльності видавництв в УСРР-УРСР 1922–1930 рр. містяться й у виданнях енциклопедичного характеру [15–18] та спеціальних статистичних збірниках з преси Радянського Союзу в цілому, де відображено і становище друку в Радянській Україні [10] та Україні [12]. Слід зазначити, що довідкові й статистичні видання радянської доби тенденційно, ідеологічно витримано висвітлювали діяльність державних видавництв, а тому оминали негативні факти і явища та намагались ідеалізувати радянську дійсність. У зв'язку з цим видання комуністичної епохи потребують глибокого і критичного аналізу та співставлення з іншими джерелами, зокрема, архівними документами.

Окрему групу джерел становить великий масив газетної публіцистики, що є не менш важливим джерелом інформації про розвиток видавничої справи 1920–1930-х рр. Для розширення кола своїх читачів редактори періодичних видань публікували матеріали на актуальні для того часу теми. Водночас, слід урахувати те, що як центральна, так і галузева та місцева періодика слугувала партійним інструментом для проведення агітаційної роботи. Тож, це різнопланове, масове історичне джерело потребує уважного прочитання і критичного осмислення.

Однією з галузей, яка порівняно мало зачеплена пропагандою, була бібліографія. До бібліографічних видань, що дають можливість відтворити історію національної видавничої справи, належать: «Книга» (Харків, 1923–1924), «Бібліологічні вісті» (Київ, 1923–1930), «Літопис українського друку» (Харків, 1924–1930) та ін. Ці журнали мали універсальний характер. У них публікувалися критико-бібліографічні матеріали про нову літературу, статті з питань історії книги та сучасного стану видавничої справи в Україні. Ця спеціальна періодика з книгознавства, бібліотекознавства першої половини ХХ ст., матеріали якої відображали досягнення українських науковців і практиків, сприяла формуванню інформаційного поля цих та суміжних наук, підвищенню професійної майстерності фахівців, вирішенню теоретичних, організаційних та методичних проблем галузі. Вони містили також хронікальні матеріали про роботу видавництва України. Зокрема, журнал «Книга» містив статті, присвячені характеристиці та першим підсумкам діяльності Державного видавництва України [14]. Статті, присвячені проблемам теорії, методики, організації бібліографії, бібліотечної справи, книговидавничої діяльності, вивчення читацьких інтересів, з історії книги друкували й «Бібліологічні вісті» за редакцією Ю. Меженна. Цей журнал видавав Український науковий інститут книгознавства за сприяння «Книгоспілки». Особливої уваги заслуговують великі відділи «Хроніки» журналу, які розміщувались у кожному номері. Це насамперед звіти керівних органів із поліпшення роботи видавництв. Тут друкувалась інформація про діяльність та закриття кооперативних і приватних видавництв. Водночас найціннішим є відділ журналу, присвячений історії української книги, в якому аналізувалась книжкова продукція видавництв УСРР, стан книжкової торгівлі. Також містились статті, присвячені економічному вивченню книжкової справи, техніці друкарства. У ньому були опубліковані статті А. Козаченка, В. Кульженка, С. Клепікова, Д. Лисиченка та ін., присвячені видавничій справі. Так, у статті «Книжкова продукція УСРР» А. Козаченко [6] дослідив видавничу діяльність видавництв УСРР, використовуючи статистичні дані Інституту Книгознавства, Центрального бюро статистики друку

при Українській Книжковій Палаті, Архіву українського друку, дав ґрунтовний аналіз продукції державних, кооперативних та приватних видавництв.

У 1922 р. ДВУ, за ініціативи Української Книжкової Палати – органу державної бібліографії УСРР, почало видавати журнал «Літопис Українського Друку». Та, за браком коштів, журнал не виходив, його відновили за рішенням Колегії Наркомосу УСРР лише у 1924 р. У журналі наводилися видання найбільших видавництв УСРР, де під різними видавничими серіями часто фігурували новинки таких видавництв як: «Пролетарій», «Книгоспілка», «Український робітник», «Рух» та ін.

Наприкінці 1920-х рр. з'явився журнал «Радянський книгар» – орган Всеукраїнської книготорговельної ради. За своєю спрямованістю й характером публікацій журнал можна віднести до типу виробничих. Він висвітлював діяльність видавництв, питання теорії й практики книжкової торгівлі та книготорговельної бібліографії, пропагував громадські форми книгопоширення, видання пропагандистського більшовицького спрямування. У серпні 1929 р. був виданий перший номер журналу. До 1930 р. журнал друкувався два рази в місяць, а з 1931 р. – щоквартально. Усього вийшло 100 номерів, деякі з них були здвоєні, а то й строєні. Редактором журналу був М.А. Агуф. У журналі друкувались статті М. Агуфа, Г. Штоке, Б. Фідельмана та ін. про проблеми реорганізації видавничої справи в Україні, типізацію видавництв, кон'юнктурні огляди про стан виконання видавничих та торгівельних планів видавництвами. Крім того, друкувались постанови ЦК ВКП(б) про видавничу роботу, статті про недоліки та шляхи їх ліквідації, удосконалення системи ДВОУ, інтерв'ю з завідувачами видавництв і т. п. Цікаві відомості про стан видавництв, контрольні цифри друку, паперові ресурси та ін. можна відшукати в розділі «Хроніка». У 1932 р. у додатку до журналу друкувався «Бюлетень книжково-журнальної продукції УСРР». Стан та перспективи розвитку української поліграфічної промисловості, забезпечення друкарень папером та інші проблеми висвітлював журнал «Друкар».

Архівні й інші документальні джерела доповнює предметною конкретикою газетна публіцистика, яка в силу її

систематичності та оперативності є часом не лише оригінальним, а й єдиним джерелом інформації для дослідника. Як центральні, так і місцеві газети у 1920–1930-і рр. систематично вели рубрики, які повідомляли про започаткування нових видань, відкриття чи закриття видавництв, стан їх матеріально-технічного забезпечення тощо. Зокрема, за часів непу популярним виданням була газета «Вісті ВУЦВК», першими редакторами якої були В. Блакитний, С. Пилипенко, Є. Касьяненко, котрі брали участь у створенні та діяльності видавництв «Гарт» і «Плужанин». У цій газеті під різними рубриками друкувалися М. Пасталан, І. Лівшиць, Б. Сім, висвітлюючи проблеми видавничої галузі. Не менш поширеною в УСРР була газета «Комуніст», яку видавав центральний орган КП(б)У. На шпальтах цієї газети часто зустрічаються статті М. Агуфа, зокрема у статті «На шляху культурної революції» [1], він, знайомлячи читачів з діяльністю «Книгоспілки», особливий акцент робить на підготовці видавництвом кадрів для книготорговельної та видавничої галузі.

До провідних періодичних видань, що друкували відомості про діяльність видавництв, належить газета «Культура і побут», яка виходила як додаток до газети «Вісті ВУЦВК». У рубриках «Хроніка», «Бібліографія» розкривалася діяльність видавництв, містились матеріали про їхні з'їзди, статистичні дані, а також виступи членів видавництв зі своїми новими творами. Про загальний стан книготоргівлі та видавничої справи писали А. Козаченко, М. Биковець, І. Капустянський, О. Слісаренко.

Висновки. Отже, виявлені джерела складають документальну основу фактичного знання про специфіку діяльності численних видавництв радянської України у 1920–1930-і рр. Більшу частину наукової інформації можна почерпнути з документів архівних фондів, які представлені розпорядчою та звітною документацією, листуванням. На основі архівних джерел можна проаналізувати матеріально-технічну базу видавництв та їх кадрове і фінансове забезпечення; розкрити основні напрямки, форми та методи видавничої діяльності; провести тематико-типологічний аналіз книговидавничого репертуару та розкрити головні напрями діяльності установ цензури республіки з контролю за видавництвами та змістом друкованих творів.

Важливу інформацію містять опубліковані документи в збірниках документів і матеріалів, культурологічних журналах та частково в наукових збірниках. Не менш важливим джерелом інформації є журнальна та газетна періодика 1920–1930-х рр., яка відноситься до категорії масових джерел і потребує застосування сучасних якісно-кількісних методів джерелознавчого аналізу.

Список використаних джерел

1. Агуф М. На шляху культурної революції / М. Агуф // *Комуніст*. – 1926. – 3 липня.
2. Издательское дело в первые годы Советской власти (1917–1922): Сборник документов и материалов. – М., 1972. – 346 с.
3. История советской политической цензуры. Документы и комментарии / сост. Т.М. Горяева. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1997. – 672 с.
4. Книга и книжное дело в СССР: Сб. док. и мат. (1917–1941). – К.: «Наукова думка», 1965. – 478 с.
5. Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сб. док. и мат. 1917–1941 гг. – К.: «Наукова думка», 1985. – 478 с.
6. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923–1926) / А. Козаченко // *Бібліологічні вісті*. – 1927. – № 2. – С. 24–45.
7. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Ч. 1. – К.: Політвидав України, 1981. – 895 с.
8. Культурне будівництво в Українській РСР 1917–1927: [збірник документів і матеріалів / укл. Ю.Ю. Кондуфор]. – К.: Наукова думка, 1979. – 666 с.
9. Культурне будівництво в Українській РСР: Найважливіші рішення Комуністичної партії і рад. уряду 1917–1959 рр.: зб. документів: в 2 т. – Т. 1: 1917 – червень 1941 / [упоряд. З. І. Зобіна, Г. О. Кравченко та ін.] – К.: Держполітвидав УРСР, 1959. – 883 с.
10. О партийной и советской печати: Сборник документов. – М., 1954. – 635 с.
11. Правда історії: діяльність єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна Ліга» у Києві (1918–1925) : [зб. документів і матеріалів / укл. М.О. Рибаків]. – К.: Кий, 2001. – 156 с.
12. Преса Української РСР: 1918–1985 : [стат. довід. / укл. Н. В. Погонєць; Кн. палата УРСР ім. І. Федорова]. – Харків: Вид-во ЦСУ УРСР, 1986. – 218 с.
13. Пропаганда і агітація в рішеннях та документах ВКП(б). – К.: Держполітвидав, 1950. – 568 с.

14. Радлев В. Некоторые итоги деятельности Госиздата Украины за 1922 год / В. Радлев // Книга. – 1923. – № 1. – С. 22–24.

15. Українська літературна енциклопедія: в 5 т. / [Редколегія: І.О. Дзевєрін (від. ред.) та ін.]. – Т. 2. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 1995. – 496 с.

16. Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1963. – Т. 12. – 576 с.

17. Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1963. – Т. 14. – 592 с.

18. Українська Радянська Соціалістична Республіка: Енциклопедичний довідник. – К.: Гол. редакція УРЕ, 1986. – 496 с.

19. Цензура в Советском Союзе. 1917–1991: [документи / сост. А.В. Блюм]. – М.: РОССИЗН, 2004. – 247 с.

References

1. Aghuf M. Na shljakhu kuljturnoji revoljuciji / M. Aghuf // Komunist. – 1926. – 3 lypnja.

2. Izdatelskoe delo v pervye gody Sovetskoj vlasti (1917–1922): Sbornik dokumentov i materialov. – М., 1972. – 346 s.

3. Istoriya sovetskoj politicheskoy cenzury. Dokumenty i kommentarii / sost. T.M. Goryaeva. – М.: «Rossijskaya politicheskaya ehnciklopediya» (ROSSPEHN), 1997. – 672 s.

4. Kniga i knizhnoe delo v SSSR: Sb. dok. i mat. (1917–1941). – К.: «Naukova dumka», 1965. – 478 s.

5. Kniga i knizhnoe delo v Ukrainsoj SSR: Sb. dok. i mat. 1917–1941 gg. – К.: «Naukova dumka», 1985. – 478 s.

6. Kozachenko A. Knyzhkova produkcija USRR (1923–1926) / A. Kozachenko // Bibliologhichni visti. – 1927. – № 2. – S. 24–45.

7. KPRS v rezoljucijakh i rishennjakh zjizdiv, konferencij i plenumiv CK. – Ch. 1. – К.: Polityvydav Ukrajiny, 1981. – 895 s.

8. Kuljturne budivnyctvo v Ukrajinskij RSR 1917–1927: [zbirnyk dokumentiv i materialiv / ukl. Ju.Ju. Kondufor]. – К.: Naukova dumka, 1979. – 666 s.

9. Kuljturne budivnyctvo v Ukrajinskij RSR: Najvazhlyvishi rishennja Komunistychnoji partiji i rad. urjadu 1917–1959 rr.: zb. dokumentiv: v 2 t. – Т. 1: 1917 – chervenj 1941 / [uporjad. Z.I. Zobina, Gh.O. Kravchenko ta in.] – К.: Derzhpolityvydav URSR, 1959. – 883 s.

10. O partijnoj i sovetskoj pechati: Sbornik dokumentov. – М., 1954. – 635 s.

11. Pravda istoriji: dijalnistj jevrejskoj kuljturno-prosvitnyckoji orghanizaciji «Kuljturna Ligha» u Kyjevi (1918–1925) : [zb. dokumentiv i materialiv / ukl. M.O. Rybakov]. – К.: Kyj, 2001. – 156 s.

12. Presa Ukraïnskoï RSR: 1918–1985 : [stat. dovid. / ukl. N.V. Poghonec; Kn. palata URSR im. I. Fedorova]. – Kharkiv: Vyd-vo CSU URSR, 1986. – 218 s.

13. Propaganda i aghitacija v rishennjakh ta dokumentakh VKP(b). – K.: Derzhpolitvydav, 1950. – 568 s.

14. Radlev V. Nekotorye itogi deyatelnosti Gosizdata Ukrainy za 1922 god / V. Radlev // Kniga. – 1923. – № 1. – S. 22–24.

15. Ukraïnska literaturna encyklopedija: v 5 t. / [Redkoleghija: I.O. Dzeverin (vid. red.) ta in.]. – T. 2. – K.: «Ukraïnska encyklopedija» im. M.P. Bazhana. 1995. – 496 s.

16. Ukraïnska Radjanska Encyklopedija. – K., 1963. – T. 12. – 576 s.

17. Ukraïnska Radjanska Encyklopedija. – K., 1963. – T. 14. – 592 s.

18. Ukraïnska Radjanska Socialistychna Respublika: Encyklopedychnyj dovidnyk. – K.: Ghol. redakcija URE, 1986. – 496 s.

19. Cenzura v Sovetskom Soyuze. 1917–1991: [dokumenty / sost. A.V. Blyum]. – M.: ROSSIZN, 2004. – 247 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Молоткіна Валентина Костянтинівна, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Підварська, 40а, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401
e-mail: molotkina@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Молоткина Валентина Костянтиновна, доктор исторических наук, профессор, заведующая кафедрой истории и культуры Украины
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Пидварская, 40а, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401
e-mail: molotkina@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Molotkina Valentyna Kostiantynivna, Doctor of Historical Sciences, professor, dean of the History and Culture of Ukraine Department
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytski Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»
Ukraine, Kyiv region, Pereiaslav-Khmelnytski, Pidvarska street 40a, 08401
e-mail: molotkina@ukr.net

УДК 930.253:[17.022.1(477)«192/193»

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1920–1930-х рр.

Тарапон О. А.

У даній статті на прикладі документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України розглянуто джерелознавчий аспект проблеми ціннісних орієнтирів у Радянській Україні 1920–1930-х рр. Архівні матеріали виступають цінним джерелом вивчення змісту політико-ідеологічної пропаганди в Україні, формування шкали політичних і загальнолюдських цінностей та методів їх поширення серед населення.

Офіційні документи радянських органів влади України показують засоби популяризації радянської політики, формування та поширення в Україні конкретних ідеологічних стереотипів. Підтверджують, що руйнування основ моралі суспільства викликало поширення соціальних проблем, злочинності та бюрократії.

Ключові слова: архівні документи, ЦДАГО України, радянські цінності, ідеологічна пропаганда.

АРХИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В СОВЕТСКОЙ УКРАИНЕ 1920–1930-х гг.

Тарапон О. А.

В данной статье на примере документов Центрального государственного архива общественных объединений Украины рассмотрено источниковедческий аспект проблемы ценностных ориентаций в Советской Украине 1920–1930-х гг. Архивные материалы выступают ценным источником изучения содержания политико-идеологической пропаганды в Украине, формирования шкалы политических и общечеловеческих ценностей и методов их распространения среди населения.

Официальные документы советских органов власти Украины показывают средства популяризации советской политики, формирования и распространения в Украине конкретных идеологических стереотипов. Подтверждают, что разрушение основ морали общества вызвало распространение социальных проблем, преступности и бюрократии.

Ключевые слова: архивные документы, ЦГАОО Украины, советские ценности, идеологическая пропаганда.

ARCHIVED DOCUMENTS AS A SOURCE OF STUDY OF VALUE TRANSFORMATIONS IN SOVIET UKRAINE IN THE 1920–1930's.

Tarapon O. A.

In this article on the example of documents of the Central State Archive of Public Organizations of Ukraine the source aspect of the problem of values in Soviet Ukraine of 1920–1930's. Archives documents are a valuable source of study of the political and ideological content of propaganda in Ukraine, of formation of the scale of political and human values and of methods for their distribution among the population.

Official documents of the Soviet government of Ukraine show means of the popularizing of Soviet policy, formation and distribution in Ukraine specific ideological stereotypes. They confirm that the destruction of the moral foundations of society led to the spread of social problems, crime and bureaucracy.

Keywords: archival documents, TsDAHO of Ukraine, Soviet values, ideological propaganda.

Постановка проблеми. У соціології під ціннісними орієнтаціями розуміють соціальні цінності, які спрямовують діяльність і соціальну поведінку особистості та поділяються нею. Ціннісні орієнтації виступають як соціальні настанови людини, регулюють її поведінку [2, с. 191]. Марксистська теорія особистості орієнтувалася на інтеракціоністське трактування особистості як продукту соціальної взаємодії. Марксистські модифікації, які обслуговували практику побудови комуністичного суспільства, щодо розуміння особистості об'єднує утопічна ідея формування ідеальної особистості, яка буде жити в суспільстві, позбавленому соціальної несправедливості й нерівності між людьми. Спроби практичного втілення цього ідеалу зумовили протилежний результат: замість «всебічно розвиненої особистості» та «нової людини» формувалася знеособлений соціальний конформіст як базовий тип особистості [1, с. 258]. Протягом перших радянських десятиліть радянським керівництвом було взято курс на здійснення соціальних трансформацій, спрямованих на руйнацію традиційного суспільства і побудову «нової людини». Вони включали в себе низку політико-ідеологічних, інформаційно-пропагандистських,

соціокультурних та морально-етичних заходів із впровадження радянського способу життя, прищеплення більшовицької ціннісної системи координат. Великий пласт для дослідження даних проблем містять документи архівів.

Мета і завдання. У даній статті зроблено спробу на прикладі документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО) розглянути джерелознавчий аспект проблеми ціннісних орієнтирів у Радянській Україні 1920–1930-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам політичного, соціально-економічного, культурно-освітнього життя України в умовах радянської влади даного періоду присвячено достатньо багато робіт (С. Кульчицький, В. Даниленко, Г. Касьянов, Ю. Шаповал, О. Пиріг та ін.), однак в означеному контексті тема ще не знайшла свого висвітлення.

Виклад основного матеріалу. Важливим джерелом вивчення ціннісних орієнтирів населення, об'єктивних факторів та офіційних засобів їх формування в умовах ідеологічних та соціокультурних трансформацій 1920–1930-х рр. є документи ЦДАГО України. Вивченню даного комплексу проблем сприяє фонд 1 – Центральний Комітет Комуністичної партії України (опис 20), зокрема такі його відділи як інформаційно-інструкторський, агітації і пропаганди, у роботі серед жінок, загальний, особливий сектор.

Так, справи інформаційно-інструкторського відділу за 1920 р. уміщують матеріали з проведення масових кампаній та агітаційно-масової роботи серед місцевого населення, які виступали засобами популяризації радянської політики, формування та поширення в Україні певних ідеологічних кліше [3; 4]. Політзведення Південно-західного фронту дають багатий дослідницький матеріал про бойовий та морально-політичний стан військових з'єднань на фронті, відношення до заходів радянської влади. Зокрема, із типових повідомлень про поширення дезертирства, пияцтва серед червоноармійців, антисемітських проявів та різного роду зловживань у різних районах прифронтової смуги можна зробити висновки про поширення асоціальних проявів, наростання втоми, політичної

дезорієнтації значної частини як військового, так і цивільного населення [4]. Із даних матеріалів робимо висновок, що в умовах затяжного військового конфлікту, частоті зміни влади, посилення безладу і беззаконня щодо мирного населення основною ставали цінність самозбереження, що проявлялося в політичній апатії, обережності та відстороненні від військово-політичних подій частини суспільства.

Із документів про надання соціальної допомоги можна зробити висновки про пріоритети державної політики щодо забезпечення потреб у першу чергу червоноармійців та партійного складу як опори радянського режиму в Україні [3, арк. 23, 26, 28].

Матеріали відділу в роботі серед жінок засвідчують, що перші кроки радянських органів влади в Україні були спрямовані на соціалізацію жінок. Для роботи серед даної категорії населення розроблялася ціла низка кампаній, видавалася спеціальна література пропагандистського характеру [5, арк. 108], докладалися зусилля щодо підвищення політичної та трудової активності жінок, їх залучення до роботи в різноманітних радянських органах. Однак, за тезою розкріпачення жінки стояли цілком прагматичні бажання залучити жіноцтво до вирішення матеріальних проблем армії, шляхом трудової мобілізації серед жінок відновити промисловість, вирішити демографічні проблеми, пов'язані з масовими втратами чоловічого населення [5, арк. 10]. Не остання роль відводилася питанням колективізації жіноцтва шляхом державного виховання дітей, колективного господарства тощо. Велика увага приділялася мілітаризації жіночої частини населення, їх фізичної та військової підготовки [5, арк. 28, 30]. На жіночі плечі, звісно, покладалися і проблеми материнства та дитинства, котрі особливо загострилися внаслідок тривалих воєнних дій та зростання кількості сиріт в Україні [5, арк. 5]. Отже, архівні документи показують, що за пропагандою соціалізації та розкріпачення жінки, гендерної рівноправності реально стояли прагматичні прагнення більшовиків використати жіночий потенціал для відбудови народного господарства, підтримки (як матеріальної, так і моральної) Червоної армії тощо. Через засоби ідеологізації планувалося широко використовувати

жінок для вирішення нагальних суспільно-політичних та соціально-економічних проблем країни. Тому велика увага зверталася на проведення різноманітних кампаній та агітаційної роботи серед жінок.

Багатий матеріал для вивчення ціннісних орієнтирів радянського суспільства вміщує відділ агітації і пропаганди. Документи, зосереджені в ньому, показують напрям агітаційно-масової роботи, що проводилася серед різних прошарків українського суспільства з перших років радянської влади в Україні. Ідейне наповнення даних видів роботи мало популяризувати радянську політику серед населення, формувати політико-ідеологічну систему цінностей, базових для більшовицької стратегії дій. Зокрема, переписка центральних і місцевих органів влади, матеріали Наркомату освіти України з питань видавничої та агітаційно-масової роботи за 1920 р. розкривають цілеспрямовану кампанію з компрометації (чи демонізації) представників національно-визвольної боротьби в Україні, в першу чергу, Симона Петлюри, та героїзації солдат Червоної армії і борців за радянську владу [6, арк. 128–130, 124, 132 та ін.]. Звіти Всеукраїнського видавництва про видавничу роботу й офіційні замовлення на літературу допомагають скласти уявлення про тематичне спрямування видавничої продукції, де переважали матеріали політико-ідеологічного спрямування. Тут же бачимо велику кількість портретів радянських керівників, що на рівні масової свідомості мали візуально закріплювати ієрархію радянських вождів [6, арк. 119–120, 147–148].

Документи 1921 р. свідчать, що важливе місце серед агітаційно-масової роботи в Україні ще займала проблема «бандитизму», продовжувалося формування концепції Великої Жовтневої революції, ідеологічно обґрунтовувався прихід радянської влади в Україну, активно популяризувалися найрізноманітніші кампанії, які мали як мобілізаційно-трудова, так і ідеологічні функції [7]. Одночасно посилювалася увага на питаннях антирелігійної роботи серед населення, розроблялися нові, відносно мирних умов, методи боротьби з церквою [7, арк. 158–164]. Руйнація релігійної свідомості, «знищення умовної поваги до віруючих» мали готувати ґрунт

для формування критичного матеріалістичного світогляду та прищеплення радянської системи цінностей. З іншого боку, офіційні матеріали про становище церкви в Україні свідчать про посилення релігійного руху в першій половині 1920-х рр. Попри заходи влади щодо розколу церкви та розклад її служителів, поширювався рух паломників, розповсюджувалася інформація про релігійні чудеса, що свідчить про відстоювання українцями власних моральних цінностей [9].

Документи відділу агітації і пропаганди дають можливість визначити, наскільки важливе місце у формуванні радянської ціннісної шкали посідала організація різноманітних ювілеїв, річниць та офіційних свят (День преси, ювілей партії, річниця міліції, профсоюзів, Жовтнева революція, 1 травня, 8 березня тощо) [8, арк. 23–24, 54, 57, 61–62, 64, 67, 69, 72, 75–76]. Офіційні матеріали також відбивають розуміння більшовицьким керівництвом виключно важливої ролі радянської преси в «мобілізації громадської думки трудящих, впливу на їх свідомість, психіку і волю» та боротьбі за проведення в життя політики партії [8, арк. 17].

Документи загального та особливого відділів ЦДАГО України поглиблюють і розширюють інформацію з ідеологічно-пропагандистської обробки населення, поширення серед нього радянських ціннісних установок, відображають реальний соціокультурний та морально-етичний стан суспільства. Так, смерть В. Леніна активізувала в 1924 р. процес формування ієрархії вождизму, масове видання марксистсько-ленінської літератури, формування ленінських бібліотек [10, арк. 7–8, 16, 21–22, 26–32, 44–47]. Обсяг і масштаби популяризації постаті Леніна, його творчої спадщини свідчать про «канонізацію» його особи радянською системою, створення фактично неоязичницького культу непогрішимого «вождя», який протримався до кінця існування СРСР і навіть сьогодні продовжує займати певне місце у свідомості наших громадян. Плани, звіти, інформаційні матеріали Агітпропу ЦК КП(б)У розкривають напрямки агітаційно-пропагандистської роботи, її ідеологічне наповнення на класове спрямування [11].

Головним засобом поширення радянських стандартів життя і мислення була преса, котра мала «ідеологічно охоплювати

аудиторію». На середину 1920-х рр. було сформовано мережу центральних та місцевих газет для різної читацької аудиторії (в першу чергу поділ робився на міську та сільську). Здійснювати керівництво і контроль за роботою періодичних видань мало спеціально сформоване Прес-бюро при відділі друку ЦК КП(б)У, на яке покладалося завдання «систематично вирівнювати ідеологічну лінію окружної преси» [12, арк. 43]. Матеріали відділу друку показують, що процес розгортання робіткорівського руху, поширення газетної мережі був контрольований зверху, а сам зміст газет чітко планувався, розроблялася методика подачі матеріалів, а згодом, у 1930-х рр. робився детальний аналіз преси, її якості та змістового наповнення із відповідними критичними зауваженнями і рекомендаціями [13–25]. Зокрема, у 1934 р. особлива увага була спрямована на висвітлення і пропаганду через пресу рішень XVII партійного з'їзду. Детальний аналіз пропаганди цієї події за чітко визначеними критеріями в різних газетах України, зроблений відділом культури й пропаганди Ленінізму ЦК КП(б)У, дає підстави говорити про існування певної технології інформаційної обробки населення, нав'язування конкретних ціннісних стереотипів, оціночних кліше тощо [25, арк. 30–36]. З іншого боку, ці матеріали показують загалом низький рівень радянської преси, непрофесійність, пристосуванство, а то й відверту брехливість працівників цієї важливої сфери.

Важливим засобом масової агітації, поширення радянських цінностей, більшовицьких стереотипів мало стати кіно та фотомистецтво. Документи офіційного характеру свідчать, що їх розвитку приділялася особлива увага. Метою даного виду мистецтва була «боротьба за пролетарську тематику й стиль», особливо намагалися «наситити» пролетарським змістом «всі шпарки кіно-фото-роботи серед молоді», зверталася увага і на формування «психології нової людини» [19, арк. 54, 63]. Пролетаризації та радянзації молоді мала сприяти і шкільна програма, тому відповідні резолюції педагогічних установ робили наголос на ідеологічних вимогах до підручників і шкільних програм, наповненні їх відповідним марксистсько-ленінським змістом, націлювали на прищеплення «нового ставлення до

праці», показу процесу реконструкції в промисловості та сільському господарстві тощо [18, арк. 54–62].

Цікаву інформацію містять матеріали про медичне обслуговування партійної номенклатури, котрі засвідчують встановлення привілеїв для даної категорії населення і прагнення останніх до їх розширення [14]. Разом з тим, документи поглиблюють уявлення про формування бюрократичної системи керівництва, показують внутріпартійні суперечки, тертя між республіканським та союзним керівництвом, поширення непрофесійності в різних сферах. Це підтверджує встановлення системи подвійних стандартів, коли для широких верств населення пропагувалися одні ідеали і цінності, робився наголос на жертвовності й відданості більшовицькому курсу, а партійні кола жили зовсім іншими стандартами, де переважали прагматичні та вузько корпоративні інтереси, де часто матеріальні цінності брали гору над комуністичними ідеалами. Зокрема, документи другої половини 1920-х рр. засвідчують поглиблення соціального розколу на селі, висунення на партійно-керівну роботу людей, які не користувалися авторитетом ні з професійної, ні з морально-етичної точок зору [15, арк. 7–30]. Розпалювання класової ворожнечі серед сільського соціуму, розкол села, як метод боротьби з приватновласницьким світоглядом і творення колективної спільноти, активне використання вчителів для проведення політико-ідеологічних кампаній та боротьби з радянською опозицією (а реально – з сільськогосподарським виробником), постійний психологічний тиск з боку відповідних партійних органів зумовили падіння моралі, поширення зневіри й апатії серед селян, самогубства вчителів [17, арк. 1–33; 19, арк. 1–10]. Офіційне листування партійних керівників України показує, що на кінець 1920-х рр. вже сформувалася бюрократична система, яка потребувала постійних вказівок зверху, що породжувало безгосподарність, неефективну економічну діяльність, а також чвари на місцях [16, арк. 27–28].

Документи офіційного характеру за період 1931–1933 рр. розкривають весь спектр цинізму більшовицького керівництва у процесі підготовки та здійснення Геноциду в Україні. Матеріали Наркомату здоров'я України показують

катастрофічний санітарний стан робітничих мас населення, падіння рівня медичного обслуговування та цілеспрямовану кампанію руйнування протиепідемічної системи на селі. З іншого боку посилювалася увага вищого керівництва до підвищення якості медобслуговування партійної номенклатури в центрі і на місцях, розгортання масштабних робіт із будівництва санаторно-курортного лікування [20; 21; 23]. Так, зокрема, у критичний 1933 р. продовжувалося відбирання приміщень медустанов під інші потреби, на фоні закриття будинків відпочинку освітян розгорталася масштабне будівництво санаторіїв закритого типу для партійної номенклатури, збільшувалися обсяги фінансування лікувально-профілактичних заходів для Центральної лікувальної комісії (обслуговувала партактив) при катастрофічному падінні фінансування сільської медичної мережі. В умовах масової смертності людей партійні лідери на місцях «воювали» за дачі і земельні ділянки, а партійне керівництво республіки переймалося будівництвом санаторіїв у Кисловодську, Сочі, Криму [23].

Аналіз офіційних документів дає підстави стверджувати, що саме масштаби і цинізм організації штучного голоду в Україні стали переломним моментом морально-ціннісних стереотипів суспільства. З одного боку, було, так би мовити, «узаконено» аморальність соціальної поведінки широких мас, коли психологічний і фізичний терор, потреба самовиживання витіснили поняття гріха, людяності й порядності, атрофували такі соціальні риси як самоповага, воля, свобода, глибоко укорінивши страх, байдужість. З іншого боку, при владі в центрі й на місцях закріпився тип чиновників, схильних до адміністрування і насильства, котрі уособлюють бюрократичний стиль керівництва, що зумовив масову непрофесійність, хабарництво, зловживання, крадіжки, нездатність брати на себе відповідальність. Наприклад, офіційні документи показують страхітливе становище дітей-сиріт у 1934 р. і масову байдужість до їх долі, розкрадання матеріальних фондів дитячих будинків, бездіяльність парткерівництва на місцях при масовій смертності дітей, що є найбільш яскравим показником морального звиродніння суспільства [26], частина якого просто не могла, а частина не хотіла перейматися цими проблемами. Брак і марнотратство,

непрофесійність і зловживання керівників різного рівня прикривалися тезою партійної доцільності, трансформаціями радянського будівництва тощо.

Документи постгеноцидного періоду дають підстави стверджувати, що страх скував великі маси населення, психологічно паралізував не лише селян, а й волю багатьох партійних чиновників вищого, середнього й низового рангу. Особливо серед сільської номенклатури різного рівня відчувалася розгубленість, нерозуміння політичного курсу і власних завдань у процесі виконання партійної політики. Особливо відчутно це з аналізу стану преси, яка продовжувала бути ідеологічною зброєю та засобом формування радянських цінностей. Від керівників газет вимагали висвітлення і керівництва процесом реалізації державних настанов у різних сферах суспільного та господарського життя, однак, багато редакцій районних газет просто наповнювали номери партійними постановами, доповідями й іншими офіційними матеріалами, часто передрукованими з центральної преси [22, арк. 1–10]. Звісно, цей стан викликала трагедія голоду, що знелюдніла села і райони, але, на нашу думку, не можна відкидати й елементарного страху, коли будь-яка неправильно подана інформація з місць могла бути оцінена як шкідництво і зумовити фатальні наслідки.

Крім того, масштабний терор голодом, санкціонований вищим керівництвом країни, створив «сприятливі» умови для безкарної діяльності різного роду аморальних, звироднілих елементів суспільства, котрі, прикриваючись партквитками і займаючи різні посади в державних органах влади різного рівня, грабували селян, розгорнули корупційну діяльність відмивання державних коштів, розкрадання державного майна тощо. Документи як приватного, так і офіційного характеру показують, що в державних органах обласного і районного рівнів різних областей України існували бюрократично-корупційні схеми, які давали можливість партійним чиновникам у системі торгівлі-збуту, через розподільчі та інші органи безконтрольно розподіляти матеріальні блага, було встановлено тіньові схеми взаємообміну товарами, «взаємодопомоги», «самопостачання», блатів і хабарництва [24]. Тіньова діяльність партійних

бюрократів в Україні мала досить великі розмахи, охоплювала різні сектори державних підприємств (промисловість, кооперація, медико-санаторна система, торгово-розподільчі організації тощо). А масштаби діяльності з постачання-збуту товарів охоплювали не лише міста України, а й Москву, Ленінград, Владивосток, експортні поставки тощо. Ці факти дають змогу стверджувати про загальнодержавні корупційні схеми.

Висновки. Матеріали офіційних органів влади показують, що на 1930-ті рр. встановилася система подвійних стандартів (влучно названа наркомом М. Скрипником «подвійною бухгалтерією»). Населення України піддавалося жорсткому терору та фізичній експлуатації. Розроблена система політико-ідеологічних та суспільно-економічних кампаній мала сприяти вирішенню різноманітних поточних завдань влади. Формувався образ будівника комунізму, жертвовного трударя, спрямованого на «щасливе завтра». Продовжувався процес встановлення системи радянських символів, відбувалося відповідне ідеологічне маркування, націлене на формування радянського світогляду, моралі та моделей поведінки (відзначення радянських свят, поширення радянської топоніміки, популяризація праць класиків марксизму-ленізму та вождів партії тощо). З іншого боку, сформувалася злочинна модель керівництва державою, що породила бюрократизовану верству пристосуванців, руками яких здійснювався терор над мільйонами українців, на злочинні дії яких вище партійне керівництво переважно закривало очі. При відсутності правового поля єдиним засобом боротьби суспільства проти кричущих зловживань залишалися скарги і доноси, що, з одного боку, викривляло масову психологію та мораль населення, а з іншого, – залишало право за вищими керівниками партійної владної піраміди вирішувати кожний конкретний випадок на власний розсуд, виходячи з позицій партійної доцільності, а не закону.

Таким чином, документи ЦДАГО України дають змогу проаналізувати складний процес суспільних політико-ідеологічних, морально-етичних ціннісних трансформацій і масштабні експерименти партії більшовиків соціальної інженерії зі створення нового радянського соціуму.

Список використаних джерел

1. Соціологія: Навч. посіб. / За ред. С.О. Макеева. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2008. – 566 с.
2. Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 560 с.
3. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 302. – 95 ark.
4. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 318. – 195 ark.
5. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 346. – 129 ark.
6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 335. – 179 ark.
7. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 748. – 244 ark.
8. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 1447. – 76 ark.
9. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 1772. – 121 ark.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 1848. – 81 ark.
11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 2002. – 152 ark.
12. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 2011. – 66 ark.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 2260. – 133 ark.
14. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 2272. – 115 ark.
15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 2492. – 145 ark.
16. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 2949. – 36 ark.
17. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 3099. – 49 ark.
18. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 3103. – 67 ark.
19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 4193. – 66 ark.
20. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 4212. – 77 ark.
21. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 5310. – 106 ark.
22. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 6215. – 41 ark.
23. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 6232. – 116 ark.
24. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 6432. – 203 ark.
25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 6438. – 162 ark.
26. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, spr. 6456. – 31 ark.

References

1. Sotsiologhiia: Navch. posib. / Za red. S.O. Makeieva. – 4-te vyd., pererob. i dop. – K.: T-vo «Znannia», KOO, 2008. – 566 s.
2. Sotsiologhiia: Pidruchnyk dlia studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv / Za red. V.H. Horodianenka. – K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiiia», 2005. – 560 s.
3. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 302. – 95 ark.
4. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 318. – 195 ark.
5. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 346. – 129 ark.
6. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 335. – 179 ark.
7. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 748. – 244 ark.

8. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1447. – 76 ark.
9. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1772. – 121 ark.
10. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1848. – 81 ark.
11. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 2002. – 152 ark.
12. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 2011. – 66 ark.
13. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 2260. – 133 ark.
14. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 2272. – 115 ark.
15. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 2492. – 145 ark.
16. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 2949. – 36 ark.
17. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 3099. – 49 ark.
18. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 3103. – 67 ark.
19. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 4193. – 66 ark.
20. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 4212. – 77 ark.
21. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 5310. – 106 ark.
22. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 6215. – 41 ark.
23. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 6232. – 116 ark.
24. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 6432. – 203 ark.
25. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 6438. – 162 ark.
26. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 6456. – 31 ark.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Тарапон Оксана Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08401

e-mail: tarapon_o@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Тарапон Оксана Анатольевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и культуры Украины

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина 08401

e-mail: tarapon_o@mail.ru

DATA ON AUTHOR

Tarapon Oksana Anatoliivna, Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor of History and Culture of Ukraine Department

*Pereyaslav-Khmenytskyi Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskyi Street 30,
08401
e-mail: tarapon_o@mail.ru*

УДК 94(477) «18»: 394.92

ЛИСТУВАННЯ МІЖ Я. ГОЛОВАЦЬКИМ І О. ДУХНОВИЧЕМ ЯК ДЖЕРЕЛО ОСОБИСТОЇ СПІВПРАЦІ

Світлик Н. М.

Приватні листи – важливе джерело для дослідника. Вони несуть у собі велику наукову вартість. Особливо цінними вони є для вивчення спадщини відомих історичних постатей, адже в листах дуже часто культивувалися думки, які інколи не втілювалися в наукових працях. У статті проаналізовано приватне листування двох відомих особистостей XIX ст. – Якова Головацького і Олександра Духновича, які жили і працювали в Галичині та Закарпатті відповідно – українських регіонах, що входили до складу Австрійської імперії.

Мета статті – показати й документально підтвердити джерельну вартість епістолярної спадщини, а також на основі аналізу листування Я. Головацького і О. Духновича відобразити шляхи культурного єднання українських земель.

Автор статті пропонує характеристику листування учених, виділення тематики епістолярію, значення останнього для встановлення приватної співпраці та культурного розвитку. Особливу наукову вартість складають архівні матеріали. Автори досліджуваних листів зачіпали надзвичайно важливі проблеми, як от мадяризація інтелігенції Закарпаття, колонізаційні впливи на суспільне життя в Галичині і, як наслідок, швидке поширення там русофільських настроїв. У проаналізованих листах знаходимо багато відомостей, що стали підтвердженням існування тісних контактів по обидва боки Карпат; листування закарпатців з галичанами певною мірою відроджувало культуру й освіту краю.

Ключові слова: листи, епістолярне спілкування, мадяризація, русофільство, Закарпаття, Галичина, взаємини.

ПЕРЕПИСКА МЕЖДУ Я. ГОЛОВАЦКИМ И А. ДУХНОВИЧЕМ КАК ИСТОЧНИК ЛИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Свитлык Н. М.

Частные письма – важный источник для исследователя. Они несут в себе большую научную ценность. Особенно ценными они являются для изучения наследия известных исторических фигур, ведь в письмах очень часто культивировались мысли, которые никогда не воплощались в научных трудах. В статье проанализирована частная переписка двух известных личностей XIX в. – Якова Головацкого и Александра Духновича, которые жили и работали в Галичине и Закарпатье соответственно – украинских регионах, входивших в состав Австрийской империи.

Цель статьи – показать и документально подтвердить эмпирическую стоимость эпистолярного наследия, а также на основе анализа переписки Я. Головацкого и А. Духновича показать пути культурного единения украинских земель.

Автор статьи предлагает характеристику писем ученых, выделение тематики эпистолярия, значение последнего для установления частного сотрудничества и культурного развития. Особую научную ценность составляют архивные материалы. Авторы исследуемых писем затрагивали важнейшие проблемы, такие как мадьяризация интеллигенции Закарпатья, колонизационные влияния на общественную жизнь в Галичине и, как следствие, быстрое распространение там русофильских настроений. В проанализированных письмах находим много сведений, что стали подтверждением существования тесных контактов по обе стороны Карпат; переписка закарпатцев с галичанами в определенной степени возрождала культуру и образование края.

Ключевые слова: *письма, эпистолярное общение, мадьяризация, русофильство, Закарпатье, Галичина, отношения.*

CORRESPONDENCE BETWEEN Y. HOLOVATSKYI AND O. DUKHNOVYCH AS THE SOURCE OF PERSONAL COOPERATION

Svitlyk N. M.

Private letters – an important source for researchers. They carry great scientific value. They are especially valuable for studying the heritage of famous historical figures, because the letters are often cultivating thoughts that sometimes are not embodied in the scientific works. This essay

offers to immerse into private correspondence of two famous personalities of the nineteenth century – Yakiv Holovatskyi and Olexander Dukhnovych who lived and worked in Galicia and Transcarpathia respectively – Ukrainian regions that were part of the Austrian Empire.

The purpose of the article is to show and to document the source value of epistolary heritage and by analyzing the correspondence between Y. Holovatskyi and O. Dukhnovych, to show the ways of cultural unity of Ukrainian lands.

The author offers a description of correspondence between scientists, subjects of it, for the establishment of private co-operation and cultural development. The archives are the subject of special scientific value. The authors of the studied letters discussed extremely important issues, such as magyarization of intelligentsia of Transcarpathia, the influence of polonization on public life in Galicia and, as the consequence – rapid spread there russophile sentiments. In the analyzed letters we find a lot of information that were proof of the existence of close contacts on both sides of the Carpathians; correspondence between people of Transcarpathia and Galicia to certain extent revived culture and education in the Region.

Keywords: *letters, epistolary communication magyarization, russophilia, Transcarpathia, Galicia, relationships.*

Постановка проблеми. На тлі соціально-економічних потрясінь в Україні як ніколи актуальними стають проблеми вивчення міжрегіональної співпраці, адже історичний дискурс у багатовікові традиції соціально-економічного та культурного єднання українських земель, нагадує нам і сьогодні, наскільки міцними є зв'язки регіонів країни. Оцінити один із аспектів міжрегіонального культурного єднання пропонує дана стаття. Проблема культурних взаємин інтелігенції Закарпаття і Галичини не нова, проте актуальна і в наш час. У досліджуваний період дані регіони адміністративно входили до Австрійської імперії (з 1867 р. – Австро-Угорської) і були як політично, так і культурно відділені від інших українських земель. Тому великого значення мало їх культурне єднання між собою. Міжрегіональна співпраця втілювалася тоді в особистих приватних взаєминах місцевої інтелігенції, інституційне співробітництво лише зароджувалось. Саме тому для глибокого дослідження окресленої проблеми значну джерельну вартість несе приватне листування. Деякі листи, які зберігаються у фондах архівів та рукописних

відділах бібліотек, ще й досі не є дослідженими і потребують опрацювання. Лист, як джерело приватного характеру, є для дослідника корисним і необхідним. Листи завжди несли в собі ґрунтовну інформацію про особисте: симпатію чи антипатію до респондента, характер відносин між ними, а, отже, і глибину чи поверховість культурних взаємин між суспільствами, представниками яких є автори листів. Саме тому особисте листування між закарпатськими і галицькими вченими є важливим для дослідження взаємодії по обидва боки Карпат.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема культурних і наукових контактів Закарпаття і Галичини вельми багатогранна і цікава для дослідження. В історичній літературі вона порушувалася неодноразово, але й досі не втратила своєї актуальності. Перші ластівки таких досліджень з'явилися ще на зламі XIX–XX ст. Так, до прикладу, в 1898 р. Володимир Гнатюк, відомий дослідник Закарпаття і один з найактивніших творців і учасників культурної співпраці по обидва боки Карпат, видав ґрунтовну статтю «Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів». У ній дав глибоку оцінку зародження і розвитку культурних контактів між русинами Австрійської імперії [1, с. 162–178].

На початку XX ст. проблему культурної співпраці почали досліджувати Кирило Студинський, Іван Созанський. Так, у 1908 р. у Львові вийшла друком публікація І. Созанського «Олександр Духнович», в якій автор чи не вперше зачепив питання зв'язків О. Духновича з галицькою інтелігенцією [21].

У цей же час з'явилися й перші дослідження епістолярної спадщини галицьких і закарпатських вчених. Вже згадуваний В. Гнатюк опублікував на сторінках «Літературно-наукового вісника» листи, йому адресовані. У 1905 р. Кирило Студинський видав монографію у 600 сторінок «Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850–62», а в 1909 р. – другу частину цієї монографії – «Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835–49». К. Студинський зібрав усю епістолярну спадщину Я. Головацького, в тому числі й адресовані йому листи із Закарпаття. Серед основних адресатів знаходимо прізвища відомих закарпатських учених О. Духновича, І. Раковського, В. Добрянського, М. Маркоша та інших [23].

Починаючи з 1920-х рр. перші дослідження культурних взаємин по обидва боки Карпат з'являються і на Закарпатті. У 1923 р. на сторінках наукового збірника «Просвіта» вийшла стаття мукачівського священика Глеба Кинаха «Матеріали до історії зносин Подкарпатської Руси з Галичиною в XIX віці», де було опубліковано листи галицького вченого Б. Дідицького до відомого закарпатського етнографа А. Кралицького [8, с. 115–121]. Через рік на сторінках цього ж видання свою ґрунтовну статтю «Олександр Духнович і Галичина» видав Кирило Студинський. У цій публікації автор детально проаналізував зв'язки О. Духновича з галицькою інтелігенцією та його роль у налагодженні культурних контактів [22, с. 28–103]. У 1927 р. вийшли публікації «Подкарпатські русини на культурній місії у русинов галицьких при кн. XVIII на поч. XX ст.», та «Письма О. Духновича кь Я. Головацькому» М. Демка.

Проблема культурних взаємин між Закарпаттям і Галичиною вивчалась і в радянські часи. Найбільш плідно цією проблематикою займалися Олена Рудловчак, Микола Мушинка, Михайло Кравець, Петро Лісовий та інші. Починаючи з 1990-х рр. до нашого часу вона не втрачає актуальності. Особлива увага приділяється епістолярній спадщині галицьких і закарпатських вчених. Однак дуже багато джерельного матеріалу залишається ще не вивченим, а, отже, мають місце неточності в трактуванні характеру особистих взаємин інтелігенції по обидва боки Карпат.

Мета статті – показати і документально підтвердити джерельну вартість епістолярної спадщини, а також на основі аналізу листування Я. Головацького і О. Духновича показати шляхи культурного єднання українських земель. Автор статті пропонує характеристику листів вчених, аналіз їхньої тематики, показує значення для встановлення приватної співпраці та культурного розвитку.

Слід одразу звернути увагу на те, що вся кореспонденція доволі різна за змістом і характером. Серед листів є і великі, з масою інформації, і короткі повідомлення. Основні теми, притаманні для більшої частини тогочасної епістолярії, це: книгообмін і пов'язані з ним проблеми; суперечки навколо

літературної мови русинів; аналіз основних аспектів культурного життя населення Закарпаття; обговорення необхідності співпраці та можливостей обміну культурним і науковим досвідом тощо.

Варто зауважити про складнощі, пов'язані з вивченням епістолярної спадщини. Мова йде про погану збереженість оригіналів листів. Зокрема, дуже багато кореспонденції є втраченою для дослідників, інша частина зберігається у вкрай несприятливих умовах, що унеможлиблює її опрацювання. Особливо це стосується листів, адресованих на Закарпаття, де вони не могли зберігатися через протидію угорської влади.

Приватне листування О. Духновича і Я. Головацького стало одним із перших епістолярних спілкувань у досліджуваний період. Їх особиста переписка представлена близько 30 листами. Олександр Духнович (1803–1865) – вчений, культурно-освітній і громадсько-політичний діяч Закарпаття, канонік Пряшівської єпархії, активний учасник культурної співпраці по обидва боки Карпат. Творити літературні тексти почав угорською мовою і латиною. Відколи зорієнтувався на Росію, писав «язичієм». У 1847 р. він видав свою першу книгу – карпаторуський буквар під назвою «Книжица читальная для начинающих». О. Духнович намагався активізувати формування в закарпатських русинів національної свідомості шляхом дослідження їх історії. Його головною історичною працею є «Истинная история Карпато-Россов». О. Духнович – автор багатьох віршованих творів, двох п'єс «Добродетель превышает богатство» (1850), «Головний тарабанщик» (1863). Свої статті й вірші друкував у «Зорі Галицькій» (Львів), «Віснику» (Відень), «Церковній газеті» (Будапешт), «Слові» (Львів). Все, що написав народною мовою, є кращим з його спадщини [2; 14; 15].

Яків Головацький (1814–1888) – галицький суспільно-політичний діяч, вчений, професор Львівського університету, український лінгвіст, етнограф, фольклорист, історик, поет. Співзасновник об'єднання «Руська трійця», співавтор збірника «Русалка Дністровая», учасник Собору українських вчених у Львові у 1848 р. У 1848–1867 рр. – професор «руської мови і словесності» (української мови та літератури) у Львівському університеті. У 1858–1859 рр. займав посаду

декана філософського факультету, у 1862–1864 рр. – ректора університету. Під впливом Михайла Погодіна перейшов на москвофільські позиції, за що був у 1841 р. відзначений званням академіка Санкт-Петербурзької АН. У 1868 р. переїхав до Росії, зложив із себе духовний сан і перейшов у православ'я. У цьому ж році очолив Віленську археографічну комісію, а з 1871 р. – і Тимчасову комісію зі створення Віленської публічної бібліотеки і музею [12; 13].

Познайомились Я. Головацький і О. Духнович у 1853 р., коли останній їздив у Галичину на лікування. Спілкування між ними з невеликими перервами тривало майже 8 років. Оригінали їх приватних листів зберігаються у відділі рукописів бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові, у фонді Головацького. Зокрема, там зберігається 28 листів О. Духновича до Я. Головацького, 2 листи Я. Головацького до О. Духновича, а також рахунки за надіслані книги, телеграми тощо. Загальний обсяг матеріалів – 68 аркушів.

Основні теми, які піднімалися в листуванні Я. Головацького і О. Духновича, стосувалися книгообміну та розповсюдження львівської періодики на території Закарпаття, видавництва книг тощо. Зі змісту листів констатуємо достатньо налагоджений на той час книгообмін, бачимо прагнення обох адресатів до співпраці в цій сфері. Так, в одному з перших листів від 7 травня 1853 р. О. Духнович висловлює подяку за надіслані йому книги та інформує Я. Головацького про видавництво книг на Закарпатті.

О. Духнович пише: «...то уже давно было моимъ намерениемъ чтобъ для воспитанія сердца такія издавалися книжечки, и сегоради такая и у насъ первая издалася, кого ныне zde приключая» [5, арк. 3]. У цитаті мова йде про видану О. Духновичем книгу «Хлебъ души или набожныя молитвы и песни для восточныя церкви православныхъ хрістіанъ». До цього листа також прикріплена картка, зміст якої свідчить про налагоджений книгообмін через Карпати. На цій картці О. Духнович писав: «...засылаю такожде 6. Букварей по цене 10 крайцерей. Любезну Другу Якову Головацкому Профессору въ Львовъ. Духнович» [5, арк. 4].

Окрему групу становлять кореспонденції, в яких О. Духнович аналізує культурне життя русинів Закарпаття.

У своїх листах він наголошує на вкрай низькому освітньому і культурному рівні життя на Закарпатті, вказує на відсутність власних освітніх установ, періодичних видань. До прикладу, у листі від 25 травня 1853 р. О. Духнович так оцінює культурний розвиток всіх без винятку закарпатських русинів: «Брате! У насъ читательство вельми слабое, книги куповати не обыкли еще наши, даже и сами священники, наибольше даромъ, раздаваю, чтобы привыкали помалу... всі русины жебраки, имъ не помагають ничто, кроме школы, а людей нетъ на тое способных, и хотяй были бы про скудость не можуть содержатися» [5, арк. 8].

Поряд з аналізом освіти і культури русинів у своїх листах О. Духнович не раз згадує і проблему мадяризації закарпатського населення. Саме мадяризаційні заходи угорської влади, на думку О. Духновича і більшості тогочасної інтелігенції, були основною перепорою на шляху прогресивного розвитку освіти і науки краю. У згадуваному вище листі О. Духнович про проблему мадяризації пише так: «Нашъ намесникъ Коць для русиновъ по руски выдаваеъ разположения, тоже и сам по руски подписуеъся, можно тое подкрепить нашихъ, но нетъ надіи, бо дуже смадяршилися, все русское имъ простое видится, и читати не хотятъ бо незнають, а учиться не будетъ. Священники дома съ женами, и детьми по мадярски мондикають, бо то ихъ просвещение есть...» [5, арк. 9–10].

В одному зі своїх наступних листів, написаному 20 травня 1860 р., О. Духнович описує мадяризацію в краї ще красномовніше: «У насъ мадяризмъ ростеъ и распространяеъся голосно, все убираються по мадярски, и черкають острогами, слова не слышатъ иного кроме мадярского; а наши Русины не лишень помагають, но и предводительствуютъ имъ, и самъ мадярского языка на Гимназии здешной Учитель есть руський священникъ!» [23, с. 496]. У цьому ж листі знаходимо згадку О. Духновича про те, що не всі русини повністю змадярилися. Зокрема, автор листа констатує: «Но еще суть и благоуверные Русины, но техъ хотя не много однакожь такихъ что за ребро дадутся повисити за русчизну. – Читають книги, говорятъ публично, и не стыдятся выступатьъ где нибудь по руски» [23, с. 496].

Окрему групу становить кореспонденція, в якій порушуються проблеми мови. З їх змісту чітко проступає москвофільська орієнтація О. Духновича. Суперечки навколо літературної мови були головним каменем спотикання у зносинах галицької і закарпатської інтелігенції. Москвофільство як система поглядів і переконань мало своїх прихильників і в Галичині, до прикладу, згадуваного вже Я. Головацького. Проте значно більшого поширення воно набуло на Закарпатті, де в середині XIX ст. майже вся інтелігенція орієнтувалася на Москву, виступала за російську мову в літературі. У своїх листах О. Духнович не раз писав про необхідність введення в літературу русизмів і не сприймав української мови, вважаючи її галицьким діалектом з домішками полонізмів. Так, у листі від 22 вересня 1853 р., захищаючи москвофільство, О. Духнович писав: «... мы токмо сим способом одно быть можемъ тело и душа; бо не понимаєте на колико наши страхаються вашей простонародной литературы!» [23, с. 90].

Листи, в яких ішлося про мовні суперечки, показують О. Духновича у неприглядному світлі. Спочатку він радить писати на церковнослов'янській мові та переконує, що русинам треба зближатися. Згодом вже зауважує, що закарпатські русини не розуміють тієї мови, якою пишуть галичани. А ще через деякий час відверто пропагує москвофільство. Відомий галицький діяч початку XX ст. К. Студинський так писав про москвофільські погляди О. Духновича: «Ми не в силі назвати інакше сего його виступу против народної мови як – нікчемностию, безпримірною і неможливою в яким небудь іншій народі» [22, с. 103].

Через Я. Головацького О. Духнович підтримував стосунки з іншим відомим галицьким діячем середини XIX ст. – Б. Дідицьким, редактором видань «Слово» і «Галичанин». У своїх листах до Я. Головацького О. Духнович не раз згадував про свою співпрацю з Б. Дідицьким, із яким познайомився в 1853 р. Співпрацювали вони переважно у сфері поширення на Закарпатті галицької періодичної літератури, продажу книг тощо. Інтенсивного листування між ними не було. Ми зустрічаємо лише один лист О. Духновича до Б. Дідицького, але з його змісту видно, що контакти між цими діячами були доволі усталеними.

Лист написаний 3 червня 1859 р. У ньому О. Духнович інформує Б. Дідицького про розпродаж книг останнього на Закарпатті й порушує проблему низького культурного рівня населення краю. Зокрема О. Духнович пише: «Продаж книжицы твоей лихо идетъ; книгу не нужно никому... Братъ, мой, мы упадаемъ и Богъ вестъ, двинемся ли когда нибудь. Я мало питаю надежды по тому, что у нашихъ нить охоты къ наукамъ и не можна ободрити духа просвети, лень учиться, то есть тяжество» [4, арк. 72–73].

Як бачимо, автори досліджуваних листів зачіпали надзвичайно важливі проблеми, як от мадяризацію інтелігенції Закарпаття, колонізаційні впливи на суспільне життя в Галичині і, як наслідок, швидке поширення там русофільських настроїв. Починаючи з 1870-х рр. русофіли поряд з народовцями претендували на провід українського руху. Вони висловлювали два різні погляди на майбутнє українців. Так, тісно пов'язане з релігійно-монархічними та культурними традиціями середньовіччя, русофільство було спрямоване на консервацію оберненого в історичне минуле староруського «архетипу». Натомість сформоване під впливом культурної експансії Наддніпрянської України «народовство» прагнуло консолідації української нації на всьому етнічному просторі по різні сторони австро-російського кордону.

Висновки. Отже, роль епістолярію як джерела вивчення взаємовідносин між закарпатською і галицькою інтелігенцією, безумовно, велика. У проаналізованих нами листах знаходимо багато відомостей, що стали підтвердженням існування тісних контактів по обидва боки Карпат. Листування закарпатців з галичанами певною мірою відроджувало культуру й освіту краю. Звичайно, що культурні контакти між Закарпаттям і Галичиною не обмежувалися однією тільки кореспонденцією, а виливались і в наукову співпрацю.

Список використаних джерел

1. Гнатюк В. Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів / Володимир Гнатюк // Літературно-науковий вісник. – 1898. – Т. 7. – Кн. 9. – С. 162–178.
2. Данилюк Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (3 давніх часів до початку ХХ ст.) / Дмитро Данилюк. – Ужгород, 1997. – 289 с.

3. Демко М. Письма О. Духновича к Я. Головацькому / Михайло Демко. – Мукачево: Книгопечатня «Реформ», 1927. – 64 с.
4. Дідицький Богдан. Кореспонденція // Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника. – Ф. 318 (Н.Д.). – Спр. 72. – 125 аркушів.
5. Духнович Олександр. Листи до Головацького Я.Ф. (1853–1861) // Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника. – Ф. 148 (Гол.). – Спр. 7. – 68 аркушів.
6. Духнович О. Кореспонденція з Пряшева / Олександр Духнович // Зоря Галицка. – 1852. – Ч. 50. – С. 498–499.
7. Зубрицький Д. Наш Духнович / Денис Зубрицький. – Пряшів, 1923. – 24 с.
8. Кинах Г. Матеріали до історії зносин Подкарпатської Русі з Галичиною в ХІХ віці / Глеб Кинах // Науковий збірник «Просвіти». – Рочн. II. – 1923 р. – С. 115–121.
9. Листи О. Духновича до Я. Головацького // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді на рік 1924. – Ужгород, 1924. – С. 95–103.
10. Листування з замовниками в Угорщині про пересилання книжок // ЦДІА у Львові. – Ф. 12. – Оп. 2. – Спр. 1164. – 20 аркушів.
11. Магочі П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) / Павло-Роберт Магочі. – Ужгород, 1994. – 296 с.
12. Матисякевич З. Український історик Я. Головацький / З. Матисякевич. – Львів: Літопис, 2002. – 152 с.
13. Олашин М. До питання про наукову діяльність Я. Головацького / Микола Олашин // Дар служити науці. Науковий збірник на пошану проф. В. Задорожного. – Ужгород: «Патент», 2001. – С. 40–50.
14. Олександр Духнович: Бібліографічний покажчик. – Ужгород, 1995. – 283 с.
15. Олександр Духнович – визначний педагог, мислитель і громадсько-політичний діяч Закарпаття. – Ужгород, 2003. – 336 с.
16. Панькевич І. Подкарпатські русини на культурній місії у Русинов галицьких при кінці ХVІІІ і початку ХІХ ст. / Іван Панькевич // Підкарпатська Русь. – 1927. – Ч. 9. – С. 205–211; Ч. 10. – С. 228–231.
17. Рудловчак О. З епістолярної спадщини О. Духновича / Олена Рудловчак // Дукля. – 1983. – № 2. – С. 49–63.
18. Рудловчак О. З невідомих рукописів Духновича (про 8 невідомих листів Духновича до Я. Головацького та частина одного з цих листів) / Олена Рудловчак // Дукля. – 1958. – № 2. – С. 191–192.

19. Світлик Н. Епістолярна спадщина як джерело вивчення культурних контактів Закарпаття і Галичини (1848–1918) / Неля Світлик // Науковий вісник УжНУ. Серія історія. – Вип. 24. – Ужгород, 2010. – С. 198–207.

20. Світлик Н. Культурні контакти між західноукраїнськими землями середини XIX – початку XX століття / Неля Світлик // Питання історії України. Збірник наукових праць. – Том 13 – Чернівці, 2010. – С. 231–237.

21. Созанський І. Олександр Духнович / Іван Созанський. – Львов, 1908. – 24 с.

22. Студинський К. Александер Духнович і Галичина / Кирило Студинський // Науковий збірник «Просвіта». – Рочник 3. – 1924. – С. 28–103.

23. Студинський К. Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850–1862 / Кирило Студинський // Збірник філологічної секції НТШ. – Т. 8–9. – Львів, 1905. – 592 с.

24. Студинський К. Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1775–1857 рр. Замітки и тексти (наклад НТШ) / Кирило Студинський. – Львів, 1920. – 225 с.

References

1. Hnatiuk V. Prychynok do istorii znosyn halytskykh i uhorskykh rusyniv / Volodymyr Hnatiuk // Literaturno-naukovy visnyk. – 1898. – Т. 7. – Kn. 9. – S. 162–178.

2. Danyiuk D. Istoriia Zakarpattia v biografiakh i portretakh (Z davnikh chasiv do pochatku XX st.) / Dmytro Danyiuk. – Uzhhorod, 1997. – 289 s.

3. Demko M. Pisma O. Dukhnovicha k Ya. Golovatskomu / Mikhaylo Demko – Mukachevo: Knigopечатnya «Reform», 1927. – 64 s.

4. Didytskyi Bohdan. Korespondentsiia // Viddil rukopysiv LNB im. V. Stefanyka. – F. 318 (N.D.). – Spr. 72. – 125 arkushiv.

5. Dukhnovych Oleksandr. Lysty do Holovatskoho Ia.F. (1853–1861) // Viddil rukopysiv LNB im. V. Stefanyka. – F. 148 (Hol.). – Spr. 7. – 68 arkushiv.

6. Dukhnovych O. Korespondentsiia z Priasheva / Oleksandr Dukhnovych // Zoria Halytska. – 1852. – Ch. 50. – S. 498–499.

7. Zubrytskyi D. Nash Dukhnovych / Denys Zubrytskyi. – Priashiv, 1923. – 24 s.

8. Kinakh G. Materiali do istoriyi znosin Podkarpatskoy Rusi z Galichinoyu v KhIKh vitsi / Gleb Kinakh // Naukoviy zbornik «Prosviti». – Rochn. II. – 1923 r. – S. 115–121.

9. Lysty O. Dukhnovycha do Ya. Holovatskoho // Naukovyy zbirnyk tovarystva «Prosvita» v Uzhhorodi na rik 1924. – Uzhhorod, 1924. – S. 95–103.
10. Lystuvannya z zamovnykamy v Uhorskhyni pro peresylannya knyzhok // TsDiA u Lvovi. – F. 12. – Op. 2. – Spr. 1164. – 20 arkushiv.
11. Mahochi P.R. Formuvannya natsionalnoyi samosvidomosti: Pidkarpatska Rus (1848–1948) / Pavlo-Robert Mahochi. – Uzhhorod, 1994. – 296 s.
12. Matysyakevych Z. Ukrayinskyi istoryk Ya. Holovatskyi / Z. Matysyakevych. – Lviv: Litopys, 2002. – 152 s.
13. Olashyn M. Do pytannya pro naukovu diyalnist Ya. Holovatskoho / Mykola Olashyn // Dar sluzhyty nautsi. Naukovyy zbirnyk na poshanu prof. V. Zadorozhnoho. – Uzhhorod: «Patent», 2001. – S. 40–50.
14. Oleksandr Dukhnovych: Bibliohrafichnyy pokazhchyk. – Uzhhorod, 1995. – 283 s.
15. Oleksandr Dukhnovych – vyznachnyy pedahoh, myslytel i hromadsko-politychnyy diyach Zakarpattya. – Uzhhorod, 2003. – 336 s.
16. Pankevych I. Podkarpatski rusyny na kulturniy misiyyi u Rusynov halytskykh pry kontsy XVIII y pochatkom XIX st. / Ivan Pankevych // Pidkarpatska Rus. – 1927. – Ch. 9. – S. 205–211; Ch. 10. – S. 228–231.
17. Rudlovchak O. Z epistolyarnoyi spadshchyny O. Dukhnovycha / Olena Rudlovchak // Duklya. – 1983. – № 2. – S. 49–63.
18. Rudlovchak O. Z nevidomykh rukopysiv Dukhnovycha (pro 8 nevidomykh lystiv Dukhnovycha do Ya. Holovatskoho ta chastyna odnoho z tsykh lystiv) / Olena Rudlovchak // Duklya. – 1958. – № 2. – S. 191–192.
19. Svitlyk N. Epistolyarna spadshchyna yak dzherelo vyvchennya kulturnykh kontaktiv Zakarpattya i Halychyny (1848–1918) / Nelya Svitlyk // Naukovyy visnyk UzhNU. Seriya istoriya. – Vyp. 24. – Uzhhorod, 2010. – S. 198–207.
20. Svitlyk N. Kulturni kontakty mizh zakhidnoukrayinskymy zemlyamy seredyny XIX – pochatku XX stolittya / Nelya Svitlyk // Pytannya istoriyi Ukrayiny. Zbirnyk naukovykh prats. – Tom 13 – Chernivtsi, 2010. – S. 231–237.
21. Sozanskyi I. Oleksandr Dukhnovych / Ivan Sozanskyi. – Lvov, 1908. – 24 s.
22. Studynskyi K. Aleksander Dukhnovych i Halychyna / Kyrilo Studynskyi // Naukovyy zbornyk «Prosvita». – Rochnyk 3. – 1924. – S. 28–103.
23. Studynskyi K. Korespondentsiya Ya. Holovatskoho v litakh 1850–1862 / Kyrilo Studynskyi // Zbirnyk filolohichnoyi sektsiyi NTSh. – T. 8–9. – Lviv, 1905. – 592 s.

24. Studynskyi K. Materialy do istoriyi kulturnoho zhyttya v Halychyni v 1775–1857 rr. Zamitky y teksty (naklad NTSh) / Kyrylo Studynskyi. – Lviv, 1920. – 225 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Світлик Неля Михайлівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, вул. Університетська, 10, кв. 36, 88020

e-mail: nelyasvitlyk@mail.ru

ДАНЫЕ ОБ АВТОРЕ

Свитлык Неля Михайловна, кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины

Ужгородский национальный университет

г. Ужгород, ул. Университетская, 10, кв. 36, 88020

e-mail: nelyasvitlyk@mail.ru

DATA ON AUTHOR

Svitlyk Nelia Mykhaylivna, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of History of Ukraine Department

Uzhhorod National University

Ukraine, Uzhhorod, Universytetska Street 10, app. 36, 88020

e-mail: nelyasvitlyk@mail.ru

УДК 930.2:[908 (477.51) «194/198»

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ БАЗИ З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВСТВА ЧЕРНІГІВЩИНИ у 40-х – 80-х рр. ХХ ст.

Ігнатенко М. М.

Автором наголошується на важливості вивчення «мікроісторії» для виховання почуття патріотизму в молоді. У статті обґрунтовано виділені в історіографії проблеми три групи досліджень: 1) історико-краєзнавчі дослідження у масштабах усієї України в окреслену добу; 2) студії з історичного краєзнавства в окремих регіонах

України; 3) праці, безпосередньо присвячені розвитку історичного краєзнавства на Чернігівщині. Проаналізовано особливості джерельної бази проблеми. З'ясовано, що до джерельних та історіографічних комплексів входять практично усі різновиди писемних джерел другої половини ХХ ст. Наголошено на необхідності критичного підходу до їхнього аналізу.

Ключові слова: історичне краєзнавство, джерела, архівні документи, краєзнавці, архіви.

**ОСОБЕННОСТИ ИСТОЧНИКОВОЙ И
ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОЙ БАЗЫ ПО ИСТОРИИ
РАЗВИТИЯ КРАЕВЕДЕНИЯ ЧЕРНИГОВЩИНЫ
В 40-х – 80-х гг. XX в.**

Игнатенко М. Н.

Автор подчеркивает значимость изучения «микроистории» для формирования чувства патриотизма в молодежи. В статье обосновано выделены в историографии проблемы три группы исследований: 1) историко-краеведческие исследования в масштабах всей Украины; 2) работы по историческому краеведению в отдельных регионах Украины; 3) труды, непосредственно касающиеся развития исторического краеведения на Черниговщине. Проанализированы особенности источниковой базы. Установлено, что в источниковые и историографические комплексы входят практически все существующие разновидности письменных источников второй половины ХХ в. Подчеркивается необходимость критического подхода к их анализу.

Ключевые слова: историческое краеведение, источники, архивные документы, краеведы, архивы.

**PECULIARITIES OF SOURCE AND HISTORIOGRAPHICAL
BASE ON THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT
OF THE LOCAL OF CHERNIHIV REGION DURING
40'S – 80'S 20 CENTURY**

Ihnatenko M. M.

The author emphasizes on the importance of the study of «micro-history» for the formation of a sense of patriotism among young people. The article substantiates the problems highlighted in the historiography of the three groups of study : 1) the historical and local history researches in Ukraine; 2) works, that are focused on the local history of some regions of Ukraine; 3) works directly related to the development of local history in Chernihiv. The features of source base were analyzed. It was found that

the source and historiographical range include almost all existing species of the written sources of the second half of the 20th century. The need for a critical approach to their analysis emphasizes.

Keywords: *local history, sources, archival documents, historians, archives.*

Постановка проблеми. Історичному краєзнавству належить помітне місце в системі сучасної історичної науки. Вивчення минувшини окремих регіонів, міст і сіл України, так званої мікроісторії – важливий напрямок історичних студій, які здійснюють і фахівці, й аматори старовини. Особливого значення краєзнавчі дослідження набувають за умов сьогодення, коли спостерігаються піднесення національної самосвідомості, невпинне зростання інтересу до історії та культури. Історико-краєзнавчі студії, з одного боку, дозволяють залучити і нагромадити новий фактичний матеріал для наукового синтезу, а з іншого – слугують могутнім засобом формування національної гідності та самоствердження.

Метою статті є спроба виокремити й обґрунтувати особливості джерельної та історіографічної бази проблеми.

Виклад основного матеріалу. Літературу з даної проблематики умовно поділяємо на три групи. До першої з них належать праці, в яких різні аспекти розвитку історико-краєзнавчих досліджень у зазначений період розглянуті в масштабах усієї України. Водночас вони містять деякі відомості про стан краєзнавчого руху на Чернігівщині. Комплексний підхід до вивчення порушеної проблеми притаманний авторському колективу ґрунтовної монографії «Історичне краєзнавство в Українській РСР». У ній розкрито особливості краєзнавчих студій у післявоєнний час, форми й методи краєзнавчої роботи у середній та вищій школі, роль культурно-освітніх закладів у розгортанні краєзнавчого руху, багатогранну діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Окремі розділи присвячено дослідженню історії міст і сіл, а також фабрик, заводів, колгоспів і радгоспів. Утім книга не позбавлена впливу політичної кон'юнктури і загалом подає дещо спрощену й ідеалізовану картину розвитку історичного краєзнавства в Україні [6].

З принципово інших позицій сьогодення широке коло питань, пов'язаних з охороною і вивченням нерухомих пам'яток історії та культури, розглянуто в колективній монографії «Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження і збереження», що побачила світ за загальною редакцією В.О. Горбика [5].

На особливу увагу заслуговує цикл праць академіка П.Т. Тронька, який протягом багатьох десятиліть органічно поєднував наукову роботу з практичною діяльністю в царині краєзнавства й охорони пам'яток історії та культури. За його безпосередньою участю було засновано Всеукраїнську спілку краєзнавців, відроджено журнал «Краєзнавство», видано низку праць, які здобули визнання і високу оцінку в Україні та далеко за її межами. У монографіях, статтях і доповідях П.Т. Тронько фактично узагальнив досвід краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи в Україні у другій половині ХХ ст. Водночас, у його працях, що побачили світ у 1960–1980-х рр., спостерігалась певна ідеалізація радянської пам'яткоохоронної системи, перебільшувалася роль політичного керівництва в організації краєзнавчих досліджень. Це стосується, зокрема, монографії «Летопись дружбы и братства: из опыта создания «Истории городов и сёл Украинской ССР» [10], а також статей, опублікованих у тогочасній науковій періодиці [11; 12]. Слід зазначити, що в подальших студіях учений позбувся цих недоліків і цілком об'єктивно оцінив здобутки і втрати краєзнавчого руху в Україні [13].

Теоретичні засади й особливості розвитку пам'яткознавства в Україні у повоєнний період схарактеризовано у працях С.З. Заремби. Особливу увагу він приділив пам'яткознавчій діяльності місцевих музеїв, бібліотек, вищих навчальних закладів, громадських організацій [3].

До другої, порівняно невеликої в кількісному відношенні групи, слід, на нашу думку, віднести студії, в яких висвітлено розвиток історичного краєзнавства у другій половині ХХ ст. в окремих регіонах України. Якщо протягом 80 – початку 90-х рр. вони зазвичай оприлюднювались у вигляді тез доповідей на регіональних і всеукраїнських наукових конференціях з

історичного краєзнавства, то впродовж останніх десятиліть – на сторінках фахової періодики і дисертаційних досліджень. Їх використання дозволило виявити специфіку краєзнавчого руху на Чернігівщині, рельєфніше побачити його сильні та слабкі сторони. Під цим кутом зору особливий інтерес становлять роботи Н.В. Бесєдіної [1], В.Ф. Павлухіної [8], М.В. Поставничої [9].

Третю групу досліджень складають студії, безпосередньо присвячені розвитку історичного краєзнавства на Чернігівщині в 40–80-х рр. XX ст. Загальну характеристику цього періоду в історії краєзнавчого руху в регіоні містять публікації О.Б. Коваленка, який констатував поступове відродження історико-краєзнавчих студій у цей час після їх занепаду, зумовленого брутальним втручанням тоталітарної держави в наукове життя і масовими репресіями, яких зазнали представники місцевої наукової та творчої інтелігенції протягом 1930-х рр. Позитивну роль у цьому відношенні, на думку дослідника, відіграли місцеві організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, широке залучення краєзнавців до підготовки «Історії міст і сіл Української РСР» і «Зводу пам'яток історії та культури», проведення Республіканських і обласних наукових конференцій та семінарів з історичного краєзнавства [7, с. 43–44].

Джерельну базу з проблематики становлять різноманітні документи і матеріали, які умовно можна поділити на кілька основних груп. Одну з них складають опубліковані законодавчі й інші нормативні акти СРСР і Української РСР щодо охорони, збереження і використання пам'яток історії, археології, архітектури, мистецтва, етнографії, письменства, а також визначних місць, що становили історичну, наукову чи художню цінність [2]. Саме вони утворювали правове поле, в якому протягом 40–80-х рр. XX ст. тривала діяльність державних, освітянських та громадських краєзнавчих осередків.

У структурі джерельної бази переважають архівні документи і матеріали. Важливе місце серед них посідають оперативно-розпорядчі документи і матеріали діловодства державних установ регіону, які зберігаються у Державному архіві Чернігівської області. У складі фондів Виконавчого комітету Чернігівської обласної Ради депутатів трудящих (Ф. Р-5036) і

підпорядкованих йому відділів культури (Ф. Р-5040), народної освіти (Ф. Р-5065) й архівного відділу (Ф. Р-647) виявлено цілу низку постанов, розпоряджень, наказів, протоколів засідань колегіальних органів, планів роботи і звітів про її виконання, діловодних записок, довідок, інформацій, інструктивних і методичних листів, які відтворюють загальну картину діяльності органів виконавчої влади, установ культури і закладів освіти в галузі історичного краєзнавства.

Ці відомості значною мірою конкретизують і унаочнюють документи з фондів Чернігівського історичного музею (Ф. Р-2124), Чернігівського архітектурно-історичного заповідника (Ф. Р-1533) та Державного архіву Чернігівської області (Ф. Р-651), співробітники яких, згідно зі своїми посадовими обов'язками, мусили, зокрема, вивчати історію краю. Особливий інтерес становлять плани науково-дослідної роботи, що мала виразне краєзнавче спрямування, та звіти про їх виконання, тематико-експозиційні плани музейних закладів області та рецензії на них, довідки і доповідні записки про роботу державних і народних музеїв, програми наукових конференцій та семінарів з історії Чернігівщини, звіти про археологічні та етнографічні експедиції, плани-проспекти краєзнавчих видань та збірників документів і матеріалів з історії регіону.

Певну специфіку мають джерела, в яких відображено історико-краєзнавчу роботу у вищих навчальних закладах області. Вони виявлені у фондах Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка (Ф. Р-608) і Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя (Відділ Державного архіву Чернігівської області у м. Ніжині, Ф. Р-6121), а також у поточному архіві Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. Це, передусім, плани науково-дослідної роботи вузів, кафедр суспільних наук, а згодом громадянської історії, та окремих викладачів і звіти про їх виконання. Заслужовують також на увагу програми щорічних наукових конференцій викладачів та студентів, у яких досить широко репрезентована краєзнавча проблематика, матеріали про активну участь науково-педагогічних кадрів у підготовці чернігівського тому «Історії міст і сіл Української РСР», «Нарисів

історії Чернігівської обласної партійної організації» та інших краєзнавчих видань.

Перші після розгрому краєзнавчих об'єднань у 1930-х рр. спроби залучення громадськості до збирання матеріалів і вивчення сучасної історії засвідчують документи з фондів Чернігівської обласної комісії зі встановлення та розслідування злочинів, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками (Ф. Р-3013) і Чернігівської обласної комісії з історії Великої Вітчизняної війни (Ф. Р-1429). Протоколи їх засідань та допитів свідків, численні акти про злочини фашистів, доповідні записки, спогади і щоденники учасників партизанського руху і підпілля на Чернігівщині дозволяють скласти уявлення не тільки про трагічну добу окупації, але й про форми безпосередньої участі мешканців області у створенні джерельної бази для подальших краєзнавчих студій з історії Великої Вітчизняної війни, увічненні пам'яті про її жертв і героїв. У процесі цієї роботи було впорядковано збірник документів «Звірства і злочини німецько-фашистських загарбників на Чернігівщині і боротьба радянського народу за свою незалежність», невиданий рукопис якого зберігся в архіві. Було також започатковано збирання архівної колекції «Чернігівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» (Ф. Р-1376), до складу якої увійшли копії документів із різних архівів СРСР, спогади учасників війни та громадян, котрих було вивезено на примусові роботи до Німеччини, твори учнів шкіл області на тему: «Що я пережив під час німецько-фашистської окупації», альбом фотознімків зруйнованого Чернігова. Окремий фонд склали листи і листівки радянських громадян-остарбайтерів, надіслані під час війни з Німеччини і зібрані краєзнавцями по гарячих слідах подій (Ф. Р-3291).

Подальший розвиток громадських форм історичного краєзнавства в регіоні знайшов відображення у документах фонду Чернігівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (Ф. Р-518). Протоколи і стенограми конференцій і пленумів правління, документи численних секцій (спелео-археологічної, пам'яток історії, військово-історичних пам'яток, пам'яток архітектури, юних слідопитів), матеріали науково-практичних і науково-методичних

конференцій дали змогу, з одного боку, з'ясувати важливу роль цього громадського осередку в розгортанні краєзнавчого руху, а з іншого – побачити непоодинокі прояви формалізму в його роботі, командно-адміністративних методів керівництва і неприхованого ідеологічного диктату з боку владних структур. Хоча справедливості заради слід зауважити, що документи містять і критичні зауваження на адресу місцевої влади і керівників промислових і сільськогосподарських підприємств, які часто нехтували своїми безпосередніми обов'язками щодо охорони історико-культурної спадщини.

Об'єктом ретельного аналізу стали документи і матеріали фонду Обласної редакційної колегії чернігівського тому «Історії міст і сіл Української РСР» (Ф. Р-5271). Передусім вони дозволили відчувати масштабність цього проекту, до реалізації якого на громадських засадах були залучені тисячі краєзнавців і шанувальників історії краю. Опрацювання протоколів засідань Обласної редколегії, міських і районних комісій, повсюдно створених у населених пунктах груп сприяння, матеріалів нарад краєзнавчого активу спонукало до висновку про досить чітку і послідовну організацію цього процесу. Водночас листування з Головною редакційною колегією та редакцією Української Радянської Енциклопедії, відгуки і рецензії на підготовлені нариси засвідчили серйозні труднощі, з якими мали справу краєзнавці: брак джерел, наукової літератури, фахового вишколу. Тому значну частину рукописів доводилось відправляти на доопрацювання, що ставило під загрозу затверджені графіки підготовки тому до видання. Загалом зосереджені у фондах джерела підтверджують думку про те, що ця копітка робота стимулювала розвиток історико-краєзнавчих студій і вивела їх на якісно новий рівень.

Окрему групу джерел становлять документи особових фондів відомих краєзнавців Чернігівщини другої половини ХХ ст.: І.В. Бугасевича (Ф. Р-8826), Й.І. Давидова (Ф. Р-8852), І.П. Дудка (Ф. Р-1568), В.Д. Драгунова (Ф. Р-8828), І.К. Іващенко (Ф. Р-5333), Б.А. Лозовського (Ф. Р-1552), С.П. Реп'яха (Ф. Р-1236), М.Т. Яцури (Ф. Р-1512). До їх числа належить і особовий фонд найстарішого краєзнавця, фундатора Сосницького

краєзнавчого музею Ю.С. Виноградського, який зберігається у відділі фондів Чернігівського історичного музею (АЛ 196/2059). Вивчення біографічних матеріалів, документів про службову, наукову та громадську діяльність (витягів з метричних книг, формулярів, особових листків з обліку кадрів, характеристик) уможливило відтворення основних етапів життя цих справжніх подвижників краєзнавства. Їхня наукова спадщина репрезентована численними публікаціями у вигляді книг, статей у журналах і газетах, причому особливу увагу привертають рукописи неопублікованих праць.

Цей джерельний комплекс доповнюють документи та матеріали, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України у Києві у складі фондів Ради Міністрів УРСР (Ф. Р-2) і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (Ф. Р-4760). Оперативно-розпорядча і діловодна документація, службове листування дає змогу зрозуміти загальний соціокультурний контекст, у якому тривав розвиток краєзнавчих студій на Чернігівщині, з'ясувати чинники еволюції форм і методів державного і політичного керівництва краєзнавчим рухом, скласти уявлення про механізм взаємин між директивними органами і громадськими організаціями у цій царині на рівні країни в цілому і окремого регіону.

Фронтально проглянуто повні комплекти обласних газет «Деснянська правда» (1943–1991 рр.), «Комсомолец Чернігівщини» (1961–1963 рр.) та «Комсомольський гарт» (1967–1991 рр.). Необхідно зауважити, що матеріали, оприлюднені у місцевій пресі протягом 40–80-х рр. ХХ ст., відображають тогочасну дійсність з позицій панівної ідеології, а історичне минуле краю – у цілковитій відповідності з догмами радянської історіографії, які, щоправда, варіювалися в часі залежно від політичної кон'юнктури.

Специфічне джерело, яке потребує історіографічного аналізу, являє собою науковий доробок краєзнавців Чернігівщини другої половини ХХ ст. Його репрезентують індивідуальні та колективні монографії, збірники і добірки документів і матеріалів, хрестоматії з історії регіону, бібліографічні покажчики краєзнавчої літератури, статті й замітки у наукових, громадсько-

політичних і літературних часописах. Чільне місце з-поміж цього розмаїття публікацій посідають два видання «Історії міст і сіл Української РСР», здійснені в 1972 та 1983 рр., і справді унікальний енциклопедичний довідник «Чернігівщина», який побачив світ 1990 р. [4; 14]. Вони в концентрованому вигляді втілюють у собі сильні та слабкі сторони історико-краєзнавчих досліджень відповідно 60-х, 70-х і 80-х рр. ХХ ст.

Висновки. Отже, джерельна база задекларованої проблематики складається з кількох документальних та історіографічних комплексів, до яких входять практично усі наявні різновиди писемних джерел другої половини ХХ ст. Слід зауважити, що, з огляду на специфіку доби, вони потребують надзвичайно уважного критичного підходу. Це стосується не тільки наведених у документах і газетних публікаціях відомостей про кількість активних учасників краєзнавчих акцій. Йдеться про відтворення історичних реалій, прихованих під машкарою гучних фраз і заялжених штампів.

Список використаних джерел

1. Беседіна Н.В. Досвід і проблеми розвитку історичного краєзнавства на Полтавщині в 60–80-х рр. / Н.В. Беседіна // Історія України: маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – К., 2000. – Вип. 11. – С. 490–499.
2. Законодавство про пам'ятки історії та культури (Збірник нормативних актів). – К.: Політвидав України, 1970. – 464 с.
3. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність / С.З. Заремба. – К.: Логос, 1995. – 448 с.
4. Історія міст і сіл Української РСР: Чернігівська область. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1972. – 780 с.
5. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження і збереження. – К.: Інститут історії України НАН України, Інститут туризму Федерації профспілок України, 1998. – 399 с.
6. Історичне краєзнавство в Українській РСР. – К.: Наукова думка, 1989. – 240 с.
7. Коваленко О.Б. Головні етапи розвитку історичного краєзнавства на Чернігово-Сіверщині / О.Б. Коваленко // Краєзнавство, 2000. – № 1–2. – С. 39–45.
8. Павлухіна В.Ф. Музеї та бібліотеки Донецької області як історико-краєзнавчі осередки / В.Ф. Павлухіна // Історія України:

маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 214–218.

9. Поставнича М.В. Розвиток історичного краєзнавства на Черкащині в 50–90-х роках ХХ ст.: Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / М.В. Поставнича. – Харків, 2002. – 18 с.

10. Тронько П.Т. Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сёл Украинской ССР» / П.Т. Тронько. – К.: Наукова думка, 1981. – 128 с.

11. Тронько П.Т. Основні підсумки і даліші завдання історико-краєзнавчих досліджень / П.Т. Тронько, Є.М. Складенко // Український історичний журнал, 1979. – № 11. – С. 51–60.

12. Тронько П.Т. Деякі питання розвитку історичного краєзнавства в Українській РСР / П.Т. Тронько // Вісник АН УРСР, 1982. – № 6. – С. 36–41.

13. Тронько П.Т. Краєзнавство на межі тисячоліть / П.Т. Тронько // Краєзнавство, 2000. – № 1–2. – С. 8–19.

14. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К.: Українська Радянська Енциклопедія, 1990. – 1007 с.

References

1. Besyedina N.V. Dosvid i problemy rozvytku istorichnoho krayeznavstva na Poltavshchyni v 60–80-kh rr. / N.V. Besyedina // Istoriya Ukrainy: malovidomi imena, podiyyi, fakty: Zbirnyk statey. – K., 2000. – Vyp. 11. – S. 490–499.

2. Zakonodavstvo pro pamyatky istoriyi ta kultury (Zbirnyk normatyvnykh aktiv). – K.: Politvydav Ukrainy, 1970. – 464 s.

3. Zarembo S.Z. Ukrayinske pamyatkoznavstvo: istoriya, teoriya, suchasnist / S.Z. Zarembo. – K.: Lohos, 1995. – 448 s.

4. Istoriya mist i sil Ukrayinskoyi RSR: Chernihivska oblast. – K.: Holovna redaktsiya Ukrayinskoyi Radyanskoyi Entsyklopediyi, 1972. – 780 s.

5. Istoryko-kulturna spadshchyna Ukrainy: problemy doslidzhennya i zberezhenntya. – K.: Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, Instytut turyzmu Federatsiyi profspilok Ukrainy, 1998. – 399 s.

6. Istorychne krayeznavstvo v Ukrayinskiy RSR. – K.: Naukova dumka, 1989. – 240 s.

7. Kovalenko O.B. Holovni etapy rozvytku istorichnoho krayeznavstva na Chernihovo-Sivershchyni / O.B. Kovalenko // Krayeznavstvo, 2000. – № 1–2. – S. 39–45.

8. Pavlukhina V.F. Muzeyi ta biblioteki Donetskoyi oblasti yak istoriko-krayeznavchi osередky / V.F. Pavlukhina // Istoriya Ukrainy: malovidomi imena, podiyyi, fakty: Zbirnyk statey. – K., 1999. – Vyp. 8. – S. 214–218.

9. Postavnycha M.V. Rozvytok istorychnoho krayeznavstva na Cherkashchyni v 50–90-kh rokakh XX st.: Avtoref. dys. ...kand. ist. nauk: 07.00.01 / M.V. Postavnycha. – Kharkiv, 2002. – 18 s.

10. Tronko P.T. Letopis druzhby i bratstva: Iz opyta stozdaniya «Istorii gorodov i sel Ukrainskoy SSR» / P.T. Tronko. – K.: Naukova dumka, 1981. – 128 s.

11. Tronko P.T. Osnovni pidsumky i dalshi zavdannya istoryko-krayeznavchykh doslidzhen / P.T. Tronko, Ye.M. Sklyarenko // Ukrayinsky istorychnyy zhurnal, 1979. – № 11. – S. 51–60.

12. Tronko P.T. Deyaki pytannya rozvytku istorychnoho krayeznavstva v Ukrayynskiy RSR / P.T. Tronko // Visnyk AN URSR, 1982. – № 6. – S. 36–41.

13. Tronko P.T. Krayeznnavstvo na mezhi tysyacholit / P.T. Tronko // Krayeznnavstvo, 2000. – № 1–2. – S. 8–19.

14. Chernihivshchyna: Entsyklopedychnyy dovidnyk. – K.: Ukrayinska Radyanska Entsyklopediya, 1990. – 1007 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Ігнатенко Марина Миколаївна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

e-mail: 8117836@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Ігнатенко Марина Николаевна, доктор исторических наук, профессор, профессор кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

e-mail: 8117836@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Ihnatenko Maryna Mykolajivna, doctor of historical sciences, Professor of Document Science Department

Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnitsky, Sukhomlynsky Street 30, 08401

e-mail: 8117836@ukr.net

РОЗДІЛ III. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

УДК 881.161.2'38

ГАЛУЗЕВА ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА: ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ТА СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ

Навальна М. І.

У статті проаналізовано використання юридичної термінології, екологічної та біологічно-географічної термінологічної лексики і термінів психології, соціології та філософії в мові сучасних друкованих засобів масової інформації, визначено їхню стилістичну роль у публіцистиці.

У мові української періодики початку ХХІ ст. розширюється тенденція до дедалі активнішого використання книжних слів, які здебільшого виконують номінативно-інформаційну функцію. Розширили своє функціонування в публіцистиці юридична термінологія, екологічна та біологічно-географічна термінологічна лексика і терміни психології, соціології та філософії.

Слова-терміни і термінологічні словосполучення використовують як інформаційні видання, так і аналітичні масмедіа. Тенденцію до дедалі ширшого використання таких спеціальних одиниць спостерігаємо і у всеукраїнських виданнях, і в регіональній періодиці.

Ключові слова: термін, публіцистика, стилістична роль, позамовні чинники, детермінологізація, дифузні процеси.

ОТРАСЛЕВАЯ ТЕРМИЛОГИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА: ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ПАРАМЕТРЫ И СТИЛИСТИЧЕСКАЯ РОЛЬ

Навальная М. И.

В статье проанализировано использование юридической терминологии, экологической и биологически-географической терминологической лексики, а также терминов психологии, социологии и философии в языке современных печатных средств массовой информации, определена их стилистическая роль в публицистике.

В языке украинской периодики начала ХХІ века расширяется тенденция к все более активному использованию книжных слов, которые в основном выполняют номинативную информационную

функцию. Расширили свое функционирование в публицистике юридическая терминология, экологическая и биологически-географическая терминологическая лексика и термины психологии, социологии и философии.

Слова-термины и терминологические словосочетания используют как информационные издания, так и аналитические массмедиа. Тенденцию к более широкому использованию специальных единиц наблюдаем и во всеукраинских изданиях, и в региональной периодике.

Ключевые слова: термин, публицистика, стилистическая роль, внеязыковые факторы, детерминологизация, диффузные процессы.

FIELD TERMINOLOGICAL VOCABULARY: FUNCTIONAL CHARACTERISTICS AND STLISTIC ROLE

Navalna M. I.

The article analyzed the use of juridical terminology, ecological and biological and geographical terminological vocabulary and terms of psychology, sociology and philosophy in the language of modern print mass media; it is defined their stylistic role in journalism.

In the language of Ukrainian periodicals at the beginning of the XXI century there is a growing tendency to use bookish words that mainly have nominative and informative function. The juridical terminology, ecological and biological and geographical terminological vocabulary and terms of psychology, sociology extended their functioning in journalism.

The term words and terminological word combinations are used as well as informative publications and analytical mass media. There is a growing tendency to use such special units in the national publications and in the regional periodicals.

Keywords: term, journalism, stylistic role, extralinguistic factors, determinologization, diffusive processes.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток науково-технічної термінології мовознавці називають «термінологічним вибухом» [3]. Він виявляється не лише в збільшенні термінологічного фонду літературної мови, але й у залученні термінологічних лексем до загальномовного вжитку. Уведення значної кількості нових термінів, їхня активна взаємодія із загальноновживаною лексикою актуалізує проблему внормування наукової термінології та сигналізує про потребу дослідження кількісних та якісних семантико-стилістичних змін, що відбуваються з термінологічними одиницями [2, с. 11].

Основна функція термінологічної лексики – номінативна, терміни називають спеціальні поняття з різних галузей людських знань. Спеціальна лексика всіх суспільних галузей акумулюється в одному зі стилів літературної мови – науковому. «Науковий стиль..., – зазначає С.Я. Єрмоленко, – в різних галузях знань формує відповідні терміносистеми, що об'єднують слова-терміни й термінологічні словосполучення» [1, с. 281]. Відповідно терміни належать до одного стильового різновиду літературної мови – наукового стилю, який, подібно до інших стилів літературної мови, є предметом вивчення стилістики. Цю функцію вони нерідко виконують у публіцистичному та офіційно-діловому стилях.

На початку ХХІ ст. термінологічна лексика української мови позначена інтенсивними змінами практично у всіх її сферах діяльності. «Для виявлення й осмислення інноваційних процесів у сучасному українському лексиконі, – зазначає Н.Ф. Клименко, – важливим стає вивчення закономірностей та особливостей мовної динаміки, зовнішніх і внутрішніх чинників мовних змін» [4, с. 6]. На сучасному етапі розвитку мови відзначаються динамічні лексичні процеси в різних сферах суспільного життя: юридичній, екологічній, біологічній, географічній, соціологічній тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку ХХІ ст., за спостереженнями дослідників, термінологічні одиниці активно переходять зі своєї термінологічної сфери до загальномовного вжитку [2]. Обґрунтування змін стилістичного статусу спеціальної лексики в сучасній українській літературній мові передбачає опрацювання дотичних до окресленої проблеми досліджень українських і зарубіжних мовознавців, у яких з'ясовано як природу термінологічної норми та особливості взаємодії термінів і загальноновживаних слів. У вітчизняному мовознавстві проблеми термінів найширше досліджують Т.Р. Кияк [3], Н.Ф. Непийвода [5], Т.І. Панько [7], Л.О. Симоненко [8] та ін.

Мета і завдання. У пропонованій розвідці проаналізуємо використання юридичної термінології, екологічної та біологічно-географічної термінологічної лексики і термінів психології, соціології та філософії в мові сучасних друкованих засобів

масової інформації, визначимо їхню стилістичну роль у публіцистиці.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI ст. під дією суспільних процесів: зміна влади, законодавчих актів, перехід до багатопартійної системи тощо – до мови української преси увійшла юридична лексика, яка раніше перебувала в пасивному словнику або взагалі не називала українських реалій. Це такі лексеми, як *імператив* «беззастережна, категорична вимога; веління, наказ» [10, с. 396] та прикметник *імперативний*, «який вимагає беззастережного підпорядкування, реагування, виконання; наказовий» [10, с. 396]; *люстрації*, *люструвати* – «заборона функціонерам високого рангу усунутої від влади в країні політичної партії протягом певного часу обіймати посади в державному апараті, обиратися в представницькі органи, бути суддями і т. ін.» [10, с. 500] та прикметник *люстраційний*. Напр.: «В останні кілька тижнів тільки й розмов що про **імперативні** позиції, що прописані в законі» («Голос України», 12.02.2007); «**Люстрацій** у державі так і не відбулося, бо не було достатньої законодавчої бази» («Україна молода», 27.04.2007). Прикметник *імперативний* та іменник *мандат* утворили терміносполуку *імперативний мандат*: Пор.: «Всі політичні сили обговорюють **імперативний мандат**» («Сільські вісті», 20.03.2007).

Лексеми *люструвати*, *люстраційний* у мові періодики нерідко вживають у переносних значеннях. Зазвичай такі слова подають у журналістських текстах у лапках. Напр.: «*І ось тепер нова влада його [завідувача відділу] «люструє», вимагає залишити справу, якій віддав більше одинадцяти років...*» («Сільські вісті», 26.07.2005); «*Під «люстраційну», тобто ревізорську, мітлу потрапляють керівники педагогічної ниви, і далеко не ті, котрим і справді на ній не місце*» («Сільські вісті», 26.07.2005); «*До речі, «люстраційні» процеси щодо начальників відділів освіти «іменем революції» творяться не лише на Львівщині*» («Сільські вісті», 26.07.2005).

Уживаючись у нових для термінів функціональних сферах, вони вступають у зв'язки з найрізноманітнішими мовними компонентами, від яких раніше у складі замкнутої термінологічної системи були ізольовані. Унаслідок взаємодії

з елементами публіцистичного стилю «відбувається своєрідна експресивна детермінологізація раніше нейтральних, «безпристастних» термінів. Вони набувають більш чи менш яскраво вираженого емоційного і психологічного забарвлення» [9, с. 139]. Детермінологізації зазнають передусім юридичні терміни, зокрема: *алібі* – «перебування обвинуваченого в момент злочину в іншому місці як доказ його непричетності до злочину» [10, с. 13]; *анексувати, анексування* – «насилено приєднувати, загарбувати чужу територію, іншу державу» [10, с. 18]; *вето, ветований* – «остаточна чи умовна заборона, яку накладає верховна державна влада на рішення нижчого органу» [10, с. 85]; *імпічмент* – «процедура залучення вищих посадових осіб до суду парламенту з метою позбавлення їх повноважень» [10, с. 396]; *фабрикація, фабрикування, фабрикувати* – «робити, створювати що-небудь ганебне, підле, брехливе; сприяти формуванню чого-небудь (звичайно негативного)» [10, с. 1313]. Напр.: «Міністр додав, що недоторканість Т. Засухи як народного депутата та інші її звання не можуть слугувати *алібі* для її чоловіка» («Сільські вісті», 12.07.2005); «У них, владних структур, також незаперечне *алібі*: торік тут на Говерлі відбулося подібне, також досить масове паломництво, після якого з місцевих владних кабінетів вийшла заборона щодо таких масових сходжень» («Сільські вісті», 28.07.2005); «У теперішній час олігархи *«анексують»* селянські ділянки землі» («Газета по-українськи», 26.07.2005); «...рішення, яке прийняв чоловік, було *«ветоване»* дружиною» («Газета по-українськи», 13.04.2005); «Тепер фракція «Регіони України» і помаранчеві *«фабрикують»* різні негативні акції один проти одного» («Хрещатик», 17.11.2005).

Нерідко в мові української преси функціонують терміни і термінологічні словосполучення з юриспруденції (*інкримінація, правова держава, правова колізія, юридична колізія, правовий нігілізм* та ін). Напр.: «Народного депутата чекає *інкримінація...*» («Газета по-українськи», 5.07.2009); «Поняття *«правова держава»* – це фундаментальна загальнолюдська цінність, така ж, як демократія, гуманізм, права людини, політичні й економічні свободи, лібералізм та ін.» («Голос України», 12.04.2010); «Уряд завдяки новій постанові усунув

правову колізію» («Сільські вісті», 20.09.2009); *«Юридичні колізії виникають у всіх сферах діяльності...»* («Дзеркало тижня», 2.04.2011); *«Як це непогано, але правовий нігілізм сучасного суспільства уразив і органи попереднього розслідування»* («Газета по-українськи», 19.09.2010).

Розширення дипломатичних зв'язків, співпраця з міжнародними організаціями, часте перебування українців за кордоном збагатили мову української публіцистики термінами, що характерні для міжнародної юридичної сфери, зокрема: *амбасада* – «посольство, представництво» [10, с. 15]; *префектура* – «основна адміністративно-територіальна одиниця в Японії» [11, с. 545], напр.: *«Підтримати співвітчизників прибула до Криму місія амбасади США в Україні»* («Україна молода», 6.06.2006); *«З часів відкриття в Україні японської амбасади це перший такий випадок»* («Газета по-українськи», 20.04.2006); *«19 квітня Ішуносуке Увано вилетів до рідного міста в префектурі Івате»* («Газета по-українськи», 20.04.2006).

Сучасну українську мову активно поповнюють поняття, що стосуються екологічних проблем. Незважаючи на те, що семантичне ядро екологічної термінології формує незначна кількість термінів-слів [6, с. 7], у мові української періодики початку XXI ст. автори досить часто вживають лексеми на позначення екологічних понять. Серед них: *відходи* – «залишки сировини, матеріалів, які утворюються в процесі виготовлення продукції та можуть бути використані для іншого виробництва» [10, с. 142], *еколог* – «фахівець з екології» [10, с. 256], *забрудненість* – «ступінь, міра забруднення чого-небудь» [10, с. 282], *радіоактивність* – «самочинний або штучно викликаний розпад атомних ядер деяких хімічних елементів, який супроводжується випромінюванням елементарних частинок: електронів, позитронів і т. ін.» [10, с. 1011] та ін. Пор.: *«Про відходи підприємств керівники та влада воліють мовчати»* («Сільські вісті», 12.07.2005); *«Уже другий рік екологи Дніпропетровська 4 червня чистять Дніпро – так відзначають день очистки водойм...»* («Газета по-українськи», 8.06.2006); *«У радянські часи про забрудненість полігонів взагалі мовчали»* («Київська правда», 1.06.2005); *«Радіоактивність чорнобильських*

земель – поле для досліджень для вчених різних галузей знань» («Високий замок», 23.04.2005).

Чимало складених за структурою термінів, які комплексно виражають власне екологічну семантику, напр.: *утилізація відходів, дозиметричний контроль*, пор.: **«Утилізація відходів тут відбувається таким чином...»** («Наша Київщина», 24.02.2006); **«Наслідки катастрофи змальовувалися з досліджень з дозиметричного контролю»** («Діловий Переяслав», 3.05.2006).

Активне використання термінів екологічної науки в мові української періодики зумовлене впливом позамовних чинників: погіршенням екологічної ситуації, втручанням громадськості та зарубіжних організацій у розв'язання екологічних проблем тощо. Незважаючи на те, що багато із екологічних термінів – запозичення, вони, взаємодіючи із загальноновживаною лексикою, завдячуючи поширенню в мові періодики, є доступними і зрозумілими масовому споживачеві інформації.

Журналісти активно звертаються не тільки до власне екологічних термінів, а й до біологічно-географічних. Крім відомих *біотехнологія, біосфера, вулкан, еволюція, екосистема, мусон, селекціонер* вживають складніші назви на зразок *бентос, депопуляція, елімінація, ембріологія, інфузорії, кон'югація, мімікрія, онтогенез, патоген, синекологія, сидерат* та ін. Напр.: **«Сам термін «біотехнологія» запровадили лише в 70-х роках ХХ століття»** («Гарт», 7.10.2009); **«Ми знаємо з географії, що біосфера – це частина оболонок Землі, заселена живими організмами»** («Гарт», 7.10.2009); **«Вулкани – це гори, що вивертають на поверхню розплавлену кам'яну масу...»** («Сільські вісті», 29.06.2008); **«Еволюція – процес виникнення адаптацій організмів до зміни довкілля»** («Наша правда», 3.06.2008); **«Нам відомо з екології, що екосистема – це складний природний комплекс живих істот, що взаємодіють з навколишнім середовищем»** («Новини Принесення», 24.10.2009); **«Мусон – це тропічний циклон, що виникає у південній півкулі»** («Сімейна газета», 7.01.2010); **«Крім досліджень характеру успадкування форми кореня, молодий селекціонер вивчає проблему цукристості в коренеплодах з усіченою формою коріння»** («Голос України», 6.10.2009); **«Спори патогена зимують на рослинних рештах»** («Порадниця», 26.03.2009).

Маловідомі біологічні терміни автори пояснюють, пор.: *«Бентос – сукупність організмів, які мешкають на поверхні чи в товщі дна водойм»* («День», 20.08.2009); *«Мімікрія – це здатність до уподібнення за забарвленням, формою чи поведінкою організмів одного виду»* («Сільські вісті», 29.06.2008); *«Синекологія – наука про взаємини спільнот живих організмів з довкіллям»* («Новини Придесення», 24.10.2009); *«Функція сидератів полягає передусім у поліпшенні структури ґрунту»* («Порадниця», 26.03.2009).

Часто в реченнях подають кілька біологічних термінів, що значно ускладнює сприйняття інформації, напр.: *«Як було сказано вище, елімінація – це загибель особин на певному етапі онтогенезу до моменту настання здатності до розмноження»* («Гарт», 7.10.2009); *«Вольф Каспар Фрідріх – один з основоположників ембріології, заклав основи вчення про індивідуальний розвиток організмів – онтогенез»* («Голос України», 5.07.2009); *«В одноклітинних тварин інфузорій у процесі кон'югації відбувається обмін ядрами»* («День», 9.07.2009).

Лексеми, що передають закордонні географічні реалії, у мові української періодики постійно модифікуються, «обростають» додатковими значеннями, уживаються не в прямому, а в переносному значенні. Так, *бюргер* «вільний житель середньовічних міст Європи» виражає переносне значення «міщанин» [11, с. 113]; *торнадо* – «назва тромбів у Північній Америці. Тромб – руйнівної сили вихор (смерч) над сушею, діаметром у кілька десятків метрів» [11, с. 671, 683] уживають з переносним значенням «руйнівні дії, процеси, спричинені політичними силами», пор.: *«...підприємливі бюргери висушували авто в спеціальних жаровнях, чистили та продавали»* («Газета по-українськи», 16.05.2006); *«Можна багато говорити про надії й сподівання, які політичні «торнадо» уже напинають її вітрила»* («Сільські вісті», 9.09.2005); *дарвінізм* «матеріалістичне вчення про еволюційний розвиток живих організмів на Землі» [11, с. 190] та *креаціонізм* – «антинаукове вчення про виникнення органічного й неорганічного світу внаслідок акту «божественного творіння» [11, с. 368] вживають у значенні

«еволюційні, реалістичні процеси в будь-чому» та «нереальність процесів», напр., *«Альтернатива у сучасному політичному суспільстві – це **креаціонізм** проти **дарвінізму**»* («Товариш», 18–21.11.2005); *дрейфувати* – «переміщуватися за вітром або течією без допомоги двигуна» [11, с. 227] – «лавірувати», напр., *«Дипломати **дрейфують** не в якійсь Керченській протоці, а між політичними силами країн»* («Голос України», 16.05.2006). Такі переносно вжиті лексеми є виразнішими засобами за рахунок набутих додаткових семантичних відтінків.

Мова українських засобів масової інформації зрідка послуговується термінолексемами, що є найменуваннями понять психології та соціології і мають здебільшого спеціальний характер. Без окремих пояснень вони не зрозумілі пересічному читачеві масових видань, пор.: *автостереотипи, гетеростереотипи, десакралізація, десоціологізація, дескалькуція, егоцентричність, емпатія, етос, інфантильність, навіювання, субкультура, трансцендентальна медитація, соціальні страхи*. Напр.: *«Думки, судження, оцінки, що їх зараховують до певної спільноти, її представників, – **автостереотипи**»* («День», 12.03.2008); *«**Гетеростереотипи** – це сукупність оцінних суджень про інші народи»* («Дзеркало тижня», 23.03.2009); *«Мала група родин з особливими потребами сприяє подоланню **десоціологізації** своїх членів»* («Дзеркало тижня», 3.08.2009); *«...проявом **дискалькуції** є неможливість рахування з переходом через десяток...»* («День», 18.07.2008); *«**Егоцентричність** долається внаслідок успішного розвитку та навчання до 12–14 років»* («Газета по-українськи», 14.06.2009); *«В **емпатії** віддзеркалюється внутрішній світ іншого індивіда, насамперед його переживання»* («Сільські вісті», 5.07.2009); *«Стиль життя суспільної групи, загальна орієнтація, поведінка – це **етос**»* («Літературна Україна», 24.09.2008); *«**Інфантильність** виявляється через уникнення будь-яких ситуацій вибору або прогнозування чи планування майбутнього»* («Голос України», 4.09.2008); *«Мимоволі піддавшись **навіюванню**, людина починає несвідомо діяти під його впливом»* («Київська правда», 6.08.2009); *«Культуру, чітко визначеного сегмента суспільства, називають **субкультурою**»* («День», 9.04.2009); *«**Соціальні страхи** – це міжособистісно зумовлені форми*

емоцій *страху*» («Дзеркало тижня», 4.07.2008); «Найчастіше до **десакралізації** приводить відчай, розчарування, що тягне за собою стан пригніченості та бездіяння» («Високий Замок», 4.09.2009); «**Трансцендентальна медитація** дає відчутти на собі безмежне, вічне, єдине поле...» («Україна молода», 14.04.2009).

Високим ступенем книжності в мові української періодики відзначаються філософські терміни. До них належать як уже відомі слова *екзистенціалізм, метафізика, протекціонізм, расизм, сіоніст, суб'єктивізм, фундаменталізм*, так і нові *етнократія, неофундаменталізм* та ін. Пор.: «Про **екзистенціалізм** іноді кажуть як про напрямок, де розглядається акт віднайдення «Я» в іншому» («Юридична газета», 1.10.2008); «**Метафізика** – це вчення про надчуттєві, недоступні досвідові принципи і начала буття» («День», 18.06.2008); «США, як відомо, це захоплена **сіоністами** наддержава, єврейський **расизм**, що витікає з доктрини, вигаданої його носіями, адже всі ідеї об'єднані головною метою – встановлення єврейської **етнократії**» («Українська газета», березень, 2008); «Фінансова нестабільність у світі і **протекціонізм** у деяких країнах не зупиняють тенденцій, що склалися» («День», 5.02.2009); «Класичні концепції права повністю засновані на класичному типі раціоналістичного **фундаменталізму** і **суб'єктивізму**, останнім часом говорять і про **неофундаменталізм**» («Дзеркало тижня», 17.05.2008).

Подекуди журналісти послуговуються філософськими термінологічними словосполученнями на зразок *діалектична єдність, теоретична логіка* та ін., напр.: «**Діалектична єдність** обумовлює послідовність і якісне розрізнення між послідовними етапами у розвитку того або іншого явища» («Дзеркало тижня», 24.08.2008); «Кожен мислячий політик має йти не за **теоретичною логікою**, а за тим, що йому підказує життєвий досвід» («Сільські вісті», 10.10.2009).

Висновки. У мові української періодики початку XXI ст. розширюється тенденція до дедалі активнішого використання книжних слів, які здебільшого виконують номінативно-інформаційну функцію. Розширили своє функціонування в публіцистиці юридична термінологія, екологічна та біологічно-географічна термінологічна лексика і терміни психології, соціології та філософії.

Слова-терміни і термінологічні словосполучення використовують як інформаційні видання, так і аналітичні масмедіа. Тенденцію до дедалі ширшого використання таких спеціальних одиниць спостерігаємо і у всеукраїнських виданнях, і в регіональній періодиці. Тематичні групи цих термінів відкриті до поповнення, тому потребують подальших розвідок.

Список використаних джерел

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
2. Жирик О. А. Стилiстична транспозицiя термiнологiчної лексики в сучаснiй українськiй мовi (кодифiкований аспект) : дис. ...кандидата фiлол. наук : 10.02.01 / Жирик Ольга Анатолiївна. – Тернопiль, 2007. – 274 с.
3. Кияк Т. Р. Проблема лiнгвiстичного упорядкування термiнологiї / Т. Р. Кияк // Українська термiнологiя i сучаснiсть : зб. наук. пр. Вип. VI / [вiдп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 13–17.
4. Клименко Н. Ф. Динамiчнi процеси в сучасному українському лексиконi / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпiловська, Л. П. Кислюк : [монографiя]. – К. : Видавничий Дiм Дмитра Бурого, 2008. – 336 с.
5. Непийвода Н. Ф. Мова української наукової технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) : дис. ...доктора фiлол. наук : 10.02.01 / Непийвода Наталiя Федорiївна. – К., 1997. – 421 с.
6. Овсейчик С. В. Формування української екологічної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фiлол. наук : спец. 10.02.01 / С. В. Овсейчик. – К., 2006. – 21 с.
7. Панько Т. І. Теоретичні засади українського термінотворення / Т. І. Панько // Науково-технічне слово : Бюлетень видавничо-термінологічної комісії Львівського політехнічного інституту. – 1992. – № 1. – С. 3–9.
8. Симоненко Л. Українська наукова термінологія: стан і перспективи розвитку / Людмила Симоненко // Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. IV / [вiдп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2001. – С. 3–8.
9. Термін і художнє слово // Науково-технічний прогрес і мова. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 137–149.

Словники

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

11. Словник іншомовних слів / [за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1975. – 775 с.

References

1. Yermolenko S. Y. *Narysy z ukrainskoi slovesnosti* / S. Y. Yermolenko. – K. : Dovira, 1999. – 431 s.

2. Zhyryk O. A. *Stylistychna transpozysiiia terminolohichnoi leksyky v suchasni ukrainskii movi (kodyfikovanyi aspekt) : dys. ... kandydata filol. nauk : 10.02.01* / Zhyryk Olha Anatoliivna. – Ternopil, 2007. – 274 s.

3. Kyiak T. R. *Problema lnhvistychnoho uporiadkuvannia terminolohii* / T. R. Kyiak // *Ukrainska terminolohiia i suchasnist : zb. nauk. pr. Vyp. VI* / [vidp. red. L. O. Symonenko]. – K. : KNEU, 2005. – S. 13–17.

4. Klymenko N. F. *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykoni* / N. F. Klymenko, Y. A. Karpilovska, L. P. Kysliuk : [monohrafiia]. – K. : Vydavnychi Dim Dmytra Buraho, 2008. – 336 s.

5. Nepyivoda N. F. *Mova ukrainskoi naukovoï tekhnichnoi literatury (funktsionalno-stylistychnyi aspekt) : dys. ...doktora filol. nauk : 10.02.01* / Nepyivoda Nataliia Fedorivna. – K., 1997. – 421 s.

6. Ovseichyk S. V. *Formuvannia ukrainskoi ekolohichnoi terminolohii : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01* / S. V. Ovseichyk. – K., 2006. – 21 s.

7. Panko T. I. *Teoretychni zasady ukrainskoho terminotvorennia* / T. I. Panko // *Naukovo-tekhnichne slovo : Biuletен vydavnycho-terminolohichnoi komisii Lvivskoho politekhnichnogo instytutu*. – 1992. – № 1. – S. 3–9.

8. Symonenko L. *Ukrainska naukova terminolohiia: stan i perspektyvy rozvytku* / Liudmyla Symonenko // *Ukrainska terminolohiia i suchasnist : Zb. nauk. prats. Vyp. IV* / [vidp. red. L. O. Symonenko]. – K. : KNEU, 2001. – S. 3–8.

9. *Termin i khudozhnie slovo* // *Naukovo-tekhnichniy prohres i mova*. – K. : Nauk. dumka, 1978. – S. 137–149.

Dictionaries

10. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* / [uklad. i holov. red. V. T. Busel]. – K. : VTF «Perun», 2002. – 1440 s.

11. *Slovnyk inshomovnykh sliv* / [za red. chl.-kor. AN URSR O. S. Melnychuka]. – K. : Holovna redaktsiia URE, 1975. – 775 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Навальна Марина Іванівна, доктор філологічних наук, професор кафедри документознавства

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Набережна, б. 4, кв. 3, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна 08404
e-mail: navalna@rambler.ru*

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Навальная Марина Ивановна, доктор филологических наук, профессор кафедры документоведения
*ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Набережная, д. 4, кв. 3, г. Переяслав-Хмельницький, Киевская обл.,
Украина 08404
e-mail: navalna@rambler.ru*

DATA ON AUTHOR

Navalna Maryna Ivanivna, Doctor of Philological Sciences, Professor of Document Science Department
*Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytsky, Naberezhna Street 4, app. 3,
08404
e-mail: navalna@rambler.ru*

УДК 316.7: 004.738.5 (477.42) «2014»

ДІАЛОГ КУЛЬТУР НА САЙТАХ ЗМІ ЖИТОМИРА ЗА 2014 РІК

Башманівський В. І.

У статті розглянуто проблему діалогу культур на сайтах ЗМІ Житомира, з'ясовано специфіку ключових термінів, акцентовано увагу на тих сайтах, до яких найчастіше зверталися читачі протягом 2014 року. Моніторинг міжкультурного діалогу на зареєстрованих сайтах ЗМІ міста здійснювався на основі вивчення тематичного наповнення публікацій, присвячених національним меншинам і взаємозв'язкам між представниками різних національних груп.

Наявна на сайтах ЗМІ Житомира інформація щодо діяльності національних меншин у 2014 році вказує на малоосвоєність потенціалу

міжкультурного діалогу місцевими електронними засобами масової інформації, та все ж моніторинг інформаційної продукції на сайтах Житомира зазначеного періоду засвідчує позитивну динаміку в спробі національних меншин заявити про свою присутність у комунікативному просторі Полісся.

Ключові слова: діалог культур, національна меншина, сайт, медіа, комунікація, моніторинг, соціокультурний простір.

ДИАЛОГ КУЛЬТУР НА САЙТАХ СМИ ЖИТОМИРА ЗА 2014 ГОД

Башмановский В. И.

В статье рассмотрена проблема диалога культур на сайтах СМИ Житомира, выяснена специфика ключевых терминов, акцентировано внимание на тех сайтах, к которым чаще всего обращались читатели в 2014 году. Мониторинг межкультурного диалога на зарегистрированных сайтах СМИ города осуществлялся на основе изучения тематического наполнения публикаций, посвященных национальным меньшинствам и взаимосвязям между представителями различных национальных групп.

Имеющаяся на сайтах СМИ Житомира информация о деятельности национальных меньшинств в 2014 году указывает на недостаточную осваиваемость потенциала межкультурного диалога местными электронными средствами массовой информации, и все же мониторинг информационной продукции на сайтах Житомира указанного периода свидетельствует о положительной динамике в попытке национальных меньшинств заявить о своем присутствии в коммуникативном пространстве Полесья.

Ключевые слова: диалог культур, национальное меньшинство, сайт, медіа, комунікація, моніторинг, соціокультурное пространство.

DIALOGUE OF CULTURES ON MASS MEDIA SITES OF ZHYTOMYR DURING 2014

Bashmanivskyi V. I.

The article deals with the problem of dialogue of cultures on mass media sites of Zhytomyr. It is studied the specificity of essential terms and special attention was paid to those sites which users have visited the most during 2014. The monitoring of intercultural dialogue on registered mass media sites of the city was made on the basis of study of thematic filling of publications, dedicated to ethnic groups and relations between the representatives of different national groups.

Information about activity of ethnic groups in 2014 on mass media sites of Zhytomyr shows poorly developed potential of intercultural dialogue by local online mass media. However, the monitoring of information on sites of Zhytomyr in 2014 shows positive dynamics in ethnic groups' attempt to make a statement about their presence in communicative area of Polissia.

Keywords: *dialogue of cultures, ethnic group, site, media, communication, monitoring, social and cultural sphere.*

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого вивчення діалогу культур на сайтах ЗМІ Житомира. Консолідуючи навколо української культури традиції національних меншин, українська нація намагається толерантно ставитися до поглядів представників інших народів, сприяючи виявленню відмінного й спільного в репрезентації культурної багатогранності національних спільнот. Спроби держави сформувати толерантне суспільство підтверджуються низкою законодавчих актів, а саме: затвердженням Кабінетом Міністрів України «Планом заходів щодо формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності в суспільстві» від 25 квітня 2012 року, прийняттям Верховною Радою Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» тощо. Інтернет-представництво Zhitomir-region.gov.ua вказує, що в громадській раді при облдержадміністрації представлені національно-культурні товариства регіону (азербайджанське, вірменське, німецьке, польське, російське, чеське та ін.). Електронний часопис «Журнал Житомира» <http://zhzh.info/publ/> відзначав, що в зазначений період на терені міста діяла низка громадських організацій, які об'єднували представників різних національних меншин (Житомирська міська спілка волинських чехів; Польське наукове товариство в Житомирі; Добročинне товариство «Католицький цвинтар»; Католицький спортивний клуб «Полонія»; Лікарі польського походження ім. Св. Лукаша; «Об'єднана діаспора азербайджанців України», дитячо-молодіжна організація «Чеська бесіда»; Житомирське вірменське товариство «Еребуні»; Молодіжне національно-культурне товариство ромів «Ромастан» та ін.)

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важлива роль діалогу культур підтверджується дослідженнями вітчизняних

і зарубіжних учених, серед яких: Д. Антонюк, М. Бахтін, Ф. Бацевич, А. Близнюк, Р. Гром'як, Я. Дашкевич, І. Дзюба, М. Довженко, В. Теремко, В. Євтух, Ю. Ковалів, І. Курас, А. Круглашов, О. Лановенко, Л. Ляпіна, Л. Мазука, В. Малик, Л. Маєвська, О. Майборода, В. Межуєв, В. Мухтерем, В. Сагатовський, В. Слюсар, А. Орлов, А. Перотті, О. Пелин, О. Рибак, Ю. Римаренко, Н. Ротар, В. Шинкарук, М. Шульга, Л. Шкляр та ін. Науковці трактують діалог як: «...розмову між двома або кількома особами / частину літературного твору, у якій відбувається розмова двох осіб / літературний твір, написаний у формі бесіди (...); розмову, обмін думками / звичайно на громадсько-політичні теми; переговори; бесіди в порядку взаємного зондажу» [4, с. 302], або ж як: «один із типів організації усного мовлення», який за своєю формою є розмовою двох або декількох осіб. У художній літературі увиразнюються, типізуються особливості побутового, ситуативного діалогічного мовлення. Характер, своєрідність діалогу залежить від таких чинників, як суспільна ситуація, тематика, ідеологічні позиції учасників розмови, їх ставлення один до одного, до «інших», явно чи неявно присутніх при розмові [6, с. 204–205]. У Філософському словнику, за редакцією В. Шинкарука, зазначається, що діалог – це «форма мовномислительної комунікації, у якій схрещуються два чи більше різноспрямованих потоки думок з метою з'ясувати спільні точки взаєморозуміння та окреслити розбіжності, що в кінцевому підсумку має сприяти виявленню істини» [9, с. 145]. Авторський колектив Філософського енциклопедичного словника, наголошує, що «...у сучасній філософії діалог – універсальна форма відношення «Я – Ти» як спосіб дослідження сутності людини та визначення її реального призначення в житті» [8, с. 161]. М. Бубер акцентує увагу на трьох видах діалогу: «...справжній, що може бути виражений як у словах, так і в мовчанні (...), у якому кожний учасник прагне встановити з іншими живе співвідношення; технічний, зумовлений лише необхідністю об'єктивного взаєморозуміння, або передачі інформації; замаскований під діалог монолог, коли двоє чи більше людей доволі химерним чином розмовляють самі з собою, але при цьому вважають, що

вони звільнилися від нестерпного перебування на самоті» [3, с. 140–141]. Діалог надає можливість учасникам почути іншого та бути почутими. М. Бахтін у праці «Естетика словесного творчества» трактує «...діалог як плюралістичний світ різних свідомостей, що постає творчим стимулом для продукування нових культурних цінностей» [1, с. 298], а звідси, саме діалог дає перспективу визнати протилежну сторону як рівну та унікальну, здатну поглибити розуміння власної культурної ідентичності.

Основний виклад матеріалу. Не менш активно розглядається науковцями й поняття діалогу культур. Так, автори Короткого енциклопедичного словника із соціальної філософії наголошують: «...спілкування має здійснюватися на засадах раціональної неупередженості, без надання будь-яких переваг тим чи іншим вартостям» [7, с. 253].

Філософський словник соціальних термінів тлумачить поняття діалогу культур як «...збереження й примноження культурної спадщини народів світу» [10, с. 253]. Ф. Бацевич у Словнику термінів міжкультурної комунікації наголошує, що діалог культур – це взаємодія культур, які контактують у процесах міжкультурної комунікації, забезпечуючи адекватне взаєморозуміння й духовне взаємозбагачення представників різних національних лінгвокультурних спільнот, будучи ефективною формою реалізації національної толерантності [2]. Активізація діалогу культур, на думку І. Дзюби, сприяє визначенню дієвих кроків у міжнаціональних стосунках на території нашої держави, що забезпечує повноцінний культурний розвиток «...громадян різних рас, етносів і віровизнань, що складають українську політичну націю» [5, с. 185]. Отже, нині маємо змогу трактувати діалог як можливість досягнення взаєморозуміння заради виявлення істини, а діалог культур – як уміння та здатність спілкуватися на засадах раціональної неупередженості. Попри вдалі спроби вивчення вищезгаданих понять, хочемо зазначити, що особливості діалогу культур на сторінках сайтів ЗМІ Житомира за 2014 рік на сьогодні майже не досліджені, а тому ця проблема є основною метою означеного дослідження.

Культурний простір Житомирщини дає можливість відстежити складові діалогу культур серед національних

меншин, які, проживаючи на території нашого краю, помітно впливають на його історію, економіку тощо. Значна їх частина має культурологічні товариства, що зберігають національні традиції, налагоджені культурні зв'язки та мову. Для проведення моніторингу електронних медіа Житомира за 2014 рік було взято дані реєстру «МЕТА» Україна, де зафіксовано чотирнадцять сайтів нашого міста. Основна увага акцентувалася на сайтах, до яких найчастіше, на нашу думку, звертаються читачі: Житомир.info <http://zhitomir.info/> – Житомир; Ваші Інтереси (www.interesu.info/); Журнал Житомира <http://zhzh.info> – Житомир; Сайт «Замкова Гора» <http://www.zamkova.info> – Житомир; RozdumFoto – життя міста у фотографіях <http://www.rozdumfoto.com.ua/> – Житомир; Інформаційний портал <http://rta-plus.com/> – Житомир. Сайти органів виконавчої влади: Житомирська обласна державна адміністрація <http://zhitomir-region.gov.ua/>; Управління культури і туризму Житомирської ОДА <http://ukt.zhitomir-region.gov.ua/index.php>; Житомирська міська рада <http://zt-rada.gov.ua/>. У дослідженні вивчалися також сайти ЗМК: Житомирська обласна державна телерадіокомпанія <http://tvradiozt.com.ua/>; радіо «Житомирська хвиля» <http://103fm.com.ua/>, газета «Ехо» <http://exo.net.ua/>, газета «20 хвилин» <http://zt.20minut.ua/> тощо. Моніторинг діалогу культур у зареєстрованих у 2014 році електронних медіа здійснювався на основі вивчення тематичного наповнення публікацій, присвячених національним меншинам і взаємозв'язкам між представниками різних національних груп. У процесі опрацювання інформації були відібрані найяскравіші та найтиповіші матеріали, у яких акцентувалась увага на питаннях, пов'язаних із висвітленням діяльності національних меншин. Так, електронне видання [Zhitomir-region.gov.ua](http://zhitomir-region.gov.ua), репрезентуючи культурний простір нашого краю за 2014 рік, наголошувало на активізації діяльності національно-культурних товариств. Зокрема вказувалося, що громадську раду при облдержадміністрації було представлено польською, російською, німецькою чеською та ромською спільнотами. Як зазначає вищезгадане джерело, у перспективі планувалося проведення нарад щодо Днів інформування в містах області: Коростишеві, Бердичеві, Новограді-Волинському та Коростені

(термін проведення не вказується). Цей крок державних органів влади та національних меншин можемо трактувати лише як ідею співпраці, що в перспективі має стати вагомим показником консолідації суспільства як у Житомирській області, так і в Україні. За інформацією електронного видання «Журнал Житомира», в області офіційно було зареєстровано шістдесят три національно-культурні товариства. Обласні громадські організації, зазначається вище, нараховують сімнадцять об'єднань; сконцентровані вони, в основному, у місті Житомирі. Районні громадські організації – дев'ять об'єднань, охоплюють Ємільчинський, Володарськ-Волинський, Бердичівський, Новоград-Волинський, Червоноармійський, Романівський райони. Міських громадських організацій – двадцять вісім позицій, розташовані об'єднання в містах Житомир, Коростень, Бердичів, Малин, Андрушівка, Новоград-Волинський. Також маємо десять сільських громад Баранівського, Новоград-Волинського, Малинського та Ємільчинського районів. Серед вищезгаданих товариств відзначаються «Польське наукове товариство», «Польське культурно-освітнє товариство», «Об'єднана діаспора азербайджанців України», Житомирське вірменське товариство «Еребун», «Руська співдружність», «Товариство єврейської культури», «Обласне німецьке національно-культурне товариство «Відродження», «Житомирська міська спілка Волинських чехів», «Товариство греків» та ін. Погляди населення нашої області в зазначений період репрезентувалися, як правило, друкованими ЗМІ та телерадіомовниками. Державний комітет телебачення і радіомовлення України <https://www.google.ru/newwindow> від 01.07.2014 року зазначав, що в Житомирській області було зареєстровано 394 друковані видання, з яких періодично виходили 70 загальним тиражем 515,153 тисячі примірників. В області функціонувало 27 комунальних газет: одна – обласної сфери розповсюдження, решта – районної та міської. Значну частку в інформаційному просторі області займали комерційні періодичні друковані видання, найтиражніші з них: «Меркурій», «Ваші Інтереси», «20 хвилин», «Эхо», «Субота». В інформаційному просторі області діяло 24 телерадіомовники, у зокрема 15 – редакції радіомовлення, з них 6 – ФМ-радіостанції.

На сторінці сайту Житомирської обласної державної адміністрації oda.zt.gov.ua в рубриці «Візити представників іноземних держав за 2014 рік» наголошується на робочих візитах делегації Міністерства закордонних справ Чеської Республіки до Житомира з метою зустрічі з чеськими земляками, які проживають у Житомирській області, та вшанування пам'яті житомирських чехів, розстріляних в 1938 році, а також знайомства з областю в контексті теперішньої політичної та економічної ситуації в Україні (14 квітня 2014 року); візиті ввічливості Надзвичайного та Повноважного Посла Азербайджанської Республіки в Україні пана Ейнулла Мадатлі до Житомирської області (18 червня 2014 року) тощо.

Національні меншини краю в 2014 році прагнули активізувати культурно-просвітницьку діяльність. Висвітлення роботи польських товариств на сайтах ЗМІ Житомира можна вважати зразком у презентації власної культури. Польські національно-культурні товариства активно пропагували здобутки свого народу (на Житомирському обласному телебаченні виходила передача «Слово польське» (польською мовою) обсягом двадцять хвилин на тиждень, а також тричі на місяць тридцятихвилинні телепередачі польською мовою «У родаків». Товариство з обмеженою відповідальністю «Телерадіокомпанія Союз-ТВ» (м. Житомир), за поданням Польської державної телекомпанії «Полонія», щоденно транслювало для польської громади області шестигодинні передачі) тощо. Так, наприклад, інформацію про заходи, присвячені Міжнародному дню рідної мови 21 лютого за ініціативи Житомирської обласної Спільноти поляків України та за підтримки управління культури Житомирської ОДА, під патронатом Генерального Консула РП у Вінниці Томаша Олсйнічака, черпаємо із сторінок <http://zozpu.zhitomir.net>, ukt.zhitomir-region.gov.ua, times.zt.ua/page та ін.; про «круглий стіл», приурочений 25-річчю Житомирської обласної спільноти поляків, що відбувся в Житомирській облдержадміністрації за участю керівників області та активістів спільноти, знаходимо в часописі «Ваші Інтереси» (www.interesu.info/) від 27.03.2014; у інформаційному блоці Національної телерадіокомпанії України «Житомирська регіональна дирекція» www.tvradiozt.com.ua

висвітлюються матеріали про презентацію в конференц-залі Житомирського державного університету імені Івана Франка довідника «Житомиряни в лавах Війська польського в роки II світової війни»; zozpu.zhitomir.net/ від 18 жовтня 2014 року наголошує, що в Житомирі з 09 по 12 жовтня відбулися VII Дні Польської Культури і XX Міжнародний Фестиваль «Веселка Полісся», які були організовані Житомирською обласною Спілкою поляків України з нагоди ювілею 25-річчя діяльності; підготовлено та проведено із 26 по 28 грудня 2014 року різдвяний концерт «Господи, благослови Вітчизну мою!»; майстер-класи «Різдвяний супер дідух» для хлопчиків та «Різдвяний павук» для дівчат; навчання культурі виготовлення дитячих іграшок на заняттях «Лялька-мотанка» тощо. Загалом на сторінці протягом року подавалася інформація про заходи, що здійснювалися в зазначений період (це і зустрічі, і літературні вечори, і поїздки, і навчання, і звернення тощо). Інформація пропонується українською та польською мовами.

Події, пов'язані з діяльністю об'єднання «Руська співдружність», висвітлені на сторінках інтернет-порталів Житомир.info <http://zhitomir.info/>, redcross.zt.ua, zt-rada.gov.ua/pages/, www.zhitomirnews.com/, 1.zt.ua та ін. Так, автори матеріалів акцентували увагу читачів на реалізації ідеї представників об'єднання щодо встановлення меморіальної дошки російському письменнику Саші Чорному та підготовці до святкування 100-річчя С. Ріхтера, або ж висвітлювали інформацію щодо рішення Житомирської міської ради від 22.04.2014 року про надання згоди на встановлення меморіальної дошки Наталії Іванівні Оржевській тощо.

Цікаві, проте малочисельні, публікації присвячені діяльності єврейської громади («Єврейське щастя новожитомирян», «Луганська єврейська громада виїхала в Житомир: Ми не можемо повірити, що не чуємо вибухи» тощо) простежуються на сторінках видань Житомир.info <http://zhitomir.info/> – Житомир; Журнал Житомира <http://zhzh.info/> – Житомир; ews.by/; www.fjc.org.ua/templates/; www.1.zt.ua/; [news.mail.ru/ world/ukraine/ua](http://news.mail.ru/world/ukraine/ua/) та ін.

Незначною кількістю матеріалів в електронних медіа представлена німецька національна меншина. Запропоновані на сторінках видання reporter.zt.ua публікації наповнені культурно-

пізнавальною інформацією про минуле та сучасне народу («Житомирський «Відергебурт» відвідав конференцію в Берліні», «Лютеранський цвинтар Житомира» тощо). Національно-культурне товариство німців на Житомирщині «Відергебурт», указують електронні видання reporter.zt.ua та «Першому Житомирському», нараховує сто п'ятдесят шість чоловік. Товариство щорічно організовує мовні табори для дітей і молоді з етнічної меншини німців для всієї України. На сторінках zhzh.info наголошується, що при товаристві постійно працюють курси німецької мови й недільна школа для дітей, два музичні колективи, дитячий танцювальний колектив «Посмішка», вокально-інструментальний ансамбль «Едельвейс». Представники об'єднання, наголошує Журнал Житомира <http://zhzh.info> – Житомир, спільно з іншими закладами культури здійснюють підготовку до проведення щорічного Міжнародного фестивалю майстрів мистецтв і конкурсу піаністів імені Святослава Ріхтера, сприяючи налагодженню міжнародних культурних зв'язків.

На сторінках сайтів ЗМІ Житомира маємо й матеріали, присвячені національній меншині азербайджанців України. У журналістських матеріалах домінує як презентація зразків національної культури, так і висвітлення благочинної діяльності. Про це знаходимо інформацію на сторінках «Журналу Житомира <http://zhzh.info>», «Новини Житомира» та ін. Так, сайт «Новини Житомира» (Житомир.info <http://zhitomir.info/> – Житомир) розмістив інформацію про допомогу молодих азербайджанських українців дитячій лікарні. Автор наголошує, що в рамках дружби двох народів – Азербайджану й України – спілка азербайджанської молоді в Житомирській області привезла до педіатричного відділення подарунки. Видання Житомир.info <http://zhitomir.info/> – Житомир за 2014 рік відзначає волонтерську роботу «Об'єднаної діаспори азербайджанців України», яка передала теплий одяг для військовослужбовців 95 аеромобільної бригади тощо.

Національна телерадіокомпанія України «Житомирська регіональна дирекція» www.tvradiozt.com.ua запропонувала інформацію про вірменську діаспору Житомирської області, яка продовжує надавати допомогу пораненим солдатам та сім'ям загиблих військових в зоні АТО; сайт УНІАН:<http://health.unian.ua>

наголошує, що представники вірменської громади Житомирської області «Еребун» передали двадцять тисяч гривень на лікування чотирьох поранених військовослужбовців; видання zt.20minut.ua від 22 вересня 2014 року повідомляє, що вірменська діаспора Житомирської області продовжує надавати допомогу пораненим солдатам і сім'ям загиблих військових у зоні АТО, переселенцям зі сходу. Автор наголошує на передачі гуманітарної допомоги військовослужбовцям підрозділу Баранівсько-Романіського району, які направлялися в зону проведення АТО у вигляді розкладашок, бушлатів, обігрівачів тощо.

На сторінках видання infoline.ua від 17 вересня 2014 року зустрічаємо інформацію про діяльність чеської громади, а саме відкриття меморіальної дошки в пам'ять про житомирських чехів, розстріляних у часи репресій 1938 року; на сайті reporter.zt.ua за 06 листопада 2014 року дізнаємося про закупівлю апарата штучної вентиляції легень для відділення реанімації та інтенсивної терапії військового госпіталю тощо.

Висновки. У результаті проведеного аналізу сайтів ЗМІ Житомира було з'ясовано, що сайти з різною активністю висвітлювали діяльність національних меншин області. Моніторинг засвідчує, що серед зареєстрованих електронних видань міста, що репрезентували матеріали, присвячені національним меншинам, відзначаються: Житомир.info <http://zhitomir.info/> – Житомир; Журнал Житомира <http://zhzh.info> – Житомир; Ваші Інтереси www.interesu.info/; сайт «Замкова Гора» <http://www.zamkova.info> – Житомир; Информационный портал <http://rta-plus.com/> – Житомир; сайти органів виконавчої влади: Житомирська обласна державна адміністрація <http://zhitomir-region.gov.ua/>; Управління культури і туризму Житомирської ОДА <http://ukt.zhitomir-region.gov.ua/index.php>; Житомирська міська рада <http://zt-rada.gov.ua/>. У дослідженні вивчалися також сайти: Житомирська обласна державна телерадіокомпанія <http://tvradiozt.com.ua/>; радіо «Житомирська хвиля» <http://103fm.com.ua/>, газета «Эхо» <http://exo.net.ua/>, газета «20 хвилин» <http://zt.20minut.ua/> та ін. У них домінують публікації, присвячені діяльності польських і російських, рідше чеських, німецьких, азербайджанських, єврейських та інших національних меншин.

Наявна на сайтах ЗМІ Житомира інформація щодо діяльності національних меншин у 2014 році вказує на малоосвоєність потенціалу міжкультурного діалогу місцевими електронними засобами масової інформації та все ж моніторинг інформаційної продукції на сайтах Житомира зазначеного періоду засвідчує позитивну динаміку в спробі національних меншин заявити про свою присутність у комунікативному просторі Полісся.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 426 с.
2. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. – [Електронний ресурс] / Ф. Бацевич. – Режим доступу: [terminy-mizhkult-komunikacii...](#)
3. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер. – М.: АСТ, 1999. – 592 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Дзюба І. М. Україна у пошуках нової ідентичності: Ст., виступи, інтерв'ю, памфлети / Вступ. слово М. В. Поповича. – К.: Україна, 2006. – 848 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
7. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник / Заг. ред. і уклад.: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – К.: ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К.: ВЦ «Абрис», 2002. – 744 с.
9. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2. вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
10. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. – Х.: «Р.І.Ф.», 2005. – 627 с.

References

1. Bakhtin M. M. Estetika slovesnogo tvorchestva / M. M. Bakhtin. – M.: Iskusstvo, 1986. – 426 s.
2. Batsevych F. Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii. – [Elektronnyi resurs] / F. Batsevych. – Rezhym dostupu: [terminy-mizhkult-komunikacii...](#)
3. Buber M. Dva obraza very / M. Buber. – M.: AST, 1999. – 592 s.

4. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. – K.; Irpin: VTF «Perun», 2005. – 1728 s.
5. Dziuba I. M. Ukraina u poshukakh novoi identychnosti: St., vystupy, interviu, pamflety / Vstup. slovo M. V. Popovycha. – K.: Ukraina, 2006. – 848 s.
6. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk / R. T. Hromiak, Y. I. Kovaliv ta in. – K.: VTS «Akademiia», 1997. – 752 s.
7. Sotsialna filosofia: Korotkyi Entsyklopedychnyi Slovnyk / Zah. red. i uklad.: V. P. Andrushchenko, M. I. Horlach. – K.: VMP «Rubikon», 1997. – 400 s.
8. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / Za red. V. I. Shynkaruka. – K.: VTS «Abrys», 2002. – 744 s.
9. Filosofskyi slovnyk / Za red. V. I. Shynkaruka. – 2. vyd., pererob. i dop. – K.: Holov. red. URE, 1986. – 800 s.
10. Filosofskyi slovnyk sotsialnykh terminiv. Vydannia tretie, dopovnene. – Kh.: «R.Y.F.», 2005. – 627 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Башманівський Валерій Іванович, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри видавничої справи, редагування, основ журналістики та філології ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка
вул. Войкова, 4, кв. 8а, м. Житомир, 10003
e-mail: Vbash68@mail.ru

ДАНЫЕ О АВТОРЕ

Башмановский Валерий Иванович, кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой издательского дела, редактирования, основ журналистики и филологии НИИ филологии и журналистики Житомирский государственный университет имени Ивана Франка
ул. Войкова, 4, кв. 8а, г. Житомир, 10003
e-mail: Vbash68@mail.ru

DATA ON AUTHOR

Bashmanivskyi Valerii Ivanovych, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, the Chairperson of the Department of Publishing, Editing, the Fundamentals of Journalism and Philology of Educational and Research Institute of Philology and Journalism
Zhytomyr Ivan Franko State University
Ukraine, Zhytomyr, 4 Voikova Street, app. 8a, 10003
e-mail: Vbash68@mail.ru

УДК 37.022.355.242

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОГО ЛИСТУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Башманівський О. Л.

Метою статті є дослідження особливостей перекладу ділового листування за допомогою автоматизованого перекладу і труднощів, які виникають у процесі цього процесу. Основна проблема недосконалого автоматизованого перекладу полягає в тому, що англійська та українські мови належать до різних структурних типів мов (українська – до флективної, а англійська – до аналітичної), і тому мають багато відмінностей у будові та в наборі граматичних форм і конструкцій – це не дозволяє створити універсальну систему досконалого програмного забезпечення з автоматизованого перекладу. Машинний переклад полегшує і прискорює роботу перекладача, проте не може повноцінно його замінити. На даному етапі штучний інтелект не може запропонувати безпомилкової комунікації різними мовами і вимагає постійного втручання людини. Проте, попит на цей продукт стимулює постійний розвиток програмного забезпечення в цьому напрямку.

Ключові слова: ділове листування, автоматизований переклад, програмний продукт, трансформація структур, лінгвістичні алгоритми.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ДЕЛОВОЙ ПЕРЕПИСКИ С ПОМОЩЬЮ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО ПЕРЕВОДА

Башмановский А. Л.

Целью статьи является исследование особенностей перевода деловой переписки с помощью автоматизированного перевода и трудностей, которые возникают в процессе этого процесса. Основная проблема несовершенного автоматизированного перевода заключается в том, что английский и украинский языки принадлежат к разным структурным типам языков (украинский – флективному, английский – аналитическому), и поэтому возникает много различий в строении и в наборе грамматических форм и конструкций – это не позволяет создать универсальную систему совершенного программного обеспечения для автоматизированного перевода. Машинный перевод облегчает и ускоряет работу переводчика, однако не может полноценно его заменить. На данном этапе искусственный интеллект не может предложить вариант безошибочной коммуникации на разных языках и требует постоянного вмешательства человека. Однако, спрос

на этот продукт стимулирует постоянное развитие программного обеспечения в этом направлении.

Ключевые слова: *деловая переписка, автоматизированный перевод, программный продукт, трансформация структур, лингвистические алгоритмы.*

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF BUSINESS CORRESPONDENCE BY COMPUTER-AIDED TRANSLATION

Bashmanivskyi O. L.

The aim of the article is a research of peculiarities of translation of business correspondence by computer-aided translation and difficulties during this process. The main problem of imperfect computer-aided translation is that English and Ukrainian languages belong to the different structural types of languages (Ukrainian belongs to fusional languages and English belongs to analytic languages), and that is why there are many differences in the structure and in the set of grammatical forms and constructions. Due to these differences, it is hard to create the universal system of perfect software for computer-aided translation. Computer-aided translation makes the work of translator much easier, however it cannot fully replace a translator. At this stage the artificial intelligence cannot give perfect communication with different languages and requires constant intervention from a man. However, the demand on this product stimulates constant development of software in this field.

Keywords: *business correspondence, computer-aided translation, software product, transformation of structures, linguistic algorithms.*

Постановка проблеми. Ділове спілкування як частина людської комунікації вже досить довго є об'єктом численних наукових розвідок, які в більшості спрямовуються на розвиток комунікативної компетенції і встановлення мовленнєвого контакту. Будь-який початок ведення бізнесу з іноземним партнером розпочинається з листування електронною поштою. У сучасному євроінтеграційному процесі України ділова кореспонденція є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку у всіх галузях господарства. Переорієнтація вектору економіки з російського ринку на європейський покладає на ділове спілкування англійською мовою суттєве навантаження. Від вдалого ділового листування залежить пошук нових потенційних партнерів, отримання фінансової допомоги, освоєння нових

ринків збуту вітчизняної продукції. Діловий лист – це водночас і джерело інформації, і документ писемної комунікації для досягнення певної поставленої мети. Він складається від імені юридичної особи та має юридичну силу. Будь-який за змістом документ, котрий пересилається поштою та вирішує певні організаційні питання і правові проблеми, можна віднести до ділового листа.

Ділову кореспонденцію поділяють на службову (листи для встановлення офіційних службових контактів між суб'єктами підприємницької діяльності, вони зазвичай нескладні за своїм змістом та невеликі за обсягом), та комерційні (листи, які пов'язані з процесом погодження та виконання певних комерційних угод). У діловому листуванні англійською мовою наявні певні особливості: текст поділяється на абзаци без використання червоного рядку; у верхньому лівому кутку листа вказуються адреси відправника і адресата; дата відправлення зазначається трьома рядкам нижче, або у верхньому правому кутку листа; текст розташований у центральній частині листа і, зазвичай, розпочинається з причини звернення; закінчується висловлюванням подяки і вітаннями; у разі, якщо діловий лист не є електронним, то підпис автора є обов'язковим і ставиться між вітаннями й іменем відправника [1].

Загалом, може здатися, що ділове листування нічим не відрізняється від звичайної кореспонденції, проте характерна традиційність засобів вираження, використання сталих фразеологічних одиниць, типових для цього стилю, наявність значної кількості архаїчних слів і виразів дуже ускладнює процес перекладу і спілкування між партнерами. Додаємо низький рівень знань англійської мови офісних працівників і фінансову неможливість утримувати кваліфікованого перекладача у штаті для малого і середнього бізнесу і маємо колапс у діловому листуванні більшості невеликих суб'єктів господарювання.

Ця проблема постає зараз перед українцями, проте вона зовсім не нова у світі. Людство весь час працює над розробкою універсального комунікатора, який би дозволив спілкуватися різним реципієнтам без втрати часу і залучення помічників. З винаходом першого комп'ютера одним з перших завдань для

нього було налагодження перекладу текстів. **Метою** нашої статті буде дослідити особливості перекладу ділового листування за допомогою автоматизованого перекладу і труднощі, які виникають у процесі цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами автоматизованого перекладу займаються як комерційні корпорації, так і дослідники багатьох наукових напрямків. Проте найбільша увага вчених сфокусована саме в галузі лінгвістики, це ми можемо спостерігати на прикладі таких праць як: фундаментальна монографія Ф. Джорджа «Основи кібернетики» [3], Дж. Вудера «Science without properties», О. К. Жолковського «О правилах семантического анализа», Ю. М. Марчука «Проблемы машинного перевода», Г. С. Цейтін, М. І. Откупшиковой «Система анализа текста с процедурным представлением словарной информации» [2] та інших, в яких визначено основні принципи і проблеми комп'ютерного перекладу. Ці наукові дослідження вели інтенсивні пошуки моделей і алгоритмів програм, але так і не створили вдалу концепцію для автоматизованого перекладу.

Виклад основного матеріалу. Процес автоматизованого перекладу можна порівняти з процесом дешифрування за спорідненістю операцій і тому можна стверджувати, що початок розвитку комп'ютерного перекладу розпочався з появи першої електронної обчислюваної машини Colossus-1, створеної у Великобританії в 1942–43 рр. А. Т'юрінгом і Х. А. Ньюменом для розшифрування секретних німецьких кодів. Проте офіційною датою початку ери машинного перекладу традиційно вважають 1947 р., коли У. Уівер [6] написав листа Н. Вінеру з пропозицією об'єднати завдання перекладу із завданнями дешифрування текстів. Н. Вінер, будучи відомим поліглотом і скептиком, написав: «...що стосується проблеми механічного перекладу, то, відверто кажучи, я боюсь, що межі слів у різних мовах занадто розпливчасті, а емоційні й інтернаціональні слова займають занадто велике місце в мові, щоб який-небудь напівмеханічний спосіб перекладу був багатообіцяючим. У даний час механізація мови уявляється мені передчасною» [3, с. 152]. Проведена відомим ізраїльським математиком І. Бар-Хілелом перша міжнародна конференція з машинного

перекладу у 1952 р. сформувала завдання і напрямки досліджень комп'ютерного перекладу. За два роки відома компанія IBM разом із Джорджтаунським університетом запустила першу систему, яка справді запрацювала на базі словника з 250 слів і використовувала шість синтаксичних правил [4]. Слід також зазначити, що найдосконалішою програмною системою для машинного перекладу технічних текстів була розроблена у 1954 р. в СРСР система, яка мала запас 952 слова. З 1964 р. низький рівень розвитку комп'ютерної техніки того часу зупинив розробки вчених у цій галузі аж до 1970 р., коли М. Е. Хофф (Intel) створив перший мікропроцесор, який був встановлений в ПК, які пізніше еволюціонували в Apple II у 1977 р. і IBM PC у 1981 р. З настанням ери персональних комп'ютерів машинний переклад став економічно вигідним, а в 90-х роках розвитку комп'ютерного перекладу сприяла поява сканерів і розвиток комп'ютерних мереж, зокрема глобальної мережі Internet [4].

Широке застосування глобальної мережі Internet об'єднало мільйони користувачів ПК, що говорять різними мовами, у єдиний інформаційний простір. Англійська мова домінує в Internet просторі, але поступово долучаються абоненти, які нею зовсім не володіють, або володіють на дуже низькому рівні, і еволюційний розвиток мережі створює додатки до браузерів, за допомогою яких здійснюється переклад обраних користувачем Web-сторінок. Вдалим зразком комп'ютерного перекладу є програмний засіб Web Trans Site фірми «PROMT», створений на базі STILUS для використання браузерів Internet Explorer, Mozilla Firefox, Opera та ін. Найбільш поширеним в Україні з вересня 2008 р. став сервіс на основі статистичного машинного перекладу компанії Google – Google Translate, в якому підтримуються також і переклади українською мовою. Відомі компанії світу SYSTRAN Software Inc., Logos Corp., Globalic Inc., Alis Technologies Inc., Toshiba Corp., Compu Serve, Fujitsu Corp., TRADOS Inc., PROMT та інші займаються проблемами машинного перекладу і розробляють програмне забезпечення, випускаючи на ринок програмних продуктів все нові і нові «перекладачі».

Продовжуючи історію систем автоматичного перекладу на матеріалах прикладної лінгвістики, можемо зазначити, що

класифікуються ці системи за особливостями архітектурних рішень для лінгвістичних алгоритмів: TRANSFER – комплекс трьох процесів (аналіз матеріалів вхідної мови в термінології цієї ж мови, перетворення цієї структури в аналогічну вихідної мови, проведення синтезу створеного речення за структурою вихідної мови), INTERLINGUA – створення універсальної метамови, яка б робила трансформацію структур відповідно до спільних універсалів метамови. Принцип системи INTERLINGUA дуже зручний і простий для розробки програмного забезпечення, проте, нажаль, він залишається на сьогодні тільки теоретичним, бо саму метамову і її структури не було розроблено. Всі існуючі програмні матеріали було розроблено на платформі TRANSFER, яка пізніше еволюціонувала в PROMPT створений на ієрархічному підході. PROMPT, враховуючи постійний розвиток як вихідної, так і вхідної мови, розподіляє сам переклад на різні TRANSFERS, які виступають взаємозалежними для різних частин аналізу і синтезу [4].

Проте проблема не дуже вдалого машинного перекладу на сьогодні полягає і в тому, що англійська та українська мови належать до різних структурних типів мов (українська – до флективної, а англійська – до аналітичної) і тому мають багато розбіжностей у будові мов та в наборів їхніх граматичних форм і конструкцій, що не дозволяє створити універсальну систему для перекладу. Такі граматичні явища як модальні дієслова, артиклі, часові форми Continuous та Perfect, формальний додаток «it» не мають відповідностей в українській мові, а в англійській мові відсутні категорії роду та відмінку іменників і прикметників тощо. Великі розбіжності існують і в побудові речення, тому що на відміну від української мови англійській мові притаманний прямий порядок слів. У діловому листуванні також необхідно зважати на особливості вживання особового займенника I, а також взагалі особливості перекладу і з урахуванням норм української мови та норм культури мови оригіналу не знімаючи прагматичну адаптацію оригінального тексту під час перекладу [5].

Розглянемо чинники, які роблять програми машинного перекладу такими популярними. По-перше, користувачі застосовують їх при абсолютному незнанні мови, необхідності

швидкого ознайомлення з великим об'ємом лінгвістичного матеріалу, потребі зробити певну оцінку цього тексту. Більшість автоматизованих перекладачів досить вдало справляються з цією задачею, проте існують випадки, коли вони можуть навіть заплутати користувача – тексти юридичного характеру, для яких необхідна висока ступінь відповідності лексем перекладеного тексту оригіналу. По-друге, програми автоматизованого перекладу застосовуються в разі необхідності швидкого перекладу Web-сторінок, з метою швидкого розуміння змісту інформації, для подальшої її обробки. У цьому випадку програми-перекладачі є найбільш сприйнятливими як для користувачів зі знаннями цієї мови, так і для не знавців. По-третє, програми машинного перекладу застосовуються професійними перекладачами для створення чорнового матеріалу перекладу. У цьому випадку ці програми в декілька разів можуть збільшити продуктивність професійного перекладача, якому залишається проводити редагування вихідного машинного тексту. І нарешті, програми автоматизованого перекладу є незамінними у разі проведення ділової переписки з іноземними партнерами, де ці програми виконують основну функцію – одержання необхідної інформації для користувача.

Практика застосування програм автоматизованого комп'ютерного перекладу свідчить про те, що 25 % вихідного матеріалу перекладається неправильно [6]. Аналізуючи причини такої низької якості роботи програм машинного перекладу, необхідно проаналізувати найбільш значущі помилки. Серед найскладніших помилок у перекладі необхідно вказати на неправильний переклад дієслівних форм, відсутність відповідних лексем у словнику, неправильну структуру речень, та інші. Також великі труднощі у перекладі відбуваються за рахунок неправильного визначення частини мови програмою, чи дослівного перекладу фразеологічних зворотів та інших ідіоматичних виразів. Серед найменш значних помилок, які не впливають на втрату розуміння тексту і досить легко виправляються під час редагування, є переклад особового займенника, неправильний вибір лексеми багатозначного іменника, переклад прийменників і використання артиклів.

Пропонуємо більш детально розглянути типові помилки, які допускають програми-перекладачі, і встановити причини неточного перекладу. У деяких випадках програма-перекладач «відмовляється» перекласти лексему просто трансліруючи її, причиною цього явища може бути або відсутність відповідного слова в електронному словнику, або неправильне орфографічне написання цієї лексеми на «рідній мові». Програма-перекладач не розпізнає цього слова і просто транслірує його як власну назву (соце – sotse, макітра – makitra).

Найбільш типові і розповсюдженими є лексичні і лексикографічні помилки, які трапляються коли система вибирає неправильний варіант відповідника – англійській лексемі надається український еквівалент загального змісту, замість технічного, або який повністю не відповідає контексту (States – штати – встановлює). Проблемою цього явища є відсутність лексеми в словнику, або недостатність лексикографічного опису і умов використання різних значень багатозначного слова.

Велика кількість фразеологічних зворотів, яка зустрічається в обох мовах, створює часом великі проблеми користувачам, спотворюючи зміст речень при автоматичному перекладі. Технічна документація містить велику кількість різних фразеологічних зворотів загальнолітературного характеру, які не внесені до електронного словника, і в процесі автоматичного перекладу вони перекладаються дослівно (Of the same type – того ж типу – однакового типу) [5].

Семантичні і синтаксичні властивості прийменників викликають безліч помилок при автоматизованому перекладі, у зв'язку з тим, що значення багатозначного прийменника можна встановити тільки з урахуванням конкретного контексту. А відсутність в електронному словнику вказівок на правильне керування, зокрема дієсловами чи віддієслівними іменниками, робить для системи єдиний можливий переклад автономний – загалом повністю неправильний (In the accurate analysis – у точному аналізі – при точному аналізі).

Наступною складною проблемою при автоматизованому перекладі є неправильне узгодження слів у реченні, де неправильно визначається рід, відмінок, множина іменника,

прикметника, числівника. Правильне визначення особи дієприкметника, дієвідміни дієслова є повністю неможливим для програми. Причиною цього є відмінність мов у структуруванні (українська мова належить до флективної, англійська – до аналітичної групи структурних типів.), про що ми зазначали раніше. Складність, яка постійно існує в «ручному-авторському способі перекладу» без застосування ПК, на жаль, неможлива для вирішення програмним забезпеченням автоматизованою системою перекладу.

Найбільш характерною рисою англійських текстів науково-технічного характеру є використання пасивних конструкцій, які, на жаль, в більшості перекладаються програмою неправильно. До причин неправильного перекладу можна віднести неправильне розпізнавання омонімії та не врахування можливості об'єднання дієприкметника з модальними дієсловами. Помилки в перекладі пасивних конструкцій вимагають повної корекції редактора як у заміні недоконаного виду дієприкметника на доконаний, так і повної трансформації виразу до мови перекладу.

Зважаючи на недосконалість програмного забезпечення автоматизованого перекладу виникає потреба у «редагувальному» перекладі, який має відбуватися поетапно. По-перше, слід усунути лексичні і граматичні помилки за допомогою порівняння перекладеного тексту з оригіналом, у цьому можуть допомогти опції програми-перекладача де існує вибір лексем з електронного словника. Тільки після цього, слід перейти до редагування тексту на морфологічному і стилістичному рівні. Кінцевий варіант буде свідчити про рівень професіоналізму перекладача, а час витрачений на «симбіоз людини-перекладача і програмного забезпечення» – на якість програмного продукту.

Займаючись діловою перепискою, слід також пам'ятати про можливі труднощі з перекладом текстів діловим партнером за кордоном – отримувачем кореспонденції з України. Абсолютно всі проблеми вказані вище будуть відтворені в перекладі з української мови на англійську із застосуванням автоматизованого перекладу. Тому для якісної роботи із застосуванням автоматизованого перекладу слід застосувати певні рекомендації: весь текст має належати до однієї тематики;

речення мають бути короткими і, по можливості, без складних зворотів; лексеми, вживані у тексті, мають бути присутні в електронному словнику і, по можливості, не бути дуже багатозначними; використання скорочень допускається тільки за наявності їх у словнику та інші.

Висновки. Враховуючи вищесказане, слід констатувати, що поки що не розроблено досконалого програмного забезпечення з автоматизованого перекладу, проте ринок стимулює все нові і досконаліші розробки цього продукту, але на даному етапі штучний інтелект не може запропонувати безпомилкової комунікації різними мовами і вимагає постійного втручання людини. Машинний переклад полегшує і прискорює роботу перекладача, проте не може повноцінно його замінити і це визначає необхідність у постійній підготовці фахових перекладачів і підвищенні загальної культури українського суспільства в аспекті володіння іноземними мовами.

Список використаних джерел

1. Библик С. П., Сюта Г. М. Ділові документи та правові папери / С. П. Библик, Г. М. Сюта – Харків: Фоліо 2006. – 493 с.
2. Бородин А. И. Выдающиеся математики : биографический словарь-справочник / А. И. Бородин, А. С. Бугай. – К. : Радянська школа, 1987. – 654 с.
3. Джордж Ф. Основы кибернетики / Ф. Джордж. – М. : Радио и связь, 1984. – 272 с.
4. Історія машинного перекладу – Вікіпедія [Електронний ресурс] // Wikipedia. – 2012. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_машинного_перекладу.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспекти перекладу). / І. В. Корунець – Вінниця 2003. – 448 с.
6. Макоєд Н. О. Формування у майбутніх інженерів умінь перекладу фахових текстів із застосуванням комп'ютерних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Макоєд Наталя Олексіївна. – Одеса, 2002. – 243 с.
7. Сушук О. А. Міжнародні інформаційні системи : навчальний посібник / Сушук О. А. – К. : ІЗМН, 1999. – 224 с.

References

1. Bybyk S. P., Siuta H. M. Dilovi dokumenty ta pravovi papery / S. P. Bybyk, H. M. Siuta – Kharkiv: Folio 2006. – 493 s.

2. Borodin A. I. Vydaiushchiesia matematiki : biograficheskii slovar-spravochnik / A. I. Borodin, A. S. Bugai. – K. : Radianska shkola, 1987. – 654 s.
3. Dzhordzh F. Osnovy kibernetiki / F. Dzhordzh. – M. : Radio i sviaz, 1984. – 272 s.
4. Istoriia mashynnoho perekladu – Vikipediia [Elektronnyi resurs] // Wikipedia. – 2012. – Rezhym dostupu : <http://uk.wikipedia.org/wiki/> Історія_машинного_перекладу.
5. Korunets I. V. Teoriia i praktyka perekladu (aspekty perekladu). / I. V. Korunets – Vinnytsia 2003. – 448 s.
6. Makoied N. O. Formuvannia u maibutnikh inzheneriv umin perekladu fakhovykh tekstiv iz zastosuvanniam kompiuternykh tekhnolohii : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Makoied Natalia Oleksiivna. – Odesa, 2002. – 243 s.
7. Sushchuk O. A. Mizhnarodni informatsiini systemy : navchalnyi posibnyk / Sushchuk O. A. – K. : IZMN, 1999. – 224 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Башманівський Олексій Леонідович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янських та германських мов
Житомирський державний університет імені Івана Франка
вул. Короленка 31, кв. 2, м. Житомир, 10003
e-mail: bashmanivskiy@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Башмановский Алексей Леонидович, кандидат педагогических наук, доцент кафедры славянских и германских языков
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко
ул. Короленко, 31, кв. 2, г. Житомир, 10003
e-mail: bashmanivskiy@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Bashmanivskiy Oleksii Leonidovych, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Slavic and Germanic Languages Department,
Zhytomyr Ivan Franko State University
Ukraine, Zhytomyr, 31 app. 2, Korolenko Street, 10003
e-mail: bashmanivskiy@ukr.net

УДК 81'373.611:070

СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У МОВІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Калужинська Ю. В.

*У статті проаналізовано використання суфіксів та префіксів з метою надання словам негативного відтінку. З'ясовано, що деякі префікси, як наприклад **анти-**, **де-**, **квазі-** та **псевдо-** мають чітке негативне маркування, а отже і слова, утворені з їх допомогою матимуть негативну оцінку. А от префікси **ню-**, **нео-**, **про-** хоч і вважаються позитивними, та вживання їх зі словами, що вже мають негативне забарвлення робить такі новотвори теж негативно маркованими. Визначено, що словотворення є одним із продуктивних способів надання текстам друкованої періодики емоційного забарвлення.*

Прагнучи в мовному плані наблизитись до читача, автори газетних статей сучасної друкованої періодики вдаються до різних засобів вираження мовлення. Одним із способів вплинути на читача є використання емоційної лексики, що має на меті сформувати в адресата певну оцінку на ті чи ті події та явища, що відбуваються в суспільстві.

Зроблено висновок, що емоційну оцінку забезпечує та посилює вживання засобів словотвору, зокрема активне використання інішомовних префіксальних та суфіксальних морфем. Через низку екстралінгвальних факторів у мові друкованих мас-медіа спостерігається активне функціонування таких слів з негативною оцінкою.

Ключові слова: масова інформація, мовна норма, категорія експресивності, префікси, суфікси, новотвори.

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛЕКСЕМ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ НЕГАТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ В ЯЗЫКЕ ПЕЧАТНЫХ СМИ

Калужинская Ю. В.

*В статье проанализировано использование суффиксов и префиксов с целью предоставления словам негативного оттенка. Выяснено, что некоторые префиксы, например **анти-**, **де-**, **квази-** и **псевдо-** имеют четкое негативное маркирование, а следовательно и слова, образованные с их помощью будут иметь негативную окраску.*

*А вот префиксы **ню-**, **нео-**, **про-** хоть и считаются положительными, но употребление их со словами, которые уже имеют негативную окраску, делает такие новообразования также негативно маркированными. Определено, что словообразование является одним из продуктивных способов предоставления текстам печатной периодики эмоциональной окраски.*

Стремясь в языковом плане приблизиться к читателю, авторы газетных статей современной печатной периодики прибегают к различным средствам выразительности речи. Одним из способов повлиять на читателя является использование эмоциональной лексики, которая имеет целью сформировать в адресата определенную оценку на те или иные события и явления, происходящие в обществе.

Сделан вывод, что эмоциональную оценку обеспечивает и усиливает употребления средств словообразования, в частности активное использование иностранных приставочных и суффиксальных морфем. По ряду экстралингвистических факторов, в языке печатных СМИ наблюдается активное функционирование таких слов с отрицательной оценкой.

Ключевые слова: *массовая информация, языковая норма, категория экспрессивности, приставки, суффиксы, новообразования.*

WORD BUILDING POTENTIAL OF LEXEME TO SHOW NEGATIVE PROCESSES IN THE LANGUAGE OF PRINT MEDIA

Kaluzhynska Y. W.

*The article analyzes the use of suffixes and prefixes in order to trigger negative connotation. It was found that some prefixes such as **anti-**, **de-**, **quasi-** and **pseudo-** are clearly negative, and therefore the words, formed with their help will also have negative evaluation. And such prefixes as **new-**, **neo-**, **pro-**, although are positive, but the using them with words that already have a negative connotation makes such growths also negatively marked. It was determined that the derivation is one of the productive way to provide texts of printed periodicals emotional coloring.*

In an effort to get closer to the reader in the linguistic aspect, the authors of newspaper articles of modern printed periodicals use different means of expressiveness of speech. One way to influence the reader is to use emotional vocabulary, which aims to create on the recipient some evaluate on different events and phenomena occurring in society.

It is concluded that emotional evaluation provides and enhances the use of means of word formation, including the active use of foreign prefixal

and suffixal morpheme. Because of a number of extralinguistic factors in the language of print mass media exists such words with negative evaluation.

Keywords: *mass information, language norm, category of expressiveness, prefixes, suffixes, neoplasms.*

Постановка проблеми. Висвітлюючи проблему «мова і суспільство», сучасні дослідники насамперед звертаються до сфери масової інформації. Показово, що саме мова мас-медіа стає об'єктом дослідження нових процесів у сфері лексики, оскільки розвиток засобів масової інформації наприкінці ХХ ст., зробив їх головним каналом поширення соціальної інформації в сучасному суспільстві [6, с. 32].

Актуальність роботи. Мова публіцистики, переважно підстилю ЗМІ, виходить на перше місце в процесах формування, творення і поширення нових виражальних засобів, функціонального перегрупування лексики, а найголовніше – витворення і закріплення нових мовних норм [6, с. 32].

Безперервні пошуки різноманітних засобів суб'єктивного увиразнення мовлення є характерною рисою сучасних періодичних видань. Для реалізації задуму публіцистові необхідно привернути увагу суспільства до певної проблеми, створити навколо неї бажану атмосферу сприймання, зацікавити аудиторію, подати своє ставлення й закласти його у свідомість читача, стимулювати ті чи інші практичні дії адресата. Впливова сила газетного тексту безпосередньо залежить (поряд з іншими факторами) від рівня володіння автором та реципієнтом емотивно-оцінними засобами мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова преси протягом кількох десятиліть є об'єктом наукових зацікавлень українських науковців, зокрема М. А. Жовтобрюха [1], О. Д. Пономарева [4], Н. Ф. Непийводи [3], О. А. Сербенської [5], М. Г. Яцимірської [7] та ін.

Завдання та мета дослідження. У статті проаналізуємо використання суфіксів та префіксів з метою надання словам негативного відтінку. З'ясуємо, що деякі префікси, як: **анти-**, **де-**, **квазі-** та **псевдо-** мають чітке негативне маркування, а отже, і слова, утворені з їх допомогою матимуть негативну оцінку.

А от префікси **ню-**, **нео-**, **про-** хоч і вважаються позитивними, та вживання їх зі словами, що вже мають негативне забарвлення робить такі новотвори теж негативно маркованими. Спробуємо визначити, що словотворення є одним із продуктивних способів творення слів для надання текстам друкованої періодики емоційного забарвлення.

Виклад основного матеріалу. В останні роки набули особливої актуальності проблеми, пов'язані з категорією експресивності. Насамперед це стосується її визначення, розмежування з категорією емоційності, виявлення потенціалу емотивноекспресивних мовних засобів у газетній комунікації. Детальний аналіз газетних текстів засвідчує, що емоційну оцінку забезпечує та посилює вживання засобів словотвору, зокрема активне використання іншомовних префіксальних та суфіксальних морфем.

Активним засобом творення емоційної та оцінної лексики в мові газет є префікси, багато з яких активізувало свої позиції останнім часом. Префікси, як і основи, упорядковують лексику в межах певних протиставлень, що налагоджують системні зв'язки між одиницями. Ці протиставлення стосуються оцінки ознак якості, часових відрізків, ставлення загалом до окремих осіб або до явищ суспільного життя, поведінки та діяльності людей [2].

Емоційно-оцінну лексику активно поповнюють слова зі значенням неприйняття чогось, спротиву або протидії чомусь з префіксом **анти-** (від грец. – протилежність, протидія, ворожість, заміну, іноді подібність). У мові друкованої періодики лексеми з таким префіксом мають виразне негативне значення (*антиукраїнський, антисемітизм, антиросійський, антирекламний, антирекорд, антинародний*). Напр.: «СБУ розслідує **антиукраїнську** діяльність Ківалова» (заг.) («Голос України», 18.04.2015); «В ЄС аж 5 країн – **антиукраїнці**» (заг.) («Вільна Україна», 10.04.2015); «Тільки вже не у вигляді танків та «Градів»..., а у вигляді дорогих костюмів і «мерсів» «республіканської» еліти, яка буде продовжувати нагнітати **антиукраїнську** риторику в регіоні» («Українська правда», 06.10.2015); «Тому дуже важливо, щоб за це покарання, і держава звертала увагу не тільки на реальні прояви

антисемітизму, але й на безвідповідальне використання цих термінів» («Дзеркало тижня», 10.11.2014); *«Антиросійський графіті»* (заг.) («Сільські вісті», 30.12.2015); *«Попри активну антирекламну компанію, розгорнуту проти Лорак, її пісні далі є в ротатії більшості українських радіостанцій»* («Україна молода», 28.11.2014); *«Черговий антирекорд: курс долара спав до 16 гривень»* («Українська правда», 28.12.2015); *«Гривня: новий антирекорд»* (заг.) («День», 05.02.2016); *«Примаковим також було фактично визнано, що в Росії нині існує величезна проблема антисемітизму, шовінізму, неонацизму»* («Сільські вісті», 17.03.2015); *«З одного боку, Рада – проукраїнська, з іншого – антинародна»* («Народна воля», 29.01.2015).

У мові публіцистики кінця ХХ ст. активізувалися відіменні утворення з префіксом *де-*, що мають словотвірне значення «знищення, усунення, ліквідація чого-небудь», переважно реалій, характерних для недавнього минулого, а також негативних процесів і явищ сучасності. Слова з формантом *де-*, що активно функціонують у кількох мовах, нерідко розглядають як інтернаціоналізми. Проте зафіксовані утворення – це власне українські одиниці [6, с. 170]: *деінформація, дестабілізація*. Напр.: *«Меркель звинуватила Росію в дестабілізації Східної Європи»* (заг.) («День», 08.12.2014); *«Яценюк: У Путіна є кілька планів дестабілізації ситуації»* (заг.) («Українська правда», 19.04.2015); *«Водночас невідомі розповсюджують у Сватовому дезінформацію, щоб посіяти ще більшу паніку серед людей»* («Україна молода», 04.11.2015).

Подані вище лексеми виявляють чітку негативну оцінку на позначення процесів та станів у суспільстві, політичному житті країни та економічній сфері.

У поле оцінної лексики, що виражає негативне ставлення до явищ, осіб і підкреслює їхню несправжність, входять слова з похідними **квазі-** (у складних словах означає «позірний, несправжній, фальшивий») та **псевдо-** («несправжній, неправильний»): *псевдовикривальний, псевдовибори, квазівибори, псевдоволонтер, квазідопомога*. Напр.: *«І не зважаючи на всі псевдовикривальні заяви, основна мета яких – приховати злочини старої влади й олігархів, Кабмін послідовно рубатиме голови корупційній гідрі»* («Народна воля», 03.04.2015); *«Раніше*

повідомлялось про те, що в селі Медвежанка та селищі Володарськ 29 жовтня прихильники ЛНР організували виїзні «**псевдовибори**» («Дзеркало тижня», 30.10.2014); «Порошенко: скасування **псевдовиборів** на Донбасі допоможе його повернути» (заг.) («Українська правда», 06.10.2015); «Причина: організація і проведення **квазівиборів** на Донбасі 2 листопада, що стало «грубим порушенням Мінського протоколу від 5 вересня і поставило під загрозу зриву весь мирний процес» («Україна молода», 05.11.2014); «Обережно: **псевдоволонтери**» (заг.) («Урядовий кур'єр», 12.03.2015); «Президент України назвав такі конвої **квазідопомогою**» («Сільські вісті», 17.03.2015).

Лексеми із такими префіксами зустрічаються переважно у газетних текстах на воєнну тематику та негативно характеризують процеси, що відбуваються на окупованому Донбасі.

Для мови сучасної української періодики характерним є вживання іменників з іншомовним суфіксом **-фоб**, що позначає неприйняття чогось та **філ-** із словотвірним значенням – «великий любитель, пристрасний прихильник»: *ксенофобський, русофоб, українофобський, гомофобський, юдофобія, педофіл*. Пор.: «Чому в Угорщині ростуть **ксенофобські** та екстремістські настрої?» (заг.) («Високий замок», 05. 11.2015); «Кремль як головний **русофоб**» (заг.) («Українська правда», 03.07.2015); «Першою можливою версією знищення кінотеатру стала думка про **гомофобську** акцію, адже часом для підпалу було обрано демонстрацію фільму, який зачіпає тему ЛГБТ-спільноти» («Україна молода». 31.10.2014); «Такі дії ще раз свідчать про **українофобський** характер інспірованих РФ подій на Донбасі» («Україна молода», 12.11.2014); «Через що його **юдофобія** стала ще смердючішою» («День», 05.02.2015); «Завершився суд над **педофілом**, якого затримали підлітки» (заг.) («Високий замок», 12.11.2014).

В орбіту негативно забарвлених одиниць залучено деякі лексеми із суфіксом **-ад(а)**, що первісно не мав оцінного значення. Традиційно його використовували для позначення періоду тривання чогось [2, с. 154]. У слові *коаліціада*, що активно вживалось у мові ЗМІ після виборів у 2014 році, цей суфікс підкреслює тривалий, спеціально затягуваний процес формування

нової коаліції: *«Коаліціада у новому парламенті обіцяє бути затяжною»* («Високий замок», 27.10.2014). У слові *виборіада* цей суфікс підкреслює затягування виборів на окупованих територіях Донбасу, очевидно з метою їх фальсифікації: *«Всі складові Донбаської «виборіади» на обличчя»* («Українська правда», 05.10.2015).

Посилення тенденції до префіксального вираження оцінного значення у сучасній пресі активізувало їхню здатність характеризувати часові виміри ознак, явищ [2]. Її виконує префікси **ню-**, **нео-**. У газетних текстах натрапляємо на вживання новотворів з цим префіксом з негативним відтінком: *«Спротив людей подібному **ню-голодомору**, щоправда, дозволяється, але тільки на Майданах, схвалених послами США»* («Вільна Україна», 27.03.2015); *«Путін і **неоцаризм**»* (заг.) («День», 14.11.2014).

Прихильне ставлення до чогось, на боці когось, дію в інтересах когось виражає запозичений в українській мові префікс **про-**. У мові газет, щоправда, лексеми з таким префіксом вжиті з негативною оцінкою. Характеризують вони зокрема політичні реалії сучасної України. Так, наприклад використання цього префіксу з лексемою олігархічний, схиляє читача до думки про прихильність до верхів суспільства. Оскільки ця лексема вже має негативне значення, то й новотвір з префіксом **про-** набуває негативного відтінку. А вживання цього ж префіксу з лексемою *єфремовський* вказує на прихильність до екс-депутата Єфремова, який, проте, не відзначився чесною політичною діяльністю. Напр.: *«Юрій Дерев'янка: «На жаль нинішній парламент навіть більш **проолігархічний**, ніж минулий»* (заг.) («Народна воля», 29.01.2015); *«... і він не забув ним скористатися для формування альтернативної, прийнятій до трансляції через **проєфремовські** ЗМІ, думки»* («День», 09.04.2015).

Висновки. Прагнучи в мовному плані наблизитись до читача, автори газетних статей сучасної друкованої періодики вдаються до різних засобів увиразнення мовлення. Одним із способів вплинути на читача є використання емоційної лексики, що має на меті сформувати в адресата певну оцінку на ті чи ті події та явища, що відбуваються в суспільстві. Детальний аналіз газетних текстів засвідчує, що емоційну оцінку забезпечує

та посилює вживання засобів словотвору, зокрема активне використання іншомовних префіксальних та суфіксальних морфем. Через низку екстралінгвальних факторів, у мові друкованих мас-медіа спостерігається активне функціонування таких слів з негативною оцінкою.

Список використаних джерел

1. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – поч. XX ст.). – К. : Наукова думка, 1970. – 304 с.
2. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : Монографія. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
3. Непийвода Н. Ф. Підтекстова інформація в сучасних ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 6. – Кн. 2. – К., 2002. – С. 62–68.
4. Пономарев А. Д. Лексика греческого происхождения в современном языке : автореф. дис. ...канд. филол. наук. – К., 1974.
5. Сербенська О. А. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа // 125 років Наукового товариства імені Шевченка : Зб. Наук. пр. і матеріалів, присвячений ювілею товариства. – Львів, 2001. – С. 158–177.
6. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : Монографія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
7. Яцимірська М. Г. Мова газетної публіцистики // Журналіст України. – 1982. – № 9. – С. 38–40.

References

1. Zhovtobryukh M. A. Mova ukrayinskoyi periodychnoyi presy (kinecz XIX – poch. XX st.). – K. : Naukova dumka, 1970. – 304 s.
2. Klymenko N. F., Karpilovska Ye. A., Kyslyuk L. P. Dynamichni procesy v suchasnomu ukrayinskomu leksykoni : Monografiya. – K. : Vydavnychyj Dim Dmytra Burago, 2008. – 336 s.
3. Nepyjvoda N. F. Pidtekstova informaciya v suchasnykh ZMI // Movni i konceptualni kartyny svitu. – Vy'p. 6. – Kn. 2. – K., 2002. – S. 62–68.
4. Ponomarev A. D. Leksyka grecheskogo proyisxozhdeniya v sovremennom yazyke : avtoref.dys. ...kand. filol. nauk. – K., 1974.
5. Serbenska O. A. Innovaciyi u movi suchasnykh ukrayinskykh mas-media // 125 rokiv Naukovogo tovarystva imeni Shevchenka : Zb. Nauk. Pr. i materialiv, prysvyachenij yuvileyu tovarystva. – L'viv, 2001. – S. 158–177.

6. Styshov O. A. Ukrayinska leksyka kincyа XX stolittya (na materialі movy zasobiv masovoyi informaciyi) : Monografiya. – K. : Vyd. centr KNLU, 2003. – 388 s.

7. Yacymirska M. G. Mova gazetnoyi publicystyky // Zhurnalist Ukrainy. – 1982. – № 9. – S. 38–40.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Калужинська Юлія Володимирівна, аспірант, викладач кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Набережна 10, кв. 20, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08404

e-mail: d.yulya.w@yandex.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Калужинская Юлия Владимировна, аспирант, преподаватель кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Набережная 10, кв. 20, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина 08404

e-mail: d.yulya.w@yandex.ua

DATA ON AUTHOR

Kaluzhynska Yuliia Wolodymyrivna, post-graduate student, teacher of Document Science Department

Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytsky, Naberezhna Street 10, app. 20, 08404

e-mail: d.yulya.w@yandex.ua

УДК 81'38

ДОКУМЕНТНА ЛІНГВІСТИКА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ У СУЧАСНОМУ ПРИКЛАДНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Грушко С. П.

Дослідження документної лінгвістики науково-технічного спрямування у сучасному прикладному мовознавстві належать до найбільш актуальних, адже науково-технічний обмін інформацією в умовах глобального світу є важливою складовою розвитку будь-якої країни. Мета запропонованої статті полягає у визначенні проблем і завдань документної лінгвістики науково-технічного спрямування як специфічної галузі лінгвістичного знання. Ця дисципліна формується на перетині мовознавства (у першу чергу в термінологічній площині та в аспекті проблем перекладу), документознавства в їх теоретичному і практичному аспектах. Крім функції носія соціальної інформації, науково-технічна документна інформація передбачає наявність особливого семантичного (сміслового) навантаження в певній науково-технічній сфері, яка передається дискретно. Повідомлення має знакову природу, становить собою закодований текст, вимагає знання специфічної лексики та термінології. Отже, документна лінгвістика потребує подальшого концептуального уточнення та адаптації вихідних понять, розроблюваних у традиційних напрямках лінгвістичних теоретичних і прикладних знань.

Ключові слова: документна лінгвістика, науково-технічна інформація, мовознавство, документ.

ДОКУМЕНТНАЯ ЛИНГВИСТИКА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ПРИКЛАДНОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Грушко С. П.

Исследования документной лингвистики научно-технической направленности в современном языкознании принадлежат к наиболее актуальным, поскольку научно-технический обмен информацией в условиях глобального мира является важнейшей составляющей развития любой страны. Цель данной статьи заключается в выявлении проблем и заданий документной лингвистики научно-технической направленности как специфической области лингвистического знания. Эта научная дисциплина формируется на стыке языкознания (в первую очередь в терминологической плоскости и в аспекте проблем

перевода) и документоведения в их теоретическом и практическом аспектах. Кроме функции носителя социальной информации, научно-техническая документная информация предполагает наличие особой семантической (смысловой) нагрузки в определённой научно-технической сфере, которая передаётся дискретно. Сообщение обладает знаковой природой, представляет собой закодированный текст, требует знания специфической лексики и терминологии. Таким образом, исследование документной лингвистики требует дальнейшего концептуального уточнения и адаптации основополагающих понятий, которые разрабатываются в традиционных направлениях лингвистических знаний.

Ключевые слова: документная лингвистика, научно-техническая информация, языкознание, документ.

DOCUMENT LINGUISTICS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DIRECTION IN MODERN APPLIED LINGUISTICS

Grushko S. P.

The researches of the document linguistics of scientific and technical direction in modern linguistics belong to the most relevant because scientific and technical information exchange in the global world is the most important component of the development of any country. The objective of this article is to identify the problems and tasks of the document linguistics of scientific and technical direction as a specific area of linguistic knowledge. This discipline is formed at the intersection of linguistics (especially in the terminological plane, and in the aspect of translation problems) and documentation in their theoretical and practical aspects. In addition to the function of social information medium, scientific and technical document information requires a specific semantic (sense) load in a certain scientific and technical field, which is transmitted discretely. The message has a signed nature; it is a coded text which requires the knowledge of specific vocabulary, terminology. Thus, the study of the document linguistics requires further conceptual clarification and adaptation of the basic concepts that are developed in the traditional areas of linguistic knowledge.

Keywords: the document linguistics, the scientific and technical information, linguistics, document.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується поглибленням і розширенням знань про навколишній світ, місце людини в сучасних умовах

глобального світу. Логічно, що нова соціально-економічна парадигма актуалізує появу нових галузей практичної діяльності людини, у першу чергу в науково-технічній сфері, розвиток якої є найважливішою умовою економічної стабільності країни. Цей факт призводить до інтенсифікації процесів обміну науково-технічної інформації, що актуалізує, у свою чергу, розвиток лінгвістичних особливостей науково-технічної сфери в документно-інформаційних комунікаціях, які в кінці ХХ ст. виокремилися в самостійну професійну галузь, що спричинило формування комплексу відповідних наукових і навчальних дисциплін.

У той же час очевидним є те, що поява нових пізнавальних і професійних галузей людської діяльності, які особливо актуалізувалися в умовах глобальних світових змін, призводить до збільшення сфер функціонування мови й розширює репертуар мовних явищ, які потребують спеціального лінгвістичного вивчення. До таких явищ відноситься і документна лінгвістика – мовознавча дисципліна, яка досліджує внутрішню структуру тексту документа, його змістові категорії, мовностилістичну репрезентацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що цей аспект досліджується як ученими-мовознавцями, так і документознавцями (дослідження В. Бездрабко [1], С. Водозаської [2], К. Кислюк [3], М. Кочергана [4]).

Мета статті полягає у визначенні проблем і завдань документної лінгвістики науково-технічного спрямування як специфічної галузі лінгвістичного знання.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, реалізацію загальної мовної теорії у практичній людській діяльності, у тому числі й у різноманітних професійних галузях, вивчають прикладні розділи сучасної мовознавчої науки, багато з яких ще перебуває в стадії концептуального становлення [4, с. 20–31]. До таких галузей лінгвістичного знання належить, на наш погляд, і документна лінгвістика науково-технічного спрямування. Ця дисципліна формується на перетині власне мовознавства (у першу чергу в термінологічній площині та в аспекті проблем перекладу), документознавства в їх теоретичному і практичному аспектах.

Документна лінгвістика є одним із напрямків сучасного прикладного мовознавства (і відповідним навчальним курсом для спеціалістів з документознавства та інформаційної діяльності), який має на меті, по-перше, забезпечити наукову інтерпретацію мовних явищ та особливостей їхнього виявлення у сфері сучасних документно-інформаційних комунікацій (у нашому випадку – науково-технічної галузі), по-друге, висвітлити для фахівців усі професійно необхідні лінгвістичні знання.

Ця дисципліна вивчає особливості, закономірності й нормативність вербальної та невербальної репрезентації документної інформації.

Як уже зазначалося, науково-технічна документна лінгвістика перебуває в стадії концептуального становлення, отже, її понятійно-термінологічний і методологічний апарат формується на підґрунті понятійно-методологічних систем документознавства та мовознавства.

Епістемологічне підґрунтя документної лінгвістики визначають поняття сучасного теоретичного та практичного документознавства, а саме такі фундаментальні для цієї галузі знань поняття, як «документ» і «документна інформація». Зауважимо, що, незважаючи на фундаментальність у понятійній системі документознавства, термін «документ» є багатозначним, оскільки «прив'язується» до специфіки тих об'єктів, які розглядаються як документ. Наукове визначення узагальненої дефініції і сьогодні залишається завданням теоретичного документознавства (документології).

Головною складовою документа є інформація, тобто найрізноманітніші дані, відомості, повідомлення, знання, призначені для передання в процесі комунікації. Науково-технічна документна інформація має певну специфіку. Крім загальної функції носія соціальної інформації, створеної людиною для використання у суспільстві, науково-технічна документна інформація передбачає наявність специфічної семантичної (сміслової) інформації в певній науково-технічній сфері, що є результатом інтелектуальної діяльності людини. Інформація в науково-технічному документі передається дискретно, у вигляді повідомлення. Це повідомлення має знакову природу, становить

собою закодований текст, вимагає певних додаткових знань (термінології, формул тощо).

Методологічне й гносеологічне підґрунтя документної лінгвістики визначають методологічний і понятійно-термінологічний апарат сучасної мовознавчої науки.

Гносеологічна спроможність документної лінгвістики як окремої пізнавальної сфери спирається на поняття про фундаментальні функції мови: комунікативну (функцію спілкування), адже мова є найважливішим засобом людського спілкування (у науковій літературі підкреслюється, що функцію виконує не тільки звукове мовлення, але й написані чи надруковані тексти) і мислетворчу, яка формує й формулює думки: мислячи з допомогою мови, людина пізнає навколишній світ, нагромаджуючи (акумулюючи) знання про нього.

Враховуючи все вищесказане, зауважимо, що відносно нова дисципліна «Лінгвістичні основи документознавства» актуалізує сучасні лінгво-документальні проблеми, посідає важливе місце у загальнофілологічній та лінгвістичній підготовці студентів спеціальностей, пов'язаних не тільки з документознавством, а й з інформаційної діяльністю взагалі. Цей курс спирається на такі розділи сучасного мовознавства як теоретична і практична стилістика, культура українського мовлення, перекладознавство.

Мета названого навчального курсу, що вивчає лінгвістичні основи документознавства, полягає в тому, щоб забезпечити цілісність і завершеність знань студентів про сучасну українську мову, термінологію і термінографію, основи перекладу в динамічному аспекті, що передбачає розуміння мовлення як функціонування, реалізацію мови. Звідси й основні завдання дисципліни:

1) ознайомити студентів із понятійно-термінологічним апаратом окремого розділу мовознавства, що досліджує проблеми нормалізації мови, а також із понятійно-термінологічним апаратом певної наукової або технічної галузі;

2) забезпечити свідоме дотримання ustalених мовних норм усної та писемної літературної мови в подальшій професійній діяльності студентів;

3) сформувати потребу у цілеспрямованому, майстерному використанні мовно-виражальних засобів української мови залежно від мети й обставин діяльності;

4) розвивати любов і повагу до рідної мови, її повноцінного професійного використання, плекати мовне чуття.

У результаті вивчення курсу студенти засвоять знання, необхідні для фахової роботи, мовознавчі поняття, відповідні терміни, наукові погляди учених із пропонованої проблематики у належному обсязі; орфоепічні, фонетичні, граматичні, стилістичні норми української літературної мови, механізми їхнього виникнення й наукового обґрунтування, причини порушень, форми й методи роботи для уникнення цих порушень; актуальні для сучасної української мови лінгвальні процеси, мовні та позамовні фактори їхнього виникнення.

Вагомим аспектом курсу лінгвістичних основ документознавства є, на наш погляд, ознайомлення з теоретичними та практичними засадами літературного редагування. Поняття редагування (літературного редагування), його сутності та практичних завдань традиційно розглядають насамперед у контексті видавничої та журналістської діяльності. Літературне редагування розуміють як професійну діяльність, спрямовану на аналіз і вдосконалення мовного твору у зв'язку з підготовкою його до друку. Підґрунтям такої діяльності є критичний аналіз тексту з метою його правильного оцінювання й допомоги авторові в удосконаленні форми та змісту матеріалу. У зв'язку з вищезазначеним постає питання про адаптацію понять літературного редагування в контексті науково-технічної документознавчої діяльності.

Висновки. Отже, документна лінгвістика на сьогодні, на наш погляд, потребує подальшого концептуального уточнення та адаптації вихідних понять, розроблюваних у традиційних напрямках лінгвістичних теоретичних і прикладних знань.

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. Терміносистеми документознавства: нормативна база / В. Бездрабко // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 9. – С. 23–25.

2. Водолазська С.А. Лінгвістичні основи документознавства: курс лекцій / С.А. Водолазська. – К., 2007. – 208 с.
3. Кислюк К.В. Спеціальне документознавство / К.В. Кислюк. – К.: «Кондор», 2011. – 192 с.
4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів / М.П. Кочерган. – К.: «Академія», 2001. – 368 с.

References

1. Bezdrabko V. Terminosystemy dokumentoznavstva: normatyvna baza / V. Bezdrabko // Visnyk Knyzhkovoi palaty. – 2005. – № 9. – S. 23–25.
2. Vodolazka S. Linhvistschni osnovy dokumentoznavstva: kurs lektsiy / S. Vodolazka. – K., 2007. – 208 s.
3. Kisluk K. Spesialne dokumentoznavstvo / K. Kisluk. – K., «Kondor», 2011. – 192 s.
4. Kochrgan M. Vstup do movoznavstva: Pidruchnik dla studentiv / M. Kochrgan. – K.: «Academia», 2001. – 368 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Грушко Світлана Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики *Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м. Одеса)*
вул. Старопортофранківська 26, м. Одеса, Україна, 65000

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Грушко Светлана Петровна, кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики *Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского (г. Одесса)*
ул. Старопортофранковская 26, г. Одесса, Украина, 65000

DATA ON AUTHOR

Grushko Svitlana Petrivna, Candidate of Philological Sciences, Associate professor of Translation And Theoretical And Applied Linguistic Department *Pivdennoukrainian Kostyantyn Ushynskiy national pedagogical university Ukraine, Odesa, Staroportofrankovska Street 26, 08404*

УДК 811.161.2'27

НОВІ ВИЯВИ СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Левченко Т. М.

У статті проаналізовано функціонально-стилістичні вияви жаргонної лексики в ЗМІ на структурно-семантичному рівні; простежено шляхи входження жаргонної лексики до системи сучасної української мови; тематично диференційовано жаргонну лексику в засобах масової інформації. Виявлено жаргонні лексико-тематичні групи в мові друкованих засобів масової інформації, встановлено функціональне навантаження жаргонізованих одиниць та факторів, що впливають на актуалізацію іманентних особливостей жаргонної лексики.

Встановлено, що уживання жаргонізмів є засобом стилізації неофіційного, а то й фамільярного спілкування. Використання жаргонізованої розмовної мови на сторінках української періодики слугує для привернення уваги читача. Використання нелітературної розмовної лексики в мові публіцистики початку ХХІ ст. є одним із важливих її компонентів. Ця лексика виконує оцінну та експресивну функції, сприяє реалізації принципу діалогічного мовлення, тобто контактостворення з читачем, оскільки вживання цих слів є засобом стилізації неофіційного, невимушеного спілкування. Стилістично знижена лексика привертає увагу споживача інформації, хоч автори в такий спосіб іноді й порушують загальновизнані етично-моральні норми.

Ключові слова: жаргонна лексика, мова преси, лексико-граматичні та функціонально-стилістичні вияви, тематичні групи жаргонної лексики.

НОВЫЕ ЯВЛЕНИЯ СУБСТАНДАРТНОЙ ЛЕКСИКИ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Левченко Т. Н.

В статье проанализированы функционально-стилистические проявления жаргонной лексики в СМИ на структурно-семантическом уровне; прослежены пути вхождения жаргонной лексики в систему современного украинского языка; тематически дифференцирована жаргонная лексика в средствах массовой информации. Выявлено жаргонные лексикотематические группы в языке печатных средств массовой информации, установлено функциональную нагрузку

жаргонизированных единиц и факторов, влияющих на актуализацию имманентных особенностей жаргонной лексики.

Установлено, что употребление жаргонизмов является средством стилизации неофициального, а иногда и фамильярного общения. Использование жаргонизированной разговорной речи на страницах украинской периодики служит для привлечения внимания читателя. Использование нелитературной разговорной лексики в языке публицистики начала XXI века является одним из важных ее компонентов. Эта лексика выполняет оценочную и экспрессивную функции, способствует реализации принципа диалогической речи, то есть контактоустановки с читателем, поскольку употребление этих слов является средством стилизации неофициального, непринужденного общения. Стилистически сниженная лексика привлекает внимание потребителя информации, хотя авторы таким способом иногда и нарушают общепризнанные нравственно-моральные нормы.

Ключевые слова: жаргонная лексика, язык прессы, лексико-грамматические и функционально-стилистические проявления, тематические группы жаргонной лексики.

NEW MANIFESTATIONS OF SUBSTANDARD VOCABULARY IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Levchenko T. M.

The article analyzed functional and stylistic manifestations of slang vocabulary in mass media on the structural and semantic level; it is traced the ways of the entry of slang vocabulary into the system of modern Ukrainian language; it is differentiated thematically slang vocabulary in mass media. The article discovered slang lexical and thematic groups in the language of mass media and specified the functional force of slang units and factors that affect the actualization of inherent characteristics of slang vocabulary.

The article showed that the use of slang words is a way of the stylization of informal and even familiar communication. The use of colloquial language in Ukrainian periodicals aims to attract the attention of the reader. The use of colloquial language in journalism at the beginning of the XXI century is one of the most important components. This vocabulary has evaluative and expressive functions and promotes the realization of the principle of dialogue speech – the way of making a contact with the reader, because the use of these words is a way of the stylization of informal communication. Stylistically reduced vocabulary attracts the attention of the

user of information, but the authors sometimes violate generally accepted ethical and moral standards.

Keywords: *slang vocabulary, language of mass media, lexical and grammatical and functional and stylistic manifestations, thematic groups of slang vocabulary.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні засоби масової інформації стали основним джерелом вивчення стану розвитку мови на певному історичному етапі, оскільки саме ця функціональна ніша дає змогу простежити механізми складного взаємозв'язку мови, суспільства та особистості. У просторі цього взаємозв'язку виникають нові нормативні критерії, що свідчить про формування нових уявлень про мовну норму: від норми як правила для всіх – до норми, яка враховує динамічність комунікативних ролей, розмаїття суб'єктів спілкування в усіх сферах. Тому основним завданням українського мовознавства сьогодні є потреба відновити природні форми функціонування мови, що сприятиме підвищенню її комунікативної потужності.

Мова сучасних газет характеризується підвищеною експресивністю. Експресивна функція мови набуває нових проявів у вживанні стилістично зниженої лексики, яка має потужний експресивно-емоційний потенціал. Дослідженню цього шару лексики, умовам її функціонування в сучасному газетно-публіцистичному дискурсі присвячені численні праці вітчизняних та зарубіжних учених. Незважаючи на велику кількість досліджень жаргонної лексики, її функціональна природа ще до кінця не розкрита, вказана проблема ще не стала предметом спеціального дослідження в українському мовознавстві.

Аналіз досліджень проблеми. Окремі аспекти функціонування жаргонної лексики в газетно-публіцистичному стилі стали об'єктом вивчення багатьох українських лінгвістів. Вивченню молодіжного сленгу присвятили свої дослідження О.М. Береговська [1], Є.В. Митрофанов, Т.Г. Нікітіна [2]. Кримінальні жаргонізми розглядають В.М. Мокієнко [3], Н.В. Третяк [9]. Жаргонно-сленговій комунікації усного мовлення приділяють увагу Л.О. Ставицька [6; 7], Т.І. Ніколашина [5] та ін.

Актуальність статті зумовлена загальною настановою сучасної лінгвістики вивчати мову періодики, зважаючи як на лінгвальні, так і екстралінгвальні фактори, а також недостатнім вивченням проблем, пов'язаних з функціонуванням сучасного жаргоновживання як номінативно-експресивного засобу в дискурсі друкованих засобів масової інформації. З'ясування специфіки відтворення реального узусу «живого» мовлення, компонентом якого є жаргонна лексика, у конкретно текстовій реалізації друкованими засобами масової інформації, розширенням меж норм української мови власне й зумовили обраний напрям роботи. Актуальними видаються також такі проблеми, як зростання питомої ваги жаргонної лексики в текстах засобів масової інформації, загальна експансія досліджуваного лексичного пласту в загальнорозмовну мову та супровідні лексико-семантичні процеси, мовний смак і мовна особистість авторів статей, культуромовний аспект жаргонної лексики.

Мета статті – виявити жаргонні лексико-тематичні групи в мові друкованих засобів масової інформації, установити функціональне навантаження жаргонізованих одиниць та факторів, що впливають на актуалізацію іманентних особливостей жаргонної лексики.

Для мови українських засобів масової інформації початку ХХІ ст. характерне вживання жаргонної лексики, яку фахівці вважають одним із найдискусійніших явищ мовленнєвої культури. Думки дослідників з приводу цього феномену розходяться досить протилежно. У науково-дослідницькій роботі спробуємо проаналізувати використання найуживаніших жаргонізмів у мові української періодики початку ХХІ ст., у публікаціях різної тематики в газетах різних форм власності. Зокрема, розглянемо функціонування кримінального жаргону, молодіжного жаргону та жаргонізовану розмовну мову.

Проблему функціонування кримінального жаргону на шпальтах українських газет не оминають увагою. Чимало видань надто насичені цією лексикою. Проникнення жаргонізмів у мову періодики зумовлене насамперед потребою характеризувати середовище певних соціальних груп, а також вживати їх як засіб емоційного висловлення. Сьогодні їх використовують для опису

загальних суспільних процесів. У науковій роботі тлумачити значення жаргонізмів будемо за словником Л. О. Ставицької «Український жаргон».

Досить часто у мові української періодики зустрічаються жаргонізми із значенням позбавлення волі. Наприклад: *загриміти* «бути заарештованим» [7, с. 142], пор.: «В Україні у 1936 році було заарештовано понад 15 тис. людей. Хоча й сам Бухарін, як відомо, *«загримів»* («Україна молода», 13.03.2012) ; *впаяти* «засудити на певний строк позбавлення волі» [7, с. 94] «...але 3 лютого все той же Київський райсуд *«впаяв»* правозахисникові дев'ять діб...» («Україна молода», 13.03.2012).

До лексику журналістів увійшло дієслово *шити*, яке має два кримінальних значення – «убивати» та «необґрунтовано звинувачувати когось у чомусь» [7, с. 375]. Його вживають переважно у другому значенні, напр.: «*Переконання, за які «шиють» аморалку*» (заг.) («Україна молода», 06.01.2012).

Дослідниця української лексики М. І. Навальна кримінальні жаргонізми-іменники поділяє на три групи: 1) назви осіб, що скоюють злочини; 2) назви наркотичних засобів; 3) назви видів покарань та судимостей [4, с. 237]. До першої з цих груп і належить кримінально-міліцейська лексема *гастролер* «злочинець, який здійснює пограбування в різних містах» [7, с. 102]. Проте ми фіксуємо і дієслово *гастролювати*, напр.: «...чи не *«гастролювала»* шахрайка зі своєю *«програмою»* в інших містах...» («Україна молода», 20.03.2009). До цієї групи жаргонізмів зараховуємо іменник *братки* «молодший в ієрархії мафіозної структури, який виконує завдання, що потребують жорстокості та фізичної сили» [7, с. 68], напр.: «*При наближенні камер «братки» втягували голови в комір...*» («Україна молода», 23.12.2012).

Досить популярними у мові українських засобах масової інформації залишаються жаргонізми: *кидати* «виманювати за допомогою махінацій значні суми грошей; обдурювати» [7, с. 170], напр.: «У світі є великий ступінь недовіри між людьми. Тим паче в Одесі – майже легендарно-кримінальному місті, де чимало тих, хто *«кидає»* («Україна молода», 25.12.10); клієнт «потерпілий» [7, с. 176], пор.: «*Шахрай заводив із нею*

душевну розмову і доволі швидко отримував усю потрібну інформацію про потенційного **«клієнта»** («Україна молода», 13.03.2012); зек «ув'язнений» [7, с. 155], напр.: *«Такий собі Юрій Олексійович із місць позбавлення волі вийшов два роки тому й вирішив скористатися набутими знаннями з юриспруденції, а також специфічним досвідом зека»* («Україна молода», 13.03.10); феня «кримінальний жаргон» [7, с. 338], пор.: *«Тепер йому вже легше буде говорити, не треба буде шукати замітники, а можна шпарити **«по фені»**...* («Україна молода», 25.12.2012). Чимало прикладів можна навести, коли в газетних текстах зустрічаються декілька жаргонних одиниць в одному реченні, напр.: *«... новообраний глава держави має кримінальне минуле, адже не з чуток знає, що таке **«чифір»** і як воно – **«ботати по фєнє»**...»* («Україна молода», 25.12.2012). У словнику Л. О. Ставицької «Український жаргон» знаходимо значення цих лексем: *чифір* «чай, кава» [7, с. 263], *ботати* «говорити, розмовляти, розповідати щось» [7, с. 66], напр.: *«А ми й без спеціальних студій розуміємо, про що йдеться, коли чуємо з екранів ТБ чи в ефірі слова **«мочити»**, **«опустити»**, **«дерибан»** ...»* («Україна молода», 25.12.2012), *мочити* «убивати» [7, с. 222], *опустити* «з ганьбою вигнати із злочинського угруповання» [7, с. 243], *дерибан* «поділ награбованого» [7, с. 120], пор.: *«Дві **«ходки»** на **«зону»** – таким досвідом не може **«похвалитися»** жоден керманіч у світі»* («Україна молода», 25.12.2012). Л. О. Ставицька в словнику «Український жаргон» подає значення цих слів: *ходка* «судимість, строк відбування покарання» [7, с. 356], *зона* «виправно-трудова установа; територія, на якій розташована така установа» [7, с. 158].

Деякі жаргонізми виходять за межі кримінальної, міліцейської чи тюремної тематики, їх використовують і для тем суспільно-політичного життя, напр.: *замовити* «організувати чиєсь убивство; найняти кілера для вбивства когось» [7, с. 147], напр.: *«Те, що Валерія Семенюту **«замовили»** очільники чистої води прокурор спростовує...»* («Україна молода», 2–3.09.2011); *качка* «повідомлення недостовірної, неправдивої інформації; вигадка» [7, с. 167], пор.: *«Новина про дискримінацію українських медичних дипломів у Саудівській Аравії може*

виявитися *«качкою»* («Україна молода», 24.03.2009). На сторінках українських видань часто вживаним став жаргонізм *беспредєл*, який має три значення – «злочин із застосуванням жорстокого фізичного насилля», «непристойна поведінка, розгул» та «відсутність будь-яких норм, правил, законів у суспільному, політичному, економічному і т. ін. житті, у стосунках між людьми» [7, с. 52]. У даному випадку воно вжито в третьому значенні, напр.: *«Львівські перевізники відчайдушно страйкують проти урядового «беспредєла»* («Україна молода», 04.02.2009); *«Кисельова вважають ініціатором і натхненником «беспредєла» з виключенням із партії кримських керівників»* («Україна молода», 12.02.2009).

Поширення жаргонізмів набирає таких обертів, що деякі з них не встигають фіксувати навіть у словниках. Нашим завданням є знайти й описати значення цих жаргонізмів. Таким є іменник *ширка*. У словнику «Український жаргон» Л. О. Ставицької знаходимо – «шприц для ін'єкцій наркотику» [7, с. 309], проте в нас воно вжито в суспільно-політичній тематиці в значенні «широка коаліція у Верховній Раді», напр.: *«Четвертого червня минулого року, напередодні очікуваної «ширки» ПР і БЮТ, прем'єр-міністр Юлія Тимошенко побувала в Кракові...»* («Україна молода», 13.01.2012). У цій же тематиці вжито не зафіксоване дослідницею словосполучення *мотати строк*, для позначення «відбувати покарання», пор.: *«Президент, що двічі «строк мотав»* (заг.) («Україна молода», 25.12.2012). У мові українських засобів масової інформації простежуємо часте вживання жаргонізму *тушка*, значення якого Л. О. Ставицька в словнику «Український жаргон» не подає. Нами встановлено значення цього іменника: «народний депутат, який переходить із фракції у фракцію з метою власної вигоди», напр.: *«Мені здається, що і Янукович і Тимошенко чекають, коли фракція піде до них «тушками»* («Україна молода», 25.12.2012); *«Хотів би наголосити, що так звані «тушки» – це ті депутати-зрадники...»* («ПравДа! Київщини», 16.09.2012); *«Ходили чутки, що після виключення «тушок» у фракції...»* («Україна молода», 07.09.2011); *«Олег Бойко: Бути «тушкою» – ганьба для чесної людини!»* (заг.) («Твоє право», 03.10.2012).

Широко в мові друкованих засобів масової інформації використовують молодіжний жаргон. Його класифікуємо на групи: 1) позначення дій та процесів; 2) номінації осіб; 3) назви речей; 4) позначення документів; 5) позначення ознак.

Для позначення дій та процесів у друкованих засобах масової інформації зустрічаються такі лексеми як *скинути* «продати» [7, с. 300], напр.: *«Кожен із нас має «свій» невеличкий «обмінник», у якому можна швидко і без зайвих документів «скинути» чи купити валюту»* («Україна молода», 11.10.2011); *«Є підприємства, які «скинули» ці об'єкти, бо не могли дати їм лад...»* («Україна молода», 16.08.2011); *дістати* «позбавити спокою когось, набриднути комусь» [7, с. 123], напр.: *«Одна з версій грузинів – військових вже «дістала» поведінка противника»* («Високий Замок», 07.08.2008); *відкосити* «ухилитися від чогось (частіше від служби в армії)» [7, с. 86], пор.: *«Як «відкосити» від армії?»* (заг.) («Новий погляд», 06.03.2008); *проколотися* «ускочити в клопіт, зазнати невдачі» [7, с. 279], пор.: *«Проколовся» ж спритник на тому, що почав представлятися не приятелем...»* («Україна молода», 13.03.2012).

У суспільно-політичній тематиці для несхвальної поведінки політиків використовують жаргонізм *розводити* «обдурювати когось» [7, с. 288], напр.: *«...в яких пан Ляшко козирав перед тими, кого «розводив»* («Україна молода», 14.01.2012); також фіксуємо жаргонізм *розвести* «обдурити когось» [7, с. 288], пор.: *«За схожою схемою аферисти «розвели» й прикарпатця...»* («Єдина опозиційна газета», 23.10.2012).

У мові української періодики використовується дієслово *відмазати* «виправдати когось, зняти звинувачення з когось, виручити, часто за допомогою грошей» [7, с. 86], напр.: *«Зрешистю, освіту в Полтаві «тягне» діяч, якого приятель-можновладці неодноразово «відмазували»* («Україна молода», 06.01.2012). Проте частіше зустрічається іменник *відмазка* «відмовка, можливість ухилитися від чогось» [7, с. 86], пор.: *«Курс підготовки не вдалося закінчити. Не вистачило часу. Хоча розумію, що це звучить, як звичайна «відмазка»* («Високий Замок», 04.08.2008); *«Список «відмазок» українських артистів щодо російськомовного репертуару...»* («Україна молода»

15.01.2009); *«Мирослав Воньо: «Неформали – це «відмазка» музичних редакторів і продюсерів» («Україна молода», 13.02.2013).*

На сторінках друкованих засобах масової інформації фіксуємо лексеми *прохавати* «зрозуміти щось; сприйняти зміст, значення, суть чого-небудь» [7, с. 280], напр.: *«Мораль: баби навіжені, їх «фіг прохаваси», а писати треба короткими реченнями» («Газета по-українськи», 17.04.2013)* та наїзд «критичні зауваження, претензії до когось» [7, с. 229], пор.: *«За радянських часів під такими рубриками газети вміщували усілякі лінгвістичні викрутаси або необґрунтовані «наїзди» читачів» («Народна», 10.05.2010).* Ці жаргонізми використовуються для позначення дій та процесів.

Іноді в мові періодики жаргонізми входять до складу стійких словосполук. Так, іменник *дах* «голова, мізки, здоровий глузд» [7, с. 117], часто вживають як залежний компонент словосполучення *дах іде* «хтось божеволіє, втрачає здоровий глузд та самоконтроль» [7, с. 117], пор.: *«...у чужомовній країні та ще й майже без грошей – звісно, в декого міг «поїхати дах» («Україна молода», 16.08.2011); «Від розкішного і впевненого у завтрашньому дні життя у богемі «іде дах» («Україна молода», 06.01.2012).*

Активно функціонують у газетному мовленні жаргонні одиниці для номінації осіб, такі як *нігер* «негр» [7, с. 237], *шмара* «жінка легкої поведінки; повія» [7, с. 378], *кореш* «давній приятель компаньйон» [7, с. 185], *чубчик* «дівчинка» [7, с. 367], *пофігіст* «людина, перейнята пофігізмом, яка культивує його в собі та інших» [7, с. 271], *чувак* «молодий чоловік; юнак» [16, с. 367], *прошмандовка* «жінка легкої поведінки» [7, с. 280] та ін. Пор.: *«Колись Барака Обаму, мабуть, теж називали образливим словом «нігер» («Україна молода», 16.08.2011); «Кілька днів поспіль вся Лівія святкувала загибель колишнього лідера, «брата», «кореша» (так його називала молодь) Каддафі» («Україна молода», 25.10.2011); «Асія Ахат до умов не вибаглива, як примадонна, але і не «пофігістка», як рокери» («Україна молода», 19.07.2011); «Тож у п'єсі залишили суржик, а з лайливих слів – «прошмандовка»...» («Україна молода», 22.09.2011).*

Для позначення речей у пресі фіксуємо лексеми: *ящик* «телевізор» [16, с. 386], пор.: «*Не закривай життя в «ящик»*» (заг.) («Україна молода», 30.11.2011); *шужи* «взуття, черевики» [16, с. 383], пор.: «*А по-друге для виготовлення «благодійних» «шужів» використовуватимуть винятково рослинні матеріали*» («Україна молода», 19.04.2012); *ствол* «вогнепальна зброя» [7, с. 310], напр.: «*Замість «ствола» під целофаном ховалася... звичайнісінька скляна пляшка...*» («Україна молода», 16.03.2012); *травичка* «будь-яка наркотична речовина для куріння (анама, марихуана, гашиш тощо)» [7, с. 322], напр.: «*Найкраща «травичка» Портман*» (заг.) («Україна молода», 25.12.2012); *шмурдяк* «вино поганої якості» [7, с. 379], «*Скільки людей пило одеколони, розчинники, «шмурдяк»?*» («Україна молода», 17.01.2008). Також на сторінках газет зустрічаються такі поняття: *прикид* «гарний, дорогий, модний одяг» [7, с. 274], *попса* «популярна естрадна музика низького художнього рівня» [7, с. 269], *хвіст* «академічна заборгованість» [7, с. 353], *фішка* «особливість, сутність, специфічна риса, тенденція і т. ін.» [7, с. 341], *прибамбас* «додаткові, надлишкові орнаментальні деталі, що надміру прикрашають і часто підвищують вартість чогось» [7, с. 273]. Пор.: «*Для того аби привернути увагу вона кожного дня перевдягалася по декілька разів в усі найкращі «прикиди»...*» («Вісник Переяславщини», 17.12.2012); «*ще кримінальнішим видається запрошення на гастролі російської «попси»*» («Високий Замок», 12.01.2014); «*Треба «хвости» в інституті ліквідувати!*» («Україна молода», 13.08.2014); «*Моя різдвяна «фішка» – індичка. Вона всім до смаку*» («Високий Замок», 4–10.01.2015); «*Вважаю, що хороша ялика повинна стояти винятково на спеціальній підставці без різних «прибамбасів»*» («Вісті», 22.12.2014).

Окрему групу молодіжного жаргону становлять слова, що вживаються для позначення документів. У словнику Л. О. Ставицької знаходимо лексеми: *ксива* «будь-який функціональний документ (паспорт, пропуск, білет, довідка тощо)» [7, с. 192]; *липуха* «фальшиве посвідчення» [7, с. 202], проте ми фіксуємо іменник *липа* та прикметник від іменникового жаргонізму *липовий*. Пор.: «*За «ксиву» – до в'язниці*» (заг.)

(«Україна молода», 04.06.2009); «...показана **«ксива»** одразу викликала в пильного **«погрянця»** серйозні сумніви» («Україна молода», 21.03.2014); «**Отже, генеральство – «липове», тобто не заслужене!**» («Україна молода», 21.02.2014); «... закордонна **«ксива»** є високотехнологічною **«липою»**» («Україна молода», 28.05.2009); «**Виявляється, «липові ксиви» шахрай** використовував для дрібного збагачення» («Україна молода», 18.03.2009).

Широко використовуваними серед споживачів інформації є жаргонізми для позначення ознак, зокрема: *крутий* «оригінальний, екстраординарний» [7, с. 191], *прикольний* «потішний, смішний, достойний іронії» [7, с. 275], *драйвовий* «який справляє сильне враження» [7, с. 128], *просунутий* «той, хто серйозно займається чимось, знає щось краще за інших; компетентний у своїй галузі» [7, с. 279], *забичений* «де мешкають, перебувають і т. ін. сільські жителі» [7, с. 140], *фуфло* «про щось погане, неякісне, не варте уваги» [7, с. 245]. Пор.: «У підлітковому середовищі, де дуже актуальне питання лідерства і популярності, частіше **«найкрутіший»** виявляється найцинічнішим» («Україна молода», 12.01.2015); «Джармуш **«прикольніший»**, ніж Тарантіно» («Газета по-українськи», 21.04.2015); «Виступ Олега Скрипки з **«ВВ»** був на **«Таврійських іграх» «найдрайвовішим»**» («Україна молода», 06.05.2015); «**Просунутий**» комбат відрізняється від пересічного тим, що знає істину: *все, що проіржавіло та розвалилося треба акуратно пофарбувати!*» («Україна молода», 28.04.2015); «Адже їхнє село, як висловлюється Іван Перерва **«не забичене»**, молодь до дури не тягне...» («Україна молода», 25.10.2011); «Один молодик пожалівся: **«Фуфло»** ваша трава!» («Україна молода», 13.08.2015).

Висновки. Для мови української преси початку ХХІ ст. характерна тенденція до дедалі ширшого використання жаргонізмів. Їх уживають для посилення експресивно-емоційного забарвлення інформації або для надання газетним текстам негативного оцінного характеру. Проблема функціонування жаргону на шпальтах українських газет не оминають увагою. Чимало видань надто насичені цією лексикою. Проникнення жаргонізмів у мову періодики зумовлене насамперед потребою

характеризувати середовище певних соціальних груп, а також вживати їх як засіб емоційного висловлення.

Досить часто журналісти послуговуються кримінальним жаргоном. Також у мові сучасної української періодики широко представлений молодіжний жаргон. Вони функціонують здебільшого в коментарях, інтерв'ю, статтях зі значеннями, зафіксованими у відповідних жаргонних словниках, а також і з новими значеннями. Їх використовують для характеристики дій та процесів, позначення осіб, речей, ознак та ін. Жаргонізми виконують переважно оцінну та експресивну функції, сприяють установленню контактів з читачем, приверненню уваги читача до різних матеріалів.

Активне функціонування кримінальних та молодіжних жаргонізмів у мові українських засобів масової інформації, зокрема в суспільно-політичній публіцистиці, засвідчує, що вони виходять за межі свого традиційного усно-розмовного вживання в соціальних діалектах і слугують засобами експресивізації газетних текстів.

Жаргонізми, ужиті в газетних заголовках, є засобом створення стилістичного контрасту між жаргонними та літературними газетнопубліцистичними одиницями.

В останнє десятиліття в науковому і публіцистичному дискурсах поширився також запозичений з англійської мови термін сленг на позначення жаргонізованого розмовного мовлення або жаргону з широкою соціальною базою. Одну з груп жаргонізованої розмовної мови становлять іменники, що вживаються для позначення транспорту, приміщень, фільмів, органів тіла тощо.

Жаргонні одиниці надають газетним текстам емоційно-експресивного забарвлення. Уживання такої лексики є засобом стилізації неофіційного, а то й фамільярного спілкування. Використання жаргонізованої розмовної мови на сторінках української періодики слугує для привернення уваги читача.

Використання нелітературної розмовної лексики в мові публіцистики початку ХХІ ст. є одним із важливих її компонентів. Ця лексика виконує оцінну та експресивну функції, сприяє реалізації принципу діалогічного мовлення, тобто

контактовстановлення з читачем, оскільки вживання цих слів є засобом стилізації неофіційного, невимушеного спілкування. Стилiстично знижена лексика привертає увагу споживача інформації, хоч автори в такий спосiб iнодi й порушують загально визнанi етично-моральнi норми.

Список використаних джерел

1. Береговская Э. М. Молодежный сленг : формирование и функционирование / Э. М. Береговская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 32–41.
2. Митрофанов Е. В., Никитина Т. Г. Молодежный сленг : Опыт словаря / Е. В. Митрофанов, Т. Г. Никитина. – М., 1994. – 340 с.
3. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русского жаргона / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – СПб. : Норинт, 2000. – 720 с.
4. Навальна М. І. Динаміка лексику української періодики початку ХХІ ст. : [монографія] / М. І. Навальна. – К., Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 328 с.
5. Ніколашина Т. Зооморфізми в жаргонно-сленговій комунікації / Т. Ніколашина // [http // revistas.ucm.es /fil /15781763 articulos / ESLC 0808110125A.PDF](http://revistas.ucm.es/fil/15781763articulos/ESLC0808110125A.PDF).
6. Ставицька Л. Проблеми вивчення жаргонної лексики : Соціолінгвістичний аспект / Леся Ставицька // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 55–68.
7. Ставицька Л. Український жаргон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
8. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 33–39.
9. Третьяк Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Третьяк. – К., 2008. – 20 с.
10. Українська мова : Енциклопедія / [Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін]. – 3-те вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
11. Шевченко Л. І. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації / Л. І. Шевченко //

Стилістика української літературної мови : диференціальна діагностика тексту. – К., 2004. – С. 68–81.

12. Щур І. І. Україномовний комп'ютерний сленг : формування і функціонування : дис. кандидата філол. наук : 10.02.01 / Щур Ірина Ігорівна. – К., 2006. – 245 с.

References

1. Beregovskaia E. M. Molodezhnyi sleng : formirovanie i funktsionirovanie / E. M. Beregovskaia // Voprosy iazykoznanii. – 1996. – № 3. – S. 32–41.

2. Mitrofanov E. V., Nikitina T. G. Molodezhnyi sleng : Opyt slovaria / E. V. Mitrofanov, T. G. Nikitina. – M., 1994.

3. Mokienko V. M., Nikitina T. G. Bolshoi slovar russkogo zhargona / V. M. Mokienko, T. G. Nikitina. – SPb. : Norint, 2000. – 720 s.

4. Navalna M. I. Dynamika leksykonu ukrainskoi periodyky pochatku XXI st. : [monohrafiia] / M. I. Navalna. – K., Instytut ukrainskoi movy; Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2011. – 328 s.

5. Nikolashyna T. Zoomorfizmy v zharhonno-slenhovii komunikatsii / T. Nikolashyna // [http // revistas.ucm.es /fil /15781763 articulos / ESLC 0808110125A.PDF](http://revistas.ucm.es/fil/15781763articulos/ESLC0808110125A.PDF).

6. Stavytska L. Problemy vyvchennia zharhonnoi leksyky : Sotsiolinhvistychnyi aspekt / Lesia Stavytska // Ukrainska mova. – 2001. – № 1. – S. 55–68.

7. Stavytska L. Ukrainskyi zharhon. Slovnyk : Mistyt blyzko 4070 sliv i ponad 700 stiikykh slovospoluchen / Lesia Stavytska. – K. : Krytyka, 2005. – 496 s.

8. Taranenko O. O. Kolokvializatsiia, substandartyzatsiia ta vulharyzatsiia yak kharakterni yavyscha stylistyky suchasnoi ukrainskoi movy (z kintsia 1980-kh rr.) / O. O. Taranenko // Movoznavstvo. – 2002. – № 4–5. – S. 33–39.

9. Tretiak N. V. Zharhonna leksyka v drukovanykh ZMI (nominativno-ekspresyivna funktsiia) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : 10.02.01 «Ukrainska mova» / N. V. Tretiak. – K., 2008. – 20 s.

10. Ukrainska mova : Entsyklopediia / [Redkol. : Rusanivskyi V. M. (spivholova), Taranenko O. O. (spivholova), Ziabliuk M. P. ta in]. – 3-tie vyd., zi zminamy i dop. – K.: Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana, 2007. – 856 s.

11. Shevchenko L. I. Kontsepty teorii intelektualizatsii literaturnoi movy v konteksti rozvytku styliu masovoi informatsii / L. I. Shevchenko // Stylistyka ukrainskoi literaturnoi movy : dyferentsialna diahnostyka tekstu. – K., 2004. – S. 68–81.

12. Shchur I. I. Ukrainomovnyi kompiuternyi slenkh : formuvannia i funktsionuvannia : dys. kandydata filol. nauk : 10.02.01 / Shchur Iryna Ihorivna. – K., 2006. – 245 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Левченко Тетяна Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Г. Іваневського, б. 50, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08402
e-mail: tanyalevchenko2010@ukr.net

ДАнные ОБ АВТОРЕ

Левченко Татьяна Николаевна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры украинской лингвистики и методики преподавания
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Г. Иваневского, д. 50, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина 08402
e-mail: tanyalevchenko2010@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Levchenko Tetiana Mykolaivna, Candidate of Pedagogic Science, Associate Professor of the Department of Ukrainian Linguistics and Teaching Methods
Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhoryi Skovoroda State Pedagogical University
50 Henerala Ivanevskoho Street, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08402
e-mail: tanyalevchenko2010@ukr.net

УДК 811.161.2'373J:070«19»

ФУНКЦІОНУВАННЯ КНИЖНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Панченко Т. С.

У статті розглядається вживання книжної лексики в мові української періодики початку ХХІ століття. Зроблено огляд досліджень

мовознавців та узагальнено інформацію щодо функціонування цієї групи слів в українській мовній системі. Описано способи творення книжної лексики та визначено сферу її вживання. З'ясовано, що вона притаманна офіційно-діловому та науковому стилям сучасної української мови, але книжні слова широко використовуються в мові публіцистики.

На прикладі із текстів друкованих ЗМІ проаналізовано використання книжної лексики різних тематичних груп, які характеризують владу, проходження передвиборчої кампанії і виборів та українсько-російські відносини, окреслено значення слів, котрі виконують різну роль у публіцистичних текстах: підкреслюють негативне ставлення автора до кого- чи чого-небудь, надають тексту іронічного чи глузливого відтінку або піднесеності, урочистості чи пишномовності.

Підсумовано, що питання вживання книжних слів у вітчизняних ЗМІ не вичерпане та потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: книжна лексика, українська періодика, публіцистичний стиль, дифузні процеси, стилістична роль.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ КНИЖНОЙ ЛЕКСИКИ В ЯЗЫКЕ УКРАИНСКОЙ ПЕРИОДИКИ НАЧАЛА XXI ВЕКА

Панченко Т. С.

В статье рассматривается использование книжной лексики в языке украинской периодики начала XXI века. Сделан обзор исследований языковедов и обобщена информация относительно функционирования этой группы слов в украинской языковой системе. Описаны способы создания книжной лексики и определена сфера ее употребления. Выяснено, что она свойственна официально-деловому и научному стилям современного украинского языка, но книжные слова широко используются в языке публицистики.

На примере из текстов печатных СМИ проанализировано использование книжной лексики разных тематических групп, характеризующих власть, прохождения предвыборной кампании и выборов и украинско-российские отношения, и определены значения слов, которые выполняют различную роль в публицистических текстах: подчеркивают негативное отношение автора к кому- или чему-нибудь, придают тексту иронического, насмешливого оттенка или возвышенности, торжественности или витиеватостей.

Подведены итоги, что вопрос употребления книжных слов в отечественных СМИ не исчерпан и требует дальнейшего исследования.

Ключевые слова: книжная лексика, украинская периодика, публицистический стиль, диффузные процессы, стилистическая роль.

FUNCTIONING OF LITERARY VOCABULARY IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN PERIODICALS IN THE EARLY XXI CENTURY

Panchenko T. S.

In the article the functioning of literary vocabulary of the language of Ukrainian periodicals in the early XXI century is discussed; the linguists' research is overviewed and the information on the operation of this group of words in the Ukrainian language system is summarized; it is described how to create literary vocabulary and the scope of its use is defined ;it is found out that this vocabulary is widely used in the language of journalism.

The examples of the texts from printed media with using different vocabulary portrait thematic groups, which characterize the power, passing the election campaign and the elections and the Ukrainian-Russian relations have been analyzed, and it is outlined the meaning of the words which perform different roles in journalistic texts: stress the negative attitude of the author to somebody or something, provide the text with ironic or mocking tone or sublimity, grandeur ornate.

It is summed up that the question of the use of the literary words in the domestic media is not exhaustible and requires the further investigation.

Keywords: literary language, Ukrainian periodicals, journalistic style, diffuse processes, stylistic role.

Постановка проблеми. В українському суспільстві кожного року відбуваються різноманітні перетворення як в економіці, так і в культурному житті, що відображаються в засобах масової інформації. Вони мають великий вплив на життя суспільства, доносячи новини за допомогою лексичних засобів. Сучасна українська публіцистика характеризується тим, що в ній відбуваються стильові дифузні процеси. У мові друкованих ЗМІ широко використовується різноманітна лексика, притаманна розмовному, художньому, конфесійному, науковому, офіційно-діловому стилям, аби досягти найбільш ефективного впливу на читача. «Залежно від жанрової належності газетного тексту і мети повідомлення журналіст добирає найдоречніші лексичні засоби: від нейтральних до емоційно-експресивних» [7, с. 49]. Останнім часом у вітчизняній пресі широко використовується книжна

лексика, що часто надає текстам урочистого та пишномовного забарвлення.

Актуальність дослідження полягає в тому, що на початку ХХІ століття спостерігаємо розширення вживання книжних слів у мові періодики. Однак на сучасному етапі цей пласт лексичної системи сучасної української мови є недостатньо дослідженим, зокрема зовсім небагато розвідок щодо вживання книжних слів у мові ЗМІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Книжну лексику, її характерні ознаки, способи творення та місце в українській мовній системі описують у своїх працях П. С. Дудик [3], С. Я. Єрмоленко [11], М. А. Жовтобрюх [9], А. П. Коваль [4], Л. І. Мацько [6], М. І. Навальна [7], О. Д. Пономарів [8].

Мета статті – дослідити, яку роль виконує книжна лексика в українській сучасній публіцистиці та які дифузні процеси відбуваються при цьому.

Завдання статті: зробити короткий огляд розвідок мовознавців щодо функціонування в українській мові книжної лексики; прослідкувати її вживання в публіцистичних текстах.

Виклад основного матеріалу. У виданні «Українська мова: Енциклопедія» С. Я. Єрмоленко книжну лексику трактує, як «слова, що вирізняються на тлі стилістично нейтральної лексики літературної мови своїм походженням, особливістю словотвірної будови та вузькою сферою ужитку. Вони вносять у спілкування відтінок офіційності, урочистості, науковості, часом штучності книжної мови. Ознакою книжності виступають суфікси, утворення на: *-ація, -изація, -изм, -іальний, -ість, -ання*, слова з префіксами *архі-, ультра-* і т. п.» [11, с. 256].

У статті «Стилістична диференціація української лексики» книги «Сучасна українська літературна мова. Лексика та фразеологія» М. А. Жовтобрюх зазначає, що книжна лексика властива писемній формі літературної мови та протиставляється розмовним словам. Він зауважує, що у загальномовних словниках лексеми мають помітку *кн.* (*книжне*). «До книжної лексики належить насамперед багато слів, що означають різного типу абстрактні поняття», вона «включає також багато слів старослов'янського походження, уживаних у літературній мові»,

та велику групу слів, «що означають різні явища з життя народу минулих епох, стосується давнього побуту, адміністративних та інших установ і організацій, які перестали вже існувати, взагалі всі застарілі слова, що іноді вживаються в художній літературі та творах на історичну тематику, але вже забуті в усному мовленні». Одна з найбільших груп книжної лексики – це «слова з виробничо-професійної галузі суспільного життя, що обіймають назви процесів, різних професій, знарядь праці, інструментів, продуктів виробництва тощо, а також наукова, технічна, суспільно-політична й офіційно-ділова термінологія» [9, с. 154–155]. О. Д. Пономарів до книжної лексики відносить слова, які мають суфікси, що утворюють загальні та абстрактні назви, назви опредмеченої дії: **-ння, -ття** (*становлення, каяття*); греко-латинський суфікс **-ізм (-изм, -їзм)** – *історизм, українізм, архаїзм*; старослов'янський за походженням суфікс **-ств(о)** з варіантами **-зтв(о), -цтв(о)** та **-ість** – *людство, убозтво, посередництво, дійсність*; суфікс здрібнілості в поєднанні з основами книжних слів або слів з негативним забарвленням; запозичені префікси та префіксоїди **анти-, архі-, екстра-, контр-, псевдо-, ультра-** – *антитіло, ультразвуковий, контррозвідка* тощо. На думку лінгвіста, книжно-термінологічний характер мають утворення з іншомовними складниками: *гідроканал, демократія, макросистема, мікросвіт*. Книжного (але менш інтенсивного) відтінку надають питомі компоненти **само-, мало-, багато-**: *самозречення, самоаналіз, малоземелля, багатоплановість*. Виразно книжне забарвлення характерне для слів з компонентами **-лог, -філ-, -фоб, -ман, -знавство**: *палеонтолог, слов'янофіл, слов'янофільство, меломанія*. Також книжними мовознавець вважає інтернаціоналізми та церковнослов'янізми [8, с. 134–142].

Книжні слова протиставляють розмовним. Ці дві групи мовних одиниць відносять до лексики обмеженого вживання, що співвіднесена зі сферами суспільного життя та функціональними стилями мови. Книжна лексика – це слова, що «вирізняються на тлі стилістично нейтральної та розмовної лексики літературної мови вузькою сферою вживання і вносять у спілкування відтінок офіційності, урочистості, науковості», «її активно використовують у функціональних стилях, пов'язаних з виробничо-професійною,

науковою, суспільно-політичною, офіційно-діловою сферами. Переважно вони мають писемну форму вияву» [5, с. 128–130].

Л. І. Мацько зазначає, що «поняття писемного та усного різновидів літературної мови не тотожні поняттям книжної і розмовної мови, які характеризують мову з погляду оцінно-емоційного забарвлення, методики виголошення, всього того, що створює колорит» [6, с. 21]. За її словами, писемній мові більше властиве книжне забарвлення, але вона користується і розмовними прийомами (у діалогах, репризах, гуморесках). Усна мова може мати і розмовне, і книжне забарвлення, але переважає в ній розмовне. Книжна лексика – це мовні засоби, «які переважно використовуються у книжних жанрах, тобто у писемній формі, вони мають стійкі стилістичні значення офіційності, академізму, риторичності тощо» [6, с. 22–24].

А. П. Коваль акцентує увагу на тому, що книжна лексика може вживатися і в усному мовленні; «книжне мовлення пов'язане з писемною формою навіть тоді, коли здійснюється як усне (лекція, доповідь, виступ), бо орієнтується на традиції писемного мовлення» [4, с. 13]. Цієї ж думки дотримується П. С. Дудик, вважаючи: «в усному мовленні, наприклад, наукового працівника чи дипломата може бути представлений стиль, який тепер прийнято називати книжним. Усно, але по-книжному прийнято висловлюватися за найрізноманітніших офіційних ситуацій» [3, с. 117].

М. І. Навальна наголошує на процесі втрати книжності. «Якщо лексеми *мандарин*, *долар* раніше мовознавці кваліфікували, як книжні слова, то тепер їх відносять до загальноновживаних лексем, що властиві всім стилям мови, як усної, так і писемної форм». На її думку, «це означає, що чіткої межі між книжною та загальноновживаною лексикою немає. Під дією позамовних чинників: поширення освіти, співпрацею з різними країнами світу, поширенням культурних зв'язків тощо межу між книжними і загальноновживаними словами провести досить складно» [7, с. 47].

На початку ХХІ століття простежується тенденція проникнення до засобів масової інформації різноманітної лексики, зокрема книжної. «Серед усього різноманіття лексики

в мові сучасної української періодики помітно розширюють вживання книжні слова», – стверджує М. І. Навальна. На її думку, вони «надають публіцистичним текстам піднесеності, урочистості, певною мірою пишномовності» [7, с. 49]. Звертає увагу на використання в мові періодики книжних лексем і О. Д. Пономарів. Він вважає, що «уживання книжної лексики за межами книжних стилів також мусить бути вмотивоване, виправдане, викликане певними стилістичними міркуваннями» [8, с. 36].

У сучасних друкованих засобах масової інформації книжна лексика вживається в різних тематичних групах. Спостерігаємо її використання в публікаціях про вибори та передвиборні перегони. Лексема *профанація*: «книжн. Зневажливе, нешанобливе ставлення до чого-небудь загальноновизнаного; неуцьке перекручування, опоганення, опошлення чогось» [10, Т. 8, с. 331] – слово з предметним значенням. Пор.: «Для мене головне – якісно робити свою справу, а не боятися помсти від тих, хто займається окоманіюванням і *профанацією*» (Час Київщини, 11–17.10.2014). Кандидат у депутати протиставляє власні дії порожнім обіцянкам його суперників, даючи зрозуміти, що для них головне – потрапити до Верховної Ради України. Спостерігаємо, що слово *профанація* у цьому тексті має негативний відтінок. Що можна сказати і про ще одну одиницю книжної лексики *креатура*: «книжн. Той, хто посідає значне місце завдяки протекції впливової особи і є слухняним виконавцем її волі; ставленик» [10, Т. 4, с. 331]. Пор.: «Понад два тижні тривала тяганина з підрахунком голосів, люди регіонала Риженкова, *креатури* Ахметова та російського олігарха Віктора Нусенкіса» (Український тиждень, 6–13.11.2014). Вважаємо, що книжні лексеми *профанація* та *креатура* надають тексту урочистості та водночас виконують негативно-оцінну функцію.

До категорії – іменників, які є книжними і мають негативне значення – відносимо слово *аморфність*: «книжн. Безформний, розпливчастий» [10, Т. 1, 1970, с. 40]. Пор.: «Нормальну громаду з її мешканцям з інертними настроям не розбудувати. Найгірше, що така *аморфність* охопила молодь» (Час Київщини, 30.10.2015). Аналізуючи, робимо висновок: книжна лексика має

у тексті негативно-оцінний відтінок, що надає їй автор задля підсилення думки.

У статтях української періодики політичної тематики виділяємо книжну лексику, що надає тексту нейтральності. Слово *ексцес*: «книжн. 1. Крайнє, незвичайне виявлення чогонебудь. 2. Гостре зіткнення; порушення громадського порядку» [10, Т. 2, 1971, с. 466]. Пор.: *«Можу зазначити, що загалом вибори відбулися без особливих ексцесів. Неприємний виняток – зрив виборів у Маріуполі та Красноармійську»* (Час Київщини, 30.10.2015).

На сторінках вітчизняних газет трапляється вживання лексем, що є назвами ознак предметів. Прикметник *кардинальний* та похідний від нього прислівник *кардинально*: «книжн. Найголовніший, найважливіший; ґрунтовний, основний» [10, Т. 4, с. 104]; «книжн. Прислівник до кардинальний» [2, с. 532] виконують номінативно-інформаційну функцію, надаючи тексту нейтральності. Пор.: *«Лідер «Народного фронту» на Волині заявив, що якщо за тиждень часу глава держави не прийме кардинального кадрового рішення, «на Волині буде гаряче»* (Волинська газета, 26.11.2015). *«Така поспішність у прийнятті несподіваного рішення і неготовність самого кандидата була очевидною. Навіть виступи кандидатів кардинально різнилися»* (Галицьке слово, 27.11.2015). Якщо прислівник *кардинально* – це лексема тематики, що стосується виборів, то прикметник *кардинальний* – слово, за допомогою якого характеризується влада.

У статтях політичної тематики дається характеристика влади не лише України, а й Росії. У зв'язку з агресією східного сусіда слова часто несуть негативне смислове навантаження, наприклад, лексема *алогічний*: «книжн. Суперечний логіці; безглуздий» [10, Т. 1, с. 35]. Хоча в словнику за редакцією В. Т. Бусла ремарка *книжн.* уже відсутня [2, с. 30]. Пор.: *«Путін нічим не схожий на Івана і Петра (хоча ті, зазначу в дужках, були аморальними типами) просто тому, що він зробив алогічний для імперії вчинок»* (День, 24.07.2015). Автор зауважує, що глава Росії недалеко стоїть від російських царів-зурпаторів та самодержавців. Вважаємо, що слово *алогічний* все

ж відноситься до книжної лексики, що зауважено і в монографії М. І. Навальної «Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст.» [7, с. 51].

У статтях, де описується ситуація, що склалася між Україною та Росією, натрапляємо на лексеми, що називають дії чи стани. Слово *дефілювати*: «книжн. Урочисто проходити (на параді, демонстрації та ін.)» [10, Т. 2, с. 259] відносимо до урочистої лексики, однак у контексті може набувати пейоративного значення. Пор.: «*Не так давно російський флот «дефілював» біля берегів Прибалтики, літаки ВПС РФ часто порушують повітряний простір країн НАТО*» (Український тиждень, 4.06.2015). Автор навмисно бере слово в лапки, аби підкреслити, що демонстрація країною-агресором своїх військових сил – це хвастливість. Лексема *дефілювати* має у тексті глузливий відтінок.

У тематиці російсько-українських відносин спостерігаємо вживання слів з предметним значенням, що мають урочистий і піднесений характер, але в тексті автор надає їм іронічного відтінку. Книжна одиниця *пієтет* має значення «глибока повага, шанобливе ставлення до кого-, чого-небудь» [10, Т. 6, с. 528]. Пор.: «...у двадцять першому столітті ми все ще з *пієтетом* ставимося до країни, яка прославилася репресіями й від якої моїй країні не вдалося піти без кровопролиття. І це: магазин назвами на честь президента з такою одіозною репутацією!» (День, 24.07.2015). Те ж стосується слова *екзил*: книжн., «перебування офіційної особи, уряду, партії за межами батьківщини на правах політичного вигнання (переважно в мові української діаспори)» [1, с. 200]. Пор.: «*Останній, перебуваючи в «екзилі» у Російській Федерації, огризнувся звідти грізною заявою*» (Україна молода, 20.11.2014). Вважаємо, що лексемою висміюється колишній глава нашої держави Віктор Янукович.

Висновки. Отже, книжна лексика – це слова, що притаманні писемному мовленню, але вживають і в усному, та характеризуються особливістю обмеженою сферою вживання. Книжна лексика найбільше притаманна науковому та офіційно-діловому стилям.

На початку ХХІ століття спостерігається широке функціонування книжних слів у мові української періодики.

Це надає текстам урочистості та пишномовності. Нерідко книжні слова виконують негативно-оцінну функцію, подекуди вони мають іронічний або глузливий відтінок.

Вважаємо, що використання книжної лексики в мові ЗМІ потребує подальшого дослідження, адже в сучасному мовознавстві бракує розвідок щодо проникнення книжної лексики в публіцистичний стиль.

Список використаних джерел

1. Бирик С. П. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Бирик, Г. М. Сютя; За ред. С. Я. Єрмоленко. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Дудик П. С. Стилїстика української мови : Навчальний посїбник / П. С. Дудик. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
4. Коваль А. П. Практична стилїстика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – 349 с.
5. Мацюк З. О. Українська мова професійного спілкування : Навчальний посїбник / З. О. Мацюк, Н. І. Станкевич. – К. : Каравела, 2005. – 352 с.
6. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 465 с.
7. Навальна М. І. Динаміка лексику української періодики початку ХХІ ст. : [монографія] / М. І. Навальна. – К., Інститут української мови : Видавничий дїм Дмитра Бураго, 2011. – 328 с.
8. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : Підручник / О. Д. Пономарів. – К. : Либїдь, 1993. – 248 с.
9. Сучасна українська літературна мова : лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 439 с.
10. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда / Інститут мовознавства АН УРСР. – К. : Наукова думка, 1970–1980 рр.
11. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

References

1. Bybyk S. P. Slovnyk inshomovnykh sliv : tлумachennia, slovotvorennia ta slovovzhyvannia / S. P. Bybyk, H. M. Siuta; Za red. S. Ia. Yermolenko. – Kharkiv : Folio, 2006. – 623 s.
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. – Kyiv, Irpin : VTF «Perun», 2005. – 1728 s.
3. Dudyk P. S. Stylistyka ukrainskoi movy : Navchalnyi posibnyk / P. S. Dudyk. – K. : Vydavnychiy tsentr «Akademii», 2005. – 368.
4. Koval A. P. Praktychna stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy / A. P. Koval. – K. : Vyshcha shkola, 1987. – 349 s.
5. Matsiuk Z. O. Ukrainska mova profesiinoho spilkuvannia : Navchalnyi posibnyk / Z. O. Matsiuk, N. I. Stankevych. – K. : Karavela, 2005. – 352 s.
6. Matsko L. I. Stylistyka ukrainskoi movy: pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv / L. I. Matsko, O. M. Sydorenko, O. M. Matsko. – K. : Vyshcha shkola, 2003. – 465 s.
7. Navalna M. I. Dynamika leksykonu ukrainskoi periodyky pochatku KhKhI st. : [monohrafiia] / M. I. Navalna. – K. Instytut ukrainskoi movy : Vydavnychiy dim Dmytra Burago, 2011. – 328 s.
8. Ponomariv O. D. Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy : Pidruchnyk / O. D. Ponomariv. – K. : Lybid, 1993. – 248 s.
9. Suchasna ukrainska literaturna mova : leksyka i frazeolohiia / za zah. red. akad. AN URSSR I. K. Bilodida. – K. : Nauk. dumka, 1973. – 439 s.
10. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 tomakh / za red. I. K. Bilodida / Instytut movoznavstva AN URSSR. – K. : Naukova dumka, 1970–1980 rr.
11. Ukrainska mova : Entsyklopediia / Redkol. : V. M. Rusanivskiy (spivholova), O. O. Taranenko (spivholova), M. P. Ziabliuk ta in. – [2-he vyd., vypr. i dop.]. – K. : Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2004. – 824 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Панченко Тетяна Сергіївна, аспірант кафедри документознавства
ДВНЗ «*Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди*»
вул. Космонавтів, 51, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна 08403
e-mail: tatianapanchenko@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Панченко Татьяна Сергеевна, аспирант кафедры документоведения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»
ул. Космонавтов, 51, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина
08403
e-mail: tatianapanchenko@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Panchenko Tatiana Sergiyivna, Post-graduate Student of Document Science
Department
SHEE «Pereyaslav-Khmenytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical
University»
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Kosmonavtiv Street 51,
08403
e-mail: tatianapanchenko@ukr.net

УДК 81'38

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПОЛІСЕМІЯ У ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Шлапак І. М.

Стаття присвячена проблемам термінологічної полісемії в науково-технічних текстах. Розвиток науки і техніки викликає необхідність у диференційованій спеціальній термінології для закріплення нових понять. Розуміння нової термінології та уміння передати її українською мовою в умовах сучасних євроінтеграційних процесів інтенсифікує значення перекладу. Цим обумовлена актуальність запропонованого дослідження.

Термін розуміється як смислова одиниця, за якою закріплено певне технічне поняття, котре, у свою чергу, може змінити своє значення (зміст) у залежності від науково-технічної галузі. Розширення семантики уже існуючого слова в сторону його нового термінологічного значення пов'язано із явищем полісемії.

Наведені у статті приклади свідчать, що терміни не збігаються за значенням у різних галузях науки і техніки. Акцентується увага на труднощах перекладу полісемічних термінів. Найбільш складними у

перекладі є: 1) різні значення термінів у межах однієї спеціальності; 2) у технічній літературі загальноновживані слова можуть отримати специфічне термінологічне значення; 3) переклад науково-технічна дефініція із групи слів (фразеологічні зрощення) та багатозначних термінологіко-фразеологічних зворотів; 4) буквальный переклад.

Отже, проблеми термінологічної полісемії при перекладі науково-технічної літератури належить до найбільш складних і найменш досліджених. У контексті сучасних науково-технічних і економічних процесів ця проблема набуває особливої актуальності й вимагає подальшого розроблення.

Ключові слова: термін, технічна література, переклад, полісемія, нові поняття.

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИСЕМИЯ В ПЕРЕВОДЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Шлапак И.М.

Статья посвящена проблемам терминологической полисемии в научно-технических текстах. Развитие науки и техники вызывает необходимость в дифференцированной специальной терминологии для закрепления новых понятий. Понимание новейшей терминологии, умение передать её на украинском языке в условиях современных евроинтеграционных процессов интенсифицирует значение перевода. Этим фактом обусловлена актуальность предложенного исследования.

Термин понимается как смысловая единица, за которой закреплено определённое техническое понятие. Это понятие, в свою очередь, может изменяться в зависимости от его употребления в определённой научно-технической отрасли. Расширение семантики уже существующего слова в сторону его терминологического значения связано с явлением полисемии.

Приведённые в статье примеры свидетельствуют, что термины не совпадают по значению в разных областях науки и техники. Акцентируется внимание на трудностях перевода полисемичных терминов. Наиболее сложным в переводе является: 1) разное значение терминов в пределах одной специальности; 2) в технической литературе общеупотребительные слова могут приобретать специфическое терминологическое значение; 3) перевод научно-технической дефиниции, состоящей из группы слов (фразеологические сращения); 4) буквальный перевод.

Таким образом, проблемы терминологической полисемии при переводе научно-технической литературы принадлежат к числу наиболее сложных и наименее изученных. В контексте современных

научно-технических и экономических процессов эта проблема приобретает особую актуальность и требует дальнейшей разработки.

Ключевые слова: термин, техническая литература, перевод, полисемия, новые понятия.

TERMS POLYSEMY IN TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE

Shlapak I. M.

The article is devoted to the problems of terminological polysemy in scientific and technical texts. The development of science and technology calls for special terminology to consolidate new concepts. Understanding new terminology and the ability to convey it to the Ukrainian language in today's euro-integration process intensifies the value of translation. This fact caused the relevance of the proposed research.

The term refers to a semantic unit with a certain fixed technical concept, which can change its meaning (content). This concept, in its turn can vary depending on its use in a particular scientific and technological area. Extending an existing word semantics aside its new terminological significance is associated with the phenomenon of polysemy.

The given in the article examples show that the terms are not identical in meaning in different fields of science and technology. The attention is focused on the difficulties in polysemous terms' translation. The most difficult are: 1) different meanings of the term within one area; 2) in the technical literature common words may obtain specific terminological meaning; 3) translation of scientific and technical definition of a word (phraseological unit) and multi-terminological idiomatic phrases; 4) literal translation.

So terminological polysemy problem in the translation of scientific and technical literature is among the most complex and least developed in the context of modern scientific, technical and economic processes, this problem becomes significant and requires further development.

Keywords: term, technical literature, translation, polysemy, new concepts.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної науки і техніки викликає необхідність у диференційованій і багатобразній спеціальній технічній термінології, адже мова широко використовує слова для закріплення нових понять. При перекладі науково-технічних текстів необхідне чітке розуміння нової термінології та уміння передати її українською мовою.

Розуміння нової термінології та уміння передати її українською мовою в умовах сучасних євроінтеграційних процесів інтенсифікує значення перекладу. Цим обумовлена **актуальність** запропонованого дослідження.

Як відомо, у лексичному складі мови розрізняють два семантичні типи слів: загальноновживані і терміни, які знаходяться у постійній взаємодії. Наукові терміни органічно пов'язані із всім словниковим складом мови. Отже, смислова природа термінів зрозуміла лише у зв'язку із загальноновживаною лексикою мови. У результаті розширення меж людських знань, зростає і потреба у нових визначеннях при засвоєнні різних галузей науки – відповідно розширюється й словниковий склад.

Виклад основного матеріалу. Будь-який термін необхідно розуміти не тільки як окрему семантичну одиницю, яка знаходиться поза будь якого зв'язку із оточуючими її словами, а як слово, за яким закріплено певне технічне поняття і яке може змінити своє значення (зміст) в залежності від тієї галузі, де цей термін використовується. Саме такий підхід, на наш погляд, має бути основним принципом перекладу. Необхідно пам'ятати, що терміни приходять із загальноновживаної лексики, яка продовжує функціонувати у мові одночасно із термінами.

Приклади розширення значень уже існуючого слова свідчать, що зміна слова в сторону його нового термінологічного значення пов'язана із характерним для англійської мови явищем полісемії. З цим фактом доводиться постійно рахуватися і в технічних текстах [2]. Проте полісемія технічних термінів особливого характеру. Наприклад, відоме всім слово *pipe* спочатку означало простий музичний інструмент. Це значення слова зберігається і тепер. Однак, у результаті «термінологічного» розвитку мови, *pipe* стало використовуватися у відношенні до інших предметів, схожих за формою, до полих циліндрів. У «технічній» мові – це будь-яка труба або трубопровід. Слово *pocket* («карман») у «технічному» значенні розширюється до значення «сховище», «гніздо», «залежи родосховища» тощо.

Цей приклад свідчить, що даний термін не збігається за значенням у різних галузях техніки, але відтінки цього значення близькі до основного.

Термінологічна полісемічність зустрічається в багатьох випадках, адже кожний спеціальний термін зберігає свою специфіку, а також певний змістовний зв'язок як із основним поняттям, так і основними термінами, які є похідними від нього. У подібних випадках можна говорити про своєрідні радіусні напрями. Цей процес полягає у тому, що основне значення слова знаходиться ніби в центрі, а вторинні – розходяться подібно променям. Кожне з них технічно незалежне від іншого, проте у своїй основній загальномовній номінації може бути переведене з урахуванням головного значення. Так, основне значення іменника *body* – «головна частина», «основа чогось». Із цього основного значення розвилася велика кількість відтінків, які залежать від специфіки предмету: «корпус», «остів», «ствол», «маса» (будь-чого), «у повному складі» тощо. Прикладом подібної полісемії може бути і слово *handlin* («маніпуляція», «вміння користуватися»). Термін *handling* використовується в різних галузях і, відповідно, отримує наступні похідні значення: «передача матеріалу з одного робочого місця на друге» (внутрішньозаводський транспорт), «передача із цеху в цех» (організація виробництва), «вуглеподача» (теплотехніка). Термін *dressing* («придання потрібного вигляду») у різних галузях може використовуватися як «обрубка», «правка інструментів» (у станкобудівництві), «обтісування», «шліфовка» (у будівництві), «збагачення» (руд).

Проте труднощі перекладу можуть виникати у зв'язку із тим, що один і той же термін може мати різні значення у межах однієї спеціальності [2]. Наприклад, для гідротехніків *level* означає «рівень», «різниця рівня», «підйом», «відмітка води»: *the reduced level* (чорна відмітка); *the spirit level* (спиртовий рівень). Термін *drawing* у чорній металургії означає: «витяжка», «волочіння», «відпуск» (при термообробці) «вилучення злитків з ізложниць за допомогою стриперного крану» тощо.

Особливі труднощі перекладу викликають випадки, коли науково-технічна дефініція складається з групи слів. Ці складні словосполучення представляють собою так звані фразеологічні зрощення.

Труднощі перекладу подібних «термінів» полягають у тому, що на відміну від української мови в англійській мові

відсутні узгодження відмінків між окремими елементами фрази. Як варіант практичного прийому при перекладі таких словосполучень можна запропонувати наступне: спочатку необхідно розбити їх на окремі компоненти, потім перекласти словосполучення, починаючи з останнього зазначеного слова. Перші компоненти перекладаються родовим відмінком іменника або прикметника. Наприклад, необхідно перекласти *automobile repair plant construction project*. Зрозуміло, що слова *automobile repair plant* є зрощенням «авторемонтний завод». Їх необхідно розглядати як певну смислову одиницю. Починаючи переклад з останнього слова, отримуємо: «проект будівництва авторемонтного заводу».

При перекладі технічної літератури доводиться враховувати багатозначність термінологіко-фразеологічних зворотів.

У технічних текстах зустрічаються дієслова з позиційними прикметниками й іншими словами, які «зрослися» із даним дієсловом. В окремих випадках вони отримують різноманітні значення, які не мають нічого спільного ні один з одним, ні з самим вихідним дієсловом. Як ілюстрацію цього положення можна привести кілька технічних значень таких дієслів: *to make fast* – «прикріпляти», *to make true (an engine)* – «відрегулювати» (двигун); *to get out* – «подавати вугілля або руду на гору», *to get out of step* – «випасти із синхронності».

При перекладі технічних термінів виникають певні помилки. Одне з джерел таких помилок – буквальний переклад: коли перекладачу здається, що термін цілком зрозумілий, добре знайомий, проте він уявляє його не правильно. У цьому випадку маємо типовий приклад «хибних друзів перекладача», коли слова походять від латинського або грецького слова і мають схоже звучання на всіх європейських мовах. Проте, у цьому випадку, вони повністю змінили своє значення. Наприклад, слово *signal* може перекладатися як «світлофор»; *carbonization* – «цементизація» або «коксовання»; *original* – не завжди «оригінальний», а «попередній»; *control* – не завжди «контроль», може бути і боротьба з чимось (*flood, control* – «боротьба з повінню»); *Elemental* – не елементарний, а «стихийний». Неправильний вибір технічного значення терміна

й не уміння користуватися словником є також розповсюдженим джерелом помилок.

Отже, питання про перекладі термінів зводиться, у першу чергу, до знання української термінології, що використовується у певній спеціальності, за винятком тих випадків коли в українській мові ця термінологія ще недостатньо розроблена. Тоді виникає питання: що вимагається для адекватного перекладу термінів у складних випадках, коли еквівалентний термін невідомий?

Для точного розуміння значення терміна в контексті необхідно, перш за все, уяснити для себе функцію даного слова в реченні та його зв'язок з іншими словами, потім за допомогою словника знайти головне значення слова та синтезуючи всі його «другорядні» значення, знайти відповідний контексту технічний еквівалент, який відображав би певну думку або цілісну картину. Отже, даний знайомий термін необхідно віднести до того специфічного значення, яке визначається даною ситуацією. Зрозумівши термін, необхідно знайти для нього відповідний український еквівалент. При перекладі науково-технічного тексту термін необхідно прив'язати до певної технічної галузі й використовувати термінологію, котру необхідно уточнити за відповідними джерелами. Неправильно перекласти *string* як «волокно» або «жилка», коли мова іде про електротехніку, де *string* означає «гірлянду ізоляторів»; помилкою буде й вибір перекладачем значення терміну *lightning* для опису високовольтної трансмісії як «громовий розрядник», тоді як цей термін у даному контексті означає «світіння дротів», або термін *valve* перекладає як «клапан», тоді як це – «радіолампа»; або *shovel* – як «лопата», коли необхідно перекласти «екскаватор».

Можливі випадки, коли прийнятий у технічній літературі термін слухачеві невідомий. Тому при перекладі англomовної статті за певною спеціальністю, крім словника, необхідно звертатися й до спеціальної літератури з проблем даної спеціальності українською мовою.

Висновки. Отже, проблеми термінологічної полісемії при перекладі науково-технічної літератури належить до найбільш складних і найменш розроблених. У контексті сучасних науково-технічних і економічних процесів ця проблема набуває особливої актуальності й вимагає подальшого розроблення.

Список використаних джерел

1. Мирам Г.Э. Профессия : переводчик. – К.: Ника-Центр, 1999, – 160 с.
2. Пумпянский А.Л. Методические указания по чтению и переводу английской научной и технической литературы. – М., 1965.

References

1. Miram H. Profesiya perevodchik. – K. Nika-Thentr, 1999, – 160 p.
2. Pumpyanskiy A. Metodicheskie ukazaniya po chteniyu I perevody angliyskoy nauchnoy I tekhnichskoy literatury. – M., 1965.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Шлапак Ірина Мячеславівна, асистент кафедри документознавства та інформаційної діяльності

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, Україна, 76019
e-mail: admin@nung.edu.ua

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Шлапак Ирина Мячеславовна, ассистент кафедры документоведения и информационной деятельности

Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа
ул. Карпатская, 15, г. Ивано-Франковск, Украина, 76019
e-mail: admin@nung.edu.ua

DATA ON AUTHOR

Shlapak Iryna Miacheslavivna, teaching assistant of the Document Science and Information Activity Department

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
15 Karpatska Street, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76019
e-mail: admin@nung.edu.ua

РОЗДІЛ IV. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУКАХ ДОКУМЕНТНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЦИКЛУ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

УДК 002.1-028.27:340.111.5

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНОГО ВТІЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В УКРАЇНІ

Ісайкіна О. Д.

На сучасному етапі розвитку держави актуальним видається дослідження особливостей становлення інфраструктури вітчизняного електронного документообігу як одного із пріоритетних напрямів розвитку інформатизації суспільства.

Метою публікації є дослідження умов правового забезпечення та практичного втілення електронного документообігу в Україні.

Аналіз правової бази та практики впровадження системи електронного документообігу в Україні свідчить, про реалізацію ряду заходів, які сприятимуть комплексному вирішенню зазначеної проблеми. Можливо, процес становлення інфраструктури вітчизняного електронного документообігу відбувається не настільки інтенсивно, як в інших державах, проте, за умови системної роботи, Україна, через певний час, може мати досить вагомі здобутки в цій сфері. Важливим є факт розуміння керівництвом країни необхідності впровадження системи електронного документообігу, яка сприятиме підвищенню культури діловодства, забезпечить суттєву економію коштів на тиражування та передачу значної кількості документів, що вкрай актуально нині за умов обмеженого фінансування державних органів.

Ключові слова: електронний документ, електронний документообіг, електронний цифровий підпис, система електронного документообігу, правове забезпечення, практичне втілення.

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ПРАКТИЧЕСКОГО ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА В УКРАИНЕ

Исайкина Е. Д.

На современном этапе развития государства актуально исследование особенностей становления инфраструктуры отечественного электронного документооборота как одного из приоритетных направлений развития информатизации общества.

Целью публикации является исследование условий правового обеспечения и практического воплощения электронного документооборота в Украине.

Анализ правовой базы и практики внедрения системы электронного документооборота в Украине свидетельствует о реализации ряда мероприятий, которые будут способствовать комплексному решению обозначенной проблемы. Возможно, процесс становления инфраструктуры отечественного электронного документооборота происходит не настолько интенсивно, как в других государствах, однако, при условии системной работы, Украина, через определенное время, может иметь достаточно весомые достижения в этой сфере. Важным является факт понимания руководством страны необходимости внедрения системы электронного документооборота, которая будет способствовать повышению культуры делопроизводства, обеспечит существенную экономию средств на тиражирование и пересылку значительного количества документов, что крайне актуально в настоящее время в условиях ограниченного финансирования государственных органов.

Ключевые слова: *электронный документ, электронный документооборот, электронная цифровая подпись, система электронного документооборота, правовое обеспечение, практическое воплощение.*

PECULIARITIES OF ENFORCEABILITY AND PRACTICAL IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT IN UKRAINE

Isaikina O. D.

At the present stage of development of the state the study of the characteristics of becoming of the infrastructure of national electronic document management as one of the priority direction in the development of the information society seems actual.

The aim of the publication is to study the conditions of legal support and practical implementation of electronic document management in Ukraine

The analysis of the law base and practice of implementation of electronic document management in Ukraine shows the realization of a number of measures to promote the comprehensive settlement of the problem. Perhaps the process of establishing of an infrastructure of a national electronic document management is not as intense as in other states, however, on the condition of systematic work, Ukraine, over time, can have a very significant achievements in this area. The important is the fact of understanding of leadership of the country the need to implement the electronic document management system that will improve the culture of office work, will provide a significant savings in replication and transmission of a large number of documents, which is very important today in conditions of limited funding of state authorities.

Keywords: *electronic document, electronic document management, electronic signature, electronic document management system, legal support, practical implementation.*

Постановка проблеми. Вплив глобальних процесів інформатизації на суспільне життя зумовлює появу нової сфери відносин, предметом яких є електронний обмін інформацією. У цьому процесі беруть участь органи державної влади, комерційні та некомерційні організації, а також громадяни у своїх офіційних і особистих стосунках. Перед суспільством постають нові завдання, вирішити які можливо лише застосовуючи сучасні засоби, впроваджуючи нові інформаційні технології. Одним із пріоритетних напрямів розвитку інформатизації суспільства є широке впровадження електронного документообігу. У зв'язку з цим **актуальним** видається дослідження особливостей становлення інфраструктури електронного документообігу України на сучасному етапі розвитку держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз досліджень і публікацій переконує в тому, що вивченню проблеми запровадження електронного документообігу присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних учених: С. І. Ніколюка, В. І. Міщенко, Т. О. Масленникова, В. К. Райхера, А. В. Чучковської, В. І. Шаповалова, Н. В. Шаманської, Г. В. Юрчук, С. І. Юрія та ін. Проте проблема практичного втілення та становлення

інфраструктури сучасного вітчизняного електронного документообігу потребує більш глибокого дослідження.

Метою публікації є дослідження умов правового забезпечення та практичного втілення електронного документообігу в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Питання розвитку електронного простору України набуває сьогодні особливої актуальності. Важливим кроком у цьому напрямі було започаткування 18 квітня 2002 року довгострокової програми під назвою «Електронна Україна», в межах якої передбачено заходи щодо створення ефективного механізму інформаційної взаємодії органів влади всіх рівнів, впровадження електронного документообігу та забезпечення інформаційної безпеки.

Розвиток суспільних відносин став вимогою в цілому щодо розроблення, вдосконалення та оновлення нормативно-правової бази України, створення спеціальних юридичних норм та правил регулювання сфери інформаційних правовідносин.

Верховною Радою України були прийняті закони, які набули чинності, «Про електронні документи та електронний документообіг (зі змінами, внесеними згідно з постановами N 2599-IV від 31.05.2005, ВВР, 2005, N 26, ст. 349 N 1170-VII від 27.03.2014, ВВР, 2014, N 22, ст. 816; 1206-V 15.04.2014, ВВР, 2014, N 24, ст. 885; N 675-VIII від 03.09.2015, ВВР, 2015, N 45, ст. 410)», «Про електронний цифровий підпис», «Про обов'язковий примірник документів», «Про Національну програму інформатизації», «Про телекомунікації», «Про Національну систему конфіденційного зв'язку», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» тощо.

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначив основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів.

Законом встановлено, що електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, зокрема, електронний цифровий підпис. Юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має

електронну форму. Електронний документообіг (обіг електронних документів) – це сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та, у разі необхідності, з підтвердженням факту одержання таких документів [7].

Проте, закон також встановив певні обмеження на застосування електронного документа як оригіналу. Зокрема, в електронній формі не може бути створено оригінал свідоцтва про право на спадщину; інший документ, який, згідно із законодавством, може бути створений лише в одному примірнику (поки не буде створено централізованого сховища оригіналів електронних документів) [8].

Електронний цифровий підпис дає змогу підтвердити цілісність електронного документу, тобто його захищеність від несанкціонованого спотворення, руйнування або знищення в процесі руху від відправника до одержувача, та ідентифікувати підписувача. Він є обов'язковим реквізитом електронного документа, який використовується для ідентифікації передплатника електронного документа іншими суб'єктами електронного документообігу. Накладення електронного підпису надає будь-якому електронному документу статус оригіналу та наділяє його повною юридичною силою.

Отримання електронного цифрового підпису можна розподілити на два етапи. Зокрема [6]:

1) перший етап – за допомогою програмного забезпечення і спеціальної математичної функції обчислюється так званий «відбиток повідомлення». Цей відбиток має наступні особливості:

- фіксовану довжину, незалежно від обсягу інформації повідомлення;
- унікальність відбитку для кожного повідомлення;
- неможливість відновлення повідомлення за його відбитком.

Таким чином, якщо документ був модифікований, то зміниться і його відбиток, що буде виявлено при перевірці електронного цифрового підпису. Це запобігає можливості внесення змін до створеного і підписаного електронного документа.

2) другий етап – відбиток документа шифрується за допомогою програмного забезпечення та закритого (особистого) ключа автора документа.

Таким чином, обчислення відбитку документа захищає його від модифікації сторонніми особами після підписання, а шифрування закритим ключем підтверджує авторство документа.

Електронний документообіг здійснюється завдяки використанню системи, що забезпечує процес створення, управління, доступ і поширення електронних документів у комп'ютерних мережах, а також контроль за потоками документів в організації. Головне призначення системи електронного документообігу – автоматизувати весь комплекс робіт із електронними документами: введення у систему, їх реєстрацію, розподіл і розсилання, редагування, оперативне збереження, пошук і перегляд, відтворення, контроль виконання, розмежування доступу до них тощо [5].

Крім цього, система електронного документообігу дозволяє прискорити терміни опрацювання документів, удосконалити механізм організації та виконання документів, автоматизувати виконання однотипних операцій, спростити використання інформації документів за рахунок розширення можливостей їхнього пошуку.

Для висвітлення переваг переходу до електронного документообігу наведемо оцінки західних консалтингових компаній про те, як співіснують в документообігу електронні і паперові документи. Так, за оцінкою компанії Coopers&Lybrand, корпорації створюють 19 копій кожного документа, а 7,5 % усіх документів губляться безповоротно. Лише у масштабах США дані втрати складають близько одного трильйона доларів на рік. Компанія DELPHI констатує, що 15 % усіх паперових документів безповоротно губляться і працівники витрачають до 30 % свого часу на їх пошук.

Тому зрозумілим є бажання бізнесменів якнайшвидше позбутися паперових документів і перейти до електронних. Так, запровадивши систему електронного документообігу, компанія Nortan Nolan Institute оцінює зростання продуктивності праці співробітника на 25–50 %, зменшення часу для обробки одного

документа – більш ніж на 75 % і зниження витрат на оплату площі для зберігання документів на 80 %. Приблизно такі ж оцінки дає й відома компанія Ernst & Young [8].

У вітчизняній практиці, на сьогодні, найбільш широко використовуються такі системи електронного документообігу: Megapolis. Документообіг, OPTIMA-WorkFlow, АСКОД, Док Проф та el-Dok. Відповідно до результатів дослідження Центрального державного електронного архіву України щодо використання органами влади систем електронного документообігу, у 39,5 % державних органів влади функціонує система електронного документообігу Megapolis. Документообіг, у 13,2 % – система OPTIMA-WorkFlow, у 10,5 % – АСКОД та у 5,3 % – Док Проф [2].

Важливим кроком на шляху до оптимізації роботи з електронними документами в Україні стало створення на урядовому рівні пілотного проекту щодо електронної взаємодії органів виконавчої влади, який дозволить здійснювати обмін електронними документами з використанням електронного цифрового підпису.

Враховуючи різноманітність існуючих систем електронного документообігу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, при розробці та реалізації пілот-проекту передбачається створення інтегрованої системи електронного документообігу.

Метою створення такої системи є забезпечення руху документів (укази, постанови, закони, розпорядження, повідомлення, звіти, аналітичні довідки, тощо), скорочення терміну підготовки та прийняття рішень шляхом автоматизації процесів колективного створення та використання документів в органах державної влади.

Проте, за даними Державного агентства з питань електронного урядування для того, щоб всі вітчизняні відомства і компанії обмінювалися електронними документами, потрібно ще 1,5–2 млрд. грн. для закупівлі програмного забезпечення, написанням якого зможуть зайнятися вітчизняні ІТ-компанії [3].

З 2015 року в Україні запрацювала система ProZorro – електронна система держзакупівель, що складається з центральної

бази даних і підключених шести торгплощадок – dz.prom.ua, etender, newtend, publicbid, держзакупівлі.онлайн, smarttender (сайти, де держзамовники розміщують оголошення). За оцінками Мінекономіки, її використання в 2015 році дозволило бюджету заощадити 200 млн. грн. [2]. У 2016 році уряд планує створити електронний реєстр компаній-порушників правил держзакупівель, яких не допускати до тендерів.

Проте, через відсутність законодавчого зобов'язання проводити закупівлі тільки відкрито, відомства неохоче підключаються до системи. До того ж, ProZorro дає можливість виявляти нестандартні лоти: так, Маріупольський морторгпорт у 2015 році, на одному з електронних тендерів, придбав на 24 тис. грн. ганчір'я (для прибирання), а Управління справами апарату Верховної Ради на 9,5 тис. грн., косметичних засобів та лаку для волосся.

З 1 січня 2015 року всі податкові накладні надаються контрагентам тільки в електронній формі. У відповідності до пункту 201.1 Податкового кодексу України платник податку зобов'язаний надати покупцю (отримувачу) податкову накладну, складену в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації у порядку, визначеному законодавством, електронного підпису уповноваженої платником особи, та зареєстровану в Єдиному реєстрі податкових накладних [3].

Міністерством освіти і науки розроблено Умови прийому до вищих навчальних закладів України в 2016 році. Текст проекту документа у своєму Facebook оприлюднив попередній Міністр освіти і науки Сергій Квіт. Документ містить ряд новацій, які після їх громадського обговорення, можуть стати нормами, що встановлять правила вступної кампанії у 2016 році. Зокрема, проектом документа передбачено, що абітурієнти, які вступатимуть до українських вишів для здобуття ступенів молодшого бакалавра, бакалавра, а також магістра і спеціаліста медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань, на основі повної загальної середньої освіти на денну форму навчання, подаватимуть заяви про вступ тільки в електронній формі.

Ще одним важливим кроком щодо практичного втілення електронного документообігу є видача з 11 січня 2016 року

електронних паспортів у формі пластикової картки (ID-картки), яка містить безконтактний електронний носій – чіп, на якому, крім даних про власника документа, записані біометричні дані – це кольорова фотографія, інформація про місце проживання та сімейний стан.

За даними Кабінету міністрів, щоб полегшити обслуговування громадян, до паспорта будуть «прив'язані» соціальне страхування, медичні послуги та інформація про наявність у особи посвідчення водія, а також інших документів.

Проте, на даному етапі така картка буде видаватися лише 16-річним українцям, які оформлюють паспорт вперше.

Загалом, слід зазначити, що до ключових переваг використання електронного документообігу належать наступні:

- перехід до більш зручного, швидкого і економного безпаперового юридично значимого документообігу;
- удосконалення процедури підготовки, подачі/доставки, обліку та зберігання документів, їх аутентифікація, цілісність, конфіденційність і неспростовність;
- криптографічний захист інформації (електронних документів) при передачі по відкритих каналах;
- мінімізація фінансових ризиків за рахунок підвищення конфіденційності інформаційного обміну документами;
- економія ресурсів за рахунок використання оперативного електронного архіву;
- можливість швидкого пошуку і перегляду електронних документів, а також визначення їх юридичної сили за електронним цифровим підписом;
- значне скорочення процедури підписання договорів, оформлення та подання податкової та фінансової звітності;
- швидкий і надійний обмін електронними документами з партнерами, контрагентами незалежно від віддаленості адресата.

Однак, при переході на безпаперову технологію роботи з документами, існує ряд труднощів. Серед яких, в першу чергу, слід виокремити наступні:

1) технічна неготовність організацій для роботи з електронними документами (може виражатися як у тривіальній проблемі відсутності комп'ютера на столах у співробітників,

так і в тому, що в організації немає необхідних програмно-апаратних засобів для переведення документів з паперового носія на електронний (наприклад, відсутність сканера));

2) технологічна недопустимість переходу окремих категорій конфіденційних документів в електронний вигляд (служби безпеки вимагають, щоб такого роду документи передавалися під розпис через довірену особу або кур'єра);

3) законодавча неврегульованість електронного документообігу.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши впровадження системи електронного документообігу в Україні, різноманітні документи та матеріали, можна зробити висновок, що в цьому напрямку здійснюються певні заходи. Можливо, не настільки інтенсивно, як в інших державах, але можна стверджувати, що через деякий час Україна, за умови системної правової та практичної розбудови інфраструктури електронного документування, також буде характеризуватися неабиякими здобутками у цій сфері. Впровадження системи електронного документообігу сприятиме підвищенню культури діловодства, забезпеченню суттєвої економії коштів на тиражування та пересилання значної кількості документів, що вкрай актуально нині за умов обмеженого фінансування державних органів.

Список використаних джерел

1. Аналіз регуляторного впливу проекту Порядку застосування стандартів у сфері електронного цифрового підпису [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dstszi.gov.ua>.

2. Відомості державного агентства з питань електронного урядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dknii.gov.ua>

3. Електронний документообіг як наслідок електронного адміністрування ПДВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: byhgalter.com/elektronnij-dokumentooobig

4. Ініціативи Президента України (електронне урядування). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/iniciativu_prezidenta

5. Науково-практичний коментар до Закону України «Про електронний цифровий підпис» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.itsway.kiev.ua/pdf>

6. Про електронний цифровий підпис [Текст]: Закон України – Офіц. текст: за станом на 05 вересня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36.

7. Про електронні документи та електронний документообіг [Текст]: Закон України. – Офіц. текст: за станом на 5 вересня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36.

8. Чирський Юрій Запровадження системи електронного документообігу в Україні / Ю. Чирський – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article>.

References

1. Analiz reguliatornogo vplyvu proektu Poriadku zastosovannia standartiv u sferi elektronного tsyfrovogo pidpysy. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dstszi.gov.ua>.

2. Vidomosti derzhavnogo agentsva z pytan elektronного uriaduvannia. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dknii.gov.ua>

3. Elektronnyi dokumentoobig yak naslidok elektronного administruvannia PDV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: byhgalter.com/elektronnij-dokumentoobig

4. Initsiatyvy Prezydenta Ukrayiny (elektronne uriaduvannia). – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuviap.gov.ua/iniciativu_prezydenta

5. Naukovo-praktychnyi komentar do Zakony Ukrainy «Pro elektronnyi tsyfrovyi pidpys» – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.itsway.kiev.ua/pdf>

6. Pro elektronnyi tsyfrovyi pidpys [Текст]: Закон України – Офіц. текст: за станом на 05 вересня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36.

7. Pro elektronni dokumenty ta eltktronnyi dokumentoobig [Текст]: Закон України. – Офіц. текст: за станом на 05 вересня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36.

8. Chyrskiy Urii Zaprovdzhennia systemy elektronного dokumentoobigy v Ukraini / U. Chyrskiy – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.justinian.com.ua/article>.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Ісайкіна Олена Дмитрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08401

e-mail: isaykina08@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Исайкина Елена Дмитриевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл.,

Украина 08401

e-mail: isaykina08@mail.ru

DATA ON AUTHOR

Isaikina Olena Dmytrivna, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Document Science Department

Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University

Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytsky, Sukhomlynsky Street 30,

08401

e-mail: isaykina08@mail.ru

УДК 004:007]:330.341.1

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Зленко А. М.

Розвиток сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, зростання обсягу інформації все більше визначають сутність нашої епохи. Новітні інформаційно-комунікаційні технології здійснюють величезний перетворювальний вплив на всі сфери сучасного суспільства як у межах національних кордонів, так і у світі в цілому. Глобальність процесів, що відбуваються, неминуче підвищує інтерес до теоретичного осмислення особливостей інформаційного суспільства й емпіричного вивчення впливу інформаційно-комунікаційних технологій на трансформацію соціально-економічних, політичних і культурних структур.

Нині для досягнення головної мети – ефективної інтеграції України в глобальне інформаційне співтовариство, країні необхідно вирішити унікальне у світовій історії завдання – сформувати інформаційний простір і водночас створити демократичну,

соціальну, правову державу та громадянське суспільство. Теоретичне обґрунтування розвитку інформаційного суспільства значно відстає від практичного використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета дослідження полягає в комплексному розкритті сутності інформаційного суспільства, дослідженні впливу інформаційно-комунікаційних технологій на соціально-економічні процеси в демократичному суспільстві.

У сучасному світі інформаційні технології дедалі активніше застосовуються в екологічній, медичній, військовій, політико-адміністративній, медійно-комунікаційній, культурній, науково-освітній сферах, видозмінюючи їх і надаючи соціальному та людському розвитку нових якостей, сенсів та вимірів. Інформаційна складова відіграє також суттєву роль у формуванні конкурентного потенціалу держав, розвитку міжнародних відносин.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційний простір, соціально-економічні процеси, демократичне суспільство.

ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ДЕМОКРАТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Зленко А. Н.

Развитие современных информационных и коммуникационных технологий, рост объема информации все больше определяют сущность нашей эпохи. Новейшие информационно-коммуникационные технологии оказывают огромное преобразовательное влияние на все сферы современного общества как в рамках национальных границ, так и в мире в целом. Глобальность происходящих процессов, неизбежно повышает интерес к теоретическому осмыслению особенностей информационного общества и эмпирического изучения воздействия информационно-коммуникационных технологий на трансформацию социально-экономических, политических и культурных структур.

Сейчас для достижения главной цели – эффективной интеграции Украины в глобальное информационное сообщество, стране необходимо решить уникальную в мировой истории задачу – сформировать информационное пространство и одновременно создать демократическое, социальное, правовое государство и гражданское общество. Теоретическое обоснование развития информационного общества значительно отстает от практического использования информационно-коммуникационных технологий.

Цель исследования заключается в комплексном раскрытии сущности информационного общества, исследовании влияния информационно-коммуникационных технологий на социально-экономические процессы в демократическом обществе.

В современном мире информационные технологии все активнее применяются в экологической, медицинской, военной, политико-административной, медийно-коммуникационной, культурной, научно-образовательной сферах, видоизменяя их и придавая социальному и человеческому развитию новых качеств, смыслов и измерений. Информационная составляющая играет также существенную роль в формировании конкурентного потенциала государств, развития международных отношений.

Ключевые слова: *информационное общество, информационно-коммуникационные технологии, информационное пространство, социально-экономические процессы, демократическое общество.*

THE IMPACT OF INFORMATIONAL COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES ON SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN A DEMOCRATIC SOCIETY

Zlenko A. M.

The development of modern information and communication technologies, the growth of the amount of information determine the nature of our times. New information and communication technologies carry a huge transformational impact on all spheres of modern society both within national borders and in the whole world. The global processes that occur inevitably increases the interest to the theoretical understanding of the features of the information society and the empirical study of the impact of ICT on the transformation of the socio-economic, political and cultural structures.

Now to achieve the main goal – effective integration of Ukraine into the global information community, it is necessary to solve a unique in world history task – to form an information space and simultaneously create a democratic, social, legal state and civil society. The theoretical study of the development of information society falls far short from practical use of information and communication technologies.

The purpose of the study is a comprehensive disclosure of the essence of information society, the study of the impact of ICT on socio-economic processes in a democratic society.

In today's world, information technologies are increasingly used in environmental, medical, military, political, administrative, media and

communication, cultural, scientific and educational spheres, altering them and providing social and human development of new skills, meanings and dimensions. Information component also plays a significant role in shaping of the competitive potential of states, development of international relations.

Keywords: *information society, information and communication technologies, information space, social and economic processes, democratic society.*

Постановка проблеми. Загальносвітовою тенденцією є трансформація індустріального суспільства в постіндустріальне, що відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, розширення сфери послуг і нематеріального виробництва в результаті науково-технічного прогресу, у тому числі масштабного, глибинного та динамічного проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства, суб'єктів господарювання та держави.

Раціональне врахування впливу комплексу таких та інших різновекторних факторів, а також особливостей розвитку держави потребує розроблення скоординованих заходів щодо розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань. З цією метою необхідно об'єднати зусилля держави, бізнесу та громадянського суспільства.

На даний час для більшості держав розвиток інформаційного суспільства є одним з національних пріоритетів. При цьому інформаційно-комунікаційні технології є необхідним інструментом соціально-економічного прогресу, одним з основних чинників інноваційного розвитку економіки.

Результати застосування міжнародного досвіду свідчать, що цифрові технології стали рушійною силою соціально-економічного розвитку, відновлення економіки багатьох держав світу та визначають основу сталого розвитку в майбутньому.

Розвинуті держави світу на межі ХХ–ХХІ ст. поставили собі за мету прискорений перехід до нового етапу розвитку – інформаційного суспільства, що дасть змогу забезпечити рівень суспільного добробуту, здійснити перехід від економіки з паливно-сировинною спрямованістю до економіки, заснованої на знаннях, досягти скорочення числа загроз національній безпеці, залучити громадян до всіх благ інформаційного суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема, що розглядається, знайшла відображення в наукових працях вітчизняних вчених (І.В. Арістова, Ю.М. Бажал, Т.А. Береза, В.В. Буряк, О.М. Гриценко, В.О. Даніл'ян, Л.М. Калініна, А.В. Колодюк, Т.А. Костецька, І.Л. Литовченко, П.П. Маслянюк, В.М. Петрик та ін.). У дослідженнях даних авторів акцент робиться переважно на вивченні технологічної і соціальної складових інформаційного суспільства, процесах збільшення кількості інформації і кодифікування теоретичного знання. Слід зазначити, що названі дослідження інформаційного суспільства не повною мірою відображають його інноваційну, суперечливу сутність як якісно нового етапу суспільного розвитку, що має свої перспективи. Враховуючи значний внесок вчених і певний ступінь дослідженості, все ж ряд питань даної проблеми залишаються актуальними і потребують подальшого поглибленого аналізу та вивчення.

Мета дослідження полягає в комплексному розкритті сутності інформаційного суспільства, дослідженні впливу інформаційно-комунікаційних технологій на соціально-економічні процеси в демократичному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природним еволюційним етапом цивілізаційного розвитку є входження до інформаційної ери, де основними стратегічними ресурсами є знання та інформація. Саме ці компоненти стають основою нового – інформаційного суспільства, яке радикально відрізняється від попередніх цивілізацій. Забезпечення інформаційної безпеки, більше того, – реалізація державної інформаційної політики унеможливлюються в разі несформованості інформаційного суспільства. Саме тому розгляд цього поняття та основних ознак є необхідним для усвідомлення глибини й системності аналізованої нами проблематики.

Актуальність входження України в інформаційне суспільство поступово усвідомлюється вітчизняним науковим і політичним співтовариством, про що свідчить велика кількість законодавчих актів у сфері інформації.

Створені державними органами документи покликані визначити напрями інформатизації суспільства: Концепція

формування і розвитку єдиного інформаційного простору України і відповідних інформаційних ресурсів, Концепція розвитку зв'язку, Доктрина інформаційної безпеки, Концепція інформатизації України, ухвалені Закони про інформацію, друковані ЗМІ, телебачення і радіомовлення, інформаційні агентства, рекламу, авторське право і суміжні права, державну таємницю, науково-технічну інформацію, захист інформації в автоматизованих системах, участь України в міжнародному інформаційному обміні. Однак цілісного розгляду процесу становлення інформаційного суспільства в поєднанні технологічних, економічних, соціальних, правових і політичних чинників у вітчизняній літературі ще не так багато [3].

Становлення інформаційного суспільства в різних країнах є передумовою для еволюційного переходу до наступної стадії розвитку людства, технологічною основою якої є індустрія створення, обробки та передачі інформації.

Державі належить провідна роль у формуванні інформаційного суспільства, що координує діяльність різних суб'єктів суспільства в процесі його становлення, сприяє інтеграції людей в нове інформаційно-технологічне оточення, розвитку галузей інформаційної індустрії, забезпеченню прогресу демократії і дотримання прав особистості в умовах інформаційного суспільства [5].

Інформаційна взаємодія держави, суспільства й особистості найбільш оптимальна при використанні інформаційних і телекомунікаційних технологій з метою підвищення загальної ефективності діяльності державного механізму, створення інформаційно-відкритого суспільства, розвитку інститутів демократії. Вона активно втілюється в «Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні». Ця Стратегія визначає мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 р.

Метою реалізації Стратегії є формування сприятливих умов для розбудови інформаційного суспільства, соціально-

економічного, політичного і культурного розвитку держави з ринковою економікою, що керується європейськими політичними та економічними цінностями, підвищення якості життя громадян, створення широких можливостей для задоволення потреб і вільного розвитку особистості, підвищення конкурентоспроможності України, вдосконалення системи державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [7].

Основні стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань визначено в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні», які з урахуванням сучасного стану та тенденцій розвитку України включають:

- прискорення процесу розроблення і впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління, охорону здоров'я, культуру, освіту, науку, охорону навколишнього природного середовища, бізнес тощо;

- розвиток електронної економіки;
- забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності громадян насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні всебічно розвиненої особистості, та забезпечення неперервності навчання;

- розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція до світової інфраструктури;

- підвищення якості та доступності адміністративних послуг, спрощення процедур їх надання і скорочення відповідних витрат, деперсоніфікація надання адміністративних послуг як інструмент зниження рівня корупції;

- розвиток електронної демократії;
- збереження культурної спадщини України шляхом документування її об'єктів на цифрових носіях, забезпечення накопичення і збереженості електронних документів та електронних інформаційних ресурсів;

- досягнення ефективної участі регіонів України впроцесах становлення інформаційного суспільства, підтримку регіональних і місцевих ініціатив;

- захист інформаційних прав громадян та організацій, авторського права, підтримку демократичних інститутів та мінімізацію ризиків «інформаційної нерівності»;
- захист персональних даних;
- забезпечення відкритості інформації про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, розширення доступу до неї та надання можливості безпосередньої участі як інститутів громадянського суспільства, так і громадян у процесах підготовки і проведення експертизи проєктів актів законодавства, здійснення контролю за результативністю і ефективністю діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- удосконалення інформаційного законодавства;
- поліпшення стану інформаційної безпеки.

Реалізація Стратегії передбачається до 2020 р. На першому етапі її реалізації необхідно досягти цілей та виконати завдання, визначені Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні», внести зміни до плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні», з метою його актуалізації. Необхідно забезпечити розроблення та прийняття Інформаційного кодексу України, Закону України «Про електронну комерцію», внести зміни до нормативно-правових актів щодо Національної програми інформатизації, розробити базові норми, правила і регламенти створення, впровадження, модернізації та експлуатації інформаційних ресурсів, інформаційних, інформаційно-аналітичних, інформаційно-телекомунікаційних систем та засобів інформатизації органів державної влади, а також визначити порядок здійснення контролю за дотриманням таких правил, норм та регламентів [7].

На другому етапі передбачається гармонізувати досягнення розвитку інформаційного суспільства в Україні з загальносвітовими та досягти:

- розбудови інформаційної інфраструктури для забезпечення доступу громадян до інформаційних послуг та інформаційно-комунікаційних технологій;

- спрощення процедури доступу громадян до інформації та знань за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, крім обмежень, установлених законом;

- забезпечення сталого розвитку національної економіки за допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, насамперед е-економіки та е-комерції з використанням інформаційно-комунікаційних технологій;

- підвищення ефективності та якості державного управління з надання адміністративних послуг в електронній формі, прозорості та відкритості діяльності державних органів, активності громадян і організацій у формуванні та реалізації державної політики, здійснення контролю за діяльністю державних органів;

- широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освіту, культуру, архівну справу, охорону здоров'я, охорону навколишнього природного середовища тощо;

- посилення мотивації до використання інформаційно-комунікаційних технологій;

- забезпечення інформаційної безпеки;

- запровадження системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства в Україні;

- забезпечення подальшого розвитку Національної системи конфіденційного зв'язку як інтегрованої основи для загальнодержавних інформаційних систем електронної взаємодії державних органів;

- поліпшення кадрового потенціалу у сфері інформаційно-комунікаційних технологій [7].

Взаємозв'язок і взаємообумовленість економічних, правових, соціальних, культурних і технологічних чинників у становленні інформаційного суспільства виявляється в соціальній сфері, у лібералізації правил регулювання інформаційного та телекомунікаційного ринків, у технологічній і організаційній конвергенції, формуванні нових вимог до працівників і організації ділового процесу, у змінах в інформаційному законодавстві, підвищенні ролі державного регулювання і міжнародної співпраці.

Висновки. Отже, сучасні інформаційні й телекомунікаційні технології стали настільки важливою частиною інфраструктури

суспільства, що від них залежить не тільки технологічний, але й соціальний поступ, економічна конкурентоспроможність країни в цілому, її місце у світовій економіці, роль у міжнародному розподілі праці, здатність розвивати демократичні інститути, зростання нових робочих місць і т. п. Тобто ІТТ із технологічного чинника розвитку перетворилися у важливий елемент функціонування сучасного суспільства. Однак, при такій трансформації їх подальше втілення вже залежить не тільки від прогресу науково-технічної думки, але й від соціально-економічних і правових умов, в яких вони існують.

Список використаних джерел

1. Бортко Г.Н. Национальные стратегии информационного общества: преимущества и условия реализации в Украине / Г.Н. Бортко // Информационное общество. – 2004. – № 2. – С. 25–29.
2. Дюжев Д.В. Інформаційне суспільство: соціально-правові аспекти суспільного розвитку / Д.В. Дюжев // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк: 2004. – № 1. – С. 116–122.
3. Колодюк А.В. Теоретичне обґрунтування поняття та виникнення інформаційного суспільства / А.В. Колодюк // Борисфен. – 2004. – № 11. – С. 18–19.
4. Марчук Н.В. Інформаційна цивілізація: соціальні риси віртуального феномена / Н.В. Марчук // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк. – 2003. – № 4. – С. 209–214.
5. Проценко П.П. Проблематика переходу до інформаційного суспільства / П.П. Проценко // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 129–137.
6. Шаповал О.В. Розробка національних стратегій інформаційного розвитку – пріоритет сучасності / О.В. Шаповал // Нова парадигма. – Випуск 38. – К., 2004. – С. 166–172.
7. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.

References

1. Bortko G.N. Natsionalnye strategii informatsionnogo obshchestva: preimushchestva i usloviya realizatsii v Ukraine / G.N. Bortko // Informatsionnoe obshchestvo. – 2004. – № 2. – S. 25–29.
2. Diuzhev D.V. Informatsiine suspilstvo: sotsialno-pravovi aspekty suspilnoho rozvytku / D.V. Diuzhev // Nauka. Relihiia. Suspilstvo. – Donetsk. – 2004. – № 1. – S. 116–122.

3. Kolodiuk A.V. Teoretychne obgruntuvannia poniattia ta vynykennia informatsiinoho suspilstva / A.V. Kolodiuk // Borysfen. – 2004. – № 11. – S. 18–19.

4. Marchuk N.V. Informatsiina tsyvilizatsiia: sotsialni rysy virtualnogo fenomena / N.V. Marchuk // Nauka. Relihiia. Suspilstvo. – Donetsk. – 2003. – № 4. – S. 209–214.

5. Protsenko P.P. Problematyka perekhodu do informatsiinoho suspilstva / P.P. Protsenko // Politychnyi menedzhment. – 2004. – № 6 (9). – S. 129–137.

6. Shapoval O.V. Rozrobka natsionalnykh stratehii informatsiinoho rozvytku – priorytet suchasnosti / O.V. Shapoval // Nova paradyhma. – Vypusk 38. – K., 2004. – S. 166–172.

7. Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua>.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Зленко Алла Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08401

e-mail: zlenko.am@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Зленко Алла Николаевна, кандидат исторических наук, доцент кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина 08401

e-mail: zlenko.am@mail.ru

DATA ON AUTHOR

Zlenko Alla Mukolayivna, Candidate of History, Associate Professor of Document Science Department

Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnitsky, Sukhomlynsky Street 30, 08401

e-mail: zlenko.am@mail.ru

УДК 007:304:659.3

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ НА МОЛОДЬ І ЗВ'ЯЗКИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Дюжева К. В.

Метою написання статті є розгляд особливостей прояву та впливу сучасних новітніх технологій та популярних веб-ресурсів на сучасну молодь. Розглядається також вплив соціальних мереж на формування культури особистості зокрема та культури суспільства в цілому. Досліджується проблема раціонального використання дозвілля і мотиви користування соцмережами, зокрема – на прикладі студентської молоді. Окреслено також питання залежності людини від соціальних мереж як складний синтез психічних процесів, що охоплює, передусім, нездатність особистості контролювати себе, порушення поведінки, причиною чого є користування Інтернетом. У результаті доведено, що актуальність і важливість комунікативної діяльності та сукупності процесів комунікації нині напряму залежать від надзвичайної активності сучасних молодих людей на Інтернет-сторінках власних і чужих профілів соціальних мереж. Досліджено взаємозв'язок і взаємовплив зв'язків з громадськістю та молодіжної аудиторії в популярних серед молоді соціальних мережах.

Ключові слова: Інтернет-ресурс, соціальні мережі, молодь, Інтернет-залежність, комунікація, зв'язки з громадськістю, соціокультурний аспект.

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ НА МОЛОДЕЖЬ И СВЯЗИ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ И КОМУНИКАТИВНЫЕ АСПЕКТЫ

Дюжева Е. В.

Целью написания статьи является рассмотрение особенностей проявления и воздействия современных новейших технологий и популярных веб-ресурсов на современную молодежь. Рассматривается также влияние социальных сетей на формирование культуры личности в частности и культуры общества в целом. Исследуется проблема рационального использования досуга и мотивы пользования соцсетями, в частности на примере студенческой молодежи. Очерчен также вопрос зависимости человека от социальных сетей как сложный

синтез психических процессов, толкующийся прежде всего как неспособность личности контролировать себя, нарушение поведения, причиной чего является пользование Интернетом. В результате доказано, что актуальность и важность коммуникативной деятельности и совокупности процессов коммуникации в настоящее время напрямую зависят от чрезвычайной активности современных молодых людей на Интернет-страницах собственных и чужих профилей социальных сетей. Исследована взаимосвязь и взаимовлияние связей с общественностью и молодежной аудитории в популярных среди молодежи социальных сетях.

Ключевые слова: Интернет-ресурс, социальные сети, молодежь, Интернет-зависимость, коммуникация, связи с общественностью, социокультурный аспект.

THE IMPACT OF MODERN ONLINE RESOURCES ON YOUTH AND PUBLIC RELATIONS: SOCIO-CULTURAL AND COMMUNICATIVE ASPECTS

Diuzheva K. V.

The purpose of writing this article is to examine the features of the manifestation and the impact of modern technology and the latest popular web resources on the youth today. We also consider the impact of social networks on the formation of cultural identity in particular and culture of the society as a whole. The problem of rational use of leisure time and motivation to use social networks are examined, in particular examples of students. It was also outlined the issue of human dependence on the social networks as a complex synthesis of mental processes, interpreted primarily as the inability of the individual to control himself, conduct disorder, caused by using the Internet. As a result, it is proved that the relevance and importance of communicative activity and a set of communication processes are now directly dependent on the activity of emergency today's young people on the Internet pages of their own and others' social networking profiles. The interrelation and mutual relations with the public and young audiences in popular social networks among young people are being researched.

Keywords: Internet resource, social network, youth Internet addiction, communication, public relations, social and cultural aspect.

Постановка проблеми. Важливість та актуальність розгляду соціокультурного аспекту впливу сучасних медіа, Інтернет-ресурсів на молодь і зв'язки з громадськістю впливає передусім з невід'ємності цих понять від сьогодення. Віртуальна

реальність нині є частиною життя суспільства, в якому множина гаджетів не просто допомагає розв'язувати професійні проблеми, оперативно здійснювати комунікаційну діяльність, а й часто є засобом релаксації, проведення дозвілля. Саме тому і постає питання культури та соціуму, їх співвідношення, зв'язків, впливу на суспільство загалом та кожного індивіда зокрема.

Соціальні зв'язки, ускладнюючись, спонукають звернутися до дослідження поняття «медіакультура» та її значення у житті сучасного школяра, студента тощо. Активність і насиченість сьогодення є ознакою епохи, що не може не накладати свій відбиток і на інформаційну культуру молоді.

Виклад основного матеріалу. Період становлення інформаційного суспільства вимагає підготовки реципієнта до швидкого сприйняття та обробки великого масиву інформації, що потребує володіння сучасними методами, засобами, технологіями роботи. Наразі лєвова частка молоді від 14 до 35 років оволодіває цими навичками у процесі користування соціальними мережами. Постійною увагою оточене у соціальних мережах поширення інформації, як-от у популярних серед українців Facebook, Twitter, ВКонтакте, Однокласники.ру нові умови віртуального життя, суспільної медіа активності породжують залежність інформованості однієї людини від інформації, набутої іншими користувачами мережі. Тому на часі для кожного молодого юзера вже не тільки вміння самостійно засвоювати й акумулювати інформацію. Користувачам аналізованої вікової категорії потрібно використовувати таку технологію роботи з інформацією, коли рішення готуються та приймаються на основі колективного знання, тобто глобальної медіаінформації [1, с. 13].

Фахівці різних галузей сходяться на думці про те, що Інтернет-залежність, яку також називають нетаголізмом, кіберадикцією, віртуальною адикцією, Інтернет-адикцією, набула значного поширення в суспільстві. За своєю природою це поняття є складним синтезом психічних процесів, що окреслює передусім нездатність особистості контролювати себе, порушення поведінки, причиною чого є користування Інтернетом.

Звертаючись до історії розвитку впливу новітніх технологій на людину, варто згадати термін «технологічні залежності» [6],

запропонований у 1995 р. М. Гріффітсом. На думку дослідника, саме так слід визначати нові форми нехімічних (поведінкових) адикцій, пов'язаних з новітніми технологіями. А. Голдберг зробив спробу психологічного вивчення залежності від Інтернету і в 1995 р. першим використав термін «Інтернет-залежність» у розумінні патологічного використання комп'ютерної техніки, що чинить негативний вплив на усі сфери людської активності та діяльності (побут, соціум, навчання, робота, родина, фінанси, внутрішній світ) [7].

Соціальні мережі нині постають чи не найпопулярнішим сучасним комунікативним середовищем Інтернету, яке приваблює юзерів, зокрема молодь, легкістю користування і множиною комунікативних сервісів. Як зауважує М. Семенов, на сьогодні із 100 найпопулярніших сайтів у світі 20 – це класичні соціальні мережі [3]. Крім того, популярними є соцмережі, які можна охарактеризувати як вузькотематичні. Вони продуктивно розвиваються і включають в себе велику кількість спільнот, кожна з яких утворюється на тематичному контенті та спілкуванні. У кожного користувача і члена групи у соцмережі є власні мотиви відвідування та активної або пасивної участі у процесах, які там віртуально відбуваються. Мотиви зумовлюються передусім потребами, тією рушійною силою, стимулом, який приводить юзера на портал. Серед причин, з яких особа може зареєструватися і у соцмережі, передусім соціальні (бажання поспілкуватися, реалізувати власні амбіції, зекономити час). Є також потреби приховані, пов'язані з внутрішнім світом людини. Так, через віртуальне спілкування з іншими у соцмережі можуть реалізовуватися фантазії, мрії, які у реальному житті виявити майже неможливо. У кіберсвіті ж така можливість зумовлена передусім анонімністю міжособистісної взаємодії, певним маскуванням, створенням за його допомогою нового себе. Позитивний ефект у цьому проявляється як поборене відчуття самотності та сумніву у власних силах [5]. Як пише А. Церковний, варто лише написати оригінальну цитату або показати декілька нових фотографій, щоб одразу побачити захоптивні коментарі, завести цікаве знайомство. При мінімальних витратах зусиль можна відчути себе гарною, потрібною, не самотньою людиною.

Однак, на думку А. Олійник, це є підміною реального на віртуальне, яке дає лише відчуття задоволення потреб і не може замінити реальне життя. «Мешканці» соціальних мереж впадають у так звану «Facebook-депресію», суть якої полягає в появі депресії від контактів у комунікативній мережі або, навпаки, від їхньої відсутності. Тобто, чим більше часу молоді люди проводять у Facebook, тим гірший їхній настрій і ставлення до свого життя. Таким чином, чим більше часу користувачі витрачають на мережеве спілкування, тим складніше їм жити реальним життям. В Україні, на думку дослідника, це явище могло б називатися депресією від «Вконтакте», «Однокласників», «Мого світу» тощо. Суть його полягає в тому, що користувачі зазвичай викладають тільки ту інформацію про себе, яка виставляє їх у вигідному світлі, в результаті чого створюється враження, що в друзів та знайомих життя більш насичене і яскраве, ніж у тебе, фігура, машина або відпочинок кращий, одяг дорожчий тощо [2].

Причини майже маніакальної прив'язаності до спілкування у мережі, яка властива сучасній молоді, носять характер соціально-психологічний. Зокрема, К. Янг слушно стверджує, що Інтернет-незалежні мешканці кіберпростору користуються тими аспектами мережі, що дозволяють їм збирати інформацію та підтримувати раніше встановлені знайомства (перегляд новин, тематичні групи та товариства, функція пошуку друзів та спільних знайомих, обмін повідомленнями і коментарями тощо), а залежні користувачі обирають ті аспекти, які дозволяють їм зустрічатися, обмінюватися ідеями з новими людьми в віртуальному просторі (сервіси знайомств, онлайн-ігри, участь у зустрічах членів груп за інтересами тощо). Більшість кіберзалежних надають перевагу сервісам, пов'язаним зі спілкуванням, що дозволяє їм постійно залишатися на зв'язку, отримувати підтримку від інших користувачів [8].

Цікавим є дослідження, присвячене виявленню впливу соцмереж на молодь, проведене А. Сидоровим і А. Мухарлямовою у 2013 р. Учасниками були студенти I–III курсів віком від 18 до 25 років. Їм було запропоновано заповнити анкету й дати відповідь на 12 запитань. За результатами анкетування було виявлено, що більшість респондентів (81 %) відвідують соціальні мережі

декілька разів на день. З'ясовано, що серед основних мотивів користування соцмережами – пошук друзів, однокурсників, однокласників та спілкування з ними. Майже половина опитаних визнає, що використання соцмережі допомогло їм в особистому житті та спілкуванні з друзями, організації дозвілля, в пошуку груп за інтересами (55 %), 25,5 % респондентів стверджують, що соціальні мережі не позначилися на їхньому способі життя, і лише 8,5 % визнали, що соцмережі негативно вплинули на вільний час, а у 11 % викликали залежність. Таким чином, молодь приносить своє дозвілля у жертву соцмережам. Не абсолютизуючи ці грані вияву та впливу соцмереж на молодь, зазначимо, що є і позитивні наслідки. Адже соціальні мережі нині є дієвим способом заощадити час, гроші та фізичні зусилля, легко знайти і завантажити на власний електронний носій різнопланову інформацію (текст, аудіо-, відео-, фото-контент тощо), швидко обмінятися інформацією. Проте важливо звернути увагу і на те, що вплив на саморозвиток і навчання молодії людини у більшості випадків, на жаль, є згубним. Студент не може досягнути, засвоїти та переосмислити навчальні дисципліни. Як зазначають дослідники, більшість анкетованих студентів не вважає, що соцмережі відволікають їх від важливих справ, а, навпаки, впевнені у тому, що вони допомагають їм покращити життя, зробити його простішим та комфортним [4, с. 219].

Висновки. Отже, незліченна кількість Інтернет-ресурсів не просто впливає на сучасне суспільство в соціокультурному та комунікативному аспекті, а набуває глобальних масштабів. Змінюється тип мислення людей, втрачається аксіологічний аспект особистісної живої комунікації, на місце якої у молодіжному середовищі все частіше приходять соціальні мережі. Не заперечуючи переваг і зручностей користування ними, у статті підтверджено очевидний факт: межа негативного впливу на молодь є індивідуальною для кожного користувача мережі. Залежить її перетин від вільного вибору особистості, а також від рівня її розвитку, соціальних (реальних та віртуальних) зв'язків, умінь швидко та пластично сприймати, аналізувати, засвоювати медійний текст, здібностей і навичок здобувати нові знання у просторі медіа та логічно й доцільно користуватися ними без шкоди для самого себе та суспільства.

Список використаних джерел

1. Вильчинская Д.С. Медиакультура – особый тип культуры информационного общества / Д.С. Вильчинская // Образование в XXI веке: материалы X Республиканской научно-практической конференции молодых ученых и студентов БНТУ (70-й студенческой научно-практической конференции БНТУ), 15–16 мая 2014 года. – В 2 ч. Ч. 1 / ред. кол. С.А. Иващенко [и др.]. – Минск: БНТУ, 2010. – С. 11–13.
2. Олійник А. Facebook може викликати депресію [Електронний ресурс] / А. Олійник. – Режим доступу: <http://studway.com.ua/facebook-depresiya>.
3. Семенов Н. Все о социальных сетях. Влияние на человека. Проблема социальных сетей [Електронний ресурс] / Н. Семенов. – Режим доступу: <http://www.seonews.ru/columns/vse-o-sotsialnyih-setyah-i-vliyanie-na-cheloveka-problema-sotsialnyih-setey>.
4. Сидоров А.И. Социальные сети и их влияние на молодежь / А.И. Сидоров, А.Ю. Мухарлямова // Современные наукоемкие технологии. Казанский федеральный университет. – 2013. – № 7 (Часть 2). – С. 219.
5. Церковний А. Аспекти формування Інтернет-залежності [Електронний ресурс] / А. Церковний. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=31&c=495>.
6. Griffiths M.D. Internet addiction: does it really exist? [Electronic resource] / M.D. Griffiths. – Available from: http://www.academia.edu/780572/Griffiths_M.D._1998_.Internet_addiction_Does_it_really_exist_In_J._Gackenbach_Ed._Psychology_and_the_Internet_Intrapersonal_Interpersonal_and_Transpersonal_Applications._pp._61-75._New_York_Academic_Press.
7. Goldberg I. Internet Addictive Disorder [Electronic resource] / I. Goldberg. – Available from: <http://www.psycom.net/iasg.html>.
8. Young K.S. The Relationship Between Depression and Internet Addiction [Electronic resource] / K.S. Young, R.C. Rodgers. – Available from: <http://netaddiction.com/articles/cyberpsychology.pdf>.

References

1. Vilchinskaya D.S. Mediakultura – osobyiy tip kulturyi informatsionnogo obschestva / D.S. Vilchinskaya // Obrazovanie v XXI veke: materialyi H Respublikanskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii molodyih uchenyih i studentov BNTU (70-y studencheskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii BNTU), 15–16 maya 2014. V 2 ch. Ch. 1 / red. kol. S.A. Ivashchenko [i dr.]. – Minsk: BNTU, 2010. – S. 11–13.

2. Olijnyk A. Facebook mozhe vyklykaty depresiyu [Elektronnyj resurs] / A. Olijnyk. – Rezhym dostupu: <http://studway.com.ua/facebook-depresiya>.
3. Semenov N. Vse o sotsialnyih setyah. Vliyanie na cheloveka. Problema sotsialnyih setey [Elektronnyj resurs] / N. Semenov. – Rezhim dostupu: <http://www.seonews.ru/columns/vse-o-sotsialnyih-setyah-i-vliyanie-na-cheloveka-problema-sotsialnyih-setey>.
4. Sidorov A.I. Sotsialnyie seti i ih vliyanie na molodezh / A.I. Sidorov, A.Yu. Muharlyamova // *Sovremennyye naukoemkie tehnologii. Kazanskiy federalnyy universitet*. – 2013. – № 7 (Chast 2). – S. 219–219.
5. Cerkovnyj A. Aspekty formuvannya Internet-zalezhnosti [Elektronnyj resurs] / A. Cerkovnyj. – Rezhym dostupu: <http://www.seonews.ru/columns/vse-o-sotsialnyih-setyah-i-vliyanie-na-cheloveka-problema-sotsialnyih-setey>.
6. Griffiths M.D. Internet addiction: does it really exist? [Electronic resource] / M.D. Griffiths. – Available from: http://www.academia.edu/780572/Griffiths_M.D._1998_Internet_addiction_Does_it_really_exist_In_J._Gackenbach_Ed._Psychology_and_the_Internet_Intrapersonal_Interpersonal_and_Transpersonal_Applications_pp_61-75_New_York_Academic_Press.
7. Goldberg I. Internet Addictive Disorder [Electronic resource] / I. Goldberg. – Available from: <http://www.psychom.net/iasg.html>.
8. Young K.S. The Relationship Between Depression and Internet Addiction [Electronic resource] / K.S. Young, R.C. Rodgers. – Available from: <http://netaddiction.com/articles/cyberpsychology.pdf>.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Дюжева Катерина Валеріївна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри видавничої справи, редагування, основ журналістики та філології

*Навчально-науковий інститут журналістики та філології Житомирського державного університету імені І. Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна, 10008
e-mail: novit.ukr@gmail.com*

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Дюжева Екатерина Валерьевна, кандидат филологических наук, ассистент кафедры издательского дела, редактирования, основ журналистики и филологии

Учебно-научный институт журналистики и филологии Житомирского государственного университета имени И. Франка

ул. Большая Бердичевская, 40, г. Житомир, Украина, 10008
e-mail: novit.ukr@gmail.com

DATA ON AUTHOR

Diuzheva Kateryna Valeriivna, Candidate of Philological Sciences, Assistant of Publishing And Editing, Basics Of Journalism And Philology Department Educational and Research Institute of Journalism and Philology of Zhytomyr I. Franka State University
Ukraine, Zhytomyr, Velyka Berdychivska Street 40, 10008
e-mail: novit.ukr@gmail.com

УДК 004:37

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Дрок П. В.

У статті досліджено сутність інформаційних технологій (ІТ), стратегію, тенденції і наслідки їх застосування в освітньому процесі. Швидкі темпи інформатизації суспільства призвели до значних змін у повсякденному житті та професійній діяльності. Інформатизація освіти є ключовою умовою підготовки фахівців, здатних працювати в кардинально нових, дедалі більше автоматизованих, умовах праці. У статті розглянуто результати наукових досліджень у галузі застосування ІТ в освіті; висвітлено стан і тенденції розвитку інформаційних технологій в Україні.

Досліджено проблеми та здійснено пошук методів і шляхів впровадження інформаційних технологій у навчальний процес. З'ясовано суть інформатизації освіти, структуризацію професійних знань у заданих предметних областях і забезпечення вільного доступу студентів до баз даних.

Висвітлено процес навчання, спрямований не на вміння працювати з певними програмними засобами, а на технології роботи з різною інформацією: аудіо- та відео-, графічною, текстовою, табличною.

Ключові слова: інформатика, інформаційні процеси, інформаційні технології, інформатизація, інформаційне суспільство.

ПУТИ ВНЕДРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС

Дрок П. В.

В статье исследована сущность информационных технологий (ИТ), стратегия, тенденции и последствия их применения в образовательном процессе. Быстрые темпы информатизации общества привели к значительным изменениям в повседневной жизни и профессиональной деятельности. Информатизация образования является ключевым условием подготовки специалистов, способных работать в кардинально новых, все более автоматизированных, условиях труда. В статье рассмотрены результаты научных исследований в области применения ИТ в образовании; отражено состояние и тенденции развития информационных технологий в Украине.

Исследованы проблемы и осуществлен поиск методов и путей внедрения информационных технологий в учебный процесс. Выяснено суть информатизации образования, структурирование профессиональных знаний в заданных предметных областях и обеспечение свободного доступа студентов к базам данных.

Освещен процесс обучения, направленный не на умение работать с определенными программными средствами, а на технологии работы с различной информацией: аудио- и видео-, графической, текстовой, табличной.

Ключевые слова: информатика, информационные процессы, информационные технологии, информатизация, информационное общество.

WAYS OF IMPLEMENTATION OF INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Drok P. V.

In the article the essence of information technology (IT) strategy, trends and consequences of their use in education is studied. Rapid paces of informatization of society led to significant changes in everyday life and professional activities. Informatization of education is a key to the condition for the training of specialists able to work in a radically new and increasingly automated conditions. In the article the results of research in the implementation of IT in education are considered; the status and trends of information technologies in Ukraine are shown.

The problems are researched and the search of methods and ways of implementing information technologies in educational process was

made. The essence of informatization of education, structuring professional knowledge in given subject areas was found and students free access to databases was provided.

The process of learning is not aimed at the ability to work with certain software but at the technology to work with various information, audio and video, graphics, text, spreadsheet.

Keywords: *Computer science, information processes, information technology, information, information society.*

Постановка проблеми. Проблема інформатизації і безпосередньо пов'язаної з нею комп'ютеризації всіх сфер людської діяльності є однією з глобальних проблем сучасного світу. Причина тому – нечуване для попередніх епох підвищення ролі інформації, перетворення її в одну з найважливіших рушійних сил всього виробничого і суспільного життя. Зараз відбувається паралельно стрімкий стрибок у розвитку апаратних засобів, тобто власне комп'ютерів як технічних пристроїв, які за останні 2–3 роки стали достатньо доступними. Тому впровадження комп'ютерних технологій в освіту можна охарактеризувати як логічний і необхідний крок у розвитку сучасного інформаційного світу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес досліджувалась у працях Б. Бесєдіна, А. Веліховської, М. Голованя, Ю. Горошка, В. Дровозюк, М. Жалдака, Т. Зайцевої, В. Клочка, Н. Кульчицької, К. Ламонової, Ю. Лотюк, Н. Морзе, А. Олійника, К. Осенкова, А. Пенькова, С. Ракова, Ю. Рамського, В. Розумовського, Є. Смирнової, В. Чирко, В. Шавальнової.

Мета і завдання. У запропонованій розвідці розглянуто результати наукових досліджень у галузі застосування ІТ в освіті; висвітлено стан і тенденції розвитку інформаційних технологій в Україні. Досліджено проблеми та здійснено пошук методів і шляхів впровадження інформаційних технологій у навчальний процес. З'ясовано суть інформатизації освіти, структуру професійних знань у заданих предметних областях і забезпечення вільного доступу студентів до баз даних.

Виклад основного матеріалу. ПК є могутнім засобом для обробки інформації, представлена у вигляді слів, чисел, зображень, звуків і т. п. Головною особливістю ПК як інструменту є можливість його налаштування (програмування) на виконання різного роду робіт, пов'язаних з отриманням і переробкою інформації.

Застосування обчислювальної техніки в навчальному процесі відкриває нові шляхи в розвитку навичок мислення й уміння вирішувати складні проблеми, надає принципово нові можливості для активізації навчання. ПК дозволяє зробити аудиторні та самостійні заняття більш цікавими, динамічними й переконливими, а величезний потік інформації, що вивчається, легкодоступним.

Головними перевагами ПК перед іншими технічними засобами навчання є гнучкість, можливість настроювання на різні методи й алгоритми навчання, а також індивідуальність реакції на дії кожного окремого учня. Застосування ЕОМ дає можливість зробити процес навчання активнішим, додати йому характер дослідження і пошуку. У відмінності від підручників, телебачення і кінофільмів ПК забезпечує можливість негайного відгуку на дії учня, повторення, роз'яснення матеріалу для слабших, переходу до складнішого й надскладного матеріалу для найбільш підготовлених. При цьому легко та природно реалізується навчання в індивідуальному темпі.

Не підлягає сумніву, що в багатьох випадках переваги комп'ютера не заперечні. Він не тільки позбавить студентів рутинних робіт, але і дозволить їм зайнятися трудомісткими практичними завданнями з використанням методів лінійного програмування і складних аналітичних досліджень. Використання текстових редакторів позбавляє студентів нудного друкування на машинці й дає можливість викладачам вимагати від студентів багатократної переробки заданої теми, поки вона не стане задовільною. Подібна шліфівка стилю була б неможливою без комп'ютера. Час, який раніше витрачався на рутинні операції, що раз по раз повторюються, тепер може бути присвячений важливішим питанням, що вимагають напруги думки і творчого підходу.

У медичних інститутах просто не вистачить викладачів, щоб проводити індивідуальні заняття зі студентами, які методом безкінечних повторів відпрацьовують діагностичні навички [5, с. 124–125].

Наприклад, на юридичних факультетах, де на кожного викладача припадає група у 20–30 осіб, немає можливості працювати з окремими студентами, перевіряючи, як вони засвоїли принцип ведення судових дебатів.

Інформатика є одним з тих предметів, в яких диференціація навчання реалізується найбільш природним чином. Цьому сприяє сам характер інформатики як науки і сукупності безлічі інформаційних технологій.

Інформатика представляє собою стратегічно важливий напрямок науки і практики, необхідний для розвитку економіки, промисловості, високих технологій, забезпечення національної безпеки, професійної освіти всіх рівнів та підготовки наукових кадрів, а також забезпечує наукову базу для формування глобального інформаційного суспільства. Інформатика в якості фундаментальної науки стала важливою складовою всієї системи наукового пізнання.

Особлива роль відводиться вивченню та використанню інформатики в навчальних планах і програмах шкіл (класів) із поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу. Досвід подібної роботи отримав розвиток від шкіл із поглибленим вивченням математики і програмування. Важлива особливість програм таких шкіл полягає в тому, що підвищена підготовка учнів з окремих навчальних предметів і видів діяльності сприяє не лише розширенню і поглибленню теоретичних знань, умінь і навичок школярів, але передбачає й практичну підготовку, що посилює профорієнтаційну спрямованість навчання. Інформатика при цьому посилює, прикладну, політехнічну складову навчальних програм. Іноді з використанням ІКТ може бути пов'язаний головний напрям поглибленої підготовки. Програми шкіл (класів) із поглибленим вивченням інформатики, як і зміст літньої виробничої практики учнів, у кожному конкретному випадку уточнюються залежно від характеристики комп'ютерів, що використовуються в навчальному процесі та відповідного програмного забезпечення.

Інформатика – комплексна наукова й інженерна дисципліна, об'єктом якої є інформаційні процеси будь-якої природи; предметом – нові інформаційні технології, які реалізуються за допомогою комп'ютерних систем; методологією – філософські основи природничих і гуманітарних наук, обчислювальний експеримент. Інформатика – динамічна наука, що інтенсивно розвивається та суттєво впливає на розвиток інших наук і технологій. Вона перетворюється із суто технічної на фундаментальну суспільно значущу науку.

Комп'ютери відкривають нові перспективи у сфері освіти. У міру збільшення обсягу знань і ускладнення методів аналізу стає все важчим будувати навчання, дотримуючись в основному принципу пасивного слухання лекцій і читання учбових текстів. Критичне мислення, уміння зрозуміти й вирішувати складні проблеми, здатність вивести корисні висновки з купи початкових даних – все це набуває великої важливості й вимагає від студентів активнішої діяльності.

Останні технічні досягнення часто знаходили застосування в учбовому процесі й ПК в цьому сенсі не є виключенням. Вже перші дослідження застосування ПК в учбовому процесі показали, що використання обчислювальної техніки дозволяє істотно підвищити ефективність процесу навчання, поліпшити облік і оцінку знань, забезпечити можливість індивідуальної допомоги викладача щодо кожного учня в рішенні окремих задач, полегшити створення і постановку нових курсів.

Інформаційна технологія – це сукупність методів, засобів, прийомів, що забезпечують пошук, збирання, зберігання, опрацювання, подання, передавання інформації між людьми. У вузькому значенні «інформаційні технології» – це сукупність методів, засобів, прийомів пошуку, зберігання, опрацювання, подання і передавання графічної, текстової, цифрової, аудіо- і відеоінформації на основі електронних засобів комп'ютерної техніки і зв'язку.

Нині, на жаль, в Україні рівень інформатизації суспільства в цілому й освіти зокрема суттєво нижчий рівня інформатизації суспільства й освіти розвинутих країн. Ступінь розбудови в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім і

не відповідає потенціалу та можливостям України. Причинами відставання при цьому називають те, що:

- ефективність використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на інформатизацію, впровадження ІКТ у соціально-економічну сферу, є низькою;
- розвиток нормативно-правової бази інформаційної сфери недостатній;
- рівень комп'ютерної та інформаційної грамотності населення є недостатнім, упровадження нових методів навчання із застосуванням сучасних ІКТ – повільним;
- рівень державної підтримки виробництва засобів інформатизації, програмних засобів і впровадження ІКТ є також недостатнім, що не забезпечує всіх потреб економіки і суспільного життя;
- спостерігаються нерівномірність забезпечення можливості доступу населення до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів, поглиблення «інформаційної нерівності» між окремими регіонами, галузями економіки та різними верствами населення.

Законодавчо підтверджено, що розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх ІКТ в усі сфери суспільного життя і діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначається одним із пріоритетних напрямів державної політики. Серед основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні, зокрема, названі:

- прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних ІКТ в усі сфери суспільного життя;
- забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості;
- створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля.

Основними напрямками розвитку інформаційного суспільства в Україні визначено:

- надання кожній людині можливості для здобуття знань, умінь, навичок із використанням ІКТ під час навчання, виховання та професійної підготовки;
- створення умов для забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності усіх верств населення, створення системи мотивацій щодо впровадження і використання ІКТ для формування широкого попиту на такі технології в усіх сферах життя суспільства [2, с. 91].

Таким чином, інформатизація освіти визнана одним з пріоритетних державних завдань. Інформатизація системи освіти повинна бути невід'ємною складовою інформатизації України і здійснюватися згідно з єдиними державними нормативами, враховуючи при цьому особливості системи освіти.

Інформатизація освіти повинна сприяти виконанню тієї місії, яка покладається на освіту суспільством. Можна погодитися з думкою Б.М. Богатиря, що «найголовнішою місією освіти в сучасних умовах є забезпечення стійкого соціально-економічного і науково-технічного розвитку країни з урахуванням її національних і регіональних культурних і соціальних особливостей, а також глобальних тенденцій у світі» [5], додавши, що цей розвиток повинен бути спрямований на благо як суспільства в цілому, так і кожної людини зокрема.

Для виконання своєї місії освіта повинна бути реформована таким чином, щоб своєчасно й адекватно реагувати на виклики суспільства, продиктовані розвитком людської цивілізації. Можна стверджувати, що інформатизація освіти – один з основних чинників вирішення вище зазначених проблем в освіті. У вирішенні першої із зазначених проблем сучасні інформаційні технології, враховуючи можливості Інтернету, мають вирішальне значення. Їхніми властивостями називають:

- можливість надавати практично необмежені обсяги інформації з будь-яких галузей знань;
- можливість доступу до інформаційних ресурсів у будь-який час і в будь-якому місці;
- наявність в Інтернеті значної кількості спеціальних навчальних курсів із різних дисциплін, які постійно збільшуються;

- можливість дистанційного навчання дозволяє кожній людині, що має можливість користуватися сучасними інформаційними технологіями, навчатися в будь-які моменти впродовж усього життя, самостійно вибираючи бажану галузь і траєкторію навчання [2, с. 89–94].

Завдання інформатизації освіти у вирішенні даної проблеми – постійне вдосконалення програмних і технічних засобів з урахуванням досягнень педагогічних, психологічних і технічних наук, спрямованих на спрощення пошуку необхідних знань, їх засвоєння і практичне застосування.

Друга проблема – необхідність формування розвиненої, самодостатньої особистості, здатної приймати правильні рішення в умовах дії на неї все зростаючої кількості різноманітних впливів, часто суперечливих і протилежних, – значною мірою є породженням інформатизації суспільства в цілому й освіти зокрема. Її вирішення, окрім відповідної орієнтації навчально-виховного процесу в освітніх закладах на формування особистості, очевидно, може здійснюватися і засобами інформаційних технологій. Завдання інформатизації освіти у вирішенні цієї проблеми – розробка з урахуванням досягнень психологічної науки спеціального програмного забезпечення, присвяченого формуванню особистості, а також врахування під час розробки програм з інших навчальних предметів фактору впливу їх майбутнього використання на формування особистості.

У вирішенні третьої проблеми – організації навчально-виховного процесу – важливу роль повинні відігравати інформаційні технології. Уже сьогодні створені навчальні комп'ютерні програми і системи, які певною мірою спроможні адаптуватися до здібностей учня. Завдання інформатизації освіти у вирішенні цієї проблеми – створення спільно з педагогами і психологами навчальних комп'ютерних систем, які дозволять максимально наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей. Особлива увага повинна бути приділена створенню навчальних комп'ютерних систем для дітей з особливими потребами. Природно, що в таких навчальних системах учитель (викладач) повинен бути не ментором, а партнером учня (студента) в навчанні та розвитку.

Вирішення четвертої проблеми лежить як у науково-технічній, так і в фінансово-економічній та адміністративній площинах.

Одним із важливих факторів, що суттєво впливають на можливість одержання якісної освіти, є можливість користуватися сучасними інформаційними технологіями. Тому «забезпечити максимально наближені стартові можливості дітей із різних сімей у здобутті освіти» в сучасних умовах означає, зокрема, забезпечити для всіх дітей рівні можливості користуватися інформаційними технологіями. Особливо це стосується загальної середньої освіти, яку безкоштовно (за рахунок держави) повинні одержати всі громадяни України. У процесі інформатизації освіти Академії педагогічних наук спільно з МОН України необхідно визначити науково обґрунтовані вимоги щодо засобів інформатизації, які необхідні й достатні для вивчення навчальних предметів в обсягах, передбачених державними стандартами загальної освіти, а державі забезпечити такими засобами всі навчальні заклади, що надають загальну середню освіту, згідно з єдиними нормативами [3, с. 25–29].

Інформатизація освіти є важливим засобом і складовою реформування освіти, адже перехід системи освіти на якісно новий рівень без її інформатизації просто неможливий. Водночас необхідно зауважити, що використання інформаційних технологій необхідне і корисне не лише у реформованій, але й у нинішній освіті. Здійснення інформатизації освіти вимагає з'ясування сутності цього процесу і визначення основних напрямків його реалізації.

Є різні визначення поняття інформатизація освіти [4; 5]. Вони відображають різні аспекти і складові процесу впровадження в систему освіти інформаційних технологій. Узагальнено ж можна сказати, що інформатизація освіти – це створення і використання інформаційних технологій для підвищення ефективності видів діяльності, що здійснюються в системі освіти.

Система освіти є складною ієрархічною системою, цілі та правила функціонування якої встановлюються Законами й іншими нормативно-правовими актами України у сфері освіти.

Досягнення поставлених цілей і реалізація встановлених правил забезпечується шляхом побудови відповідної організаційної структури системи освіти і здійснення в ній певних видів діяльності. Реформування освіти – це, передусім, внесення змін у нормативно-правові акти у сфері освіти, які викликають відповідні зміни в структурі та здійснюваній діяльності. Основне завдання інформатизації освіти – впливати на виконувані види діяльності таким чином, щоб досягати поставлених цілей із меншими затратами ресурсів (часових, матеріальних, фінансових тощо).

Створення ефективної системи інформатизації освіти потребує дослідження системи освіти як об'єкта інформатизації. Необхідно розробити методiku досліджень, застосування якої забезпечувало б одержання параметрів об'єкта інформатизації, які необхідні для визначення оптимальних параметрів системи інформатизації. Слід зауважити, що під системою інформатизації системи освіти розуміється сукупність систем інформатизації всіх об'єктів освіти всіх рівнів ієрархії.

Основною сутністю інформатизації освіти є використання інформаційних технологій у різних видах діяльності, які здійснюються в системі освіти. Тому, досліджуючи систему освіти як об'єкт інформатизації, основну увагу необхідно приділити дослідженню цих видів діяльності, визначити критерії їх класифікації, виходячи з психолого-педагогічних та інформаційних характеристик і класифікувати їх за визначеними критеріями [1, с. 58–63].

Висновки. Для успішного вирішення проблем інформатизації освіти України доцільно комплексно проводити дослідження за вище зазначеними напрямками з широким залученням до виконання цієї роботи наукових установ АПН України, вищих навчальних закладів та виробників засобів ІКТ. Аналіз напрямків реформування освіти і можливостей застосування інформаційних технологій під час їх здійснення, дає підстави стверджувати, що вирішальним чинником досягнення основних цілей реформування освіти є її інформатизація. Ефективні системи інформатизації освіти можуть бути створені, якщо вони базуються на дослідженні видів діяльності, що здійснюються в системі освіти, і враховують як сучасний стан,

так і можливі трансформації освіти в процесі її реформування, сучасний стан і перспективи розвитку галузі інформаційних технологій, останні досягнення педагогіки, психології та інформаційних технологій навчання.

Список використаних джерел

1. Ковалюк Т.В. Моделювання систем: навч. посіб. / Т.В. Ковалюк. – К.: Знання-Прес, 2008 – 384 с.
2. Глобальна бібліотека наукових ресурсів «Поняття інформатики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalteka.ru/news/1-latest-news/306-2009-09-21-08-53-15.html>.
3. Шеховцев В.А. Операційні системи: навч. посіб. / В.А. Шеховцев. – К.: Знання – Прес, 2010. – 576 с.
4. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. «Безробіття» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
5. Інформаційне агентство УНІАН «Сучасна інформатика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.

References

1. Kovalyuk T.V. Modelyuvannya system: navch. posib. / T.V. Kovalyuk. – K.: Znannya-Pres, 2008 – 384 s.
2. Hlobalna biblioteka naukovykh resursiv «Ponyattya informatyky» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://globalteka.ru/news/1-latest-news/306-2009-09-21-08-53-15.html>
3. Shekhovtsev V.A. Operatsiyni systemy: navch. posib. / V.A. Shekhovtsev. – K.: Znannya – Press, 2010. – 576 s.
4. Vikipidemiya. Vilna entsyklopediya. «Bezrobittya» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
5. Informatsiynе ahentstvo UNIAN «Suchasna informatyka» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Дрок Павло Валерійович, старший викладач кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, Україна 08401

e-mail: Drok_pavel@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Дрок Павел Валерьевич, старший преподаватель кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
ул. Сухомлинського, 30, г. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна, 08401
e-mail: Drok_pavel@mail.ru

DATA ON AUTHOR

Drok Pavlo Valeriiovych, senior teacher of Document Science Department
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical
University»,
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytsky, Sukhomlynsky street 30,
08401
e-mail: Drok_pavel@mail.ru

УДК 821.161.2.091(092)

СОЦІОКУЛЬТУРНА РЕЦЕПЦІЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ Т. і Ф. БУГАЙКО та О. МАЗУРКЕВИЧА

Ткачук М. А.

У статті систематизовано й описано соціокультурну рецепцію
творчої спадщини визначних педагогів минулого Т. і Ф. Бугайків і
О. Мазуркевича в працях сучасних науковців.

Завдяки їхнім дослідженням у методичній науці настав
новітній етап наукових розвідок, що пояснюється створенням
сучасної ідейної системи застосування методів і прийомів навчання
української літератури. Багато уваги дослідники приділяли вивченню
особливостей навчального діалогу учитель-учень, створенню нових
принципів сприймання художніх творів, моделюванню ефективних
уроків, вихованню національної свідомості учнів, прищепленню культури
і розвитку розуміння соціальних зв'язків. Усе це сприяло становленню
самостійної дисципліни «Українська література» у школі.

Автором встановлено, що актуальність проблем розвитку
методики, педагогіки й освіти в цілому, вивченням яких займалися
вчені, залишається важливою досі.

Вибрано і проаналізовано ґрунтовні праці, де розвинуті ідеї Т. і
Ф. Бугайків та О. Мазуркевича.

Ключові слова: українська література, методичний досвід,
визначні педагоги, національна свідомість.

СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ РЕЦЕПЦИЯ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ Т. и Ф. БУГАЙКО и А. МАЗУРКЕВИЧА

Ткачук М. А.

В статье систематизирована и описана социокультурная рецепция творческого наследия выдающихся педагогов прошлого Т. и Ф. Бугайко и А. Мазуркевича в трудах современных ученых.

Благодаря их исследованиям в методической науке наступил новейший этап научных исследований, что объясняется созданием современной идейной системы применения методов и приемов обучения украинской литературы. Много внимания они уделяли изучению особенностей учебного диалога учитель–ученик, созданию новых принципов восприятия художественных произведений, моделированию эффективных уроков, воспитанию национального сознания учащихся, привитию культуры и развития понимания социальных связей. Все это способствовало становлению самостоятельной дисциплины «Украинская литература» в школе.

Автором установлено, что актуальность проблем развития методики, педагогики и образования в целом, изучением которых занимались ученые, остается важной и сейчас.

Выбраны и проанализированы фундаментальные труды, где развиты идеи Т. и Ф. Бугайко и А. Мазуркевича.

Ключевые слова: украинская литература, методический опыт, выдающиеся педагоги, национальное сознание.

SOCIO-CULTURAL RECEPTION OF SCIENTIFIC HERITAGE OF T. AND F. BUHAIKO AND A. MAZURKEVYCH

Tkachuk M. A.

The article describes systemized and sociocultural reception of artistic heritage of attractions teachers Buhaykiv T. and F. and O. Mazurkewych in the works of modern scientists.

Thanks to their researches in methodical science came new phase of scientific development, due to the creation of modern ideological system of using methods and techniques of teaching Ukrainian literature. Much attention they paid to studying of features of educational dialogue teacher-pupil, creating new concepts of perception of works of art, modeling effective lessons, educating of national consciousness of students, instilling an understanding of culture and social relations. All this contributed to the formation of self-discipline «Ukrainian literature» in schools.

The author established that the urgency of the problems of methodology, pedagogy and education in general, the study which involved scientists still remains important.

There was selected and analyzed profound work, where ideas of T. and F. Buhaykiv and O. Mazurkewych are developed.

Keywords: *Ukrainian literature, methodological experience, outstanding teachers, national consciousness.*

Постановка проблеми. Наукова спадщина провідних методистів української літератури Т. і Ф. Бугайків та О. Мазуркевича заслужено стала фундаментом розвитку історії педагогіки і методики в Україні. Проблеми, які вони порушували у своїх працях, надихали і надихають науковців на створення нових ідей, прийняття нових рішень у сфері методики української літератури. У зв'язку з цим учені звертаються до прогресивної спадщини минулого, ретроспективний аналіз якої дозволить виділити провідні тенденції для модернізації освіти на сучасному етапі.

Мета статті. Недостатня розробленість порушеної проблеми в науці визначила мету нашої розвідки: з'ясувати і систематизувати дослідження творчих надбань Т. і Ф. Бугайків та О. Мазуркевича у працях сучасних дослідників.

Ми погоджуємося з думкою Ю. Балаховської про актуальність дослідження методичного досвіду минулих поколінь: «Аналіз методичної спадщини визначних педагогів і методистів надзвичайно важливий для подальшого розвитку теорії і практики викладання літератури у школі. Адже вивчення в історичному аспекті сутності й значення методики, врахування як досягнень теорії і практики викладання літератури, так і недоліків, що часом шкодили розвитку шкільної літературної освіти в Україні, сприяє педагогічному зростанню вчителя, підвищує його методичну грамотність. Критичний аналіз шкільного викладання літератури в історичному аспекті допомагає глибше зрозуміти об'єктивні закони методики як науки, що у свою чергу дає змогу глибше досліджувати проблеми шкільної літературної освіти» [1, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодення може представити нам багато наукових напрацювань, у яких дослідники продовжують ідеї своїх попередників Т. і Ф. Бугайків

і О. Мазуркевича. На основі матеріалів, виданих і зібраних за період педагогічної діяльності вчених, було написано безліч наукових статей і публікацій, авторами яких були і є їх однодумці: А. Вітченко, Н. Голуб, Н. Логвіненко, Н. Осипчук, Є. Пасічник, Н. Постоловська, І. Проценко, С. Пультер, Н. Романишина, Т. Самоплавська, М. Турчин, В. Храброва, Н. Черниш і багато інших. На основі біографічних джерел і наукових розробок було захищено дисертації на отримання ступеня кандидата педагогічних наук: В. Стеценко «Методична спадщина Т. Ф. Бугайко», Ю. Балаховська «Розвиток методики літератури в педагогічній спадщині О. Р. Мазуркевича (1913–1995 рр.)».

Виклад основного матеріалу. Т. Бугайко і Ф. Бугайко торкалися широкого спектру проблем методики української літератури, намагалися з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки розвитку педагогічних процесів, які відбувалися в науці внаслідок історичних і політичних змін. Свій досвід вони активно передавали наступному поколінню – своїм учням.

Бережуть пам'ять про видатного педагога Т. Бугайко і на кафедрі методики викладання української мови та літератури Інституту української філології НПУ ім. М. П. Драгоманова: викладач кафедри В. Стеценко у 1991 р. захистив кандидатську дисертацію «Методична спадщина Т. Ф. Бугайко» (науковий керівник Є. А. Пасічник), а у 2005 р. видав книгу «Тетяна Федорівна Бугайко – фундатор методики викладання української літератури» [5, с. 92]. У дисертаційному дослідженні він стверджує, що дослідниця у своїй педагогічній діяльності орієнтувалася не лише на минулий досвід роботи в школі. Творчо осмисливши найкращі зразки педагогічної майстерності, вона створила власну систему вивчення літератури в школі, яка ґрунтувалася на новому, творчому підході до взаємодії вчителя і учня на уроці. По-новому реалізовувалися принципи аналізу художнього твору, змінювалися вимоги до уроку літератури. Праці Т. Бугайко – цінний арсенал педагогічних ідей, творчих пошуків для сучасного учителя-словесника.

Ознайомившись і опрацювавши велику кількість інформаційних джерел із методики української літератури, В. Стеценко дає високу оцінку працям Т. Бугайко, де «поручено

широке коло проблем, які досі не втратили свого значення. За масштабами діяльності Т. Бугайко можна поставити поряд з такими видатними науковцями як: В. Водовозов, В. Стоюнін, М. Соколов, М. Рибнікова, В. Голубков, які зробили вагомий внесок у методику, по-новому обґрунтували науково-теоретичні засади аналізу художніх творів, основні вимоги до уроку літератури» [8, с. 117].

Т. Бугайко збрала велику кількість методичних матеріалів, які дбайливо зберігала для майбутніх дослідників. Сьогодні в Педагогічному музеї НАПН зосереджений цілий інформаційний фонд, який «містить понад двісті одиниць зберігання: документи, матеріали педагогічної, наукової та громадської діяльності, фотографії, листування, численні книги з дарчими підписами, рукописи (чернетки книг і статей, листи, конспекти, тексти доповідей і виступів тощо)» [5, с. 90–91].

Крім того, музей активно розвивається. На основі постійної науково-дослідної діяльності з опрацювання та упорядкування особистого фонду Т. Бугайко співробітники музею систематично здійснюють просвітницьку роботу, популяризуючи спадщину видатного педагога: відкривають виставки творчості, організовують урочистості з нагоди ювілеїв разом з випускниками, учнями, аспірантами, а також підтримують зв'язок з навчальними закладами, в яких працювали Т. і Ф. Бугайки.

Т. Бугайко і Ф. Бугайко стверджували, що національні відмінності (національні мова, культура, побут) існують у будь-якому суспільстві. Отож, з'ясування національних особливостей літератури вважали одним із важливих завдань літературної освіти старшокласників [4, с. 86]. Національне виховання на уроках української літератури і сьогодні є одним із пріоритетних напрямків методичної науки.

Т. Бугайко і Ф. Бугайко за період набуття цінного педагогічного досвіду прийшли до висновку: уміння «читати і сприймати авторські роздуми, відступи, характеристики, пейзажі, розуміти їх значення, відчувати естетично» треба виховувати. Суть їхньої системи вивчення літературного опису (методисти окреслили проблему термінологічно у розділі з такою ж назвою у посібнику «Навчання і виховання засобами літератури»

(К., 1973) – у виокремленні етапів: «підготовчого», «теоретичне знайомство з описом», «розгляд побудови», «визначення композиційної ролі у тексті» [7, с. 105–106]. Уперше в методиці української літератури сформовано цілу систему, яка покроково допомагає осмислити художній твір на всіх рівнях: ідейному, естетичному, стилістичному, композиційному.

Виступаючи проти формалізму в шкільному викладанні літератури, методисти переконливо доводили, що завдання словесника – «навчити дітей сприймати й осмислювати художній твір як факт мистецтва. А цього не можна зробити без захоплення, без радісного відчуття краси, без сердечного хвилювання, яке б передалось і школярам» [4, с. 29]. Таким чином, ще за радянських часів завдяки чітко окресленій позиції таких авторитетних учених, як Т. і Ф. Бугайки, сформувалось уявлення про діалогічний характер опанування літературного твору з урахуванням усіх його компонентів (емоційно-чуттєвого, інтелектуального, художньо-образного) [3, с. 17].

В. Шуляр, опрацювавши названу вище книгу, виокремлює оригінальну думку про проблему літературного розвитку учнів, про різні погляди на їх підготовленість до сприймання художнього твору: «Необхідно віднайти золотий перетин між безпосереднім естетичним і свідомим сприйняттям творів мистецтва, тобто образне в поєднанні з логічним сприйняттям забезпечить глибинне проникнення в нетлінну сутність літературного твору. Щоб це відбулося, подружжя Бугайків загострює увагу на вихованні й підготовці якостей читача, які актуальні й нині. У їхньому розумінні «виховання й підготовка читача означає вдосконалення специфічно читацьких якостей: відтворюючої уяви, спостережливості, емоційної пам'яті, відчуття образного слова, вміння сприйняти ідею літературного твору саме такою, як вона виражена в образах» [11, с. 2].

В. Шуляр у статті «Методична спадщина Т. Ф. та Ф. Ф. Бугайків і сучасний урок літератури» осмислив погляди науковців на процес літературної освіти взагалі та урок зокрема. Проаналізував пропоновані методистами підходи до організації літературних занять, визначив місце та роль теоретичних засад і методичних принципів Бугайків до структури та змістового

наповнення сучасного уроку української літератури, запропонував модель навчання/учіння суб'єктів компетентнісно-діяльнісного уроку відповідно до авторського розуміння його структури [9, с. 39]. У своїй докторській дисертації він надає великого значення результатам педагогічних досліджень Т. і Ф. Бугайків у сфері аналізу сучасного уроку української літератури: «Автори ґрунтовно намагаються розглянути зміст і обсяг поняття «ефективний урок», назвати прорахунки та виявити, за яких умов він може бути ефективним. Щоб прорахунки мінімізувати, розроблено відносно жорсткі технологічні моделі сучасного компетентнісно-діяльнісного уроку української літератури, які забезпечують від порушень методики заняття, але і сприяють у виявленні креативу вчителем» [10, с. 66]. Також науковець вважає, що актуальність цих досліджень досі не зменшилась, а, навпаки, потребує нових ідей і гіпотез.

А. Вітченко багато статей присвятив методичній проблемі інтерпретації художніх творів в українській літературі, тому цікавився працями Т. Бугайко. У статті «Проблеми аналізу та інтерпретації художніх творів у науковій спадщині Т. Бугайко» науковець висловив думку, що дослідниця «вперше у вітчизняній методиці обґрунтувала цілісний підхід до шкільного аналізу, розробила методику поглибленого вивчення літератури як мистецтва слова» [2, с. 48]. У науковій спадщині методистів набули ґрунтового дослідження такі важливі методичні проблеми, як формування особистості кваліфікованого читача, естетичне виховання учнів засобами мистецтва слова, сприймання й осмислення художнього твору як явища мистецтва, розвиток літературно-творчих здібностей школярів. Їхні праці стали вагомим внеском у розроблення методики монографічного вивчення літератури в старших класах загальноосвітньої школи [3, с. 133].

Особливу увагу Т. і Ф. Бугайки приділяли урізноманітненню методів і прийомів шкільного викладання мистецтва слова. Визначальну роль у літературному розвитку школярів вони залишали за методом творчого читання, ефективність застосування якого пов'язували з продуманим поєднанням різних прийомів, видів і форм організації читацької діяльності:

«У педагогічній практиці вироблено ряд способів виховання в учнів звички читати уважно, зосереджуватися на художніх деталях, уявляти прочитане в колоритних, яскравих образах. Це насамперед так зване «усне малювання», створення кіносценаріїв і окремих кінокадрів, режисерські коментарі до сцен, епізодів, картин тощо» [3, с. 2]. Вони наголошують, що при цьому учні вчать правильно сприймати і використовувати усне і писемне мовлення, виразно читати, оволодівають навичками роботи з текстом: зробити виписки, скласти план, тези, конспект, написати реферат, використавши одне або декілька джерел.

Не менш важливий внесок у розвиток вітчизняної науки зробив О. Мазуркевич. Першою ластівкою з історії розвитку методики викладання української літератури в школі стала саме його книга «Нариси з історії методики української літератури» (1961). Це була перша спроба систематизувати й узагальнити творчі здобутки науковців і вчителів-словесників із цієї дисципліни [6, с. 1].

Досліджуючи праці академіка, С. Пультер дійшов такого висновку: «Учений опрацював солідну кількість документів і бібліографічних джерел. У оглядах критичних матеріалів до 1917 р. він посилається на педагогічні ідеї деяких письменників-класиків (Г. Сковороди, Т. Шевченка, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки, С. Васильченка та ін.). Про українську школу в умовах царського режиму в праці майже нічого не сказано, адже української школи як такої в той час не було. Тому автор нарису акцентує на аналізі методичних праць відомих російських методистів: М. Семенова, А. Галохова, О. Рибнікової, Н. Кудряшова, Я. Ротковича та ін. Період 1920–1930-х рр. у методиці літератури вчений розглядає з позицій марксистсько-ленінської ідеології та сталінських постулатів про класову боротьбу, що пояснюється ідеологічними причинами» [6, с. 1]. Тим не менше, О. Мазуркевич намагався вийти за рамки комуністичних догм, правдиво стверджуючи, що література знаходиться поза часом. В умовах ідеологізації вивчення літератури в школі він зазначав в оптимістичному тоні, що «знання історії нашої методики нам необхідно не заради самої історії, а в інтересах сучасності, у цілях дальшого розвитку

цієї галузі педагогічної науки, впевненого просування її вперед по шляху успішного розв'язання завдань побудови школи» [12, с. 235].

Висновки. Отже, творча спадщина Т. і Ф. Бугайків і О. Мазуркевича є предметом вивчення багатьох провідних науковців сучасності, які тим самим повертають в освітню практику найкращі надбання в галузі методики навчання української літератури. Звернення до наукових праць дослідників активно продовжується і сьогодні, тому тема актуальна і перспективна для подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Балаховська Ю. Педагогічні ідеї О.Р. Мазуркевича в контексті сучасної методичної думки / Ю. Балаховська // Теоретична і дидактична філологія: Збірник наукових праць. – Випуск 18. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 302 с.
2. Вітченко А.О. Проблеми аналізу та інтерпретації художніх творів у науковій спадщині Т. Бугайко / А.О. Вітченко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки: Науковий журнал. – № 5. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – С. 47–51.
3. Вітченко А.О. Теоретичне обґрунтування методики монографічного вивчення літератури в науковій спадщині Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайків / А.О. Вітченко, А.Ю. Вітченко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 258 с. – С. 131–135.
4. Логвіненко Н.М. Організація пізнавальної діяльності учнів для з'ясування національних особливостей літературного твору в науково-методичній спадщині Т. Ф. та Ф. Ф. Бугайків / Н.М. Логвіненко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки: Науковий журнал. – № 5. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – С. 86–89.
5. Міхно О.П. Особистий фонд Т.Ф. Бугайко у педагогічному музеї НАПН України як джерело дослідження її науково-методичної спадщини / О.П. Міхно // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки: Науковий журнал. – № 5. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – С. 90–93.
6. Пультер С. До питання наукових досліджень з історії розвитку методики викладання української літератури / Станіслав Пультер // Дивослово. – 2014. – № 1. – С. 59–60.

7. Романишина Н.В. Вивчення поетики прозового опису портрета на методологічних засадах Т.Ф. Бугайка та Ф.Ф. Бугайка / Н.В. Романишина // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки: Науковий журнал. – № 5. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – С. 105–109.

8. Стеценко В.П. На шляху методичних шукань / В.П. Стеценко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки: Науковий журнал. – № 5. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – С. 117–120.

9. Шуляр В.І. Методична спадщина Т.Ф. та Ф.Ф. Бугайків і сучасний урок літератури / В.І. Шуляр // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 7.

10. Шуляр В.І. Теоретико-методичні засади сучасного уроку української літератури в основній і старшій школі: дис. ...доктора пед. наук: 13.00.02 / Шуляр Василь Іванович. – Миколаїв, 2015. – 464 с.

11. Шуляр В.І. Проблеми літературної освіти у спадщині Тетяни і Федора Бугайків, Ніли Волошиної, Олександри Бандури і сучасний урок / В.І. Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. – 2015. – № 1. – С. 2–5.

12. Яценко Т.О. Наукова творчість П.К. Волинського, Т.Ф. Бугайко та Ф.Ф. Бугайка в контексті розвитку методики навчання української літератури 40–50-х рр. ХХ ст. / Т.О. Яценко // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. – 2014. – № 3. – С. 235–240.

References

1. Balakhovska Iu. Pedahohichni idei O.R. Mazurkevycha v konteksti suchasnoi metodychnoi dumky // Teoretychna i dydaktychna filolohiia : Zbirnyk naukovykh prats. – Vypusk 18. – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2014. – 302 s.

2. Vitchenko A. O. Problemy analizu ta interpretatsii khudozhnikh tvoriv u naukovi spadshchyni T. Buhaiko / A. O. Vitchenko // Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky : Naukovi zhurnal. – № 5 – Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, 2011. – 210 s. – S. 47–51.

3. Vitchenko A. O. Teoretychne obhruntuvannia metodyky monohrafichnoho vyvchennia literatury v naukovi spadshchyni T. F. i F. F. Buhaikiv / A. O. Vitchenko, A. Iu. Vitchenko. – Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, 2012. – 258 s. – S. 131–135.

4. Lohvinenko N. M. Orhanizatsiia piznavalnoi diialnosti uchniv dlia ziasuvannia natsionalnykh osoblyvostei literaturnoho tvoriv v naukovometodychnii spadshchyni T. F. ta F. F. Buhaikiv / N. M. Lohvinenko // Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky : Naukovyi zhurnal. – № 5 – Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, 2011. – 210 s. – S. 86–89.

5. Mikhno O. P. Osobystyi fond T. F. Buhaiko u pedahohichnomu muzei NAPN Ukrainy yak dzherelo doslidzhennia yii naukovometodychnoi spadshchyni / O. P. Mikhno // Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky : Naukovyi zhurnal. – № 5 – Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, 2011. – 210 s. – S. 90–93.

6. Pulter S. Do pytannia naukovykh doslizhen z istorii rozvytku metodyky vykladannia ukrainskoi literatury / Stanislav Pulter // Dyvoslovo. – 2014. – № 1. – S. 59–60.

7. Romanyshyna N. V. Vyvchennia poetyky prozovoho opysu portreta na metodolohichnykh zasadakh T. F. Buhaika ta F. F. Buhaika / N. V. Romanyshyna // Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky : Naukovyi zhurnal. – № 5 – Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, 2011. – 210 s. – S. 105–109.

8. Stetsenko V. P. Na shliakhu metodychnykh shukan / V. P. Stetsenko // Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky : Naukovyi zhurnal. – № 5 – Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, 2011. – 210 s. – S. 117–120.

9. Shuliar V. I. Metodychna spadshchyna T. F. ta F. F. Buhaikiv i suchasnyi urok literatury / V. I. Shuliar. // Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky. – 2012. – № 7.

10. Shuliar V. I. Teoretyko-metodychni zasady suchasnogo uroku ukrainskoi literatury v osnovnii i starshii shkoli: dys. ... doktora ped. nauk : 13.00.02 / Shuliar Vasyl Ivanovych. – Mykolaiv, 2015. – 464 s.

11. Shuliar V. I. Problemy literaturnoi osvity u spadshchyni Tetiany i Fedora Buhaikiv, Nily Voloshynoi, Oleksandry Bandury i suchasnyi urok / V. I. Shuliar // Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli. – 2015. – № 1. – S. 2–5.

12. Iatsenko T. O. Naukova tvorchist P. K. Volynskoho, T. F. Buhaiko ta F. F. Buhaika v konteksti rozvytku metodyky navchannia ukrainskoi literatury 40–50-Kh rr. KhKh st. / T. O. Yatsenko // Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. – 2014. – № 3. – S. 235–240.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Ткачук Марина Анатоліївна, аспірантка

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

вул. Пугачова, 9, кв. 85, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08400

e-mail: t.marina@i.ua

ДАнные ОБ АВТОРЕ

Ткачук Марина Анатольевна, аспирантка

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Пугачова, д. 9 кв. 85, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина 08400

e-mail: t.marina@i.ua

DATA ON AUTHOR

Tkachuk Maryna Anatoliivna, Postgraduate Student

SHEE «Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University».

Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnysky, Pugachova Street 9, app 85., 08400

e-mail: t.marina@i.ua

ДО АВТОРІВ ЗБІРНИКА

Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» приймає до друку у науковому збірнику «Соціум. Документ. Комунікація» статті з документознавства і соціогуманітаристики

1. Умови опублікування статті.

1.1. Подана до публікації стаття повинна бути актуальною, мати новизну, містити постановку завдань (проблем), опис основних результатів дослідження, отриманих автором, висновки.

1.2. Відповідати правилам оформлення.

2. Правила оформлення.

2.1. Рекомендований обсяг статті – 8-12 сторінок, формату А4 через інтервал 1. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт; Arial. Розмір – 12. Вирівнювання тексту по ширині. Автоматична розстановка переносів включена. Нумерація сторінок не ведеться. Мова – українська, російська, англійська. Текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, розміщуються в тексті.

2.2. Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (роботи не тільки вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером.

2.3. Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему.

2.4. Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним.

2.5. Рубрикація тексту – необхідний елемент всіх статей. Стаття має містити вступ: актуальність, ступінь дослідження даної проблеми вченими, предмет дослідження, мету дослідження, завдання дослідження, методи, постановку проблеми, результати дослідження, висновки.

2.6. Стаття має обов'язково містити:

Блок 1 – українською мовою: УДК; назва статті, прізвище й ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 2 – російською мовою: назва статті, прізвище й ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 3 – англійською мовою: назва статті, прізвище й ініціали автора; анотація; ключові слова.

За умови, якщо стаття подається російською чи англійською мовою, анотація українською мовою не подається.

Блок 4 – повний текст статті.

Блок 5 – бібліографічні дані.

Блок 6 – бібліографічні дані в романському алфавіті (References). Бібліографічне посилання містить: прізвище, ім'я, по-батькові (всіх авторів у транслітерації). Транслітерація назви статті [Назва статті англійською мовою]. Транслітерація назви журналу, том, випуск, рік видання, сторінки.

Блок 7 – дані про автора: прізвище, ім'я, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, (додатково: службовий та домашній телефони);

Блок 8 – дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

Анотація має включати наступні аспекти:

- предмет, мету роботи;
- метод або методологію проведення роботи;
- результати роботи;
- галузь застосування результатів;
- висновки.

Обсяг анотації до 1 сторінки формату А4.

Анотація подається українською, російською та англійською мовами.

Англомовна анотація має бути написана якісною англійською мовою, без використання on-line – перекладачів. У разі використання on-line – перекладачів стаття до друку не приймається.

Цитовані посилання мають бути подані літерами латинського алфавіту.

3. Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

4. Назви файлів повинні відповідати прізвищам авторів.

5. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Довідки за телефонами: (063) 1990338; (097) 9231608

Електронна адреса кафедри: kaf.dz@ukr.net

Редакційна колегія

К АВТОРАМ СБОРНИКА

Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Социум. Документ. Коммуникация» статьи по документоведению и социогуманитаристике

1. Условия опубликования статьи.

1.1. Представленная к публикации статья должна актуальной, обладать новизной, содержать постановку задач (проблем), описание основных результатов исследования, полученных автором, выводы.

1.2. Отвечать правилам оформления.

2. Правила оформления.

2.1. Рекомендуемый объем статьи – 8-12 страниц, формата А4 через интервал 1. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт; Arial. Размер – 12. Выравнивание текста по ширине. Автоматическая расстановка переносов включена. Нумерация страниц не ведется. Язык – украинский, русский, английский. Текстовый шрифт и шрифт формул должны быть разными. Формулы четкие, с общепринятым использованием символов. Таблицы компактные, с названием и нумерацией. Иллюстративные материалы должны быть качественными, размещаются в тексте.

2.2. В конце статьи помещается Список использованных источников (работы не только отечественных, но и зарубежных авторов). Ссылки на других исследователей и на ту или иную работу должны обозначаться в тексте в квадратных скобках порядковым номером.

2.3. Название статьи должно быть коротким, но максимально точно отражать исследуемую проблему.

2.4. Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

2.5. Рубрикация текста – необходимый элемент всех статей. Статья должна содержать введение: актуальность, степень исследования данной проблемы учеными, предмет исследования, цель исследования, задачи исследования, методы, постановку проблемы, результаты исследования, выводы.

2.6. Статья должна обязательно содержать:

Блок 1 – на украинском языке: УДК; название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 2 – на русском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 3 – на английском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

При условии, если статья представляется на русском или английском языке аннотация на украинском языке не подается.

Блок 4 – полный текст статьи.

Блок 5 – библиографические данные.

Блок 6 – Библиографические данные в романском алфавите (References). Библиографическая ссылка содержит: фамилию, имя, отчество (всех авторов в транслитерации). Транслитерация названия статьи [Название статьи на английском языке]. Транслитерация названия журнала, том, выпуск, год издания, страницы.

Блок 7 – Данные об авторе: фамилия, имя, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, (дополнительно: служебный и домашний телефоны);

Блок 8 – данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

Аннотация должна включать следующие аспекты:

- предмет, цель работы;
- метод или методологию проведения работы;
- результаты работы;
- область применения результатов;
- выводы.

Объем аннотации к 1 страницы формата А4.

Аннотация подается на украинском, русском и английском языках.

Англоязычная аннотация должна быть написана качественной английским языком, без использования on-line – переводчиков. При использовании on-line – переводчиков статья в печать не принимается.

Цитируемые ссылки должны быть представлены буквами латинского алфавита.

3. Обязательными являются рецензия специалиста в соответствующей области науки, для аспирантов и соискателей – виза научного руководителя.

4. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.

5. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Справки по телефонам: (063) 1990338; (097) 9231608

Электронный адрес кафедры: kaf.dz@ukr.net

Редакционная коллегия

TO THE AUTHORS OF THE COLLECTION

Dear authors!

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnyskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogic University» accepts articles in document science and socio-humanities for printing in the scientific collection «Society. Document. Communication»

1. Conditions of publishing the article.

1.1. Article for publication shall be up-to-date, have novelty and contain description of tasks (problems), the main results of research and conclusions.

1.2. The article shall comply with the designing rules.

2. Designing rules:

2.1. Recommended size of article is 8-12 pages of format A4 with interval 1. Fields: upper, lower, left, right – 2 sm. Indent – 1 sm. Font: Arial. Size – 12. Text justification is on width. Automatic hyphenation is on. Pages are not numbered. Languages are Ukrainian, Russian and English. Text font and formula font shall be different. Formulae shall be clear with generally accepted symbols. Tables are compact with name and numbering. Text shall contain qualitative illustrative materials.

2.2. Presence of list of references at the end of the article is obligatory (refer not only to the works of Ukrainian, but also to the works of foreign authors). References to other researchers or to other works shall be marked in the text by the sequence number in square brackets.

2.3. Name of the article shall be short and shall maximally reflect the object of research.

2.4. Text of the article shall be proof-read, understandable and concise.

2.5. Headings of the text constitute necessary element of all the articles. The article shall contain introduction: actuality, volumes of researches performed on the problem, subject of research, aim of research, tasks of research, methods, formulation of problem, results of research, conclusions.

2.6. The article shall contain:

Block 1 – in Ukrainian: UDC; name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 2 – in Russian: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 3 – in English: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

On condition of submitting the article in Russian or English, annotation in Ukrainian is not necessary.

Block 4 – complete text of article.

Block 5 – bibliography.

Block 6 – bibliography in Latin letters (References). Bibliographic reference shall contain: surname, name, patronymic (all the authors in transliteration). Transliteration of the article name [Name of the article in English]. Transliteration of name of magazine, volume, edition, year of edition, pages.

Block 7 – information about the author: surname, name, position, science degree, address, employment (educational) institution, e-mail, (additionally working and home phone numbers).

Block 8 – information about the author in the same sequence in Russian and English.

Annotation shall include the following aspects:

- subject and aim of research;
- method or methodology of research;
- results of research;
- application of results;
- conclusions.

Volume of annotation should not exceed 1 page of A4 format.

Annotation is provided in Ukrainian, Russian and English.

Annotation in English shall be written in good English, without using the on-line translators. In case of using on-line translators, the article is not accepted for printing.

Citations shall be given in Latin letters.

3. Review of the specialist in the corresponding branch of science for post-graduate students and for doctoral candidates – visa of research advisor are obligatory.

4. Name of files shall correspond to the surnames of authors.

5. In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Tel.: (063) 1990338; (097) 9231608

E-mail of the Department: kaf.dz@ukr.net

Editorial Board

ДЛЯ НОТАТОК

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Наукове видання

Соціум. Документ. Комунікація
Збірник наукових статей
Випуск 1

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ **несуть автори матеріалів.**

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати та скорочувати текст. Редакція матеріали не рецензує і не повертає.

У разі передруку посилання на «Соціум. Документ. Комунікація» **обов'язкове.**

Англомовний супровід збірника: Ю.В. Калужинська.

Підписано до друку 22.04.2016 р. Формат 60X84 1/16.

Папір офс. № 1. Гарнітура Times New Roman.

Наклад 300. Зам. № 209 Ум. друк. арк. 12,7.

Виготівник ФОП Домбровська Я. М., свідоцтво про державну реєстрацію № 2 340 000 0000 003646 від 15.07.2015 р.

08055, Київська обл., Макарівський р-он., с. Вільне,

вул. Чапаєва 16а, e-mail: devis519@ukr.net
